T.C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

SİYASAL SİSTEMLER BİLİMLER BİLİM DALI

YEMEN'DE SİYASİ İSTİKRAR ARAYIŞLARI VE FEDERALİZM DÜŞÜNCESİNİN GELİŞİMİ

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Ebtsam Abdullah Hizam ALJADRI

BURSA-2023

T.C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

SİYASAL SİSTEMLER BİLİMLER BİLİM DALI

YEMEN'DE SİYASİ İSTİKRAR ARAYIŞLARI VE FEDERALİZM DÜŞÜNCESİNİN GELİŞİMİ

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Ebtsam Abdullah Hizam ALJADRI

Danışman

Prof. Dr. Serdar GÜLENER

BURSA-2023

ÖZET

Adı ve Soyadı : Ebtsam ALJADRI

Üniversite : Bursa Uludağ Üniversitesi

Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü

Anabilim Dalı : Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi

Bilim Dalı : Siyasal Sistemler Bilimleri

Tezin Niteliği : Yüksek Lisans Tezi

Mezuniyet Tarihi : …. / …. /

Tez Danışmanı : Prof. Dr. Serdar GÜLENER

YEMEN'DE SİYASİ İSTİKRAR ARAYIŞLARI VE FEDERALİZM DÜŞÜNCESİNİN GELİŞİMİ

Bu çalışmada, Yemen'in farklı siyasi, ekonomik ve sosyal faktörler ile dış etkenler nedeniyle istikrarı sağlamakta karşılaştığı zorluklar ele alınmaktadır. Yemen'deki çatışmalar, istikrarın sağlanmasının önünde engeller yarattığı gibi, iktidar için mücadele eden yeni bir siyasi elit de yaratmıştır. Yemen, siyasi istikrar sorununu çözmek için yerel yönetim, adem-i merkeziyetçilik ve federasyon gibi farklı seçenekleri dikkate almıştır. Bu kavramlar, barışı sağlamak ve istikrarı korumak için bir araç olarak çatışmanın sonucunda gelişmiştir. Siyasi elitler arasındaki iktidar mücadelesinin yerel yönetim fikrinin ortaya çıkmasına neden olduğu ve Yemen'in merkezî olmayan bir sistem hâline gelmesine yönelik gelişimin, muhalefet ve rejim arasındaki siyasi çatışmaların ardından gerçekleştiği görülmektedir. Yemen Ulusal Diyalog Konferansı'ndan sonra Güney Meselesi ve Sadah Krizi için tek çözüm olarak federalizmi benimsenmiştir. Bu çalışmada, Yemen'deki siyasi istikrar ile federalizm arasındaki ilişki ve federalizmin Yemen'deki çatışma sürecinde nasıl geliştiği tartışılmaktadır. Sonuç olarak bu konuda farklı görüşlerin olduğu görülmektedir. Federalizm, ayrılıkçı talepleri artırarak bölünmüşlüğü derinleştirebilmekte; barış ve toplumsal birliği sağlama amacından uzaklaşabilmektedir. Bu yüzden federalizmin Yemen'de kesin çözüm yolu olmadığı şeklinde bir sonuca varılabilir.

Anahtar kelimeler: Siyasi istikrar, federalizm, çatışma, yerel yönetim sistemi, merkeziyetçilik.

ABSTRACT

Name and Surname:	: Ebtsam ALJADRI
University	: Bursa Uludag University
Institution	: Political Science and Public Administration
Field	: Political Systems Sciences
Degree awarded	: Master
Degree Date	: .... / .... /
Supervisor (s)	: Prof. Dr. Serdar GÜLENER

POLITICAL STABILITY QUESTS IN YEMEN AND THE DEVELOPMENT OF FEDERALISM IDEA

In this study, the challenges faced by Yemen in achieving stability due to various political, economic, and social factors as well as external influences are discussed. The conflicts in Yemen have created obstacles to establishing stability and have also given rise to a new political elite struggling for power. Yemen has considered different options such as local governance, decentralization, and federalism to address the issue of political stability. These concepts have emerged as tools to achieve peace and maintain stability as a result of the conflict. It is observed that the power struggle among political elites has led to the emergence of the idea of local governance and the transformation of Yemen into a decentralized system following political conflicts between the opposition and the regime. After the Yemen National Dialogue Conference, federalism has been adopted as the sole solution for the Southern Issue and the Saada Crisis. This study discusses the relationship between political stability and federalism in Yemen and how federalism has evolved in the conflict process. As a result, it is evident that there are different opinions on this matter. Federalism can deepen divisions by increasing separatist demands and move away from the goal of achieving peace and social cohesion. Therefore, it can be concluded that federalism is not a definite solution for Yemen.

Keywords: Political stability, federalism, conflict, local governance system, centralization.

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI ..... **ii**
YEMİN METNİ ..... **iii**
ÖZET ..... **v**
ABSTRACT ..... **vi**
İÇİNDEKİLER ..... **vii**
KISALTMALAR ..... **xi**
GİRİŞ **1**

BİRİNCİ BÖLÜM
SİYASAL İSTİKRAR VE FEDERALİZM ARASINDAKİ İLİŞKİ

1.1. Devlet Nedir? 10
1.2. Ulus Devlet Nedir? 12
1.3. Devlet Türleri 14
1.3.1. Üniter Devlet 14
1.3.2. Karma Devletler 15
1.3.2.1. Konfederasyon Devlet 16
1.3.2.2. Federasyon Devlet: 16
1.3.2.3. Federal Devlet- Üniter Devlet Karşılaştırması 17
1.3.2.4. Federasyon- Konfederasyon Karşılaştırması 18
1.4. Federasyon Devlet 20
1.4.1. Federal Gelişme 20
1.4.1.1. Federalist Teoriler 23
1.4.1.1.1. Klasik Teoriler (Classical Theories) 23
1.4.1.1.2. Modern Teoriler (Modern Theories): 24
1.4.1.1.2.1. Fonksiyonel Teori (Functional theory) 25
1.4.1.1.2.2. Köken Teorisi (Origin Theory) 25
1.4.1.1.2.3. Federalizm ve Sosyal Teori (Federalism and Social Theory) 27
1.4.1.1.2.4. Kuvvet Teorisi (Force Theory) 28

1.5. Siyasi İstikrar Nedir? 30
1.5.1. Siyasi İstikrar Kavramının Evrimi 33
1.5.1.1. Davranışçı Okul (Behaviorist School) 36
1.5.1.2. Örgütsel Okul (Organizational School) 37
1.5.1.3. İşlevsel Yapılandırmacı Okul (Functional Structuralist School) 37
1.5.2. Siyasi İstikrarın Boyutları 41
1.5.2.1. Kurumsal Siyasi İstikrar 42
1.5.2.2. Sosyal Siyasi İstikrar 42
1.5.2.3. Ekonomik İstikrar 42
1.5.2.4. Güvenlik İstikrarı 43
1.5.3.Siyasi İstikrarı Etkileyen Faktörler 43
1.5.3.1. İç Faktörler 43
1.5.3.1.1. Siyasi Faktörler 44
1.5.3.1.2. Ekonomik Faktörler: 48
1.5.3.1.3. Kültürel Faktörler: 49
1.5.3.1.4. Laiklik: 49
1.5.4. Siyasi İstikrarı Etkileyen Dış Faktörler 50
1.5.4.1. Bir Ülkede İstikrarı Etkilenen Büyük Güçlerin Rolü 50
1.5.4.2. Çok Uluslu Şirketler 51
1.5.5. Siyasi İstikrar Göstergeleri 51
1.5.5.1. Devlette Güç Aktarımı Modeli 52
1.5.5.2. Siyasal Sistemin Meşruiyeti 52
1.5.5.3. Kurumsallık 53
1.5.5.4. Devlet Sisteminin Gücü, Egemenliğin ve Toplumun Korunma Yeteneği 54
1.5.5.5. Askerî Güç ve Siyasi İstikrar 54
1.5.5.6. Şiddetin Önlenmesi ve İç Savaşın Ortadan Kalkması 55
1.5.5.7. Vatandaşlık İlkesi, Ulusal Birlik ve Birincil Bağlılıkların Ortadan Kalkması 55
1.5.5.8. Devlet Liderlerinin Seçim Süresi Sonuna Kadar Görevlerinde Kalması 56
1.5.5.9. Siyasal Sistemin İç ve Dış Çevrenin Gereksinimlerine Yanıt Vermedeki Etkinliği ve Verimliliği 56
1.5.5.10 Egemenlik 56

1.5.5.11. Siyasi Kültürün Homojenliği 57
1.5.5.12. Bir Değişken Olarak İç ve Dış Göç Akış Hızı 58
1.5.5.13. Rejimin Ekonomik Politikalarının Başarısı: 58
1.6. Siyasi İstikrar ve Federalizm İlişkisi 59
1.6.1. Federalizmin Çatışmaların Yaşandığı Dönemde Ortaya Çıkışı 61
1.6.2. Federalizm, Ulusal Devlet ve Siyasi İstikrar Arasındaki İlişki 62
1.6.3. Hükümetin Halk Taleplerine Verdiği Yanıt ve Siyasi İstikrar Üzerindeki Etkisi 65
1.6.4. Federalizm ve Kendi Kaderini Belirleme Hakkı 65
1.6.5. Demokrasi ve Siyasi İstikrar: 67
1.6.6. Çok Partili Sistemler ve Siyasi İstikrar 68
1.6.7. Federalizmin Coğrafi Bölünme ve Siyasi İstikrarla İlişkisi 69
1.6.8. Federalizmin Yapısal Olarak Siyasi İstikrarla İlişkisi 70

İKİNCİ BÖLÜM

YEMEN'DE SİYASİ İSTİKRAR ARAYIŞLARININ TARİHSELLİĞİ

2.1. Mutawakkilite Krallığı (1918-1962) Dönemi ve Yemen'deki Siyasi İstikrar: 78
2.2. 1962-1989: Cumhuriyet Rejimine Geçiş ve Devrim Sonrası Siyasi İstikrarın Durumu 80
2.3. 1963-1989: Bağımsızlık İlanı ve Güney Yemen'in Siyasi İstikrar Durumu 85
2.4. 1990-1994: Yemen'in Birleşmesinin Gerçekleşmesi ve Siyasi İstikrar Üzerindeki Etkisi 91
2.5. 1994'teki Kuzey-Güney İç Savaşı ve Siyasi İstikrar Üzerindeki Etkisi 95
2.6. 2011-2015 Arap Baharından Sonra Yemen Cumhuriyeti'nde Siyasi İstikrar Arayışı 100
2.7. Yemen Toplumunun Birleşme Sonrası Sosyal Yapısı ve Siyasi İstikrara Etkisi 110
2.8. Dış Faktörler ve Yemen Cumhuriyeti'nde Siyasi İstikrar Arayışlarına Etkisi 117
2.8.1. Güney Hareketi 124
2.8.2. Husiler Hareketi 126
2.8.3. El Kaide Örgütü 126

ÜÇÜNÜCÜ BÖLÜM

YEMEN'DE FEDERASYON DÜŞÜNCESİNİN GELİŞİMİ

3.1. Yerel Yönetim Sisteminin Benimsenmesinden Önceki Dönem (1990-2000) 132

3.2. Yerel Yönetimlerin Ortaya Çıkışı (2001-2011) 140

3.3. Siyasi Krizinin Çözümü için Federasyon Projesi (2008-2011)..... 146

3.4. Yemen'deki Siyasi İstikrarsızlığa Çözüm Olarak Federasyon Düşüncesinin Benimsenmesi (2012-2015) 149

SONUÇ VE ÖNERİLER: 171

KAYNAKÇA 181

KISALTMALAR

ABD : Amerikan Birleşik Devletleri
AUH : Arap Ulusal Hareketi
AQAP : Arap Yarımadası'nda El Kaide
BM : Birleşmiş Milletler
GHK : Genel Halk Kongresi
İAGYKC: İşgal Altındaki Güney Yemen Kurtuluş Cephesi
İGF : İnançlı Gençlik Forumu
KİK : Körfez İşbirliği Konseyi
KBKM : Komünist Birliğe Karşı Mücadele
MBA : Mondros Barış Antlaşması
SHK : Suudi Hava Kuvvetleri
SSCB : Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
OTP : Ortak Toplantı Partileri
UDK : Ulusal Diyalog Konferansı
UDB : Ulusal Diyalog Belgeleri
UKC : Ulusal Kurtuluş Cephesi
UMH : Ulusal Mutabakat Hükümeti
IMF : Uluslararası Para Fonu (UPF)
YDHC : Yemen Demokratik Halk Cumhuriyeti
YDG : Yemen Dostları Grubu'nun
ZKC : Zufar Kurtuluş Cephesi
YDG : Yemen Dostları Grubu'nun
ZKC : Zufar Kurtuluş Cephesi

GİRİŞ

Yemen'deki iç çatışma birçok uluslararası, bölgesel ve dış müdahale ile Orta Doğu'daki en şiddetli ve karmaşık çatışmalarından biri olarak görülmektedir. Bu çatışmanın kökeni, 1990'da Yemen'in birleşmesinden öncesine kadar gitmektedir. Birleşme, Demokratik Halk Cumhuriyeti ile Arap Yemen Cumhuriyeti'nin entegrasyonuyla gerçekleşmiştir.[1] Yemen, tarihi boyunca birçok çatışmaya sahne olmuş ve bu çatışmalar sadece coğrafi ve siyasi düzeyde değil, aynı zamanda ekonomik ve sosyal düzeyde de ciddi hasarlara neden olmuştur. Arap koalisyonunun Yemen'e karşı yürüttüğü son savaşın, ekonominin kötüleşmesi, yabancı projeler ile yatırımların gerçekleşmesi ve birçok uluslararası kuruluşun kurulması gibi ciddi sonuçları olmuştur. Bu durum, Yemen'in 2015 yılında Gayri Safi Yurt İçi Hasılası'nda %37.5 düşüşe ve petrol, gaz, balıkçılık ve tarım dâhil olmak üzere tüm sektörlerde üretimin durma aşamasına gelmesine neden olmuştur.[2] Bu çatışma, bölgedeki en karmaşık meselelerden biri olup iç ve dış faktörlerin birbirine karışmasıyla karakterize edilebilir. İç ve dış tarafların birbirine karışması, çatışmanın siyasi bir çözüm bulunmasını engellemiştir çünkü iç tarafların çıkarları sıklıkla dış tarafların çıkarlarıyla çelişmektedir. Irak'ta 2003 yılında iç savaşın patlak vermesine yol açan Sünni-Şii kutuplaşması, Yemen'deki çatışmaları da etkilemiş ve 2012 yılında Islah Partisi ile Husiler arasında ortaya çıkan çatışma 2013 yılının sonuna kadar devam etmiştir.[3] Yemen, coğrafi ve demografik çevresinde uzun yıllardır istikrar sağlamaya çalışmakta ancak çatışmalar şiddetli ve sürekli olup dış müdahalelerin varlığı durumu daha da kötüleştirmektedir. Geçici çözümler sadece geçici bir sükûnet sağlamakta fakat çatışmalar periyodik olarak devam etmektedir. Herhangi bir tarafın kesin bir zaferi sağlaması mümkün olmamakta ve çatışmalar genellikle savaşan taraflar arasında uzlaşmayla sonuçlanmaktadır. Bu süre zarfında Yemen coğrafi ve demografik bağlamda istikrar arayışına bağlı kalmaya

---

1 Moosa Elayah, Wars and EU's Peace Interventions in the Regional Setting: Yemen Versus Iraq and Tunisia. In *Europe and the MENA Region: Media Reporting, Humanitarianism, Conflict Resolution, and Peacebuilding* (2022). (pp. 119-148). Cham: Springer International Publishing.

2 Najeeb Alomaisi, "Political Instability and Economic Growth in the State of Yemen Analysis Study", German University of Administrative Science, *Journal of Public Administration and Governance*, ISSN 2161-7104 ,2020, Vol. 10, No. 2, June 2, 2020, https://doi.org/10.5296/jpag.v10i2.16311, p. 247.

3 Philip Barrett Holzapfel, *Yemen's Transition Process (between fragmentation and transformation),* United States Institute of Peace, Washington, first published 2014, p. 14.

devam etmektedir. Yemen'deki çatışmalar, süreleri ve yoğunlukları ile karakterize edilirken ülkenin iç işlerine dış müdahalelerin yapılması da söz konusu olmaktadır. Bu çatışmaların geçici çözümleri herhangi bir tarafın net bir zaferi olmadan sadece geçici olarak düşmanlıkların durmasını sağlamaktadır. Çatışmalar sıklıkla savaşan taraflar arasındaki barışçıl anlaşmalarla çözülmekte ve bu da yeni siyasi aktörlerin ortaya çıkmasına ve güç paylaşımı düzenlemelerine yol açmaktadır. Bu anlaşmaların işbirliği odaklı bir karakter sergilediği ve muhalefet partilerine daha fazla yetki vererek, Yemen'deki etkin güçler arasında daha geniş bir daire oluşturarak öne çıktığı söylenebilir. Siyasi krizlerin ortaya çıkmasıyla federalizm bir çözüm yolu olarak kabul edilmiş, yeni siyasi güçlerin ortaya çıkması ve paylarına sahip çıkmaları sağlanmıştır. Bu çalışmanın temel amaçlarından biri, bilimsel verilerle Yemen'in istikrara doğru ilerleyişini takip etmek için ilk girişim ve bunu federalizm kavramıyla bağlantılı hâle getirerek federal sistem altında siyasi istikrarın geleceği için bilimsel ve pratik açıdan önemli bir adım olarak net bir vizyon sunmaktır. Genel olarak federalizm ve istikrar arasındaki ilişkiyi açıklarken Yemen'de federalizmin uygulanmasının mümkün olup olmadığı konusunda politikacılara mütevazı bakış açıları sunulmaktadır.

Yemen'deki istikrar tarihi ve istikrarsızlığın arkasındaki nedenler göz önüne alındığında ülkedeki çekişmenin belirgin bir özelliğinin iktidar mücadelesi olduğu ortaya çıkmaktadır. Yemen, çeşitli siyasi ve askeri çatışmalara tanıklık etmiş ve bu çatışmalar, genel olarak farklı taraflar arasındaki yoğun rekabetten kaynaklanmıştır. Çünkü bu taraflar, kaynakların yanı sıra yönetim ve karar merkezlerine sahip olmak için mücadele etmişlerdir. Bu nedenle Yemen'deki siyasi istikrar büyük ölçüde siyasi elitler arasındaki iktidar mücadelelerine dayanmaktadır. Bu çekişmeler, iktidarda tutunmak isteyen partilerin kavrama gücünü artırdığı zamanlarda şiddetlenmekte ve bu da aşırı merkezciliğe yol açmaktadır. Bu çekişmeler, iktidara partilerin gelme durumuna göre ortaya çıkan ve çöken siyasi ittifaklar serisine yol açmıştır.[4] Zaman zaman siyasi aktörler iktidara gelmelerini sağlamak için yeniden organize olmakta ve bu da Yemen'deki iktidar çekişmesinin

[4] Mohammad.Al-Saidi, *Legacies of state-building and political fragility in conflict-ridden Yemen: Understanding civil service change and contemporary challenges. Cogent Social Sciences, 6* (1), 1831767.

döngüsünü sürdürmektedir. İktidarın zorbalıkla elde edilmesi, Yemen'deki siyasi istikrar için ana belirleyici faktör olarak kalmaktadır. Bu durum da sürekli değişen ve dinamik bir siyasi sahnenin oluşmasına neden olmaktadır. Baskıcı çatışma ortamının istikrarsızlığı artıran birçok katkı faktörü bulunmaktadır. Bunlar:

Siyasi aktörler ve kabile grupları arasındaki iç rekabetin başlıca nedeni; su, petrol, gaz ve limanlar gibi doğal kaynakların kontrolü meselesi olmuş ve bu durum, kriz ve çatışmaların patlak vermesine yol açmıştır.

Yoksulluk ve işsizlik: Yemen'deki birçok genç, iş fırsatları sağlamada zorluklarla karşı karşıya kalmakta ve bu da yoksulluğun toplumsal hoşnutsuzluğun artmasına neden olmaktadır.[5]

Siyasi anlaşmazlıklar: Yemen'deki siyasi anlaşmazlıklar, farklı partilerin hükümet kararları üzerinde etki yarışında olduğu iktidar mücadelesini körüklemekte ve ülkedeki siyasi çatışmanın artmasına neden olmaktadır.[6] Bu nedenle Yemen'deki siyasi istikrarın, siyasi elitler[7] arasındaki iktidar mücadelesinin çözülmesine bağlı olduğu söylenebilir. Bu yönde bir karar alınmadan Yemen'de istikrarın gerçekleşmesinin mümkün olmayacağı öne sürülebilir. Parti iktidarının devletin yönetiminde aşırı merkezileşmeye doğru yöneldiği durumlarda, iktidar ile muhalefet arasındaki çatışma şiddetli bir hal alabilmektedir. [8]

Kuzeyde 26 Eylül Devrimi (1962) ve Mutawakkilite Krallığı devrildikten sonra iktidar, kraliyet taraftarları ve devrimciler arasında paylaşılmıştır. 1967 yılında İngiliz

---

[5] Moosa Elayah, Introduction National Dialogues Backed by EU-International Interventions in Conflict-Torn Countries. In *Europe and the MENA Region: Media Reporting, Humanitarianism, Conflict Resolution, and Peacebuilding*, Cham: Springer International Publishing, p. 30.

[6] Moosa Elayah and others, National dialogues as an interruption of civil war–the case of Yemen. *Peacebuilding*, *8* (1), (2020), p. 98.

[7] Siyasi Elit: Siyasi işlerin yönetimi konusunda toplumun diğer bireylerinden daha fazla bilişsel ve yaratıcı yeteneklere sahip olan gruptur. Bu gruba ilişkin tanımlamalar, ekonomik, sosyal, örgütsel veya temsili durumlar temel alınarak çeşitli biçimlerde yapılabilir. Yemen'de bu siyasi elit, paraya, güce ve dini inanca sahip olan grupları temsil etmektedir. Kabilelerden şeyhlere, dini liderlere, iş adamlarına ve Halkın Genel Kongresi Partisi, Islah Partisi ve Sosyalist Parti gibi siyasi partilerin liderleri de bu gruba dâhildir. Bkz. Thomas Juneau, "Yemen and the Arab spring: Elite struggles, state collapse and regional security." Orbis 57.3 (2013): pp. 408-423.

[8] Zuzana Hudáková, Success in the Shadow of Failure: UN Mediation in Yemen (2011–2015). *International Negotiation*, *27*(1), (2021), p. 71.

kuvvetleri Güney Yemen'den çekilerek yönetimi yerel hükümete devrettiler. İngilizlerin çekilmesinden sonra Güney Yemen kendi bağımsız devletini kurmaya hazırlanmıştır. Ancak ulusun özgürlük ve bağımsızlık arzusuna rağmen, ülkede –sosyalist grupları da içeren- farklı siyasi fraksiyonlar arasındaki rekabetten kaynaklanan gerginlikler ve çatışmalar başlamıştır. Güney Yemen'de birkaç sosyalist fraksiyon vardı ve her biri yeni bağımsız devlette iktidarı ele geçirmek için mücadele içindeydiler. Bu fraksiyonlar politik etki ve nüfuz sağlama için rekabet ediyorlardı. Bu durum Yemen'de şiddetli bir iktidar mücadelesinin başlamasına yol açmıştır. Birleşmenin gerçekleşmesinden önce, kuzey ve güney siyasi grupları arasında çatışmalar yaşanmıştır. Birleşmeden sonra sosyalist partiler ve kuzeydeki partiler arasında yeni bir çatışma ortaya çıkmış ve 1994 Savaşı'nda Sosyalist Parti ile Halk Kongresi Partisi ve müttefikleri arasındaki gerginlik hat safhaya ulaşmıştır. Bu çatışma kuzeyin zaferiyle sonuçlanmış ve Güney güçleri marjinalleşmeye başlamıştır. Siyasi marjinalleşme, güney elitinin devlet kurumlarından[9] ve ana siyasi organlardan dışlanmasıyla kendini göstermiştir. Güneyli yetkililerin çoğu devlet kademelerindeki görevlerinden alınmış ve yerlerine kuzeyli elitler getirilmeye başlamıştır. Ayrılıkçı güney hareketlerinin liderleri de saf dışı bırakılarak siyasi sesleri bastırılmaya çalışılmıştır. Ayrıca rejimin güney halkının taleplerine ve kuzeydeki bazı bölgelerin hak taleplerine yönelik politikaları, siyasi durumu kötüleştirmiş ve talep seviyesini yükseltmiştir. Genel Halk

[9] Yemen'deki en önemli siyasi kurumlar şunlardır:

1. Cumhurbaşkanlığı: Cumhurbaşkanı, Yemen'de devletin başı ve en üst yöneticisi olarak kabul edilir.

2. Parlamento: Meclis-i Vekiller, Yemen'deki yasama organıdır ve halkı temsil eder.

3. Hükümet: Bakanlar ve çeşitli kamu kurumlarını içerir. Genel işleri yönetmek ve politikaları uygulamakla sorumludur.

4. Siyasi Partiler: Halkın ideoloji ve düşünceleri ile çeşitli alanlardaki temsilcileri olarak ederek siyasi yaşamda önemli bir rol oynarlar.

5. Yargı: Yemen'deki yargı sistemi, kanunların uygulanması ve adaletin sağlanmasıyla ilgilenmektedir.

6. Ordu ve Silahlı Kuvvetler: Ordu ve güvenlik güçleri, güvenliğin ve istikrarın sağlanmasında önemli bir rol oynar.

7. Yerel Komiteler: Bu komiteler, bölgelerin ve vilayetlerin işlerini yöneten bağımsız yerel yapılardır.

Bu kurumlar, Yemen'de politikaların uygulanması ve kararların alınmasında büyük öneme sahiptir. Ancak, Yemen'deki siyasi durum sürekli değişkenlik gösterebilmektedir Çünkü ülke sürekli olarak dönüşümler ve krizlerle karşı karşıya kalmaktadır. Daha fazla bilgi için Abdullah El-Fakih'in "Yemen'de Yönetim Sistemi" adlı eserine bakınız.

Kongresi Partisi'nin gücü ve otoritesi, kuzey ve güney arasında muhalefet ittifakı olan ve Ortak Toplantı Partileri olarak bilinen bir koalisyonun oluşmasına giden yolun açılmasına neden olmuştur.

Yerel yönetim sisteminin benimsenmesi ve merkeziyetçiliğin uygulanması için yetkililerin verdiği sözlere rağmen ilerleme yavaş olmuş ve talep seviyesi yükselmeye devam etmiştir. Hükümet, siyasi kriz şiddetlendikçe yerel yetkililerin faaliyetlerini genişleterek ve daha fazla bağımsızlık vererek merkeziyetçiliği ortadan kaldırmaya çalışmış ancak çözümleri çok geç sağlanmış ve talepler artmıştır. Bir süre sonra Güney Hareketi 1990 öncesine yani birleşmeden ve bağımsızlıktan önceki döneme geri dönme çağrısında bulunmaya başlamıştır. 1994 Savaşı'nın etkilerini ortadan kaldırma ve haksızlıkları giderme gibi konularda ciddi çözümler bulunamamıştır. Bunun yerine, kuzeydeki yetkililer tutuklamalar ve baskı kurma yolunu seçmişlerdir. Yemen'de istikrarın sağlanması için merkeziyetçiliğin zayıflatılması ve bölgelere daha fazla yetki verilmesi suretiyle yerel yönetim sistemine geçilmesi gerekmiştir. Yemen'de süreç, gelişim ve büyüme aşamalarından geçerek 2015 yılında federal sistemin benimsenmesine uzanmıştır.

Yemen, 2014 yılındaki Ulusal Diyalog Konferansı'nın ardından federal bir yapıyı benimsemesine rağmen, federalizm düşüncesi bu tarihten daha önce ortaya çıkmıştır. Siyasi bileşenler arasındaki her krizde ve çatışma dönemlerinde federalizm düşüncesinin görüşme masasında ele alındığı söylenebilir. Yemen'deki federalizm, 2011 olaylarına bağlı olarak değil Yemen'in istikrarını tehdit eden siyasi krizler ve güney liderlerinin tekrarlanan çağrılarından kaynaklanmaktadır. Çalışmanın ana sorusu, Yemen'deki istikrar arayışının federal düşüncenin gelişimiyle nasıl bir ilişkisi olduğudur. Ayrıca Yemen'deki çatışma aşamalarının yerel güç yapılarına etkisinin nasıl olduğu, federalizm fikrinin Yemen'deki birçok siyasi krizde neden ortaya çıktığı gibi sorulara yanıt aranması da amaçlamaktadır. "Yemen'in aradığı istikrarı federalizm sağlayabilir mi? Federalizmin istikrarın sağlanması yolunda karşılaşabileceği en önemli zorluklar nelerdir?" gibi sorular da çalışma kapsamında ele alınacaktır.

Bu çalışmada, bahsi geçen sorulara yanıt bulmak ve çözüm önerileri üretebilmek için farklı yöntemler kullanılmıştır. Olayların tarihi anlatımı, krizler ile siyasi çatışmaların

incelenmesi ve geçmişin hatırlanması için tarihsel yaklaşım kullanılmıştır. Olayların ve çatışmaların analizi ve federalizm fikrinin ortaya çıkmasına yol açan tarihsel bağlam ve bunun çeşitli yönlerinin tespit edilmesi için analitik yaklaşım kullanılmıştır. Çalışmada olguların ve olayların tanımlanması için betimsel yöntem de kullanılmıştır. İstikrar sağlamak için bir araç olarak federalizmin Yemen'deki gelişimini ele alan bu çalışmada, bahsi geçen sistemin ülke içindeki sürekli çatışmadan kaynaklandığı varsayılmakta ve bu çatışmanın çözümünün yerel güç sisteminin gelişimine yol açtığı ve istikrar arayışında Yemen'deki federal düşüncenin geliştiği öne sürülmektedir.

Çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm, çalışmanın teorik yönüne tahsis edilmiştir. Bu bölüm üç kısımdan oluşmaktadır. İlk kısımda istikrarın faktörleri ve göstergeleri ele alınmaktadır. İkinci kısımda ise federalizmin gelişimi ve devletlerin federal sisteme geçiş nedenleri incelenmekte; üçüncü kısmıda ise federalizm ile siyasi istikrar arasındaki ilişkiye odaklanılmaktadır.

Çalışmanın ikinci bölümü, farklı dönemlerde Yemen'in istikrara doğru yolculuğuna dair derinlemesine bir inceleme sunmaktadır. Bölüm, Yemen'in tarihi ele alınarak başlamakta, İngiliz işgal ve Osmanlı dönemi ile 1990 yılında Yemen Cumhuriyeti'nin kuruluşuna yol açan olaylara odaklanmakta; Yemen tarihinde önemli bir dönüm noktası olan Yemen Devrimi'nin ele alınması ile sona ermektedir.

Bu bölümde, Yemen'deki siyasi durumu ile istikrar ve çatışmaya katkıda bulunan faktörler incelenmektedir. Yemen'de istikrarın sağlanması için gereken koşulların anlaşılması amacıyla siyasi istikrar göstergelerinin analizi yapılmaktadır. Yabancı işgalinin Yemen'deki siyasi istikrara etkisi de incelemeye alınan konular arasında yer almaktadır. Yemen'de İngiliz işgalinin ülkenin siyasi ve ekonomik gelişimi sürecine yaptığı büyük etkiler, Yemen'in bağımsızlığından sonra bile varlığını devam ettirmiştir. Kuzey Yemen'deki İmamet dönemi örneğinde olduğu gibi Yemen'de belirli dönemlerde istikrarın sağlanmasına katkıda bulunan faktörler bu bölümde ele alınmaya çalışılmıştır. Yemen'de İmamet hükümeti, geleneksel kabile yapıları ve İslam hukuku temelinde istikrarı korumayı başarmıştır. Bu dönemde (yak. 1918-1962) hükümet, kabile şeyhleri ve dini liderlerin sistemi üzerine kurulmuş ve İslam hukuku, yasaların ve hukuki prensiplerin ana kaynağı

olmuştur. Bu geleneksel kabile yapıları ve İslam hukuku, toplumsal yapıyı düzenleme ve iç çatışmaları ile sorunların halledilmesi açısından temel çözüm yolu olarak kabul edilmiştir. Bu sistemler, o dönemde siyasi istikrarı güçlendirmeye, yerel topluluklar ve kabilelerin bağlılık hislerini güçlendirmeye katkıda bulunmuştur.

Yıllar boyunca Yemen'in karşılaştığı çeşitli zorluklar da bu bölümde inceleme konusu yapılmıştır. Bunlar arasında iç savaşlar, darbeler ve yabancı müdahaleler de yer almaktadır. Bu zorluklar, ülkede istikrarsızlık ve çatışmalara neden olmuştur.

Üçüncü bölüm, farklı çatışma aşamaları boyunca Yemen'deki yerel yönetim sisteminin gelişimine odaklanmakta ve 1990'dan 2015'e kadar siyasi istikrar ile yerel iktidar sisteminin ilişkisini araştırmaktadır. Burada, istikrar arayışının Yemen'de ülkeden yaşanan çatışmalara bir çözüm olarak federalizmin benimsenmesine yol açması da ele alınmaktadır. Farklı çatışma aşamaları, 1990'da Kuzey ve Güney Yemen'in birleşmesinden 2014'te Husilerin isyanına kadar devam etmiştir. Bu dönemde Yemen'deki siyasi sistem, gelişen koşullara uyum sağlamak için büyük değişikliklere maruz kalmıştır.

Bu bölümde, Yemen'de federasyonun benimsenmesine yol açan farklı faktörler de ele alınmaktadır. Bölgesel ve etnik haksızlıkların giderilmesine yönelik istekler ve daha az merkezî olan bir siyasi sistem ihtiyacının yanı sıra iktidar mücadelelerinin daha şiddetli bir hal alması, siyasi liderlerin federalizmi benimsemesine yol açmıştır. Bu çalışmada aynı zamanda Yemen'in federal sistemi benimsemesi durumunda karşı karşıya kalacağı muhtemel zorluklara da değinilmiştir. Bu zorluklar arasında rekabet eden çıkarların uzlaştırılması, kaynak yetersizliği ve kurumsal kapasite eksikliği yer almaktadır.

Çalışmanın ikinci ve üçüncü bölümlerinde genel olarak farklı zaman dilimleri boyunca Yemen'deki siyasi sistemdeki gelişme, kapsamlı bir şekilde analiz edilmektedir. Yemen'in istikrarına veya istikrarsızlığına katkıda bulunan farklı faktörlere odaklanılan ve ülkenin değişen koşullarına uyum sağlamak için siyasi sistemin nasıl uygun hale getirildiği araştırılan bu çalışmada ülkenin mevcut zorlukları ve fırsatları için perspektifler sunulmaktadır.

Yemen'deki federasyon fikrinin gelişimi ve siyasi istikrarla ilişkisi üzerine yapılan bu çalışmada bazı önemli sonuçlara ulaşılmıştır. Bunların en önemlisi, federalizmin ve yerel yönetim sisteminin Yemen'de istikrarı sağlamak için değil siyasi sistemin sürekliliğini sağlamak için benimsenmiş olmasıdır. Muhalefetin talepleri arasında yer alan ek yetkiler verilmesi ve merkezi yönetim kavramının hafifletilmesi gibi isteklerin, çekişen partiler arasında siyasi çatışmalara yol açmış olduğu görülmektedir. Yemen'de federalizm, farklı siyasi aktörler arasındaki uzlaşının bir sonucu olarak değil siyasi manevralar ve pazarlıkların sonucunda ortaya çıkmıştır. Zaman zaman federalizm fikri, Yemen'deki farklı taraflar arasındaki müzakerelerin ve pazarlıkların bir parçası olarak siyasi görüşmelerin masasına getirilmektedir. Bu fikir, iç çatışmaların çözümü ve çatışan taraflar arasında anlaşma sağlama çabası, zaman zaman da belirli siyasi hedeflerin veya çıkarların bir aracı olarak kullanılmaktadır. Bu, oldukça önemli bir noktadır. Çünkü federalizmin, çatışmaları çözmenin ve istikrar sağlamanın yolu olduğu varsayımını sorgulamaktadır. Bu çalışmada ayrıca zamanla sona eren çatışmaları ve kimlikleri yeniden canlandırmaya çalışan federalizmin yeni çatışmaların başlangıcı olabileceğine ve Yemen'de istikrar sağlamak için bir çözüm olmayabileceğine işaret edilmektedir. Federalizm ayrıca, farklı gruplar içinde güç ve kaynaklar için rekabetin olduğu bir ortamda, daha önce var olmayan yeni çatışmalar yaratabilmektedir.

Çalışmada elde edilen veriler bağlamında, Yemen'de federalizmin etkin bir şekilde uygulanmasını engellediği düşünülen en önemli faktörler şunlardır:

Güçlü merkezi hükümetin yokluğu: Ülkedeki farklı kutupları birleştirebilecek ve federalizmin uygulanmasını denetleyebilecek güçlü bir merkezi hükümetin varlığı gereklidir. Ancak Yemen'de, yıllar boyunca iktidara gelen merkezi hükümetler zayıf ve bölünmüş bir konumda olmuştur. Bu durum, istikrarı sağlama ve federalizmi etkili bir şekilde uygulama kapasitesini etkilemiştir.

Yetkilerin açık bir şekilde ayrıştırılmaması: Federalizmi başarıyla gerçekleştirebilmek için, merkezi hükümet ile federal bölgeler arasındaki yetkilerin açık bir şekilde belirlenmiş olması gereklidir. Ancak Yemen'de, merkezi hükümet ile bölgeler ve diğer otoriteler arasında yetki çakışması ve kargaşa yaşanmış ve bu da yetki dağılımının net olmasını ve federalizmin uygulanmasını engellemiştir.

Farklı siyasi aktörler arasında anlaşma olmaması: Federalizmin başarılı bir şekilde uygulanabilmesi için, Yemen'deki farklı siyasi aktörler arasında anlaşma ve uzlaşma olması gereklidir. Ancak siyasi aktörler arasındaki gerginlik ve çatışmalar arttıkça, federal bir sisteme dair uygun ve kabul edilebilir bir anlaşmanın sağlanması hususunda zorluklar meydana gelmiştir.

Bu engeller ve diğer zorluklar, federalizmin Yemen'de uygulanmasına yönelik çabaları zorlaştırmakta, ülkede siyasi ve ekonomik istikrarın sağlanması konusunda önemli sorunların yaşanmasına neden olmaktadır. Bu engeller, federalizmin Yemen'de istikrarın sağlanması için uygulanabilir bir seçenek olmayabileceğini göstermektedir. Yine de bu belirtilen hususlar federalizmin doğasında kusur olduğu veya her zaman istikrarı sağlamada başarılı olamayacağı anlamına gelmemektedir. Burada, ülkedeki belirli siyasi, sosyal ve ekonomik koşullar göz önüne alınarak federalizmin Yemen için en iyi seçenek olmayacağına, her ülkenin belirli bağlamlarını dikkate alan hassas bir federal yaklaşımın gerekliliğine de dikkat çekilmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

SİYASAL İSTİKRAR VE FEDERALİZM ARASINDAKİ İLİŞKİ

Devlet, federasyon ve siyasi istikrar arasındaki ilişki, siyaset biliminde önemli ve ilgi çekici konular arasındadır. Bu konular, siyasi sistemlerin doğası ve yönetimi ile toplumlar üzerinde etkilidir. Bu konuda yapılan çalışmalar, devlet ile federasyon arasındaki karmaşık etkileşime ve siyasi istikrarın yönetim sistemlerinin uyum ve gelişimini nasıl sağladığına odaklanmaktadır.

1.1. Devlet Nedir?

Devlet kelimesi, İngilizcede "state", Fransızcada "État", Almancada "Staat", İtalyancada "stato" ve İspanyolcada "estado" olarak ifade edilir. Bu kelimelerin kökeni Latince "status" kelimesine dayanır ve status "durum" veya "hâl" anlamına gelir. İtalya'da 1500'lerde "stato" kelimesi devleti ifade etmek için kullanılmaya başlanmıştır. Machiavelli'nin "Hükümdar" *(Il Principe)* adlı eserinde (1513) "stato" kelimesi modern anlamda "devlet" olarak geçer. "Stato (devlet)" kelimesi 1500 ve 1600'lerde Fransızca, İngilizce ve Almanca gibi dillere girmiştir".[10] "Status" kelimesi Türkçede "ayakta durmak", "istikrarlı, sürekli, sabit bir durumda bulunmak" ve "dengeli olmak" gibi anlamlara gelmektedir. Bu nedenle devlet kelimesi de bu anlamlara işaret eden bir terim olarak Türkçeleştirilebilir.[11] Araştırmacıların kişisel tanımlamalarına ve doktriner anlayışa göre devlet tanımı farklılık gösterebilmektedir. L. Duguit'ye göre devlet "İdare edenler ile idare edilenler arasındaki farklılaşmadan meydana gelir. Bir veya birkaç idareci siyasi güce sahip olduğu zaman devlet ortaya çıkar ancak devlet egemen bir kolektif kişi değildir."[12] M. Hauriou ise devleti "Kurumların en güçlüsü." olarak tanımlar ve buna göre diğer kurumlar

[10] Kemal Gözler, *Anayasa Hukukunun Genel Esasları*, Bursa, Ekin Yayın Dağıtım, 9 Baskı, 2017, s. 133.
[11] Şinasi Kara, *Devlet ve Politika*, İstanbul: Matbaası, 1988, s. 1.
[12] A.g.e. s. 1.

onu kendilerine dahil etmek için yeterli güce sahip olmadıkları için devlet tüm diğer kurumları bünyesinde toplayarak en güçlü kurum hâline gelir. [13]

Devlet, insanların toplum yaşamında başvurdukları bir örgütlenme biçimidir. Aile, dernek, sendika, parti gibi. Devlet, sosyal bir gerçeklik ve tıpkı diğer sosyal gerçeklikler gibi tarihsel bir olgudur.[14] Tarihsel süreç içinde devlet, farklı gelişim süreçlerinden geçmiştir. Devletin rolü, sadece güvenliği sağlamak ve korumakla sınırlı kalmamış, aynı zamanda yüksek bir refah seviyesi sağlama amacını da içerecek şekilde genişlemiştir. [15]

"Devlet, belir toprak parçası üzerinde egemen olan belirli bir insan topluluğunun oluşturduğu bir varlıktır". [16] Bir devletin kurulabilmesi için, insan topluluğu, toprak ve egemenlik gibi üç unsurdur.[17] Devletleri ve devlet türlerini incelediğimizde, toprak, millet ve egemenlik olmak üzere üç unsur aracılığıyla devletleri ayırt edebiliriz. Devlet türlerini ayırt etmek için egemenliğe odaklanacağız.

Devletin temel unsurlarından biri, hukukta "millet" olarak adlandırılan insan topluluğudur. Millet, birbirine çeşitli bağlarla bağlı olan insanlardan oluşan bir toplumdur. Devletin diğer bir unsuru ise, hukukta "ülke" olarak adlandırılan toprak unsurudur.[18] Ülke, belirli bir insan topluluğunun sürekli olarak yaşayabileceği ve egemenlik kurabileceği, belirli sınırlara sahip olan bir toprak parçasıdır.[19] Devletin üçüncü unsuru ise, hukukta "egemenlik" olarak adlandırılan iktidar unsurudur. Egemenlik, en üstün otorite anlamına gelir. Bir devletin varlığından söz edebilmek için, insan topluluğunun belirli bir ülke üzerinde en üstün iktidara sahip olması gerekmektedir. Bu iktidarın da uzun bir süre devam etmesi gereklidir.[20]

---

13 Şinasi Kara, a.g.e., s. 2.
14 Jean-Jacques Rousseau, "*The social contract (1762*)." Londres (1964). p. 43.
15 Oktay Uygun, *Devlet Teorisi,* İstanbul, Levha, 2 Baskı, 2015, s. 11.
16 Kemal Gözler, *Devletin Genel Teorisi,* Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım, 2014, s. 4.
17 Kemal Gözler, a.g.e, s. 47.
18 A.g.e., s. 4.
19 A.g.e., s. 5.
20 Kemal Gözler, *Devletin Genel Teorisi,* a.g.e, s. 5.

Bu bağlamda söz konusu üç devlet unsuru (millet, toprak ve egemenlik) ulusal devletin oluşumuna yol açabilir. Ulusal devlet, etnik köken, dil ve ortak tarih temelinde inşa edilir ve ulusal aidiyeti ile halkın dayanışmasını artırmayı amaçlar. Bu amaçlar, halkın karşılaştığı siyasi, kültürel veya tarihsel zorluklar sonucunda ortaya çıkabilir. Sonuç olarak, devlet unsurlarından ulusal devletin kurulmasına doğal bir geçiş olabilir. İnsanların ortak etkilerinin ulusal kimliğin şekillenmesi ve halkın birliğini sağlamadaki etkisi nedeniyle, insanların aynı etnik kökene, dile ve tarihe sahip olmaları ulusal bir kimlik oluşturma ve ulusal birliği güçlendirme açısından katkı sağlayabilir. Ulus-devlet, köken itibariyle Batı Avrupa'da doğmuş ve farklı gelişim aşamalarından geçmiştir. Ulus devletler, imparatorluklar içinde ortaya çıkmıştır. İmparatorluklar; milliyetçilik, kültürel fanatizm, azınlıkların sorunları ve rekabet hâlindeki grupların zihniyeti gibi sorunlarla karşı karşıya kalmıştır.[21] Bu sorunlardan kurtulmak için, ulus-devlet fikri, imparatorluğu koruma refleksinin bir çözümü olarak görülmüştür.

1.2. Ulus Devlet Nedir?

Devletin ulus-devlet veya ulusal devlet olarak da bilinen bir türü olan "ulusal devlet" kavramı, modern dünyada önemli bir rol oynamaktadır. Milliyetçi devlet kavramının belirli bir ülkede yaşayan insanların ulusal kimlikleri ile kültür, dil ve din birliğine odaklanan bir siyasi kavram olarak ele alındığını belirtmektedir.[22] Bu genellikle bir ülkedeki farklı etnik gruplar arasındaki ayrımı vurgulayarak çoğunluk milliyetçiliği kimliğini güçlendirmek suretiyle gerçekleştirilir. Ulus-devletin özellikleri birçok eserde ele alınmıştır. Ulus-devletin özellikleri ve amaçları arasında şu unsurların varlığından bahsedilmiştir: Ulusal devlet, ulusal kimliğe ve halkın kültürel özgünlüğüne odaklanırken, devletin kaynaklarına ve coğrafi sınırlarına hâkim olmayı, ülke içinde farklı halklar arasında ayrım yaparak ulusal çoğunluğu güçlendirmeyi, medya ve eğitim araçlarını ulusal kimliği güçlendirmek için kontrol etmeyi amaçlar.[23] Ulus-devletin ulusal kimliğe odaklanması sonucunda, özellikle

[21] Éva Boka, "In Search of European Federalism: A Historical Survey: Society and Economy", *Akadémiai Kiadó*, December 2006, Vol. 28, No. 3 (December 2006), Stable URL: https://www.jstor.org/stable/41472066, p. 310.
[22] Ozen Erözden, *Ulus-Devlet*, 3 Baskı, İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, 2013, ss. 8-32.
[23] M. Şehmus Güzel, *Devlet-Ulus*, Birinci Baskı, İstanbul: Alan Yayıncılık, 1995, s. 13.

etnik ve kültürel çeşitliliği olan ülkelerde toplum içindeki çeşitlilik kriziyle başa çıkma konusunda büyük zorluklarla karşı karşıya kalınabilmektedir. Ulus-devlet genellikle toplumsal uyumun temeli olarak ortak ulusal kimliği benimsemekte ve toplumu bir çatı altında birleştirmeye çalışmakta, ancak bu, bazen çeşitlilik ve farklılıklarla başa çıkamaz hâle gelmesine neden olabilmektedir.[24]

Çeşitlilik krizini çözme konusunda ulus-devletin başarısız olmasının en önemli nedenlerinden birinin ırksal ve kültürel ayrımcılığın artması olduğu söylenebilir. Bu durum farklı gruplar arasındaki anlaşmazlıkları derinleştirmekte ve devlete duyulan güveni azaltmaktadır. Devlet bu anlaşmazlıklarla başa çıkamadığında şiddetli çatışmaların ve anlaşmazlıkların kaynağı hâline dönüşmektedir.[25] Bu nedenle, ulus-devletin farklı gruplarla iş birliği yapması, farklı taraflar arasında anlayış ve diyaloğu teşvik etmesi, çeşitliliğe ilişkin farkındalığı arttırması gerekmektedir. Devlet, farklı grupların siyasi ve ekonomik süreçlere katılımı ve karar alma süreçlerine katkıda bulunmaları konusunda onları teşvik etmelidir. Ayrıca, farklı gruplar arasındaki barışçıl birlikteliği ve iş birliğini teşvik etmek için sosyal adalet politikaları yürürlüğe konulmalı ve sosyal uyuma giden yolun açılması sağlanmalıdır.[26] Modern devletlerin temelleri 1648 Vestfalya Antlaşması ile atılmıştır ve genellikle kapitalist olmayan bir merkezîleşme modeli üzerine kurulmuştur. Ancak kapitalistleşme süreci, modern devletlere ulus devlet niteliği kazandırmıştır. Ulus-devletler, ulusal kimliği vurgulayan ve toplumu tek bir çatı altında birleştirmeye çalışan merkeziyetçi bir yapıya sahiptir.[27] Ulus-devletin merkezileşmesi, kapitalist üretim tarzının bir sonucu olabilir. Modern devletlerin kapitalist bir kimliğe bürünmesiyle birlikte ulus-devlet yapıları ortaya çıkmış ve merkeziyetçi yapılar da kapitalistleşmenin etkisiyle güçlenmiştir. Bununla birlikte, 20. yüzyılda küreselleşmenin yayılması ve farklı kültürler arasındaki etkileşim ve

---

[24] Keith Banting and Will Kymlicka, *Multiculturalism and the Welfare State: Recognition and Redistribution in Contemporary Democracies*, New York: Oxford University Press, 2006, p. 11.

[25] Bernard Yack, *Nationalism and the moral psychology of community*. University of Chicago Press, 2012, p. 116.

[26] Önder Perçin, *Ulus Devlet ve Federalizm İlişkisi: ABD Örneği Üzerinden Bir İnceleme*, Birinci Baskı, Ankara: Seçkin Yayıncılık; Akademik ve Mesleki Yayınlar, Ekim 2018, s. 128.

[27] Önder Perçin, a.g.e, s. 128.

entegrasyonun artması nedeniyle bu ulus-devlet modeli yoğun eleştirilere maruz kalmıştır.[28] Dünya genelindeki tüm ülkelerin ulusal devletler olduğunu söylemek mümkün, ancak devletlerin şekilleri, yürütme, yasama ve yargı yetkileri arasındaki ilişkilerle farklılık göstermiştir.

1.3. Devlet Türleri

Devletin iki farklı şekli vardır: Üniter devlet ve bileşik devlet. Karma devlet, iki veya daha fazla devletin sıkı veya gevşek bağlarla birleşmesiyle oluşan bir devlet türüdür. Karma devlet de, i konfederasyon ve federasyon olmak üzere iki şekle sahiptir.[29]

Devletin birinci özelliği, teşkilatlanma yeteneğidir. Her devlet kendi teşkilatına sahiptir ve yasama, yürütme ve yargı gibi üç bölüme ayrılarak düzenlenir. Devlet, kendi teşkilatını anayasa adı verilen bir belgeyle belirler. Devletin ikinci özelliği, hukuki kişilik sahibi olmasıdır.[30] Devlet, tüzel kişilik olarak kabul edilir ve uluslararası hukuk ve iç hukuk açısından hak ve borç sahibi olabilir. Devletin üçüncü özelliği ise süreklilik özelliğidir. Bir devletin var olabilmesi için belirli bir insan topluluğunun belirli bir ülke üzerinde sürekli egemenliğinin olması gerekir. Devletin varlığı, hükümet veya siyasal rejim değişikliklerinden etkilenmez.[31] Devlet şekillerini ve tanımlarını şematik olarak gösterdikten sonra, her bir devlet şeklini ayrı ayrı inceleyebiliriz.

1.3.1. Üniter Devlet

Devlet, ülke, millet ve egemenlik unsurlarından oluştuğu düşünüldüğünde, üniter devlette bu unsurların tek ve bölünmez bir bütün oluşturduğu görülür. Üniter devlet, tek bir ülke üzerinde, tek bir milletin ve tek bir egemenliğin hüküm sürdüğü bir devlet şeklidir.[32] Bu nedenle, üniter devlette, devletin unsurları ve organları birbirinden ayrılmaz bir şekilde

---

[28] Harry Arthurs, Globalization and its Discontents, Vancouver: University of British Columbia Library, Clyne Lecture: Archives (UBC AT 2025), November 15, 1997, https://cutt.us/TvDVN , 17-02-2023, p. 133-152; p. 134.

[29] Serdar Gülener, *Anayasal Düzenler ve Türkiye'nin Anayasal Düzeni (Temel Bilgiler),* Sakarya Yayıncılık, 2. Baskı, 2020, s. 110.

[30] Kemal Gözler, Anayasa Hukukunun Genel Esasları, a.g.e., s. 135.

[31] Kemal Gözler, a.g.e., s. 135.

[32] Atilla Nalbant, Üniter Devlet Bölgeselleşmeden Küreselleşmeye, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1. Baskı, 2000, s. 28.

birleşerek tamamlanır.[33] Bu nedenle, üniter devlette, devleti oluşturan unsurlar tek ve bölünmez bir bütündür.

Üniter devletler, aynı zamanda basit devletler olarak da adlandırılır. Bu devletlerde tek bir hukuki düzen mevcuttur ve yasama, yürütme ve yargı yetkileri tek bir otoriteye odaklanmıştır. Genellikle merkezi bir yönetim şekliyle yönetilen üniter devletlerde, hizmetlerin sağlanması için tüm yetkiler merkezi hükümete verilir. Bu durum, merkezi hükümetlerin bürokratik yapısında aksamalara neden olabilir.[34] Bu nedenle merkeziyeti azaltmak amacıyla merkezi hükümetler, yetkilerinin bir kısmını yerel memurlara devretmiştir.[35] Üniter devletin yerinden yönetim modelinde, bölgelere bağlı olarak merkezi yönetimin yetkileri, köy, belediye, il yönetimi gibi kurumlara devredilir. Bu model, bölgede yaşayanların kendi seçtikleri temsilciler tarafından yönetilmesi anlamına gelir ve merkeziyetin azaltılması örneğini sergiler.[36] Yerinden yönetim birimlerinin belirli sorumlulukları ve ayrı tüzel kişilikleri bulunur. Bu birimler mal varlığına sahip olabilir ve hatta borç alıp verebilir. Üniter devletlerde mevcut olan yerinden yönetim modeli, tek yapıya sahip devletlerde de bulunduğu için üniter niteliğin kaybedilmesine yol açmaz.[37]

1.3.2. Karma Devletler

Karma devlet, iki veya daha fazla devletin sıkı veya gevşek bağlarla birleşmesiyle oluşan bir devlet türüdür. Bu tür devletlerde, ayrı devletlere ait yasama, yürütme ve yargı organları bulunmaktadır. Karma devletlerde birden fazla anayasa ve hukuk düzeni yürürlüktedir. Karma devletler, "konfederal devlet (konfederasyon) ve "federal devlet (federasyon) olarak iki kategoriye ayrılır.[38]

---

33 Kemal Gözler, Anayasa Hukukunun Genel Esasları, a.g.e., s. 186.
34 Serdar Gülener, a.g.e, s. 106.
35 Ronald L. Watts, "The American Constitution in Comparative Perspective: A Comparison of Federalism in the United States and Canada", *The Journal of American History*, Oxford University Press on behalf of Organization of American Historians, Dec., 1987, Vol. 74, p. 177.
36 Anna Gamper, "A "global theory of federalism": The nature and challenges of a federal state." *German Law Journal* 6.10 (2005): 1297-1318, p. 1303.
37 Şinasi Kara, a.g.e., s. 61.
38 Oktay Uygun, a.g.e, s. 289.

1.3.2.1. *Konfederasyon Devlet*

Konfederasyonlar, uluslararası anlaşmalarla kurulur ve üye devletlerin istedikleri zaman ayrılabilecekleri bir yapıya sahiptir.[39] Konfedere devletler, iç ve dış ilişkilerde bağımsız devletler olarak kalır. Konfederasyonun tüzel kişiliği yoktur ve üzerinde zorlama gücü bulunmaz. Karar organı olan diyet meclisi, konfedere devletlerin delegelerinden oluşur ve kararlar oy birliğiyle alınır. Ancak doğrudan geçerlilikleri yoktur.[40] Konfederasyonlar genellikle federasyona geçiş dönemlerinde görülür. Tarihsel örnekler: İsviçre Konfederasyonu, Amerika Birleşik Devletleri ve Almanya tarihlerinde konfederasyon olarak varlık göstermiştir. Günümüzde dar ve teknik anlamda konfederasyon olarak kabul edilen bir devlet topluluğu bulunmamaktadır.[41] Bazı topluluklar, konfederasyon benzeri yapılar olarak değerlendirilebilir, lakin bunlar geniş anlamda konfederasyon olarak ele alınmaktadır. Günümüzde dar ve teknik anlamda konfederasyon olarak kabul edilen bir devlet topluluğu yoktur. Ancak bazı topluluklar geniş anlamda konfederasyon benzeri yapılar olarak kabul edilebilir.[42] Örnek olarak, Britanya Uluslar Topluluğu, Fransız Uluslar Topluluğu, Maastricht Antlaşması öncesindeki Avrupa Toplulukları ve NATO gibi topluluklar bu kategoriye örnek olarak gösterilebilir. Ayrıca, SSCB'nin dağılmasının ardından kurulan Bağımsız Devletler Topluluğu da büyük ölçüde konfederasyona benzer bir yapıya sahiptir.[43]

1.3.2.2. *Federasyon Devlet:*

Federasyon uluslararası kişiliğe sahip bir merkezi devlet (federal devlet) ile uluslararası kişiliğe sahip olma- yan bölgesel devletlerin (federe devletlerin) aralarında anayasa yoluyla güvenceli bir yetki paylaşımı yaparak oluşturdukları bir devlet topluluğu şeklidir.[44] Bazı sosyal bilimciler bu hükümet sistemini merkezî hükümet ile yerel hükümetler arasında müdahale etme ve karar alma sürecini kolaylaştırma açısından denge sağladığını düşünmektedirler. Federalizmin incelenmesi ve etkisinin farklı milletler ve

[39] Atilla Nalbant, a.g.e., s. 29
[40] Oktay Uygun, a.g.e, s. 289.
[41] Kemal Gözler, Anayasa Hukukunun Genel Esasları, a.g.e., s. 192.
[42] Oktay Uygun, a.g.e, s. 291.
[43] Kemal Gözler, Anayasa Hukukunun Genel Esasları, a.g.e., s. 192.
[44] Kemal Gözler, a.g.e., s. 51.

ülkeler üzerinde analizi, siyasi ve tarihî bilimlerle ilgilenen en önemli çalışmalar arasında yer almaktadır. Bu çalışmalar, federalizmin gelişimi ile bu hükümet sistemlerinin gelecekte karşılaşabileceği zorluklar arasındaki ilişkiyi vurgulama eğilimindedir.[45]

Federal sistemde uluslararası yetkiler federal devlete bırakılmaktadır. Federal devlet, kendi işlerinde yasama, yürütme ve yargı güçlerine sahip birden fazla federe devletin oluşturduğu bir devlet biçimidir. Bu federe devletlerin kendi iç düzenlemelerinde özerklikleri vardır. ABD, Federal Almanya, Pakistan, Hindistan gibi devletler bu kategoriye girerler. Her devletin kendine özgü özellikleri olsa da bazı ortak özelliklerin bu devletlerin tümünde mevcut olduğunu söylemek mümkündür.[46]

Çalışmamızın odak noktası siyasi istikrar ve federalizm olduğu için federalizme geçmeden önce, üniter devlet ve federalizm arasında bir karşılaştırma yapılması yararlı olacaktır. Ayrıca federalizm ile konfederasyon da karşılaştırılacaktır.

1.3.2.3. *Federal Devlet- Üniter Devlet Karşılaştırması*

Günümüz dünyasında üniter-devlet ve federal devlet, ülkelerin yönetiminde yaygın olarak kullanılan iki temel sistemdir. Her iki sistemin de kendine özgü avantajları ve dezavantajları bulunmaktadır. Burada, üniter devlet ve federasyon arasındaki farklılıkları ve her bir sistemin avantajlarını ve dezavantajlarını inceleyeceğiz.

Federal devlet ile üniter devlet yapısı arasındaki farklılık, pratik alanda devlet organlarının yapısal farklılığına dayanmaktadır. Bu nedenle, federal ya da üniter yapıda olmanın devletin yapısında yaratacağı farkın büyüklüğü dikkate alınmalıdır. Üniter devlette tek bir hukuk düzeni mevcuttur; ülkenin her yerinde aynı anayasa ve kanunlar geçerlidir.[47] Fakat federasyonlarda federal devletin hukuk düzeni ve federe devletlerin kendi hukuk düzenleri mevcuttur.[48] Bu farklılıklar vergilerden egemenlik yetkisine kadar birçok alanda ortaya çıkabilir. Üniter devlet merkezi bir yapıya dayanırken, federasyonda egemenlik coğrafi olarak dağıtılmıştır ve birden fazla bölgenin ve kültürün yönetimi söz konusu

[45] Önder Perçin, a.g.e, s. 128.
[46] Şinasi Kara, a.g.e., s. 62.
[47] Serdar Gülener, a.g.e., s. 106.
[48] Kemal Gözler, Anayasa Hukukunun Genel Esasları, a.g.e., s. 197.

olduğunda tercih edilen bir sistemdir.[49] Dolayısıyla vergilerden egemenlik yetkisine kadar birçok konu, devlet yapısının federal veya üniter olup olmamasına göre değişim göstermektedir. Üniter devlet merkezîleşme kavramına dayanmaktadır. Federasyonda her bölgenin özerkliği vardır, bu ancak koordinasyon ve yönetim zorluklarına yol açabilir ve ayrılıkçı hareketleri güçlendirebilir.[50] Üniter devlette tek bir yasama, yargı ve temel olarak tek bir yürütme organı bulunurken, federasyonda federal devletin ve her bir federe devletin kendi yasama, yürütme ve yargı organları vardır.[51] Federe devletlerin kendine özgü yetkileri bulunur ve federal devlet bu yetkilere müdahale etmez. Ayrıca her federe devletin kendine özgü bir anayasası vardır. Bu nedenle federal devlet ile üniter devlet arasındaki farklar önemlidir ve yapısal farklılıklar ortaya çıkarır.

Federe devletler anayasalarını değiştirebilme ve kendilerine ait otoriteyi kullanma yetkisine sahiptirler. Üniter devletteki gibi bir otoriteyi kullanmaları söz konusu olmaz. Bu nedenle federe devletin kendi içinde özerk bir egemenliği vardır.[52] Buna rağmen federe bir devletin anayasasının federal anayasa ile uyum içinde olması gerekmektedir. Federe devletlerin oluşturduğu federal anayasa ile kendilerine verilen yetkilerin dışında kalanlar, federe devletler tarafından özerk olarak kullanılmaktadır. Federal devletler ise savunma, dış ilişkiler, para ve gümrük işlerini kendi tekellerinde tutmak suretiyle federal birliği temin ederler. Federe devletler ile federal devletler arasındaki yetki uyuşmazlıklarını çözecek politik ya da adli bir organın mevcut olması bir gereklilik olarak görülmüştür. ABD'de bu organ Federal Yüksek Mahkemedir.[53]

1.3.2.4. *Federasyon- Konfederasyon Karşılaştırması*

Federasyon ile konfederasyon arasında bazı temel farklar bulunmaktadır. Federasyon, anayasayla kurulurken konfederasyon bir uluslararası antlaşma yoluyla kurulur. Üye devletler arasındaki bağın niteliği konfederasyonda akdî niteliktedir, yani isteyen bir üye

---

49 Önder Perçin, a.g.e, s. 14.
50 A.g.e., s. 14.
51 Kemal Gözler, Devletin Genel Teorisi, a,g,e,, s. 145.
52 Preston T. King, Federalism and Federation, London: Croom Helm, 1982, pp. 86-87; p. 126.
53 Kemal Gözler, Türk Anayasa Hukuku, a.g.e., s. 197.

ülke ayrılabilir.[54] Öte yandan federasyonda üye devletler arasındaki ilişki anayasal niteliktedir. Ayrılma hakkı konusunda da konfederasyonda üye devletlerin ayrılma hakkı bulunurken, federasyonda bir federe devletin ayrılma hakkı hukuken yoktur. Konfederasyonda üye devletler üzerinde zorlama gücü bulunmaz, kararlar oy birliğiyle alınır ve uygulanması üye devletlerin kendi organları tarafından yapılır.[55] Bununla birlikte, federasyonda federal devlet, federe devletler üzerinde zorlama gücüne sahiptir. Dış ilişkiler açısından konfederasyonda konfedere devletler uluslararası hukuk bakımından egemen devletler olarak kabul edilirken, federasyonda federe devletlerin uluslararası hukuk bakımından kişilikleri ve egemenlikleri yoktur ve dış ilişkilerinde federal devlete bağımlıdırlar.[56]

Bir konfederasyonda birliği oluşturan anlaşma, üye devletlere farklı sorumluluklar yüklemektedir. Fakat federal ülkelerle karşılaştırıldığında bu sorumluluklar oldukça azdır. Çünkü konfederasyon devletleri hem içeride hem de dışarıda egemenlik haklarına sahiptir. Anlaşmalarla orantılı olarak sorumlulukları daha azdır[57] ve vermediği kararları uygulamak zorunda olmayıp belirli çıkarlar elde etmeyi amaçlayan bir kooperatif birliğidir. Federasyonu konfederasyondan ayıran unsur, bir anayasanın varlığıdır. Devletler bir federasyon oluşturmak için bu anayasa etrafında bir araya gelir.[58] Konfederasyonda, üye devletler birlik anlaşmasına tabidir ve federal devletlerin üstlendiğinden tamamen farklı sorumluluklar taşır. Federal sistemlerle karşılaştırıldığında bu sorumluluklar nispeten daha azdır. Çünkü konfederasyon devletleri içsel ve dışsal egemenliklerini korumaktadır. Federal düzenleme, iki ilkeye dayanmaktadır: Özerklik ve katılım. Özerklik ilkesi, federal devleti oluşturan federe bölgelerin kendi yetkilerine sahip olmasını ifade eder.[59] Bu yetkiler, merkezî federal yetkililerin müdahalesi olmadan kullanabilmekte olup kaynağı merkezî

---

54 Kemal Gözler, Devletin Genel Teorisi, a.g.e, s. 145.
55 Oktay Uygun, a.g.e., s. 291.
56 Kemal Gözler, Türk Anayasa Hukuku, a.g.e., s. 143.
57 Serdar Gülener, a.g.e., s. 111.
58 A.g.e., s. 112.
59 Erdoğan Teziç, *Anayasa Hukuku*, 2. Basım, Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş, İstanbul, 1991, ss. 126-127.

yönetimler değil, anayasalardır. Katılım ilkesi ise bu politikanın şekillenmesinde rol oynayan organlarda temsil edilerek sağlanır."[60]

Genel olarak federal sistemin daha demokratik olduğu ve bu sistemde bölgesel farklılıkların daha iyi bir şekilde ele alınabileceği düşünülmektedir. Günümüz dünyasında federalizm, siyasi istikrarın sağlanması için birçok ülke tarafından kullanılan bir yönetim modelidir. Bu model, merkezî hükümetin yetkilerini yerel yönetimlere devrederek ülkenin çeşitli bölgelerinde farklı kültürlerin, dillerin, dinlerin ve geleneklerin korunmasını sağlamaktadır.

Bundan sonraki kısımlarda federalizm ve siyasi istikrar arasındaki ilişki ele alınarak federalizmin siyasi istikrarın sağlanmasındaki rolü de incelenecektir. Bu amaçla, federal birlik merkezi bir konu olacak ve bu bölümde federal birliği çeşitli yönleriyle ele alacağız.

1.4. Federasyon Devlet

Federasyon devletleri, 17. yüzyılda ortaya çıkmaya başlamış ve Aydınlanma Çağı boyunca, 18. yüzyılda da devam etmiştir. Bu yüzyıllarda federalizm, dış politika ve diplomasiye kraliyet yaklaşımına ve feodal ayrıcalıklara karşı bilinçli bir mücadeleyi temsil etmekteydi. Ayrıca siyasi düşünürlerin ilgi alanları ve faaliyetlerini değiştirmelerine vesile olmuştur.[61] Federalizm, ayrılma ve merkezîleşme arasında gönüllü bir sözleşme veya uzlaşma olarak değerlendirilebilir. Buna göre, devletin kurucu birimlerine ek imtiyazlar verilir. Merkezî hükümet dış egemenlikle, bölgesel hükümetler ise iç egemenlik meseleleriyle ilgilenir. Federalizmde her üye devletin yerel yasama, yargı ve yürütme organları vardır.

1.4.1. Federal Gelişme

Aristoteles, Johannes Altiusius ve Immanuel Kant gibi düşünürler, Federalizm kökenlerinin Antik Yunan Dönemi'ne kadar uzandığını düşünmektedirler. Yunan şehir devletlerinin kendi hükümet sistemleri vardı ve bunlar arasında en büyük ve etkili olarak Atina öne çıkmaktaydı. Her şehrin kendi yetkileri vardı. Orta Çağ'da ise kavramın içeriği

[60] Önder Perçin, a.g.e., s. 14.
[61] Éva Boka, Ibid, p. 314.

bağımsız şehirler arasındaki ittifaklara dayanarak savunma ve ticaret gibi bazı genel işlerin yönetimi konularında ortaklık kurulması gerektiğini içerecek şekilde genişlemiştir.[62] Federalizmi gelişimi tarihsel olarak 17. yüzyıla kadar uzanmakta ve Hollanda'nın bu siyasi sistemi kullanmaya başladığı döneme kadar gitmektedir. Avrupa'nın siyasi ve ekonomik büyümesi ile birlikte federalizm18. yüzyılda birçok Avrupa ülkesinde yaygın bir sistem hâline gelmiştir.[63] O dönemde federalizm, merkezî hükümet sisteminde bir değişim olarak kabul edilmiş ve idarenin birkaç seviyesini içermiştir. Her seviye kendi iç işlerini düzenlemede bazı özerk ve bağımsız yönetim yetkilerini korumuştur. 19. yüzyılın başlarında birçok sendika kurulmuş ve bu sendikaların neredeyse tamamı ABD'den etkilenmiştir. İsviçre 1842'de, Kanada 1867'de, Almanya 1871-1918 yılları arasında, Venezuela 1811'de, Meksika 1824'te, Arjantin 1853'te ve Brezilya 1891'de federal sisteme geçmiştir.[64] Modern çağda federasyon dünya genelinde birçok ülkede siyasi istikrar ve ekonomik kalkınma sağlamak ve yerel yönetimi etkinleştirmek için kullanılmaktadır. Ancak federasyon tüm sistemlerde istikrarlı bir şekilde uygulanamamıştır. I. Dünya Savaşı öncesi dönemde imparatorluk ve kraliyet mirasına sahip siyasi teşekküllerin çoğunluğu mevcut olduğu için federalizm, özellikle Avrupa'da fazla destek görmemiştir. Bu döneme üniter ulus-devletin maddi ve manevi değeri hâkim olmuştur.

Federasyon, 19. ve 20. yüzyıllarda önemli ölçüde gelişmiştir.[65] Federalizm fikrindeki en önemli değişimlerden birinin geleneksel federal kavramdan bölgesel toplulukların özerkliğine odaklanmaya yönelik bir geçiş olduğu söylenebilir. Ayrıca modern çağda federasyon fikri birçok yeni özellik kazanmıştır. Faşist rejimde ve Nazi rejiminde, federasyon yayılma düşüncesi olarak ve daha fazla güç kazanmak için kullanılmıştır. 1945-1970 arasındaki dönemde ise âdem-i merkeziyetçilik fikri hâkim olmuştur. II. Dünya Savaşı'ndan sonra federal sistemlere katkıda bulunan faktörler ortaya çıkmaya başlamıştır. Max Belov'un da belirttiği gibi federalizm, birçok başarılı modelin ortaya çıkmasıyla

---

62 Andrew Heywood, *Sıyaset Teorisine Giriş*, çev. Hızır Murat Köse, Küre Yayıları, İstanbul, 3. Basım, 2012, s. 65.

63 "Federalism," *Encyclopedia Britannica*, https://www.britannica.com/topic/federalism, p. 1.

64 Ronald L. Watts, The Historical Development of Comparative Federal Studies, Working Paper 2007(1) © IIGR, Queen's University, Kingston, https://cutt.us/ZX7p1. p. 4.

65 "Federalism", a.g.e., p. 1.

birlikte sadece siyasi gruplar düzeyinde değil, toplumsal düzeyde de geniş çapta popüler hâle gelmiştir.[66]

Dünya üzerinde yaklaşık 24 federal devlet bulunmaktadır ve dünya nüfusunun %40'ından fazlası bu devletlerde yaşamaktadır.[67] Federalizm düşüncesi, tarih boyunca farklı aşamalardan geçerek gelişmiştir. Birçok ülke, Soğuk Savaş sonrasında uzun süren çatışmaların ardından federal sisteme geçmiştir. Federal bölgelerin isimleri, federasyonlara göre değişiklik göstermektedir. Örneğin Kanada Federasyonu'nda bu eyaletler "province" olarak adlandırılırken İsviçre'de "kanton", Avusturya ve Almanya'da "Landlar", ABD, Hindistan ve Avustralya'da ise "state" olarak adlandırılmaktadır. Federasyon sistemi, birçok ülkede merkezî hükümetin gücünü bölgesel veya yerel yönetimlere devretmesiyle işlevsel hâle gelmiştir.

Chevenson'a göre federasyon, azınlıkları korumanın bir yoludur. Robinson Simeon'un fikirleri çoklu sadakat ve kimliğin bir arada var olması, paylaşılan ve bölünmüş güç etrafında dönerken Chevenson'ın tanımına göre azınlıklar belirli bir coğrafi noktada yoğunlaşmamaktadır. Anayasal temele odaklanan Alexander Hamilton'a göre federasyon, iki veya daha fazla devletin bir devlette toplanması ve birleşmesidir. Yetki dağılımı bu birliğin mevcut hükümetlerine bırakılmış bir meseledir. Bu yetki anayasadan alınır ve menfaatlerin gerektirdiği şekilde belirlenir.[68]

Federasyon, birçok ülkenin tercih ettiği bir yönetim modelidir. Bu model, merkezi hükümet ile yerel veya bölgesel yönetimler arasında bir denge ve güç paylaşımı sağlar. Federasyonlar, farklı bölgelerin kültürel, etnik veya politik farklılıklarını dikkate alarak, ulusal birliği ve bölgesel özerkliği sağlamada etkili bir araç olmuştur. Bu nedenle, federasyonlar üzerine yapılan teorik çalışmalar, bu karmaşık yönetim biçiminin nasıl işlediğini ve hangi faktörlerin etkili olduğunu anlamamıza yardımcı olmaktadır**.**

---

66 Ronald L. Watts, Ibid, p. 5

67 Walid Kased Al-Zaidi, *Alfidiraliat Dirasat Almustalahat Walmafahim Walnazariat*, First Edition, Iraq, Najaf, 2019, s. 16.

68 Walid Kased Al-Zaidi, a.g.e., s. 32.

Bu kısımda, çeşitli akademik çalışmalarda ele alınan federasyon teorilerini inceleyeceğiz. Bu teoriler, federasyonların ortaya çıkışını, gelişimini ve işleyişini açıklamaya çalışırken, farklı disiplinlerden gelen araştırmacılar tarafından sunulan çeşitli perspektifleri içermektedir. Ayrıca, bu teorilerin pratik uygulamalara nasıl yansıdığını ve farklı federasyon modellerinin nasıl şekillendiğini de ele alacağız.

1.4.1.1. Federalist Teoriler

Federalizm çalışmalarının yaygınlaşması ve bu konuda uzmanlaşmış birçok merkezin açılması, federal düşüncenin gelişmesine katkıda bulunmuştur. En ünlü federalist teorisyenler olan Friedrich (1968), Rieker (1975), Dixit (1975), Watts (1981), Elazar (1987-1994), Hess ve Wright (1996) ve Kremrow Schneider (1999)[69], çalışmalarında coğrafi, tarihsel, ekonomik, ideolojik, entelektüel, kültürel, demografik ve uluslararası güvenlik faktörleri arasındaki etkileşimlere odaklanmışlardır. Bunların bazıları merkezileşmeyi, bazıları ise âdem-i merkeziyetçiliği savunmuşlardır. Federalizm, Rufus Davis'in de belirttiği gibi teoriyi gerçeklikle uzlaştırmaya yönelik pragmatik bir girişim olarak görülmekteydi.[70] Philadelphia Antlaşması düşünürler için teorik bir temel oluşturmuştur. Federalizm bazen bir zorunluluk bazen de bir seçenek olarak görülmüştür. Fakat teorilerde genellikle federalizmin, oluşumuna yol açan nedenler açısından yorumlanmasına odaklanılmıştır. Federalizmin ana teorileri dört şekilde sınıflandırılır:

***1.4.1.1.1.** Klasik Teoriler (Classical Theories)*

Bu teorinin başlıca savunucuları: Dicey, Harrison Moore, Jethrow Brown, Robert Garran, Bryce, and K. Wheare'dır. Avustralyalı sosyal bilimci Robert Garran'a göre "federalizm bir hükümet biçimidir." Federalizmde, egemenliğin veya siyasi gücün merkezî ve yerel yönetimler arasında bölündüğü her alan diğerinden bağımsız olan kendi alanına sahiptir. Bryce, merkezî ve yerel yönetimleri çalışmalarında farklı ve birbirinden bağımsız olarak tanımlamıştır. Bunlar, birbirine bağlı tekerlekleri olan bir makine gibidir, fakat her

[69] Ronald L. Watts, Ibid, s. 17.
[70] Michael Burgess, *Comparative Federalism Theory and practice*, This edition published in the Taylor & Francis e-Library, 2006, https://cutt.us/YVqfL , s. 76.

biri tek başına çalışır, birbirleriyle kesişmez veya birbirlerine dokunmazlar.[71] Klasik teorinin her bir hükümetin diğerinden bağımsızlığı fikrinden kaynaklandığı bu tanımdan açıkça anlaşılmaktadır. Klasik teori, federasyon tanımını her bir hükümetin diğerinden bağımsız olduğu fikrine göre yapar. Buna göre genel ve bölgesel olmak üzere iki düzeyde hükümete sahip ikili bir hükümet sistemi vardır. Klasik teorisyenler, her hükümetin bağımsızlığı için koşullar belirlemişlerdir. Bunlar, değişmez yazılı bir anayasanın ve bağımsız bir yargının varlığıdır.[72] Klasik eğilim, federalizm ve birliği aynı terimlerle açıklama eğiliminde olmuştur: Devlet ve alt topluluklar arasındaki ilişkiyi açıklamak için merkezileşme ve yerinden yönetim.[73] Fakat federal sistemdeki yerinden yönetim, sadece idari olmayıp, siyasi ve idari yerelleşme olarak da ayırt edici bir niteliğe sahiptir.

Klasik Teori yerel birimler ve federal hükümet arasında tam bağımsızlık gerektirdiği için eleştirilmiştir. Fakat bunlar arasındaki ilişkinin tamamlayıcı olduğu belirtilebilir.[74] Klasik teori birçok federal anayasanın, idari birimler arasındaki ilişkiyi açıklamasına yardımcı olmuştur. Bu yüzden birçok anayasa metninde klasik teori dayanak noktası olarak alınmıştır. Klasik teorisyenlerin çalışmaları, federalizme doktriner bir temel verilmesi, konfederasyon ve federalizm ile üniter devlet ve federal devlet arasında ayrım yapılması gibi düşüncelere katkıda bulunmuştur. Ancak siyasi ve ekonomik dönüşümler, ekonomik bunalım, dış bağımlılık, devletler arası ilişkiler, artan dış tehditler, savaşlar ve askerî ittifaklar klasik teorinin zayıflamasına neden olmuştur. Teori, federalizmin ortaya çıkışını açıklayamamış ve sadece yasal formalizme odaklanmakla eleştirilmiştir.

1.4.1.1.2. *Modern Teoriler (Modern Theories):*

Federalizm hakkında modern teoriler; işbirliği ve karşılıklı güven olmak üzere iki temel ilkeye odaklanmaktadır.

1. İşbirliği: Modern federasyonda bu teori, merkezî hükümet ile bölgesel veya eyalet düzeyindeki federasyon organları arasındaki işbirliğini ve koordinasyonu teşvik eder.

---

71 S. A. Paleker, "Federalism: A Conceptual Analysis", *The Indian Journal of Political Science*, Vol. 67, No. 2 (APR.- JUNE, 2006), https://cutt.us/WyMZc . s. 304.
72 Federalism, Ibid, s. 304.
73 Atilla Nalbant, a.g.e., s.31.
74 S. A. Paleker, Ibid, p. 305.

Federasyon, yetki ve sorumlulukları merkezî hükümet ile bölgesel kurumlar arasında dengeli bir şekilde dağıtarak her kurumun kendi uzmanlık alanında etkin bir şekilde çalışmasını sağlamayı amaçlar.[75]

2. Karşılıklı Güven: Modern federasyonun başarısı, merkezî hükümet ile federasyon organları arasındaki işbirliği ve karşılıklı güvene dayanır. Bu ilke, farklı düzeyler arasında bilgi, kaynaklar ve uzmanlığın paylaşılmasına dayanarak kalkınma ve istikrarı artırmayı hedefler.[76]

Bu ilkeler, farklı düzeyler arasında olumlu etkileşim ve denge kurulması yoluyla ülkede istikrar ve ilerlemenin sağlanmasına katkıda bulunmaktadır. Modern federal teori, hükümetler arasında karşılıklı bağımlılık bulamayan klasik teoriye bir yanıt olarak ortaya atılmıştır. Buna göre teori, federal sistemdeki hükümetin iki bileşeni arasındaki karşılıklı bağımlılığı kabul eder. Çünkü ihtiyaçların gelişmesi, ortak çıkarları gerçekleştirmek için daha geniş işbirliği alanlarının açılmasını sağlamıştır. İşbirliği, federalizmin koordinasyon ve bağımsızlığa odaklanan klasik teoriden farklı olan temel özelliklerinden biridir. Modern federalizm teorileri şunlardır:

1.4.1.1.2.1. Fonksiyonel T*eori (Functional theory)*

Bu teori, federal anayasanın, iki hükümet düzeyi (merkezî hükümet ve federasyondaki bölgesel hükümetler) arasında güç paylaşımı için fonksiyonel bir araç olarak nasıl işlev gördüğünü açıklamaktadır.[77] Federalizmin kökeni ve ortaya çıkış nedenlerini açıklamaya çalışan fonksiyonel teorinin, federalizmin hayatta kalma ve zorluklarla nasıl başa çıkmaya çalıştığını açıklama konusunda ise başarısız olduğu kabul edilmektedir.

1.4.1.1.2.2. Köken Teorisi (Origin Theory)

Bu teori, federalizmin ortaya çıkmasına yol açan sosyal, tarihsel ve kültürel temellerin incelenmesine ve sistemin belirli sosyal etkileşimlerden kaynaklandığı fikrine

[75] Walid Kased Al-Zaidi, a.g.e., pp. 121-122.
[76] A.g.e., s. 222.
[77] Walid Kased Al-Zaidi, a.g.e., pp. 121-122.

dayanmaktadır. Bu bağlamda federal bir yönetim sisteminin geliştirilmesi gereklidir.[78] "Köken teorisi" şu alt teorileri içermektedir:

- *Sosyal Faktörler Teorisi* (Social Factors Theory), federalizmin gelişmesinde önemli bir etkiye sahiptir. Bu teori, toplum içindeki sosyal ve kültürel farklılıkların merkezi yönetimlerin tek tip politikalarının yetersiz olduğunu gösterdiğini savunur. Sosyal faktörler teorisi, farklı toplulukların kendi kimliklerini koruma ve özerkliklerini sürdürme isteği üzerine odaklanır.[79] Ayrıca, bu teori demokratik değerlerin yayılması ve katılımcı yönetim gerekliliğine vurgu yapar. Federalizm ise çeşitli grupların temsil edildiği ve kendi yönetim yapılarını oluşturduğu bir sistem olarak demokratik prensipleri güçlendirir.[80] Sonuç olarak, sosyal faktörler teorisi, federalist sistemlerin oluşumunda ve sürdürülebilirliğinde toplumsal farklılıkların ve taleplerin önemli bir rol oynadığını savunur.

- *Çoklu Faktör Teorisi (Multiple Factor Theory)* : Federal bir sistemin doğuşu için gerekli koşulları belirlemekte ve şu unsurlara odaklanmaktadır: İnsanların birleşerek daha güçlü bir birlik oluşturma arzusu, insanların kendi bölgelerinde bağımsız yönetimler oluşturma arzusu ve bu arzuları gerçekleştirebilmek için gerekli olan faktörlerin belirlenmesi.[81] Bu arzuları doğuran en önemli faktörler arasında askerî güvensizlik duygusu, ekonomik çıkarların elde edilmesi, coğrafi yayılımın sağlanması, ortak savunma ihtiyacı ve birlik arzusu ile bağlantılı olan bağımsızlık arzusu bulunmaktadır. Birlik arzusunu harekete geçiren gücün ortak çıkarlar olduğu söylenebilir. Eğer ortak çıkarlar söz konusuysa, devletler bunun için bir araya gelerek birlik oluşturma eğiliminde olurlar. Arzu, çıkarların itici gücüdür.

- *Kurumsal Değişim Teorisi (Institutional Change Theory):* Bu teori, federalizmin gelişmesine yol açan fikirler ve kurumsal değişikliklere dayanır ve federal yönetim sisteminin geliştirilmesine katkıda bulunan mekanizma ve prosedürlere odaklanır.

---

[78] Daniel Elazar, *Federalism: Concept and Analysis*, Transaction Publishers, New Brunswick, New Jersey, 1987, pp. 23-34.

[79] Freda Hawkins, Critical years in immigration: Canada and Australia compared. McGill-Queen's Press-MQUP, 1991, p. 323.

[80] Ibid, p. 323.

[81] S. A. Paleker, Ibid, p. 306.

- *Siyasi Denge Teorisi (Political Balance Theory),* federalizmin merkezi hükümet ile yerel hükümetler arasındaki siyasi ilişkilere dayandığı ve federal ve yerel güçler arasında denge sağlama amacını taşıdığı bir teoridir. Bu teori, merkezi hükümetin gücünü sınırlamak ve yerel hükümetlerin otonomisini korumak için kurumsal ve yasal mekanizmaların kullanılmasını önerir.[82]

Öte yandan, köken teorisi federalizmin incelenmesi ve geliştirilmesinde kullanılan bir yaklaşımdır ve federalizmin kökenini anlamaya, başarısının ve başarısızlığının belirlenmesine yardımcı olur. Bu teori federalizmin tarihsel ve sosyal kökenlerini araştırır, federal sistemin oluşumunu ve evrimini analiz eder. Ayrıca federalizmin farklı ülkelerdeki uygulamalarını karşılaştırır ve federalizmle ilişkili faktörlerin etkisini değerlendirir.[83] Genel olarak, siyasi denge teorisi federalizmin siyasi ilişkileri ve güç paylaşımını vurgularken, köken teorisi federalizmin tarihsel ve sosyal temellerini anlamaya yönelik bir çerçeve sunar. Bu iki teori federalizmin anlaşılmasında ve federal sistemin başarısının değerlendirilmesinde önemli bir rol oynar.

1.4.1.1.2.3. Federalizm ve Sosyal Teori (Federalism and Social Theory)

Kurucusu William Livingston'dur. Bu teorinin temel hipotezi şudur: "Federal siyasi sistemi oluşturan, toplumun federal doğasıdır."[84] Livingston'a göre federal bir toplum, içinde çeşitlilik unsurlarını barındıran bir toplumdur. Bu çeşitlilik, farklı ekonomik çıkarların, dinin, etnisitenin, milliyetin, dilin ve devletin önceki varlığının (tarihsel faktörler) sonucudur. Livingston, federasyonun oluşması için önemli bir koşulun, çeşitliliğin bölgesel olarak bir araya getirilmesi olduğunu belirtmiştir. Çeşitlilik, bağımsız toplumların dağılımından daha büyük olmamalı ve üniter bir devlet oluşturmak için bastırılmamalıdır.[85] Toplumun çeşitliliği federal bir devlet içinde kontrol edilebilir. Livingston, federalizmin özünün anayasal veya kurumsal yapıda değil, toplumun kendi varlığında bulunduğunu ifade eder.[86] Fakat, bu teoriye de eleştiriler yapılmıştır.

---

82 Ibid. s. 304.
83 Ibid, p. 306.
84 S. A. Paleker, Ibid, p. 306.
85 Ibid, p. 305.
86 Ronald L. Watts, a.g.e., s. 8.

Livingston'a yöneltilen eleştiriler arasında, toplumda var olan çeşitlilik türlerine atıfta bulunmasına rağmen federal bir çerçeve içinde genel hükümet arzusunu yaratan faktörleri açıklamaması da bulunmaktadır.[87]

1.4.1.1.2.4. Kuvvet Teorisi (Force Theory)

Bazı teorilerde, federalizmin zorlama ve yerleşimin bir kombinasyonu olması durumları tartışılmıştır. Michael Mann'a göre devletin güçlü bir altyapısı olmalıdır.[88] Birimler, kendi işlerini yönetebilecek güçlü bir kurumsal yapı oluşturmaları sonucunda bağımsız oluşumlar teşkil edebilecek bir niteliğe sahip olurlar.[89] Federalizmin son aşamasında, bu oluşumların devletin varlığından ayrılmasını önleme amacı olduğundan bahsetmek mümkündür. Bu teori, üç ihtimalin varsaymaktadır.

Birinci olasılığa göre; devletin merkezinin zayıf ve birimlerinin güçlü olması, güçlü birimlerin devletten ayrılmasına neden olur. İkinci olasılıkta, merkez ve yerel birimler aynı güç ve yeteneklere sahip olursa, federalizm uzun vadeli istikrarı sağlayan makul ve uygulanabilir bir çözüm haline gelebilir. Son olasılık, merkezin güçlü ve bölgelerin zayıf olmasıdır. Bu noktada devlet, birimleri içerme kabiliyetinin bir sonucu olarak basit (üniter) bir devlet olacaktır. Güçlü devletler, üniter bir devleti üreten doğrudan kontrolü tercih eder. Zayıf devletler ise diğer devletler karşısında zaaflarının sonucu olarak teslim olmaktadırlar. Bu durum, federal veya konfederal bir sistemle sonuçlanır.[90]

Farklı teorilere ve federalizm yorumlarının doğasına rağmen, teoriler genellikle federalizmin temel değerine odaklanmıştır. Bu bağlamda, federalizmin dengeleyici bir faktör olması, adalet ve eşitliğin sağlanması ile milliyetlere ve azınlıklara içişlerini yönetmeleri açısından siyasi haklar veriliyor olduğunu söylemek mümkündür. Federalizmin temel özellikleri şu şekilde açıklanabilir:

---

87 S. A. Paleker, Ibid, p. 306.

88 Daniel Ziblatt, "Rethinking the origins of federalism: Puzzle, Theory, and Evidence from Nineteenth-Century Europe." *World Politics (Cambridge University Press)* 57 (1). https://cutt.us/x4mP3, 2004, p. 70.

89 Daniel Ziblatt, Ibid, p. 70.

90 Daniel Ziblatt, Ibid, p. 75.

a. Federalizm, birimler arasında bir antlaşma veya anayasaya dönüşebilecek olabilecek gönüllü bir sözleşmeye dayanır (yatay ve dikey bir güç dağılımı ile hazırlanmış bir anayasa veya bir anlaşma).[91]

b. Dikey güçler ayrılığı yoluyla her düzeyde birimlerin bağımsızlığı ile her federasyonun kendi içişlerini ve egemenlik yetkilerini düzenlediği yerde, devletler birbirinden bağımsız hareket etmekte ve öncelikle mali, idari ve siyasi bağımsızlığa sahip olmaktadır. Ancak bu, çatışmaların olmadığı anlamına gelmez. Aksine, anayasa bölgeler arasındaki ilişkileri düzenlemeyi amaçlasa da onun yorumlanmasından kaynaklanabilecek çatışmaların varlığı da söz konusu olmaktadır.[92]

c. İki hükümet düzeyi de bazı konularda egemen güce sahip olup vatandaşların yaşamlarını doğrudan etkilemektedir.

d. Değişebilen tek taraflı bir üst makam vardır.[93]

e. Özyönetim ve ortak yönetim için kurulan temsil mekanizmaları, seviyeler arası katılıma izin vermektedir.[94]

f. Bölgeler ile federal hükümet ve federalizm seviyeleri arasındaki anlaşmazlıkları çözmek için bir yargı organının varlığı. Kararlar federal kurumlar tarafından alınır (yargı, yasama, yürütme).[95] Bu organlar kendi yetki alanlarına giren ve federal bölgeler için bağlayıcı olan konular hakkında karar verebilirler.

Her teorinin güçlü ve zayıf yönleri olup bunların hiçbiri federalizmi tam olarak açıklayamamaktadır. Bununla birlikte bu teoriler, federalizmin dinamik, yaşayan bir süreç olarak incelenmesi için genel bir çerçeve sağlamakta, sosyal faktörler ve politik iklimden etkilenmektedir. Politikacıların bir federasyon kurmak için yaptıkları siyasi anlaşma, bunun için ne kadar taviz verecekleri hususuyla bağlantılıdır. Fakat onları bu anlaşma için motive

91 Frédéric Lépine, Ibid., p. 41.
92 Ibid., p. 41.
93 Kemal Gözler, Devletin Genel Teorisi, a.g.e., ss. 177-178.
94 Kemal Gözler, Anayasa Hukukunun Genel Esasları, a.g.e. s. 51.
95 Kemal Gözler, Devletin Genel Teorisi, a.g.e., s. 146.

eden şey, kabul edilmesi gereken belli bir menfaatin varlığıdır. Bu, federalizme geçişin korku veya çıkar ilişkisi sonucunda gerçekleştiği anlamına gelir.

Federalizme geçiş nedenleri incelenirken bazı modellerin varlığından söz etmek mümkündür. Federal devletler, uluslararası etkinlik sağlamak amacıyla bir araya gelir ve uluslararası yetkilerini bir devlete bırakarak oluşurlar. Ekonomik ve sosyal gelişmeler de ülkelerin federal bir yapıya dönüşmeleri aşamasında etkili olabilmektedir. Tarihte, federal devletin oluşmasına en tipik örnek, Prusya'nın öncülüğünde Alman birliğinin kurulmasıdır. ABD'deki federal yapı da tarihi bir gelişme ile oluşmuştur. Ekonomik nedenlerle, günümüzde Avrupa Ortak Pazarı'nın federal bir devletin oluşmasına neden olabileceği öne sürülmektedir.[96] Örneğin, bir savaş veya devrim (ABD ve İsviçre), işgal korkusu ve beklentisi (Kanada, Yugoslavya), saldırganlık beklentisi (Avustralya) gibi farklı etkenlerin de federal yönetimlerin kurulmasına neden olduğu belirtilebilir. Federalizme geçişin en önemli nedenleri şu şekilde açıklanabilir:

1.5. Siyasi İstikrar Nedir?

Siyasi istikrar, birçok araştırmacı ve düşünürün ilgi odağında olan bir konudur. Bu nedenle, genellikle siyasi istikrarın tanımı verilmeye çalışılmakta ve ölçmek için göstergeler geliştirilerek, oluşumuna katkıda bulunan faktörler belirlenmeye çalışılmaktadır. Fakat siyasi istikrar, çok boyutlu bir olgu olarak kabul edilir ve bu nedenle en karmaşık siyasi kavramlardan biri haline gelmiştir. Zaman, mekân, insanlar ve bunların değişimleriyle iç içe olup, sürekli değişimler yaşamaktadır. Aynı zamanda, birçok ekonomik, demografik, kültürel ve politik değişkenden etkilenebilmektedir.

Siyasi istikrarın, hükümetin ve kurumlarının aldığı kararlarda ve politikalarda kararlılık ve istikrar göstermesi, toplum içindeki farklı siyasi ve toplumsal güçler arasında denge sağlamasıyla karakterize olan bir durumdur.[97] Genellikle, siyasi istikrar "ülkelerde,

---

[96] Şinasi Kara, a.g.e., s. 62.

[97] Seymour Martin Lipset, *Political man. The social bases of politics*, London, The Johns Hopkins University Press; Expanded edition (June 1, 1981), Vol. 4921960, p. 348.

toplumlarda ve hükümet kurumlarında sürekli ve istikrarlı siyasi bir durum"[98] olarak tanımlanabilir. Hükümetin, toplumun, ekonominin ve güvenlik politikalarının istikrar sağladığı ve farklı siyasi ve toplumsal güçler arasında denge kurduğu söylenebilir.[99]

David Easton, siyaseti değerlerin güvenilir bir şekilde tahsis edilmesi olarak tanımlamaktadır. Ona göre toplumda kontrol, ortak karar alma ve uygulama yoluyla sağlanır.[100] Fakat siyasetle ilgili yorumlar farklılık gösterebilmektedir. Siyaset genellikle mümkün olanın sanatı olarak tasvir edilir ve müzakere, uzlaşma yoluyla anlaşmazlıkları çözmenin bir aracı olarak kabul edilir.[101] Crick, siyaseti düzen sorununa, zorlama ve şiddet yerine uzlaşma yoluyla bir çözüm bulmak olarak tanımlamıştır.[102] Bunun, gruplar ve çıkarlar arasındaki uzlaşmanın toplum içinde geniş bir güç dağılımını gerektirdiği durumlarda, her grubun önemi oranında ve tüm toplumun refahının devamı doğrultusunda olduğunu vurgulamaktadır.[103] Siyaset, çatışmaların çözümünde mümkün olanın sanatıdır ve şiddet, zorlama ve korkutma gibi kavramlar, siyasi sürecin çöküşüne işaret eden ve siyasi olmayan kavramlardır. "Siyaset" kelimesi, devletleri yönetmek ve insanların hayatlarını etkileyen önemli kararlar almak için siyasi kurumlar ve hükümetler tarafından yapılan işlemler ve prosedürleri ifade eder.[104] Politikanın temel amacının toplumların karşılaştığı sorunları ve zorlukları çözmek ve genel çıkarları sağlamak olduğu söylenebilir.[105] Bu nedenle, bilgili ve etkili siyasetler, toplumlardaki sosyal ve ekonomik istikrarın sağlanmasına yardımcı olabilir. Bu, uygun hükümet politikaları ve programlarının oluşturulması yoluyla istikrar ile vatandaşlara temel hizmetlerin sağlanması, hükümetler ve halklar arasındaki güvenin artırılması ve toplumlarda eşitlik ve adaletin sağlanması yoluyla

---

98 Samuel P Huntington, *Political order in changing societies*. 3 edition, United States: Yale university press, 2006, p. 6.

99 Samuel P Huntington, Ibid, p. 6.

100 Andrew Heywood*, Siyaset Teorisine Giriş*, çev. Hızır Murat Köse, 3. Basım, İstanbul: Küre Yayınları, 2012, s. 65.

101 Hans Morgenthau, Politics Among Nations, Alfred Knopf, New York.5th ed.,1975, p. 82.

102 Tristan McCowan, "Approaching the political in citizenship education: The perspectives of Paulo Freire and Bernard Crick." Educate~ 6.1 (2006): p. 58.

103 Andrew Heywood, a.g.e., s. 66.

104 Alexandre Arrobbio & others, Deployment of Public Resources, Service Delivery, and Stability: Evidence from Niger, University of Chicago:World Bank Group, May 2020, https://cutt.us/bzzzS, p. 6.

105 Tristan McCowan, Ibdi, p. 50.

gerçekleştirilebilir.[106] Siyaset, birbirine bağlı birçok kavram ve anlamı içermekte olup, sosyal, ekonomik ve kültürel hayatın farklı alanlarına uzanan geniş bir kavramı ifade eder. Siyaset kavramı, istikrar kavramıyla ilişkilendirildiğinde, bir felsefe veya teori olmaktan daha ziyade işlevsel boyutlara sahip bir kavram haline gelir. Aynı zamanda, birbirine bağlı birçok kavram ve anlamı içermekte olup, sosyal, ekonomik ve kültürel hayatın farklı alanlarına uzanan geniş bir kavramdır. Siyasi istikrar *Britannica Ansiklopedisi*'nde "Meydana gelen iç çatışma ve krizler olmadan siyasi sistemin devam ettiği durum" olarak tanımlanmaktadır.[107] Aynı zamanda siyasal sistemin kurumlarının kendisine sunulan ve sistemin iç ve dış çevresinden kaynaklanan taleplere cevap verebilme yeteneği olarak da açıklanmaktadır. "Siyasi süreçlerin güç ve şiddet kullanmadan, yargı ve yasama mercilerinin denetim ve gözetimi altında gerçekleşmesi koşuluyla, karşılaştığı krizleri adil ve etkili bir şekilde yönetmesini sağlaması, sistemin varlığını sürdürmesi ve krizleri yönetmek için gerekli olan siyasi şiddeti kontrol altında tutması ve azaltması, böylece rejimin meşruiyetinin ve etkinliğinin artması"[108] şeklinde bir tanımı da yapılmıştır. Siyasi istikrar, "toplumdan gelen, yasal düzenlemeler yapan, ülke yönetimini istikrarlı bir şekilde uygulayan ve çalışmalarında toplumun desteğini alan, topluluktan gelen yetkiye sahip siyasi güç" olarak da ifade edilmektedir."[109] Fakat siyasi istikrar kavramının üzerinde uzlaşılmış bir tanım yoktur. Bunun yerine, siyaset düşünürleri, onunla ilişkili göstergeleri, istikrarın mevcudiyeti anlamına gelen karakteristikleri belirleme eğiliminde olmuşlardır. Bu göstergelerin yokluğu, bir dengesizliğin varlığı veya siyasi istikrardan yoksunluğu ifade etmektedir.[110]

---

[106] Alexandre Arrobbio & others, Ibdi, p. 6.

[107] Alan Heslop, "Stable political systems**"** *Encyclopaedia Britannica*, Britain, https://www.britannica.com/topic/political-system/Stable-political-systems, 15/03/2023.

[108] Richard Hugot, trans: Hamdi Abdel Rahman, Muhammad Abdel Hamid, *siyasi gelişme teorileri*, Jordan: University of Jordan Press, The Scientific Center for Political Studies, first edition, March 2001, s. 261.

[109] Rahime Miray Açoğlu, Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Siyasi İstikrar Arasındaki İlişki: Türkiye Örneği (Yüksek Lisans Tezi), Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya, 2020, s. 64.

[110] Saad Shibli and Harith Dohan, *Ürdün Haşimi Krallığı'nda kalkınma ve siyasi istikrar*, Edition: 1, Ürdün: Dar Zahran Yayınlandı, 2019, s. 95.

1.5.1. Siyasi İstikrar Kavramının Evrimi

Devletin ortaya çıkış süreci, milattan önceki yüzyıllara kadar uzanmaktadır. Devletin, düzenin ve hukukun ortaya çıkışı, insan yaşamının gelişiminde ilk aşama olarak kabul edilmekte ve ilkel bir yaşamdan daha istikrarlı bir yaşama geçme fikrine baktığımızda, devlet terimi karşımıza çıkmaktadır. Devletin nasıl ortaya çıktığına dair birçok düşünür, hayatın beka mücadelesi, kaynakların ve özellikle su kaynaklarının kontrolü için verilen mücadele gibi farklı siyasi terimler üzerinde çalışmıştır. Şehir-devletin oluştuğu ve kendi kendine yeterli bir duruma geldiği ifade edilmektedir. Şehir-devletin insan doğasından doğal bir topluluk olduğu ve insanın siyasi bir varlık olduğu vurgulanmaktadır.[111] İstikrar kavramı, devletin ortaya çıkmasındaki faktörlerden biridir. İnsan toplulukları kabile ve aşiretler şeklinde birlikler oluşturmuş, nüfusun artması ve bu birlikler arasındaki ilişkilerin karmaşıklığı insanları, herkesin işlerini yönetecek merkezi bir kurumun oluşturulmasına zorlamış ve aralarındaki anlaşmazlıkları çözecek bir mekanizmaya ihtiyaç duyulmuştur. Böylece, devletin ortaya çıkış süreci başlamıştır.[112]

Eski Yunan'da siyasi örgütlenmeler, günümüz modern dünyasından farklıydı. Ulus-devlet yerine polis (şehir devleti) düzenine dayanıyorlardı. Birden fazla polisi içeren bir devlet kavramına sahip değillerdi.[113] Bu topraklar, polis merkezi ile çevre köylerden oluşuyordu. Halk, polis merkezini çevreleyen tarım arazilerinde çalışıyor ve akşamları güvenlik nedeniyle polise geri dönüyordu. Vatandaşlık bağı, emlak sahipliğiyle ilişkilendiriliyordu. Ancak vatandaşların hayatının özü, bu arazilerdeki faaliyetler değil, siyasi, yargısal, askeri ve dini rolleriydi.[114] Antik Yunan'ın siyasi yapısı, Sparta ve Atina'nın karşılaştırması üzerinden anlaşılabilir. Sparta, sert bir hiyerarşik yapıya sahip savaşçı bir toplum olarak tasvir edilirken, Atina'nın daha demokratik ve eşitlikçi bir siyasi yapıya sahip olduğu vurgulanır. Felsefi gelişmelerin daha çok Atina geleneğinden çıkması tesadüf değildir**.**[115] Antik Yunan döneminde Aristoteles'ten itibaren modern çağa kadar pek çok

---

[111] Mete Tunçay, Batı'da Siyasal Düşünceler Tarihi-1, Ankara: Birinci Baskı: Aralık 1985, Teori Yayınları, ss. 216-217.
[112] Kemal Gözler, *Devletin Genel Teorisi*, Bursa: Ekin, Basım Yayın Dağıtm, 2. Baskı 2009, s. 32.
[113] Ayferi Göze, Siyasal Düşünce Tarihi, İstanbul: Fakülteler Matbaası Beta Basım 2, 1983, ss. 1-2.
[114] Mark Blitz, *Plato's political philosophy*. USA: JHU Press, 2010, pp. 1-5.
[115] Ayferi Göze, Siyasal Düşünce Tarihi, a.g.e, 1983, ss. 1-2.

siyasi kavram ortaya çıkmıştır. Bu dönemde filozoflar siyasi istikrara önem vererek, teoriler geliştirmişlerdir.[116] Bu filozoflar arasında, siyasi istikrarı siyasi sistemin kapasitesi ile ilişkilendiren ilk kişi olan Platon öne çıkmaktadır. Platon, toplumsal ilişkilerin ortaya çıkmasının nedeni olarak insanların birbirlerine olan ihtiyaçlarını ve bağımlılıklarını görmüştür.[117] Dolayısıyla, toplumsal ilişkilerin düzenlenmesi ve toplumun temel ihtiyaçlarının karşılanması için çalışan bir siyasi otorite gereklidir. İstikrar, devletin gücünün bir yansıması olup cemaatin birliğini ifade eder. Çatışma sırasında ortaya çıkan zenginlik ve güç kavramları, siyasi sistemlerde bir dengesizlik yaratmış ve toplumlar içinde bölünmelerin başlamasına neden olmuştur. Platon ayrıca toplumun istikrarını, vatandaşlar için siyasi istikrar sağlandıkça güvenlik ve refahın da sağlanmasına bağlamıştır. Devletin rolü ise bu noktada bitmemektedir. Devlet, birliğin sağlanması ve toplum içinde bölünmelerden kaçınılması konusunda hevesli olmalıdır.[118] Platon ayrıca istikrarı, devletin ihtiyaçları karşılama kabiliyetindeki artışla ilişkilendirmiştir. Çünkü istikrarsızlık devletin temel görevlerini yerine getirme kabiliyetini zayıflatmıştır. Yani imtiyazlardan yararlanamayanlar ile yararlananlar arasında eşitlik sağlanmaya çalışılırken, imtiyazlı grup ayrıcalıklı statüsünü korumak için özellikle kuvvet ve şiddet kullanımına meylediyorsa, istikrarsızlaşmaya yol açan bir çatışma ortaya çıkar. Avrupa'da tanık olunan şiddet ve sınıf mücadelesi bunun en belirgin örneğidir.[119] Aristoteles ise en iyi hükümet sisteminin, zengin ve fakir arasında denge ve istikrar sağlayan geniş, güçlü ve etkili bir orta sınıf tarafından karakterize edilen sistem olduğuna inanmaktaydı. Orta sınıf, dengeyi korumak ve iki sınıf arasındaki çatışmayı önlemek için çalışmaktadır.[120] İstikrar için en önemli faktör, zenginliğin toplum üyeleri arasında adil bir şekilde dağılımıdır. Aristoteles, toplumdaki servet dağılımı eşitsizliğinin siyasi istikrar üzerindeki etkisine odaklanmış ve servet, statü ve ayrıcalıkların âdil bir şekilde dağıtılmamasını, toplumdaki anariş ve istikrarsızlığın en

[116] Mark Blitz, Plato's political philosophy. USA: JHU Press, 2010, pp. 1-5.
[117] Edward Cohen, *The Athenian Nation*.Princeton, NJ: Princeton University Press, 2002, pp. 67-70.
[118] Mohamed Saleh Bouafia, "Siyasi İstikrar. Konsepti ve hedefleri okumak", *Mawqie Multaqaa Albahithin Alearab*, Disambir, 2019, https://arabprf.com/?p=2307, 25-07-2021.
[119] Vegard Iversen, Anirudh Krishna, and Kunal Sen. *Social Mobility in Developing Countries: Concepts, Methods, and Determinants*, UK: Oxford University Press, 2021, p. 441.
[120] Jonathan Barnes, *A Brief History of Aristotle*, Robinson, 2000, p. 130.

önemli nedenlerinden biri olarak görmüştür.[121] Geçiş aşamalarında olan modern toplumlardan da bu noktada söz etmek mümkündür. Monarşiden cumhuriyet sistemine geçen rejimler gibi sistemler, yeni kurulmuş olmaları ve çok az deneyime sahip olmaları ile karakterize edilmektedir. Huntington, geçiş toplumlarının (gelişmekte olan/değişen) geleneksel ve modern toplumlara göre siyasi şiddete ve istikrarsızlığa karşı daha savunmasız olduğunu öne sürmektedir.[122] Thomas Hobbes ise toplum üyelerinin otoriteye tabi olması gerektiği görüşünün ve hükümdarın mutlak gücünün en güçlü savunucularından olup bunu toplumda güvenlik ve istikrarın mevcudiyetinin nedeni olarak görmektedir. Çünkü bunların varlığının alternatifi, insanların birbirlerine karşı savaşı olarak adlandırdığı tam bir kaos durumu, hükümdarın zorlama araçlarına sahip olması ve bunların istikrarı sağlamak için kullanabilmesi gerektiğini vurguladığı yerde bireylerin ceza korkusu, hükümdara itaat etme ve kanuna boyun eğme sebebidir.[123] Karl Marx, istikrarın devletin ekonomik çıkarları koruma yeteneğiyle olan ilişkisini vurgulamıştır. Sınıf mücadelesinin, toplumda bir istikrarsızlığa yol açtığını gördüğü yerde, toplumun komünizm aşamasına geçmesiyle sona eren sınıf mücadelesinden kaynaklanan doğal bir olgu olduğunu, sınıf eşitsizliğinin ve mülkiyetin ortadan kalktığını, siyaset ve hükümet kavramının gerçekleştiği ve istikrarın sağlandığı yerde olduğunu düşünmektedir.[124]

Siyasi istikrarı iki şekilde açıklayabiliriz. İlk olarak, hukuk sisteminde istikrarı olarak ifade edebiliriz. Bu, karar verme sürecini ve kimin nasıl karar vereceğini belirleyen kuralların sürekli olarak devam etmesini ifade eder.[125] İkinci olarak, hükümetin istikrarı vardır. Bu, hükümetin bir seçimden diğerine değişmeden sürekli olarak görevde kalması anlamına gelir. Siyasi istikrar, temel siyasi ve kültürel değerler ile kurumsal ve anayasal yapı gibi siyasi sistemin unsurlarının göreceli sürekliliğini ve istikrarını ifade eder.[126]

---

[121] Vegard Iversen, Anirudh Krishna, and Kunal Sen, Ibid, p. 441.
[122] Arif Özsağır, "Askeri Darbe ve Müdahalelerin Ekonomik Performans Üzerindeki Etkisi: Türkiye Örneği" *Gaziantep Üniversitesi Journal of Social Sciences*, (2013), 12 (4), s. 761.
[123] Thomas Hobbes, *Hobbes's leviathan*. Рипол Классик (Ripol Klassik), 1967, p. 257.
[124] Michal Kalecki, "Political aspects of full employment", *Political Quarterly*, 14 (4) (1943), ss. 322–331. S 325.
[125] Rahime Miray Açoğlu, a.g.e., s. 66.
[126] Rahime Miray Açoğlu, a.g.e., s. 66.

Bununla birlikte, birçok düşünür, siyasi istikrarın tanımını, kavramın gelişim aşamalarından geçmesine izin veren bazı göstergelere dayandırmıştır.

Higot, siyasi istikrar kavramını tanımlama hususunda üç eğilim olduğuna dikkat çekmiştir. Bunların ilki, siyasi sistemlerdeki değişimle ilgilidir. Değişmeyen bir siyasi sistem, istikrarlı bir sistem olarak kabul edilebilir. İkinci eğilim ise, hükümette sık sık değişiklik olmamasıdır. Sıklıkla hükümet değişikliğine tanık olunan sistem istikrarsız bir sistem olarak görülebilir. Üçüncü eğilim, istikrara tüm biçim ve düzeylerde şiddetin yokluğu açısından bakarken,[127] her eğilim, siyasi istikrarı tanımlamada belirli bir kavram ve yaklaşımı benimsemiştir. Bu eğilimlerin en öne çıkanları şunlardır:

1.5.1.1. Davranışçı Okul (Behaviorist School)

Siyasi istikrar, siyasi şiddetin olmadığı bir durumu ifade eder. Buna göre şiddet; savaşlar, darbeler, gösteriler ve silahlı devrimler gibi olay ve davranışları temsil etmektedir.[128] Davranışçı Okul, siyasi istikrar için farklı bir tanımı benimser. Bu okula siyasi istikrarı devamlı bir süreç kabul eder ve farklı siyasi güçler arasındaki dengeyi sürekli olarak değişen siyasi sistemlerde sağlamayı amaçlar. Siyasi istikrar, "hükümet ile toplum ve farklı siyasi otoriteler arasındaki ilişkilerde şiddete veya beklenmedik siyasi sistem değişikliklerine başvurmadan denge sağlayabilme kapasitesi olan bir siyasi sistem yeteneğine" işaret etmektedir.[129] "Siyasi süreçlerin şiddet sonucu değil kurumsal prosedürlerle gerçekleştiği sistemdir"[130]. Bu eğilim, siyasi istikrarın bir yönüne odaklandığı ve siyasi kurumlar ile seçkinler arası anlaşmazlıkları ihmal ettiği için eleştirilmiştir. Klasik okulun savunucuları şiddeti şu şekilde tanımlamaktadırlar: "Darbeler, iç savaş ve ayaklanmalar da dahil olmak üzere gözlemlenebilir olaylar ve davranışlar dizisi."[131] Sorun, bu okulun istikrarı şiddetten kaynaklanan bir aşama olarak tanımlamaya odaklanmış

[127] Richard Higgott, *Political development theory: The contemporary debate*. Routledge, 2005, p. 16-18.
[128] Mosab Shannen, Siyasi İstikrarın Cezayir'deki Siyasi Gelişme Üzerindeki Etkisi (Yüksek Lisans Tezi), University Kasdi Merbah, Cezayir, Hukuk ve Siyasal Bilgiler Fakültesi, 2013, s. 3.
[129] Daniele Caramani, *Comparative Politics: Rationality*, Culture, and Structure, Oxford University Press, 2017, s. 43.
[130] Daniele Caramani, *Comparative Politics: Rationality*, Culture, and Structure, Oxford University Press, 2017, s. 43.
[131] Sabah Balhashan, Amal Rima Qasi, Siyasi İstikrarın Asya Kaplanlarının Ekonomilerine Etkisi "Yüksek Lisans Tezi", Zayan Ashour University - Djelfa - Faculty of Law and Political Science, 2017-2018, s. 8.

olmasıdır. Davranışsal okul, siyasal istikrar olgusunun boyutlarından yalnızca birini (şiddet) kriter aldığı için eleştirilmiştir.

1.5.1.2. Örgütsel Okul (Organizational School)

Örgütsel okul siyasi istikrarı, mevcut siyasi sistem ve kurumlar arasındaki radikal değişikliklerin olmaması ve uyumun korunmasını sağlamak olarak tanımlamaktadır. Buna göre siyasi istikrarın, farklı çıkarların toplumda denge ve uyum sağlamasını ve mevcut sistemin tehlikeye atılmadan korunmasını ifade ettiği söylenebilir. Bu okul, siyasal istikrarı, sistemi korumak ve sürdürmekle, yani siyasal sistemde değişiklik olmaması ve kurumlar arasındaki uyumla eşanlamlı olarak görmektedir.[132] Siyasal istikrar, statükoyu sürdürmekle sınırlı kalmayacak, değişen durum ve koşullara uyum sağlama yeteneğine de sahip olacak şekilde değiştirilmiştir. Değişim, uyumdan daha büyükse siyasi sistem istikrarsız, fakat değişiklik adaptasyondan daha küçük ise istikrarlı olacaktır. Bu teori, sistemin sürekli büyüme ve gelişme yoluyla denge ve istikrar sağlamayı amaçlayan etkileşimli bir sistem olduğu anlamına gelen David Easton'un modeline dayanmaktadır. Dolayısıyla kararlılık, girdi ve çıktı süreci ile geri besleme sürecinin bir sonucudur ve bu süreçlerden birinde bir aksaklık meydana gelirse sistem dengesini ve istikrarı kaybeder.[133] Bu ekol aynı zamanda hizmet ve üretim kurumlarının güç dalgalanmalarından ve siyasi değişimlerden uzak olup onlardan etkilenmemesine odaklanmıştır. Dolayısıyla bu kurumlar, sadakat kazanmak ve istikrarsızlığa yol açmak amacıyla belirli bir siyasi grubun amaç ve çıkarlarına ulaşmak için araçlar olarak kullanılmazlar.[134]

1.5.1.3. İşlevsel Yapılandırmacı Okul (Functional Structuralist School)

Siyasi istikrarın korunmasındaki devlet ve hükümetin rolüne odaklanan siyasi okullardan biri olan İşlevsel Yapılandırmacı Okul, siyasi istikrarın sadece devletin tek

---

[132] Samuel P Huntington, *Political Order in Changing Societies*. Yale University Pess, 2006, pp. 30-35.

[133] Christine M. Leah‹"Stable Democracy and Political Order: The Role of Political Institutions", *Democracy and Security*, Volume 4, Issue 2, 2008, p. 133.

[134] Marwa Mohamed Abdel Moneim Bakr, "Siyasi Kültür ve Siyasi İstikrar: Birleşik Arap Emirlikleri Örneği (2004-2020)", *Journal of Communication and Media Studies*, Article 3, Volume 12, Issue (11), July 2021, https://jocu.journals.ekb.eg/article_181403. html. p. 20.

kurumu tarafından sağlanabilmesi ve toplumsal düzenin korunmasına odaklanmaktadır. Devletin görevleri arasında iç güvenliğin sağlanması, kamu hizmetlerinin sunulması ve sosyal refahın sağlanması için uygun bir ortamın yaratılması yer almaktadır.[135] Siyasi istikrar, iyi yönetim, etkili yönetim, iç güvenliğin sağlanması, kamu hizmetlerinin sunulması, ekonomik kalkınma ve vatandaşların yaşam kalitesinin iyileştirilmesi gibi birkaç faktöre bağlıdır.[136] Bu durumda siyasi istikrarın bir göstergesi, çeşitli siyasi kurumların çevredeki değişikliklere uyum sağlama ve bunlara yanıt verme yeteneğidir. Bu okul, kurumsal bir boyuta odaklandığı için eleştirilmiştir. Kurumsal boyutun önemine rağmen siyasi istikrar olgusunu açıklamak bu aşamada yeterli değildir. Elmond istikrar kavramını, sistemi istikrarlı kılan, onun bekasını ve devamlılığını sağlayan fonksiyonlara, toplumdaki gerilimi yönetme ve ona, maddi ihtiyaçları için gerekli kaynakları sağlama yeteneğini dikkat ederek ele almıştır.[137] Bu eğilim, kurumlar arası entegrasyon konusuna ve dış çevrenin gereksinimlerine odaklanmıştır. Adaptasyon mevcut değilse ve dış çevrenin taleplerine cevap vermiyorsa bu durum istikrarsızlığa yol açmaktadır.

Siyasi İstikrar ve Hükümet Performansını Birbirine Bağlayan Okul (The School of Political Stability and Government Performance Interconnection):- Bu okul, siyasi istikrarın hükümet kurumlarında kısa sürelerde değişiklik olmamasını, hükümetin kanun çıkarma veya olumlu taahhütler verme kabiliyetini, şiddeti azaltma potansiyeli ve performansının birtakım ayırt edici özelliklerine sahip olduğunu belirtmektedir. Kalkınma programları ile kitlelerin taleplerine cevap verebilme ve devletin şiddeti yurttaş davranışlarına karşı caydırıcı olarak kullanabilmesi kapsamında bu eğilim, göstergelere odaklıdır.[138] Göstergelerin bulunması hâlinde siyasi istikrarın sağlanması mümkün olacaktır.

Üç okulun istikrar kavramı tanımlarını şu şekilde birleştirmek mümkündür: "Sistemin kapasitesinde meşruiyet ve verimlilik artışı karşılığında siyasi şiddetin azalmasıyla karakterize edilen kademeli ve disiplinli bir değişim süreci".[139] Huntington'a göre siyasal

---

[135] Gabriel A Almond, & Coleman, James S. 1960. *The Politics of the Developing Areas*. Princeton University Press, pp. 63-65.
[136] Thomas Hobbes, *Leviathan*, London: Andrew Crooke, 1651, pp. 102-105.
[137] Mosab Shannen, a.g.e., s. 6.
[138] Marwa Mohamed Abdel Moneim Bakr, a.g.e., s. 6.
[139] Sabah Balhashan, Amal Rima Qasi, a.g.e., s. 13.

istikrar, bir yandan siyasal katılım diğer yandan da siyasi kurumlar arasındaki ilişkinin düzeyine dayanmış ve onu düşük, orta ve yüksek olmak üzere üç düzeye ayırmıştır. Bu noktada, sivil ve proletarya (proletariat) olmak üzere iki sistem vardır.[140] Çeşitli düzeylerde istikrar, siyasi katılım ile siyasi kurumlar arasında bir ilişki olduğu anlamına gelir, siyasi katılımın olmaması istikrarsızlığın nedeni olamaz. Her rejim bir siyasi istikrarsızlık aşamasından geçmiştir. Diktatörlük rejimleri siyasi katılımın olmamasına rağmen daha istikrarlıdır.[141] Diktatörlüklerde liderlerin yaklaşık üçte biri darbe yoluyla görevlerinden alınmakta ve darbe sonrası ciddi cezalara maruz kalmaktadırlar. Darbe girişimleri daha fazla şiddet ve önemli sayıda ölümle sonuçlanırken, başarısız darbe girişimlerinin bile ülkenin siyasi istikrarı ve ekonomisi üzerinde uzun vadeli etkileri olabilmektedir.[142] Birçok diktatörlük rejiminde muhalefet, rejimi devirmek için çalışmaktadır. Diğer faktörler (ekonomik bozulma, ayrımcılık ve eşitsizlik sonucu oluşan iç çatışma, rejimin tiranlığı ve egemenliği gibi) mevcut olduğunda, bir de iç devrimi üreten faktörler vardır. Rejime karşı siyasi muhalefet, mevcut rejimi yıkmak için bu faktörleri kullanabilmektedir.[143] Bu noktalar, diktatörlüklerin siyasi istikrarı ve güçlerini sürdürmek için etkili stratejiler benimsemelerinin darbe girişimlerinin olasılığını azaltması gerektiğine işaret etmektedir. Toplumlar genellikle siyasi katılım konusuyla, servetin dağılımından daha az ilgilenmektedirler.

İstikrarın birçok tanımı, göstergeleri açıklanarak yapılmıştır. "Siyasi istikrarı, siyasal sistemin işleyiş kuralları ve bunun siyasal meşruiyet kavramıyla bağlantısı hakkında seçkinler ve kitleler arasında, toplumun istekleriyle uyumlu genel bir fikir birliği durumu" olarak tanımlayanlar da vardır.[144] Rejimin, belirli durumlar dışında siyasi şiddete başvurmayı önleyecek ve kitlelerin beklentilerine karşı koymak için gerekli değişkenleri oluşturacak şekilde kurumlarını yönetme ve doğabilecek çatışmaları kontrol altına alma

[140] Samuel Huntington, *Third Wave: Democratization in the Late Twentieth Century*, Vol. 4. University of Oklahoma press, 1993, p. 49.
[141] Samuel P Huntington, Ibid, p. 35.
[142] Nam Kyu Kim, Jun Koga Sudduth, "Political Institutions and Coups in Dictatorships", *Comparative Political Studies*, Volume 54, Issue 9, August 2021, https://doi.org/10.1177/0010414021997161. p.1620.
[143] Jonathan Powell, Chacha Mwita "Investing in stability: Economic interdependence, coups d'état, and the capitalist peace." *Journal of Peace Research* 53.4 (2016): p. 530.
[144] David Beetham, *The Legitimation of Power*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, (1991), pp. 26-29, 70-71.

becerisini gösteren görece değişken bir olgu olarak da tanımlanmaktadır. Yani, otoritenin özlemleri, toplumun özlemleriyle örtüşür. "Sistemin, kitlelerin beklentilerine direnmek için gerekli değişkenleri yapabilme, kurumlarını yönetebilme yeteneğini gösteren, görece değişken bir olgu" ve "meşruiyeti sürdürmek için belirli alanlar dışında siyasi şiddete başvurmayı önleyecek şekilde ortaya çıkabilecek çatışmaları kontrol altına almak" şeklinde yapılan siyasi istikrar tanımlamalarının varlığından bahsetmek de mümkündür.[145]

Buna karşılık Hurwitz, sistemi deviren, yönetim kurumlarının ve yapılarının yeniden yapılandırılmasına yol açan çöküşlerden ve darbelerden kaçınmak gibi yansımaları ele alarak siyasi istikrarı belirlemiştir.[146] Bu, Hurwitz'in istikrarı belirlemede, kurumların ve yönetim yapılarının yeniden şekillendirilmesini gerektiren siyasi sistemi ve altyapısını deviren ani çöküşlerin ve darbelerin önlenmesinde temsil edilen birçok ima içeren kapsamlı bir tanım aracılığıyla, siyasi istikrar faktörlerine odaklandığını gösterir. Carolina Corval'a göre; "siyasi istikrar, devletin kendi sorunlarını ve çatışmaları çözme yeteneğidir. Böylece devlet ne zaman barışçıl bir çözüm veya güç kullanacağını bilir."[147] Başka bir deyişle siyasi istikrar; rejimin karşılaştığı krizlerle başarılı bir şekilde başa çıkmak için şiddet kullanmadan toplum içindeki çatışmaları barındırmak için yeterli kaynakları seferber etme yeteneğidir. Martin Baldam ise siyasi istikrarı dört temel boyut üzerinden tanımlamıştır: istikrarlı hükümet, istikrarlı siyasi sistem, iç hukuk ve düzen, dış istikrar.[148] Hassan es-Saffar ise "vatan güçleri ve tarafları arasında kabul edilebilir bir ilişkiler sistemi" tanımlamasını yapmıştır. İlişkiler sisteminde bir bozukluk varsa devlet istikrarsızlığa doğru sürüklenir.[149]

Bazı düşünür ve araştırmacılar istikrarı sağlayan bir rejimin meşruiyetine atıfta bulunmuşlardır. Bir kavram olarak meşruiyet; prosedürleri, ilişkileri ve iddiaları makul,

---

[145] Mohamed Saleh Bouafia, a.g.e.

[146] Arend Lijphart, *Democracy in Divided Societies: Electoral Engineering for Conflict Management*, Oxford University Press, 2004, p. 254.

[147] Carolina Corvalan, "Conflict Resolution, Social Justice and Democratic Consolidation in Divided Societies" *International Journal of Conflict and Violence*, 12 (2), (2018), pp. 1-13.

[148] Martin Baldwin, "The Concept of Security", *Review of International Studies*, (1993). 19 (1), pp. 5-26, p. 10.

[149] Mozabite Khaled, Siyasi Mezhepçilik ve Siyasi Istikrar Üzerindeki Etkisi, Lübnan'da bir vaka çalışması, Kasdi Merbah University, Faculty of Law and Political Science, 2012-2013, s. 9.

doğal ve sosyal olarak kabul edilebilir yasal, rasyonel, emredici ve ahlaki gerekçelere dayandırmak anlamına gelir. Meşruiyet, aynı zamanda, ülkede yaşayan insanların kuralları kabul etme ve siyasi otoritenin bu kurallara adil bir şekilde uyduğuna inanma ve uzlaşma derecesini ifade eder.[150] İlişkiler sistemi bozulursa, devlet istikrarsızlığa doğru ilerleyecektir. Machiavelli, doğal istikrar ve otoriter istikrar arasında bir ayrım yapmıştır. Böylece siyasi istikrar kavramı fikri, siyasi otorite tarafından toplum içinde istikrarı sağlamak için kullanılan yöntem etrafında döner.[151] Siyasi istikrar, toplum içindeki çıkar çatışmalarının dengelenmesi sonucunda ortaya çıkabilir ve elde edilebilir. Aynı zamanda siyasi otoritenin istikrar hedefine ulaşmak için başvurduğu bir şiddet ve baskı politikasının sonucu da olabilir. Machiavelli'nin düşüncesine odaklanmamızın nedeni, o farklı istikrar biçimlerine ışık tutan ilk düşünürdü ve bu istikrarların zorunlu olarak demokratik sistemlerin sonucu olmadığını belirtti**.** Machiavelli, istikrarı sağlamanın bir yolu olarak siyasi şiddete, baskıya ve tiranlığa başvurulmaması konusunda uyarıda bulunmuş ve gerektiğinde aşırıya kaçılmadan siyasi şiddetin kullanılmasına dikkat çekmiştir. İç istikrar, devlete, kendi stratejik çıkarlarına göre hareke etmek için daha büyük bir fırsat verir. Bu sayede onun stratejik roller oynamasına da yardımcı olur.[152] Kararlılık, doğrudan ölçülmesi zor olan göreceli bir kavramdır. Bunun yerine, toplumun ve devlet kurumlarının istikrarını ölçmek için kullanılan ölçütler ve standartlar aracılığıyla belirlenebilir. Buna göre sosyal standartlar; sivil toplum kurumları ve siyasi, kültürel ve ekonomik açılardan farklı toplum grupları arasındaki iş birliği ve entegrasyon düzeyi ile temsil edilir. Siyasi kriterler de toplumun çeşitli kesimlerinin temsil düzeyinde ve bu kurumlar ile toplum arasındaki pozitif ilişkiyle gerçekleşir.

1.5.2. Siyasi İstikrarın Boyutları

Siyasi istikrar, devletlerin büyümesi ve gelişmesi için temel faktörlerden biridir ve sosyal-ekonomik ve güvenlik açısından istikrarın sağlanması üzerinde önemli bir etkiye

[150] David Beetham, Ibid, pp. 70-71.
[151] David Beetham, Ibid, pp. 1-25.
[152] Ted Robert Gurr and John L. Davies, "Chapter Title: Political Violence and Stability", In Violence in America", Vol. 2: Protest, Rebellion, Reform, Publisher: Sage Publications, Sage Publications, 1977, pp. 3-5.

sahiptir. Siyasi istikrarın kurumsal siyasi istikrar, sosyal politik istikrar, ekonomik istikrar ve güvenlik istikrarı olmak üzere birbiriyle bağlantılı birkaç boyutu olduğu söylenebilir.[153] Siyasi istikrar, insan haklarını koruyan ve çatışmaların barışçıl yollarla çözülmesine yardımcı olan güçlü demokratik kurumlar ve kuralların varlığını gerektirmektedir. Ayrıca, yabancı yatırımların çekilmesine, ekonomik koşulların iyileştirilmesine, iş fırsatlarının artırılmasına ve vatandaşların yaşam standartlarının yükseltilmesine katkıda bulunur. Bu bölümde, siyasi istikrarın boyutlarını kısa bir şekilde ele alacağız:

1.5.2.1. Kurumsal Siyasi İstikrar

Siyasi kurumların istikrarlı ve sağlam bir şekilde çalışmasını ifade eder. Bu boyut, hükümetlerin, yargının, yasamanın ve diğer politik kurumların, ülkenin siyasi ve toplumsal yapısına uygun şekilde işlevlerini yerine getirmesiyle sağlanmaktadır.[154] Temel amacı, yatırım ve ekonomik büyüme için uygun bir ortam sağlamak ve devlet içinde sosyal barışın korunmasını garanti altına almaktır. Bu nedenle, siyasi kurumlar, ekonomik büyüme ve yatırım için istikrarlı ve uygun bir siyasi ortamın oluşturulmasında önemli bir rol oynamaktadır.[155]

1.5.2.2. Sosyal Siyasi İstikrar

Toplumsal düzenin, barışın ve huzurun devam ettiği bir siyasi ortamın varlığına işaret eder. Bu istikrar boyutu, toplumsal eşitlik, adalet ve insan haklarına saygı gösteren bir yönetim anlayışı ile sağlanabilir. Bu kavram, bir ülkenin toplumsal, ekonomik ve siyasi yapısıyla bağlantılıdır.[156]

1.5.2.3. Ekonomik İstikrar

Ekonomik istikrar, bir ülkenin politik istikrarına doğrudan etki eden temel faktörlerden biridir. İşletmelerin yatırım yapması ve büyümesi için istikrarlı bir ekonomik

---

[153] Michael Cox, "Political Stability and Economic Growth", *Economic Development Journal*, Issue 4, 2000, p. 527.
[154] Michael Cox, Ibid, p. 527.
[155] Richard Samuelson, "Political Stability and Development in Asia," *Asian Studies Journal*, Issue 3, 2005, p. 242.
[156] Maureen Sirgy, "The Psychology of Quality of Life: Hedonic Well-Being, Life Satisfaction, and Eudaimonia", *Social Indicators Research*, Cilt 68, No. 2, 2004, ss. 2-3.

ortam gereklidir. Bununla birlikte, ekonomik istikrar fiyat istikrarı, mali disiplin, finansal istikrar ve dış ticaret açığı gibi faktörleri içermektedir. Ekonomik istikrarın sosyal sorunların çözümüne de katkıda bulunması mümkündür.[157]

1.5.2.4. Güvenlik İstikrarı

Bu boyut, siyasi istikrarın önemli unsurlarından biridir ve halk ile hükümet arasındaki güveni arttırmaktadır. Güvenlik istikrarı, yatırım ve ekonomik kalkınma için güvenli ve istikrarlı bir ortam sağlanması, yoksulluk ve suç seviyesinin azaltılmasına yardımcı olmaktadır.[158]

1.5.3.Siyasi İstikrarı Etkileyen Faktörler

Siyasi istikrarı etkileyen birçok faktör bulunmaktadır. Bu faktörler iç ve dış olarak iki şekilde sınıflandırılabilir. İçsel faktörler, bir ülkenin kendi içindeki siyasi, ekonomik ve sosyal dinamiklerden; dışsal faktörler ise başka ülkelerin ve küresel düzeydeki olayların etkisinden kaynaklanmaktadır. Liderlik, siyasi partilerin gücü, ekonomik durum, dış siyaset, kültür, ideoloji, yasal çerçeve ve uluslararası ilişkiler de bu faktörler arasında yer almaktadır.

1.5.3.1. İç Faktörler

Siyasi istikrarın iç faktörleri genellikle bir ülkenin iç koşullarına atıfta bulunur ve bu faktörler o ülkenin siyasi istikrarına katkıda bulunur. Bu faktörler, bağlam ve sorulan belirli ülkeye bağlı olarak değişebilir[159]. İç siyasi istikrarı sağlayan faktörler arasında ekonomik istikrar, sosyal istikrar, akıllı yönetim, sıkı yasalar, zenginlik ve fırsatların adil dağılımı, medeni, siyasi, sosyal ve ekonomik haklara saygı, kişisel kararları alma özgürlüğü gibi faktörler yer almaktadır. Bu faktörler, siyasi istikrarın korunması ve güçlendirilmesi ile ekonomik büyümenin ve sosyal kalkınmanın sürdürülmesi gibi hususlara yardımcı olabilmektedir. Bunlar arasında şu alt faktörler yer almaktadır:

---

[157] Yi Feng, "Democracy, political stability and economic growth." *British Journal of Political Science*, 27.3 (1997), pp. 392-394.

[158] Robert Picciotto and Sarah Lockwood, *Security and Development: Searching for Critical Connections*, Boulder, CO: Lynne Rienner Publishers, 2004, p. 45.

[159] Samuel P. Huntington, *The third wave: Democratization in the late twentieth century*. Vol. 4. University of Oklahoma press, 1993, p. 6.

1.5.3.1.1. Siyasi Faktörler

Siyasi sistemin doğası, siyasi liderlik, hükümet sistemi, çoğulculuk, kurumların uyumu, iş tutarlılığı, uygulamaların halkın taleplerine cevap verme ve yolsuzlukla mücadeledeki rolü gibi unsurlar, istikrarın devlet ve toplumun ortak hedefi olabilmesi için önemli alt faktörler arasında yer almaktadır.[160] Bu faktörlerin varlığı, istikrarlı bir siyasi ortamın sürdürülmesi ve toplumsal kalkınmanın sağlanması aşamasında önemli rol oynamaktadır. İstikrarın, devletin ve toplumun ortak hedefi olabilmesi için aşağıdaki unsurların mevcut olması gerekmektedir:

- *İktidar Projesi ile Toplum Arasında Gerçek Bir Barış Vardır:* Yani siyasal iktidarın tercihleri, toplumun arzularıyla harmoni olmalıdır. Devletin bir projesinin olması ve projeyi uygulayabilmesi yeterli değildir. Bu proje daha ziyade, toplumun devletten talep ve arzularının bir özeti olmalıdır.[161] Bu projenin amaçları, devletin varlığı ile çelişmeyecek şekilde toplumun çıkarlarının elde edilmesi, bir araç olan devletin toplum için refah ve insana yakışır bir yaşam sağlaması, güvenlik ve istikrar ile varlığının ve egemenliğinin devamını sağlaması olarak özetlenebilir.

- *Siyasi Otorite ve Toplum Arasında Karşılıklı Güven*: Siyasi otorite ve toplum arasındaki karşılıklı güven, siyasi istikrarın sağlanmasında büyük bir rol oynar. Çünkü bu güven, siyasi otoritenin toplumla ilişkilerinin iyileştirilmesine, karar verme sürecinde şeffaflığın ve güvenilirliğin artırılmasına, siyasi sürece katılım ve ortak sorumluluk hissinin güçlendirilmesine katkıda bulunur.[162] Ayrıca, sosyal ve siyasi çatışmaların önlenmesine yardımcı olarak siyasi ve ekonomik istikrarın güçlenmesinde önemli bir rol oynar.

- *Siyasi ve Kültürel Özgürlüklerin Sağlanması*: Otoriter rejimler tarih boyunca sürekli olarak devrimlere ve askerî darbelere maruz kaldıkları için istikrarlarını

---

[160] Richard Rose, William Mishler, and Christian Haerpfer. *Democracy and its alternatives: Understanding post-communist societies.* Johns Hopkins University Press (JHU) Press, 1998, p. 57.

[161] Abd al-Rahman bin Sania, "Siyasi İstikrarsızlığın Makroekonomik Performans Göstergeleri Üzerindeki Etkisi", "Mısır Ekonomisi Olarak Bir Model", *Al Wehdat Journal for Research and Studies*, Issue 18, 2013, http://elwahat.univ-ghardaia.dz, s. 142.

[162] Rose, Richard, William Mishler, and Christian Haerpfer, Ibid, p. 57.

koruyamamışlardır.[163] Bu nedenle, özgürlüğün kullanılmasının engellenmesi istikraın sağlanması aşamasında artık tartışmalı değil, oldukça önemli bir etkendir. Siyasi sistemin gücü ne kadar büyükse, son bulması da o kadar yakın olabilmektedir. Özgürlükler denklemi toplumlarla müzakere edilemez bir durumdadır.[164] Çünkü toplum ile devlet arasında yüzyıllar boyunca siyasi krizler teşkil etmiş ve bu nedenle rejimler, diktatörlük monarşilerinden komünist, sosyalist ve liberal demokratik rejimlere doğru değişim ve gelişim göstermiş, demokrasi istikrar için bir zorunluluk hâline gelmiştir.

Rejimler demokratik ve otoriter rejimler olarak ikiye ayrılmaktadır.[165] Sağlam bir demokraside beş temel unsur vardır: demokratik bir seçim sistemi, siyasi katılım hakları, medeni haklar ve yatay hesap verebilirlik, demokratik seçimler yoluyla temsilcilerin insiyatifinde etkin bir yönetim yetkisinin varlığı.[166] Ayrıca demokrasiye geçiş kolay olmayan ve aşamalardan geçen bir süreç olup bu, rejimlerin tam demokrasiye geçişine yardımcı olan bir sivil toplumun varlığıyla mümkün olmaktadır. Sivil toplum, demokrasiyi tesis etmek için en önemli faktörlerden biridir. Otoriter rejimler, sistemin seçim demokrasisine ve ardından liberal demokrasiye başarılı bir şekilde dönüştürülmesine yardımcı olduğu ve geliştirildiği için tam demokrasiye geçişte bütüncül bir rol oynamaktadır.[167]

- *Adalet ve Eşitlik*: Adalet ve eşitlik, siyasi ve sosyal istikrarın sağlanmasında önemli bir rol oynamaktadır. Bu faktörler, bireyler ve toplumlar arasındaki ilişkilerin geliştirilmesine katkıda bulunmakta, güveni ve iş birliğini arttırmakta, dolayısıyla çatışmaları ve huzursuzlukların azaltılmasına yardımcı olmaktadır. Ayrıca, siyasi düzenin şeffaflığı ve güvenilirliği arttırmakta ve sivil katılımı ile siyasi işleyişte ortak sorumluluğu teşvik etmektedir.[168]

---

[163] Muhammad Mahfouz," Siyasi İstikrarın Anlamı Üzerine," *Al-Riyadh Newspaper,* Issue 13819, April 25, 2006.
[164] Muhammad Mahfouz, a.g.e.
[165] Rahime Miray Açoğlu, a.g.e., s. 67.
[166] Hüseyin Aksu, "Demokratikleşme ve Türkiye'de Demokratikleşme Sürecinde Karşılaşılan Temel Sorunlar", *Socıal Sciences Studies Journal*, 4 (27), (2018), s. 5952.
[167] Hüseyin Aksu, a.g.e., s. 5954.
[168] Edward D. Mansfield., and Jack Snyder. *Electing to fight: Why emerging democracies go to war*. Mit Press, 2007, pp. 1-30.

- *Siyasi Partiler:* Huntington, "Değişen Toplumlarda Politik Sistemler" (Political Systems in Changing Societies) adlı eserinde, siyasi partinin siyasi istikrar sürecindeki öneminden bahsetmektedir.[169] Zayıf geleneksel siyasi kurumlar hakkında, istikrar sağlayabilecek kurumsallaşma düzeyi yüksek en az bir taraf varsa, parti sayısı ne olursa olsun, örgütlü bir parti istikrarı sağlayabilir. Zayıf partileri olan ülkeler daha az istikrarlıdır. Huntington, istikrarın geleneksel kurumları yok eden devrimlerden ve savaşlardan sonra bu aşamaya liderlik edebilecek tek bir güçlü partinin ortaya çıkmasına bağlı olduğundan bahsetmiştir.[170] Siyasi parti, modern siyasetin ayırt edici organizasyonu olmasına rağmen tamamen modern bir kurum değildir. Partinin çalışma süreci, siyasi katılımı organize etmek, çıkarları birleştirmek ve sosyal güçler ile yönetim arasında güçlü bir bağ oluşturmakla sınırlıdır.[171] Parti yapıları, tek parti, çok partili sistem, koalisyon ve ittifaklar gibi farklı şekillerde olabilir.[172] Parti, faillik mantığını değil, siyasetin mantığını yansıtır. Partizan çoğulculuk, parti konsensüsü ve seçim sistemi de dahil olmak üzere siyasi partilerle ilgili bazı önemli konular şunlardır:

- *Siyasi Partilerin Çokluğu*: Siyasi partiler, 20. yüzyılın başında günümüzdeki anlamıyla ifade edilmeye başlamıştır. Siyasi partilerin yapıları, üyelerinin katılımı, karar alınması, liderliği ve örgütlenmesi gibi özelliklerinde farklılıklar bulunmaktadır.[173] Bazı düşünürler ve araştırmacılar, partilerin çokluğunu siyasi istikrarın bir işareti olarak görmektedirler. Fakat birçok düşünür, iki tarafın varlığının iktidarı sürekli değişime tabi tuttuğunu savunmaktadır. Özellikle ilk seçimde iktidara gelen parti, bir sonraki seçimde iktidarı kaybedebilir ve bu nedenle iktidar taraflar arasında aktarılabilir[174]. Ayrıca laik ve dinî partilerin varlığı veya çıkar gruplarının çokluğu siyasi istikrarı etkileyen bir kriz ve çatışma oluşturabilir. Siyasi partiler arasındaki iktidar çatışması ciddi bir mesele değildir, fakat bu yasal kapsamının dışına çıkarsa tehlike daha da büyüyebilir. Totaliter rejimlerde

---

169 Samuel P. Huntington, *Political order in changing societies*, Ibid, p. 1.
170 Samuel P. Huntington, *Political order in changing societies*, p. 91.
171 "The Role of Political Parties in the Democratization Process", *International Center for Democracy and Electoral Assistance*, 2001, p. 11.
172 Şinasi Kara, a.g.e., ss. 296-299.
173 A.g.e., ss. 296-299.
174 Arend Lijphart, *Demokrasi Modelleri*, Çev: Güneş Ayas-Utku Umut Bulsun, İstanbul, İthaki Yayınları, 2014, 1. Baskı, s. 21.

genellikle bir parti vardır. Bu nedenle siyasi sistemin organları ile parti organları arasında ayrım yapmak mümkün olmamaktadır.[175] Bununla birlikte parti çoğulculuğu konusu, düşünürler arasında tartışma konusu olmaya devam etmiştir. Karşılaştırmalı çalışmalar, çok partili siyasi sistemlerin iki partili sisteme kıyasla daha iyi işlemediği sonucuna varmıştır. Bazı eğilimlere göre iki partili sistem, istikrarlı bir yürütme otoritesi oluşturmak için önemli bir faktördür, çünkü yürütme ve yasama erkleri arasındaki ilişkilerde gerginliğe yol açmakta ve bazen erken seçimlerle çatışma sona ermektedir.[176] Bu nedenle parti rekabeti, siyasi süreçte önemli bir konudur. Parti rekabeti ve bağımsız baskı gruplarının yokluğunda egemen parti, taleplerde bulunma mekanizmalarından yoksun olmakta ve bunun sonucunda çıktıların politikası girdilere cevap verememektedir.[177] Birçok düşünür, partizan çoğulculuğu toplumdaki dinsel ve dilsel çeşitlilikle ilişkilendirmiştir. Bir veya iki partinin varlığı toplumdaki çeşitliliği yansıtmayabilir ve bu da partileri temsil etmek için partizan çoğulculuğu gerektirir.[178] Yani bu grupların talepleri partizan temsil yoluyla iktidara ulaştığı için toplumsal çeşitliliğin siyasi tarafa partizan bir şekilde yansıtılması gerekebilir.

- *Seçim sistemi*: Seçim sisteminin şekli, istikrar için önemli bir faktördür. Seçim sistemi; temsilcileri belirlemek için uygulanan teknik yöntem şeklinde tanımlanabilir. Bu sistemin temel işlevleri kapsamında, parlamentoda çoğunluğu belirleyerek ülkeyi yönetecek olan hükümeti belirlemek; seçimler, istikrar ilkesi, adil temsil ilkesi ve demokratik temsil gibi bir dizi ilkenin yansımasıdır.[179] Seçim sistemleri, seçmenlerin siyasi tercihlerinin ve demokratik değerlerin en iyi şekilde yansıtmasını amaçlar. Bu bağlamda, seçim sistemleri genellikle üç kategoriye ayrılır. Karma seçim sistemlerinin mevcut olduğu yerde siyasi amaçlara bağlı olarak, çoğunluk ve orantılı temsil yöntemleri birleştirilerek birçok seçim sistemi oluşturmak mümkündür.[180] Demokratik sistemlerde iktidarı elde etmenin yolu seçimlerdir, yani iktidarın yetkisini halktan almasıdır. Dolayısıyla seçimler ve seçim sistemleri, demokratik sistemlerde sistemin ve yönetenin meşruiyetinin temelidir.[181]

---

[175] Esat Çam, *Devlet Sistemler*, İstanbul-İktisat Fakültesi, 1982, s. 259.
[176] Meltem Dikmen Caniklioğlu, a.g.e., s. 25.
[177] Andrew Heywood, a.g.e., s. 90.
[178] Arend Lijphar, *Demokrasi Modelleri,* a.g.e., s. 107.
[179] Meltem Dikmen Caniklioğlu, a.g.e., s. 20.
[180] Şinasi Kara, a.g.e., s. 270.
[181] Meltem Dikmen Caniklioğlu, a.g.e., s. 29.

Mükemmel bir seçim sisteminin varlığından söz etmek mümkün değildir. Her sistemin kendine özgü eksiklikleri ve zaafları vardır. Siyasi partiler genellikle kendilerini iktidara getirecek sistemin en iyi seçim sistemi olduğunu iddia etme eğilimindedir. Seçim sistemi, demokratik ülkelerde siyasi otoritenin ele geçirilmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Bu durum onu siyasi partiler arasında bir çatışma aracı yapmaktadır. Seçim sistemlerini yargılamak ve bir sistemi diğerine tercih etmek mümkün değildir. Her ülke, siyasi veya sosyal koşullar ve çıkarlara göre kendisine uygun olan seçim sistemi türünü belirler. Fakat partiler genellikle seçimleri etkilemelerine ve çoğunluğu kazanmalarına yardımcı olacak sistemleri tercih etmektedirler. Böylece seçim sistemleri, parlamentoya devredilecek siyasi partileri ve bu partiler arasından oluşturulacak hükümeti belirlemek gibi iki önemli işlevi aynı anda yerine getirmektedir.[182]

1.5.3.1.2. Ekonomik Faktörler:

Bazı araştırmalarda, ekonomik faktör ile siyasi istikrar arasında olumlu bir ilişkinin olduğu sonucuna varılmıştır. Ekonomik iyileştirmelerin siyasi gerilimleri ve silahlı çatışmaları azaltabileceği düşünülmektedir. Fakat bu ilişki sabit değildir ve servet dağılımı ve sosyal adalet gibi birçok faktörden etkilenmektedir.[183]

Zenginlik bu bağlamda belirleyici bir faktör ve iki ucu keskin bir kılıçtır. Devlet kaynakları, istihdam edildiği takdirde kapsamlı kalkınmanın sağlanmasına yardımcı olduğu için, zenginlik siyasi istikrarda önemli bir faktördür. Fakat adil bir şekilde dağıtılmadığı zaman istikrarsızlaştırıcı bir faktör hâline gelebilir.[184] Öte yandan, devleti, güçlü devletlerin olası işgallerine karşı savunmasız bir hâle getirebilmektedir. Gerekli kaynakların varlığı, ülkenin işgalden veya egemenliğine müdahaleden korunmaması için askerî bir gücü gerektirmektedir.

[182] Meltem Dikmen Caniklioğlu, a.g.e., s. 29.
[183] Collier, P., & Hoeffler, A Greed and grievance in civil war. Oxford economic papers, (2004). 56 (4), pp. 563-595.
[184] Joseph Stiglitz, *The Price of Inequality*, United States of America, 2012, p. 20.

1.5.3.1.3. Kültürel Faktörler:

Kültürel faktörler, etnik ve dinî farklılıkların toplumdaki farklı taraflar arasındaki diyalog ve ilişkilerde zorluklara neden olabileceği, iç çatışmalara ve siyasi gerilimlere yol açabileceği için siyasi istikrar üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Siyasi istikrarı etkileyen önemli kültürel faktörler arasında etnisite ve milliyetçilik de yer almaktadır. Din ve mezhepçilik, dil ve kültür, tarih ve ulusal kimlik diğer kültürel faktörlerdir ki bunlar da siyasi istikrarı etkilemektedir.[185] Ülkeler, içinde bulundukları kültürel, dinî ve dilsel çeşitliliği yönetmek ve dinî-politik çatışmaları sona erdirmek için çeşitli siyasi olguları benimsemeye çalışmaktadırlar. Bu olgular arasında federal sistemlerin uygulanması, laiklik kavramının kabul edilmesi ve diğer politik yapılar da yer almaktadır. Örneğin, Hindistan federal bir yapıya sahiptir ve laik bir anayasa ile yönetilmektedir. Ayrıca İsviçre de federal bir yapıya sahip olmasının yanı sıra, dinî çeşitlilik ve toplumsal uzlaşı konularında dikkat çekici niteliklere sahip bir devlettir.[186]

1.5.3.1.4. Laiklik:

Bu kavram, kilisenin devlet üzerindeki kontrolünü ve toplum üzerindeki egemenliğini reddetmeyi ifade etmek için kullanıldığı Avrupa'daki, Rönesans ve Aydınlanma gelenekleriyle ilgilidir. Laiklik, bireye hak ve ödevleri olan bir yurttaş olarak muamele edilmesini esas alan, dinin devletten ayrılmasını ve toplumsal ilişkilerin insan temelinde örgütlenmesini talep eden siyasal ve toplumsal bir akıma dönüşmüştür. Başka bir deyişle, siyasi hayatın ve kurumların her türlü metafizik anlayıştan ayrılması ve bunların insan iradesine ve çıkarlarına tabi kılınmasını ifade eder.[187] Tarihin birçok döneminde dinsel çeşitlilik, çatışmanın ve siyasi istikrarsızlığın büyük bir bölümünü temsil etmiş, farklı toplumlardaki dinî-politik çatışma büyük bir kriz olarak kalmıştır. Doktrinsel olarak, dinlerin şiddet olgusunu doğrudan desteklemediği söylenebilir. Hinduizm, Budizm ve

[185] Donald L. Horowitz, *Ethnic groups in conflict, updated edition with a new preface*, Univ of California Press, 2000, pp. 135-136.
[186] Yves R. F. Guillaume, and others. "Managing diversity in organizations: An integrative model and agenda for future research." *European journal of work and organizational psychology* 23.5 (2014). p. 790.
[187] Richard Hugot, Ibid, s. 261.

Konfüçyüsçülük, şiddeti yalnızca dinî veya pratik anlamda desteklemektedir.[188] Avrupa büyük bir çatışma ve savaş döneminden geçmiş, Kilise ve toplumların mücadelesi nedeniyle yüzyıllarca istikrara kavuşamamıştır. Ulus-devletin ortaya çıkmasıyla birlikte din, bir tehdit unsuru olarak görülmüştür. Daha sonra dini dışlayan sekülerleşme hareketleri de ortaya çıkmıştır (Fransa ve SSCB). Bazı düşünürler dinin, hükümetler tarafından sınırlar ötesine yayılmak için bir araç olarak kullanıldığını öne sürmüşlerdir. ABD'de, Hıristiyan medeniyetini korumak adına din, yayılmacı stratejinin bir unsuru hâline getirilirken, Irak ve Afganistan'da Amerikan yayılmasına karşı direnen gruplar dini, konumlarını güçlendirmek için kullanmışlardır.[189] Öte yandan, çoğunlukla dine dayalı çatışmaların 19. yüzyıldan itibaren azaldığı ve yerini sınıfsal ve ideolojik mücadelelere bıraktığı da görülmektedir. Artık resmî devlet dininin ne olduğu ve siyasi liderlerin dine bağlılığı önemli unsurlar olma durumunda değildir. 1791 Amerikan Anayasası'nda, Kongre'nin bir din kurup başka bir dini yasaklayamayacağı hükme bağlanmıştır.[190] Laiklik, sadece dinin otoritesini iktidar üzerinden kaldırmanın değil, toplumdaki dinsel-siyasal çatışmayı sona erdirmenin de çaresi olmuştur.

1.5.4. Siyasi İstikrarı Etkileyen Dış Faktörler

Dışsal faktörler, genel olarak bir ülkedeki siyasi istikrarı etkileyen uluslararası, bölgesel ve küresel koşulları ifade eder. Bu faktörler arasında, uluslararası ilişkiler, uluslararası ticaret, dış yardımlar, askeri müdahaleler, küresel ekonomik değişimler, bölgesel ve uluslararası çatışmalar, insanlık ve çevre krizleri gibi birçok faktör yer almaktadır.[191]

1.5.4.1. Bir Ülkede İstikrarı Etkilenen Büyük Güçlerin Rolü

Birçok durumda büyük güçler, yerel hükümetleri destekleyerek veya doğrudan diğer ülkelerin iç işlerine müdahale ederek bu ülkelerdeki istikrarı önemli ölçüde

[188] Kieran E. Uchehara, Afrika'daki Çatışmalarda Din Faktörü: Nijerya –Kaduna Örneğiyle Bir Analiz, (Doktora Tezi), Uludağ Üniversitesi, Bursa 2008, s. 7.
[189] Kieran E. Uchehara, a.g.e., s. 8.
[190] Kemal Gözler, *Türk Anayasa Hukuku*, 2. Baskı, Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım, 2018, s. 175.
[191] Samuel P. Huntington, *The third wave: Democratization in the late twentieth century*. Vol. 4. University of Oklahoma press, 1993, p. 17.

etkileyebilmektedirler. Bu tür müdahaleler, iç çatışmaların tırmanmasına ve hedef konumunda olan ülkelerde istikrarsızlıklara hatta dış müdahalelere veya savaşlara yol açabilmektedir. Diğer ülkelerin siyasi krizlerine müdahil olan ülkeler arasında, Küba, Irak, Suriye ve Libya gibi ülkelerdeki birçok siyasi krize müdahale eden ABD; Suriye ve Ukrayna'ya müdahale eden Rusya ve Asya'daki bölgesel çatışmalara müdahale eden Çin gibi ülkeler bulunmaktadır. Büyük güçlerin başka ülkelerdeki herhangi bir müdahalelerinin muhtemel sonuçlarını düşünmeleri önemli bir husustur.[192]

1.5.4.2. Çok Uluslu Şirketler

Bu şirketler, ülkeleri istikrarsızlaştırma veya destekleme aşamasında aktif rol oynamaktadırlar. Buna örnek olarak da Şili'de hükümetin devrilmesinde önemli rol oynayan ITT şirketi gösterilebilir.[193]

Siyasi istikrarın belirleyicileri ve faktörlerinin çokluğuna rağmen, hükümet ve siyasi otorite, istikrar faktörlerini yaratıp yönetebildiği ve siyasi sürecin temeli olduğu için en önemli belirleyici olmaya devam etmektedir. Üçüncü dünya ülkelerindeki çatışmaların çoğu, güç ve zenginlik mücadelesiyle sınırlıdır. Hükümetler genellikle istikrarsızlıkların yaşanmasında önemli aktörler olup politikaları aracılığıyla kimin neyi, ne zaman, nerede ve nasıl elde edeceğini belirlemektedirler.

1.5.5. Siyasi İstikrar Göstergeleri

Siyasi istikrar göstergesi, belirli bir ülkedeki siyasi sistemin istikrarını ölçmek için kullanılan önemli ölçütlerden biridir. Bu göstereler, yönetimin istikrarı, iç güvenlik, basın özgürlüğü, sosyal adaletin sağlanması ve dış dünyaya açıklık gibi birçok unsuru içermektedir.[194] Aynı zamanda demokratik özgürlüklerin ölçütü, yolsuzluk düzeyi, servetin adil dağılımı, medya özgürlüğü ve ifade özgürlüğü gibi çeşitli standartlar aracılığıyla ölçülmektedir. Siyasi istikrar, demokratik özgürlükler, yolsuzluk düzeyi, servet dağılımı, medya özgürlüğü ve ifade özgürlüğü gibi kriterlerle ölçülür. Diğer önemli göstergeler

---

[192] Christopher Hill, *The changing politics of foreign policy*. New York: Palgrave Macmillan, 2003, pp. 62-68.

[193] Museab Shinin, a.g.e., s. 145.

[194] Janine A. Clark and Francesco Cavatorta, *Handbook of Political Science Research on the Middle East and North Africa"*,Edward Elgar Publishing, 2013, pp. 14-15.

arasında güç aktarımının düzgün gerçekleşmesi, meşruiyet, kurumsallık, egemenlik ve toplumun korunması yer alır. Şiddetin önlenmesi, vatandaşlık ilkesi, liderlik süresi ve siyasi sistemin etkinliği de önemli faktörlerdir. Bu faktörlerin birleşimi, siyasi istikrarın sağlanmasını ve sürdürülmesini kolaylaştırır.[195]

1.5.5.1. *Devlette Güç Aktarımı Modeli*

Siyasi sistem içinde gücün aktarılması süreci, siyasi istikrar olgusunun gerçek bir göstergesidir. Bu bağlamda yöneticinin, siyasi örgütlerin veya her ikisinin gerçekleştirdiği değişimlerin ışığında siyasi sistemin istikrar ve sabitliğinin kapsamını yansıtmaktadır. Bu model, iktidarın devredilmesi ve devlet başkanının değiştirilmesi süreci anlamına gelmekte ve sistem türüne (monarşi, cumhurbaşkanlığı, parlamenter) göre değişebilmektedir. Darbeler ve askerî müdahaleler yoluyla iktidar devri, siyasi istikrarsızlığın göstergesidir. Gelişmekte olan ülkelerde güç, genellikle darbeler ve askerî müdahaleler yoluyla aktarılır.[196] İktidarın devredilmesine etki eden faktörler, hükümetin anayasaya, yasalara ve siyasi kurumlara saygısının derecesi, vatandaşların demokratik sürece etkin katılımı ve zenginlik ile gücün adil bir şekilde dağıtımı gibi siyasi sistemin istikrarını etkileyen unsurları içermektedir.[197]

1.5.5.2. Siyasal Sistemin Meşruiyeti

Siyasal istikrarın sağlanmasında rejimin meşruiyeti son derece önemlidir. Siyasal meşruiyet şu şekilde tanımlanabilir: "Kolektif irade bakış açısına göre yönetici otoritenin gerekçesi."[198] Siyasal meşruiyet, bir ülkedeki vatandaşlar ve siyasi kurumlar tarafından hükümet otoritesinin geniş çapta kabul ve desteklenmesini ifade eden bir kavramdır. Başka bir deyişle, hükümet demokratik bir şekilde güç paylaşımı yaparak meşru bir otorite olarak

---

[195] Janine A. Clark and Francesco Cavatorta, *Handbook of Political Science Research on the Middle East and North Africa"*, Edward Elgar Publishing, 2013, pp. 14-15.

[196] Robert F. Conrad, *The Political Science of Democratic Decentralization*, Washington, D.C: World Bank Institute, 1999, pp. 25-30.

[197] World Bank, Measuring Governance and State Fragility, Washington, DC: World Bank, (2018), p. 5.

[198] John Horton, "Political legitimacy, justice and consent", *Critical Review of International Social and Political Philosophy, 2012*, 15:2, 129-148, DOI:10.1080/13698230.2012.6510, https://doi.org/10.1080/13698230.2012.651015 ,02/02/2023, p. 2.

geniş kitleler tarafından kabul edildiği zaman siyasi meşruiyete sahip olur.[199] Meşruiyet kavramı, iki ana faktöre dayanır: güce erişimin meşruiyeti ve performansın meşruiyeti. Hükümet, meşruiyetini halkın çıkarlarını koruma ve ülkenin bağımsızlığını sürdürme gibi faktörlere dayandırarak kazanmaktadır. Bu nedenle, bir hükümetin meşruiyeti, halkın rejime itaati ile kanıtlanır ve bu meşruiyet, hükümetin siyasi, ekonomik ve sosyal performansından elde edilebildiği için iktidara erişim yönteminin önemli olmadığını teyit eder.[200] Siyasal meşruiyet, siyasi istikrar üzerinde büyük bir etkiye sahiptir. Çünkü siyasi meşruiyete sahip olan hükümetler, vatandaşlar ve siyasi kurumlar tarafından büyük destek görmekte ve böylece ülkenin iç ve dış işlerini daha kolay yönetebilmektedirler. Ayrıca, siyasi meşruiyete sahip hükümetler daha fazla siyasi istikrara sahip olmakta ve bu durum da siyasi istikrarsızlıkların veya askeri darbelerin meydana gelmesi ihtimalini azaltmaktadır.

1.5.5.3. *Kurumsallık*

Kurumsallık, toplumu yöneten siyasi yapı ile kurumlar ve yasaları kapsayan yapılandırmayı ifade etmektedir. Bu yapı, hükümeti, parlamentoyu, yargıyı, medyayı, sivil toplum kuruluşlarını, sosyal, ekonomik, eğitim kurumlarını ve diğerlerini içermektedir. Kurumsallık, siyasi istikrar üzerinde büyük bir etkiye sahiptir. Güçlü ve istikrarlı kurumlar, güçlü ve istikrarlı bir devletin inşasına yardımcı olurken, zayıf ve istikrarsız kurumlar ise kaosa ve istikrarsızlığa yol açmaktadır.[201] Güçlü ve istikrarlı siyasi kurumların var olduğu bir ortamda, hükümet ve diğer kurumların politika ve yasaları etkili bir şekilde uygulaması ve hayata geçirmesi daha kolay olmakta ve böylece vatandaşlarla hükümet arasındaki güveni arttırmaktadır. Güçlü kurumlar ayrıca istikrarlı ve dengeli bir siyasi ortam sağlamakta, toplumda siyasi çatışmaların ve bölünmelerin ortaya çıkma ihtimalini azaltmaktadır.[202]

---

[199] David Beetham, Ibid, pp. 11-12.

[200] Ali bin Saeed Al Darmaki, Umman Sultanlığı'nda siyasi gelişme ve siyasi istikrardaki rolü (Yüksek Lisans Tezi), College of Arts and Sciences, Middle East University, 2012, p. 141.

[201] Douglass C North, "Institutional change: a framework of analysis." Social rules, Routledge, 2018, pp. 3-23.

[202] Douglass C North, A.g.e., p. 20.

1.5.5.4. *Devlet Sisteminin Gücü, Egemenliğin ve Toplumun Korunma Yeteneği*

Güçlü bir siyasi sistem ve bunun, devletin egemenliğini ve toplumu koruma yeteneği ülkedeki siyasi istikrarı doğrudan etkilemektedir. Çünkü siyasi güç, kurumları ve yasaları iyileştirmeye, şeffaflığı ve yönetimin hesap verebilirliğini güçlendirmeye çalışmakta ve bunun sonucunda toplumda siyasi istikrarı güçlendirebilmektedir. Araştırmalar, demokratik siyasi sistemlerin ve güçlü kurumların siyasi istikrara büyük ölçüde katkı sağladığını, siyasi çatışma ve toplumsal ayrışmaların ortaya çıkması riskini azalttığını göstermektedir.[203] Sakamoto, zayıf hükümeti, çok partili, azınlık ve kısa vadeli hükümetler olarak tanımlamıştır. Çünkü iktidar partilerinin sayısındaki artışla birlikte ortak bir politika oluşturmak zorlaşmakta ve azınlık hükümeti, çoğunluk hükümetinin aksi yönündeki kararlarını uygulamak için diğer partilerin desteğine ihtiyaç duymaktadır.[204] Paul Collier ve Paul Stabers tarafından yapılan ve "Uluslararası İlişkiler Dergisi'nde yayınlanan bir araştırmada, güçlü demokratik siyasi sistemlerin siyasi ve sosyal istikrarla karakterize edildiği, siyasi özgürlükleri artırdığı ve çatışma ve şiddet eylemleri riskini azalttığı sonucuna varılmıştır. Araştırmacılar, güçlü demokratik kurumların, yaşam kalitesi ve toplumların refahı ile ekonomik ve sosyal büyüme fırsatlarını artırdığını belirtmektedirler.

1.5.5.5. *Askerî Güç ve Siyasi İstikrar*

Silah sanayiinde sahip olunan askerî güç ve teknolojik gelişmelerin, siyasi istikrarın bir göstergesi olduğu söylenebilir. Askerî güç, hükümete iç ve dış alanda yetki verir, devletin egemenliğini korur ve dış müdahaleyi engeller. Aynı zamanda dış açgözlülüğe karşı caydırıcı olarak kabul edilir. Fakat iç düzeyde genellikle, kuvvetten kaynaklanan siyasi istikrar, istikrar olarak kabul edilmemektedir. Bunun en belirgin örneği, otoritenin iç ve dış düzeylerde istikrarını korumak için güç kullandığı Kuzey Kore'dir. Bu şekilde, kuvvet korkusu sona ererse, rejim aniden çökebilir.[205] Siyasi istikrar, toplumsal memnuniyet, ekonomik refah ve ayırt edici kültürel çeşitlilik ile eşleşen siyasi önlemlerden

---

[203] Yi Feng, "Democracy, political stability and economic growth." *British Journal of Political Science* 27.3 (1997): 391-418, p. 15.

[204] Hale Pehlivan, Politik İstikrar ve Ekonomik Perfomans Ampirik Bir İnceleme (Yüksek Lisans Tezi), Hacettepe Üniversitesi, Ankara, 2009, s. 14.

[205] Andrew Heywood, Siyaset Teorisine Giriş, a.g.e., s. 93.

kaynaklanan bir süreçtir. Ancak bütün bunlar, istikrarın sağlanması aşamasında askerî gücün önemini ortadan kaldırmamaktadır. Max Weber'in de dediği gibi: "Devlet sadece vatandaşlarına itaati dayatma yeteneğine sahip değil, aynı zamanda devlet kontrolünün pratik bir ifadesi olan güç ve şiddeti tekelleştirme ve kullanma hakkına da sahiptir."[206]

1.5.5.6. *Şiddetin Önlenmesi ve İç Savaşın Ortadan Kalkması*

Siyasi istikrarsızlığın belirtileri olarak, protesto hareketleri, ayrılıkçı talepler, iç savaşlar, siyasi ve askerî darbeler ile devrimler şiddet eylemleri arasında yer almaktadır. Bunlar bir ülkede kaos ve çöküşe neden olabilir ve siyasi sistemin meşruiyetinin sarsılmasına yol açabilir. Siyasi şiddet şu şekilde tanımlanabilir: Siyasi hedeflere ulaşmak için fiziksel gücün başkalarına zarar vermek için kullanılması. Bu şiddetin hedefi, belirli vatandaşlar, gruplar veya örgütler olabilir. Bunlar bir devletteki istikrar ve güvenlik kaybının açık göstergeleridir.[207] Şiddet, resmi veya gayri resmi olabilir. Resmi şiddet, rejim içinde belirli vatandaşlar, gruplar veya örgütlere karşı uygulanan baskı politikaları ve çatışmaları ifade eder. Gayri resmi şiddet ise, vatandaşlar veya gruplar arasında rejime ve onun sembollerine karşı meydana gelen çatışmalardır.[208] Ayrılıkçı hareketler ve iç savaşlar, şiddetin yaygınlığı nedeniyle siyasi istikrarsızlığın en belirgin biçimlerini temsil etmektedir. Bu nedenle, şiddetin önlenmesi ve iç savaşların, ayrılıkçı hareketlerin, isyanların ve devrimlerin ortadan kalkması, siyasi istikrarın sağlanması açısından son derece önemlidir.

1.5.5.7. *Vatandaşlık İlkesi, Ulusal Birlik ve Birincil Bağlılıkların Ortadan Kalkması*

Vatandaşlık ilkesi, ulusal birlik ve birincil bağlılıkların ortadan kalkması doğrudan siyasi istikrarla ilişkilidir. Toplumun farklı kesimleri arasındaki ayrımcılığı ve siyasi bölünmeleri azaltarak, vatandaşlık ve ulusal birlik kavramlarının güçlendirilmesi, ülkelerde

---

[206] Andrew Heywood, a.g.e., s. 93.
[207] Jeff Goodwin, James M. Jasper, and Francesca Polletta, *Political Violence: Belief, Behavior, and Legitimation, published,* Oxford University Press in 2009, p. 3.
[208] Ali bin Saeed Al-Darmaki, a.g.e., s. 144.

siyasi istikrarı artırmaktadır. Benzer şekilde, sınırlı birincil bağlılıkların kaybolması ve daha geniş bağlılıklara, örneğin millî bağlılığa yönelme, siyasi istikrarı güçlendirebilmektedir.[209]

1.5.5.8. Devlet Liderlerinin Seçim Süresi Sonuna Kadar Görevlerinde Kalması

Bazı çalışmalar, liderlerin seçim dönemlerinin sonuna kadar görevlerinde devam etmeleri ve siyasi liderlikte ani değişiklikler olmaması durumunda bir ülkedeki siyasi istikrarın sağlanabileceğini göstermektedir. Bu, adayların anayasal olarak belirlenmiş seçim süreleri boyunca pozisyonlarında devam etmelerinin, darbeler, protestolar ve benzeri durumların olmamasının bir göstergesi olmasından kaynaklanmaktadır. Bu yaklaşım tartışmalı olsa da bazı ülkelerde bu yaklaşımın etkili olduğu görülmüştür.[210]

1.5.5.9. Siyasal Sistemin İç ve Dış Çevrenin Gereksinimlerine Yanıt Vermedeki Etkinliği ve Verimliliği

Politik sistem, iç ve dış çevrenin ihtiyaçlarını karşılama konusundaki etkinliği, istikrarın önemli bir dayanağı olarak kabul edilebilir. Bu ihtiyaçlar, vatandaşlar için temel hizmetleri, örneğin eğitim, sağlık ve sosyal bakım hizmetlerini, özgürlük, adalet ve eşitlik gibi konuları da içermektedir. Siyasal sistem, bu hizmetleri sağlayabilme ve vatandaşların haklarını koruyarak devlet istikrarını koruyabilme kapasitesine sahip olmalıdır.[211]

1.5.5.10 Egemenlik

Egemenlik, ülkedeki siyasi istikrar için önemli bir göstergedir. Çünkü hükümetin ve kamu kurumlarının, coğrafi sınırlar içindeki topraklar, kaynaklar ve toplum üzerinde tam kontrol yetkisi ve gücü olduğunu, devletle ilgili siyasi ve yürütme kararlarını serbestçe uygulayabileceğini göstermektedir.

---

[209] Michael E. Brown," Nationalism and Ethnic Conflict: Revised Edition", Theoretical Approaches to Nationalism and Ethnic Conflict, 2. bölümünde (ss. 28-30).

[210] Stuti Khemani and Shekhar Shah, "The Benefits of Long-Term Leaders." *Journal of Democracy*, vol. 13, no. 3, 2002, pp. 51-59, p. 53.

[211] Scott Mainwaring, and Timothy Scully, *Building democratic institutions: Party systems in Latin America*, Cambridge University Press, Cambridge, UK. (2018), pp. 3-7.

Peter Haas ve William Zartman tarafından kaleme alınan Doğu Avrupa'da Siyasal Değişimin Elkitabı (The Handbook of Political Change in Eastern Europe) adlı eserde belirtildiği gibi, ulusal egemenliğin korunması, siyasi ve sosyal istikrarın korunması açısından önemli bir faktördür.[212] Ayrıca, Vicente Benjumea tarafından kaleme alınan "Devlet Egemenliği ve Müdahale: Kosova ve Cezayir'de Müdahaleci ve Müdahalesiz Uygulamaların Söylem Analizi (State Sovereignty and Intervention: A Discourse Analysis of Interventionary and Non-Interventionary Practices in Kosovo and Algeria) adlı eserde de, diğer ülkeler tarafından egemenliğin kaybedilmesi veya saygı gösterilmemesi, bazı önceki durumlarda olduğu gibi siyasi ve sosyal istikrarsızlığa yol açabileceğine değinilmektedir.[213] Bu nedenle, diğer ülkeler tarafından ulusal egemenliğin korunması ve saygı gösterilmesi, bir ülkenin toprakları, kaynakları ve siyasi ve sosyal sistemleri üzerinde kontrol yeteneğine sahip olduğundan ve egemenliğine müdahale eden herhangi bir tehdide karşı koyabileceğinden emin olması için gerekli koşullardır.

1.5.5.11. *Siyasi Kültürün Homojenliği*

Bazı çalışmalar, siyasi kültürün homojenliğinin siyasi istikrarın bir göstergesi olabileceğine işaret etmektedir. Siyasi kültürün homojenliği, toplumun ortak siyasi ve sosyal değerleri kabul etme ve benimseme yeteneği olarak anlaşılabilir ve bu nedenle siyasi ve sosyal standartlar üzerinde anlaşma ve uyum olduğunu gösterir. Bu, devletin siyasi ve sosyal istikrarının korumasına katkıda bulunmaktadır.[214] Örneğin, Ernest Hendrickson ve Frank Leppard tarafından kaleme alınan "Siyasi Kültürün Homojenliği ve Siyasi İstikrar" adlı çalışmada, siyasi kültürün homojenliğinin devletin siyasi istikrarını korumak için etkili bir faktör olduğu belirtilmektedir. Ayrıca, siyasi kültürün homojenliğine sahip olan ülkelerin siyasi istikrarı sağlamasının daha muhtemel olduğu, siyasi kültürde büyük

---

[212] Peter Haas and William Zartman, *The Handbook of Political Change in Eastern Europe*, Oxford University Press, 2013, p. 32.

[213] Vicente Benjumea, *State Sovereignty and Intervention: A Discourse Analysis of Interventionary and Non-Interventionary Practices in Kosovo and Algeria*, LAP Lambert Academic Publishing, 2012, p. 10.

[214] Marwa Mohamed Abdel Moneim Bakr, a.g.e., s. 3.

farklılıklar yaşayan ülkelerin ise siyasi çalkantı ve çatışma riski altında bulunduğuna işaret edilmektedir.[215]

1.5.5.12. Bir Değişken Olarak İç ve Dış Göç Akış Hızı

Göç hızının, siyasi istikrarın bir göstergesi olarak kabul edilmesi mümkündür. Araştırmalar, iç göç ve dış göç hızlarının artmasının bir ülkede siyasi ve sosyal istikrarsızlık belirtilerinin görüldüğüne işaret edebileceğini göstermektedir. Göç, siyasi istikrarı etkileyen birçok faktörü yansıtabilir: siyasi özgürlükler, iç güvenlik, ekonomik fırsatlar vd.

Biswas tarafından yapılan ve Göç Mektupları Dergisi'nde (2012) yayınlanan bir çalışmada, Hindistan'da göç hızı ile siyasi istikrar arasındaki ilişki ele alınmış, bahsi geçen ülkede göç hızının artmasının, etkilenen bölgelerde siyasi ve sosyal istikrarsızlık belirtileri olduğu ifade edilmiştir.[216]

1.5.5.13. Rejimin Ekonomik Politikalarının Başarısı:

Bazı araştırmacılar, ekonomik politikaların başarısının siyasi istikrarın bir göstergesi olabileceğini belirtmektedir. 2005 yılında Edward Newman ve Karl DeRouen Jr." tarafından kaleme alınan Ekonomik Liberalleşme ve Siyasi Şiddet (Economic Liberalization and Political Violence) adlı çalışmada, dünya genelinde liberal ekonomi politikalarının siyasi şiddet üzerindeki etkisi incelenmiş ve başarılı ekonomik politikaların bazı ülkelerde siyasi istikrarın sağlanmasına yardımcı olabileceğine dair bazı tespitler yapılmıştır.[217] Bu çalışmanın dikkat çeken noktalarından biri, ekonomi ile siyasi istikrar arasındaki ilişkinin karmaşık ve çeşitli olabileceğini ve ülkeden ülkeye değişebileceğini göstermesidir. Bu nedenle, siyasi istikrarın sağlanmasında yalnızca ekonomik başarının yeterli olmayabileceği konusunda uyarıda bulunulmaktadır.

---

[215] Hendrickson, E., & Leppard, F. *Political Culture's Homogeneity and Political Stability*. University Press, (1987). p. 32.

[216] Abhijit Biswas, Biswas, A, "Internal migration and political stability in India", *Migration Letters*, 9 (1), (2012). pp. 23-33.

[217] Edward Newman and Karl DeRouen Jr, *Economic Liberalization and Political Violence*, published: Routledge and includes contributions from several scholars in the field of political science and international relations, 2005.

Toplumsal tatminden kaynaklanan siyasi istikrar ile demokratik siyasi yönetim ve askerî hegemonyadan kaynaklanan siyasi istikrar arasında bir ayrım yapılmalıdır. Her ikisi de istikrarı sağlamakta, fakat bu farklı şekillerde gerçekleşmektedir. Birincisi, otoritenin toplumla ve toplumun amaç ve arzuları arasındaki uyum yoluyla, diğeri ise tahakküm ve şiddet kullanarak istikrarı sağlamaktadır. Fakat bu, istikrarı geçici ve her an çökebilir hâle getirmektedir. SSCB, Yugoslavya ve Irak'taki deneyimler, şiddet ve güç kullanımının istikrar getirmediğini kanıtlamıştır. [218]

Teorik eğilimler, uzun bir istikrarsızlık süreci ile bir liderin öldürülmesi veya belirli talepler için yapılan gösteriler veya oturma eylemleri gibi belirli koşullar sonucunda devletin tanık olduğu ve süresi kısa olan olaylar arasında ayrım yapılmasının gerekliliğini vurgulamaktadır. Bu protesto hareketleri, kitlelerin istikrarı yeniden tesis etme taleplerinin yerine getirilmesiyle sona ermektedir. Siyasi sistemler, belirli talepleri yerine getirmek veya belirli bir konuda hükümete baskı yapmak amacıyla gösterileri ve oturma eylemleri fikir ifade etme araçları hâline gelinceye kadar gelişmiştir. Fakat bu basit olaylar bir istikrarsızlık krizine dönüşebilmektedir. Savaş veya benzeri bir durumun patlak vermesi durumunda, devlet bu taleplerle yeterince ilgilenmezse, zorlayıcı araçların kullanımı artık yaygın olma durumundan çıkmaktadır. Ülkelerde, en sürdürülebilir olduğu kanıtlanan istikrar türü, egemen rejimin meşruiyetine ve siyasi eylemin barışçıl uygulama kuralları üzerindeki tüm güçlerin rızasına dayanmaktadır.

1.6. Siyasi İstikrar ve Federalizm İlişkisi

Siyasi istikrar ve federalizm, siyaset biliminde temel kavramlar arasında yer alır. Siyasi istikrar, ulusal veya uluslararası düzeyde devlet sisteminin dalgalanmalar ya da temel sarsıntılarla karşılaşmadan korunma yeteneğini ifade eder. Diğer yandan federalizm, merkezî hükümet ile yerel veya bölgesel hükümetler arasındaki yetki dağılımı ile yerel ve ulusal çıkarlar arasındaki dengeyi sağlamayı amaçlar. Federalizm, siyasi istikrarı sağlama ve istikrarsızlıkları azaltma açısından önemli bir araç olabilir. Bu, yetki dağılımını ve belirli yetkilerin yerel hükümetlere verilmesini sağlayarak yerel toplumların gereksinimlerini

[218] Dankwart A Rustow, "Transitions to Democracy: Toward a Dynamic Model", *Comparative Politics* 2, no. 3 (1970): 337, p. 63.

karşılamaya ve bu bölgelerde yaşam kalitesini iyileştirmeye yardımcı olurken, genel siyasi sistemdeki istikrar bozulmadan gerçekleşir.[219] Federalizm ayrıca farklı ülkeler ve bölgeler arasında iş birliğini sağlamak ve bölgesel veya dünya genelindeki siyasi istikrarı güçlendirmek için bir araç olarak da kabul edilebilir. Bu nedenle, federalizm siyasi istikrarın korunmasında önemli bir rol oynar ve toplumların karşılaştığı farklı zorluklara uyum sağlayabilen esnek bir siyasi sistem olarak kabul edebilir. Federalizm her zaman tüm siyasi sorunların en iyi çözümü olmayabilir, ancak barış içinde bir arada yaşamak için etkili bir araç olarak kabul edilebilir. Federal devletin oluşmasında en önemli neden, üniter devletlerin uluslararası arenada etkinlik sağlamak amacıyla bir araya gelerek yetkilerini bir devlete bırakmak suretiyle federal devlet biçimine dönüşmeleridir. Ekonomik ve sosyal gelişmeler de ülkelerin federal bir yapıya dönüşmelerine neden olabilir.[220] Federal devlet, üniter devletin parçalanması sonucunda da meydana gelebilir. Bölgeler arasında doğan ayrılıklar, üniter devletlerin o bölgelerde federe bir devlet kurmasına neden olabilir. Örneğin 1968 yılında Çekoslovakya, Çekler ve Slovakların ayrı olarak yaşadığı iki federe devlete ayrılmıştır. Kıbrıs Cumhuriyeti, fiilen Türkler ve Rumlar arasında federe iki devlete ayrılmış olmasına rağmen federal yapı hukuksal olarak gerçekleştirilememiştir. [221]

Siyasi istikrar, "siyasal iktidarın toplumdan aldığı yetkiyle kanuni düzenlemeler yapması, ülke yönetimini istikrarlı bir şekilde yürütmesi ve yaptığı işlerde toplumun desteğini alması" olarak ifade edilmektedir[222]. Rieker'e göre istikrar dereceleri üç şekilde sınıflandırılabilir:

1- Kararlı,

2- Kısmen kararlı,

3- Kararsız.[223]

---

[219] Arend Lijphart, Carlos H." Waisman, Federalism and stability: A global analysis", *Comparative Political Studies*, (2017), 50 (2), p. 195.
[220] Şinasi Kara, a.g.e. s. 63.
[221] A.g.e., s. 63.
[222] Rahime Miray Açoğlu, Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Siyasi İstikrar Arasındaki İlişki: Türkiye Örneği (Yüksek Lisans Tezi), Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya, 2020, s. 64.
[223] William H. Riker, *The Development of American Federalism*, USA: Kluwer Academic Publishers, Boston Dordrecht Lancaster Distributors, p. 119.

Otoriter bölünme açısından demokratik ve otoriter olmak üzere iki tür federalizmin varlığından bahsetmek mümkündür. Federal sistemler, dünya çapında demokratik ve otoriter sistemlere göre farklılıklar göstermektedir**.** Ginsberg'in "Federalizm: Siyasi Kimlik ve Trajik Uzlaşma" adlı eserinde verdiği bilgilere göre; demokratik federalizm, kapsayıcı temsil ve vatandaşların siyasi karar alma sürecine etkin katılımına dayanır ve birey haklarını koruyan ve federal hükümet ile yerel hükümetler arasında denge sağlayan bir anayasa tarafından yönetilir. [224] Bu federalizm türünün temel amacı, gücün siyasi seçkinler arasında dağılmasını sağlamaktır. Federal modellerin çoğu (iç veya dış) toplumsal veya siyasi bir çatışmanın sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Bu nedenle de federalizm, doğrudan istikrar ve istikrarsızlıkla ilişkilendirilebilir. Federalizm ve istikrar, birbiriyle örtüşen birçok faktörü içermektedir. Federal devleti çevreleyen koşulların istikrar faktörleri için önemli bir konu oluşturduğu durumlarda, başarılı bir federal sistem üretmek için parite ve uygunluk derecesi ile ilgili başka konular da mevcut olmaktadır. Bahsi geçen istikrar faktörleri şu unsurları içerir: bölgeler arasındaki ekonomik farklılıklar, altyapıdaki eşitsizlikler, demografi ve çeşitlilik, çevresel coğrafya, kaynaklar ve tarihsel faktörler.

1.6.1. Federalizmin Çatışmaların Yaşandığı Dönemde Ortaya Çıkışı

Avrupa'da federalizmin ortaya çıkışının başlangıcı olarak, 1603 yılında Avrupa'da Katolikliğe karşı Protestan isyanlarından sonra, üst düzeyde dolaylı temsili olan aileleri, birlikleri, şehirleri ve illeri içeren bir sınıf sisteminde toplumun bir "federasyon" aracılığıyla örgütlenmesi gündeme gelmiştir.[225] Federasyonların birçoğu, birçok filozofun federalizm ve istikrar arasında bağlantı kurmasını sağlayan savaşlar ve çatışmalardan sonra ortaya çıkmıştır. Örneğin İsviçre, iç savaştan sonra 1848 yılında federal bir yapıya geçmiştir.[226]

Sömürgecilik, kötü sosyal, coğrafi ve politik miraslar bırakmıştır. Kolonizasyon döneminde sömürge güçleri, kolonileri kontrol etmeyi ve nüfuzlarını genişletmeyi kolaylaştırmak için kolonileri parçalama yoluna başvurmuşlardır. Bu politikalar, sömürge

---

[224] Morton Ginsberg, "Federalism: Political Identity and Tragic Compromise", USA: *University of Michigan Press*, 1990, p. 29.
[225] Frédéric Lépine, Ibid, p. 35.
[226] Walid Kased Al-Zaidi, Ibid, p. 61.

toplumlarını bölmeyi ve onların birliklerini zayıflatmayı amaçlamıştır. Bunun sonucunda sosyal, etnik ve kültürel ayrılıklar güçlenmiştir. Sömürgecilik, halkları bağımsızlıktan ve kurtuluş mücadelesinden uzaklaştırmak için kolonilerde coğrafi bölünmeler yaratmış, dinî ve mezhepsel çatışmaları canlandırmıştır. Nijeryalı sosyolog Peter Alek, sömürgeci güçlerin Afrika'nın toplumsal coğrafyasını umursamadığını belirtmektedir. Devletin bir halkı, iki halk hâline gelmiştir. Afrika toplumu etnik bağlara, duygulara ve bağlılıklara dayalı bir topluma dönüşmüştür. Sömürge devletinin ordu, kamu hizmeti ve polis gibi sivil yapıları üzerine bir sivil toplum inşa edilmiştir.[227]

Sömürgeciliğin siyasi sınırları, etnik, dilsel ve dinî grupların coğrafi dağılımına uymamaktaydı. Bu, bağımsızlık hareketlerinin siyasi liderlerinin, federalizmi sömürgeciliğin bıraktığı ortak alanlar için bir çözüm olarak görmelerine neden olmuştur. Bu nedenle bağımsızlık kazanan ülkeler arasında federal hareketler ve deneyimler yayılmıştır. Bu koloniler arasında Hindistan (1950) ve Pakistan (1948) Malezya (1963), Nijerya (1954), Rhodesia ve Nyasaland (1953) ile Batı Hint Adaları vardır.[228]

1.6.2. Federalizm, Ulusal Devlet ve Siyasi İstikrar Arasındaki İlişki

Nüfus çeşitliliği, federalizm ve istikrar incelenirken ele alınan en önemli faktörlerden biri olarak kabul edilmiştir. Birçok araştırmacı, çalışmalarında federalizmi toplumsal çeşitlilikten kaynaklanan çatışmaya bir çözüm olarak görme eğiliminde olmuşlardır. Federal devlette iki tür vatandaşlığın varlığından bahsetmek mümkündür: federal devletin vatandaşları ve bölgelerinin vatandaşları.[229] Bu nedenle federalizm, tek bir ulus yaratmayı amaçlamamaktadır. Toplum içindeki kimliklerin çokluğu, azınlık kimliklerini korurken ortak bir federal kimlik üretimi yoluyla çözülebilecek bir çatışma yaratmıştır. Federal kimlik, bireysel kimlikler için bir özerklik alanı sağlayarak birden fazla ulusu tek bir devlet çatısı altında birleştirmek açısından önemlidir. Ancak federalizmin sonuçları çelişkili olabilir. Azınlıklara kendi kültür ve kimliklerini koruma hakkı vermek, çoğunluk topluma

---

[227] Berihun A. Gebeye, Ibid, p. 7.

[228] Ronald L. Watts," The Historical Development of Comparative Federal Studies" Working Paper, *Queen's University, Kingston*, (1) © IIGR, 2007, p. 5.

[229] Osman Ağır, "Rus Tipi Federalizm"*, Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl 2015, Cilt 19, Sayı 1, 27 - 54, 01.02.2015, s. 30, 32.

entegrasyonuyla çelişebilir. Azınlıkların haklarını ve kültürel miraslarını korumanın önemine rağmen kültürel ayrılığa daha fazla odaklanmak, azınlıkları izole edebilmekte ve toplumsal entegrasyonu engelleyebilmektedir. Benzer şekilde, azınlıklara karşı çoğunluk kültürünün baskın bir şekilde dayatılması ve onların özel kimliklerine saygı gösterilmemesi, farklı kültürler arasında anlaşmazlık ve çatışmalara da yol açabilmektedir. Azınlıkların haklarını koruma ve toplumsal entegrasyonu teşvik etme arasında dengeyi korumak, ülkeler ve toplumlar için önemli bir zorluk teşkil etmektedir.[230] Ulus-devlet, kültürel çeşitliliği korumak yerine bastırmaya eğilimlidir. Öte yandan federasyonlar, kültürel farklılıkların korunması için bir çözüm yolu sunmayı tercih ederler.[231] Federalizm, çok kültürlü toplumlarda kültür, dil ve din gibi farklı unsur ve çeşitliliklerin korunması fikrine dayanır.[232] Ulus-devlet sisteminde, birçok küçük grup ve bölgenin siyasi temsiliyeti ortadan kaldırılabilir. Bu nedenle federal sistem, farklı kültürlerin ve grupların siyasi temsilini sağlamak için daha iyi bir seçenek olabilmektedir.[233] Federalizm, farklı bölgeler ve toplulukların siyasi ve ekonomik bağımsızlıklarını ve özgürlüklerini korumanın etkili bir yolu olarak görülmektedir. Ayrıca federalizm, yönetimi geliştirmek ve karar verme sürecinde toplumsal katılımı artırmak için de bir seçenek olarak görülebilmektedir.[234] Öte yandan ulus-devlet, çoğunluğun ulusal kimliğe odaklanarak devlet kaynakları üzerinde kontrol sahibi olma özelliğiyle ön plana çıkmaktadır.[235] Ulus-devlet sistemi, genellikle tek bir ulusun veya etnik grubun hâkim olduğu bir yönetim şeklini ifade eder. Bu sistemde, kültürel farklılıklar bastırılır ve ulusun bütünlüğü korunur. Fakat bu yaklaşım, farklı kültürel gruplar arasında gerilime ve ayrılıkçı hareketlere neden olabilir. Ulus-devlet, vatandaşların insanların millî kimliklerine ve kültürel benzersizliklerine odaklanmakta ve millî kimliği güçlendirmek için kaynakları, coğrafi sınırları, medya ve eğitim araçlarını kontrol etmektedir. Ayrıca yazar, ulus-devletin kültürel ve dinî azınlıkları dışlama ve çoğunluk milliyetçiliğini güçlendirme eğiliminde olduğunu, federal sistemin ise tek bir

[230] Morton Ginsberg, *Federalism: Political Identity and Tragic Compromise*, University of Michigan Press, 2000, pp. 1-10.
[231] Önder Perçin, a.g.e., s. 14.
[232] Preston T. King, *Federalism and Federation*, London: Croom Helm, 1982, pp. 86-87.
[233] Önder Perçin, a.g.e., s. 14.
[234] Preston T. King, Ibid, pp. 86-87.
[235] Ozan Erözden, a.g.e., ss. 30-32.

devlet çerçevesinde farklı bölgeler arasındaki kültürel çeşitliliği koruma ve barışçıl birlikteliği sağlama amacı taşıdığını belirtmektedir.[236] Sonuç olarak, ulus-devlet ve federalizm arasında yapılacak seçimin ülkelerin özelliklerine ve ihtiyaçlarına bağlı olarak gerçekleştiği söylenebilir. Her iki sistemin de avantajları ve dezavantajları bulunmakta ve doğru bir şekilde uygulandığında her iki sistemde de başarılı olunabilmektedir. Ulus-devlet artık yalnızca toplum içindeki bir çeşitlilik kriziyle karşı karşıya değildir. Büyük ve çok uluslu şirketler gibi uluslararası oyuncular sahneye çıkmış ve güçlü bir siyasi topluluğun ortaya çıkması, devletin varlığı üzerinde daha fazla güç dağılımı yönünde daha fazla baskıya yol açmıştır. Devlet, siyasi ve ekonomik gücün bütün faktörlerine sahip olduğu için uzun bir süre iktidarı tekelinde tutmuştur. Fakat büyük sermayeye dayalı yeni bir siyasi toplumun ortaya çıkması, devlet gibi güçlü oluşumlar yaratmıştır. Devlet kavramının içeriğinde değişimler olmuş ve devletin işlevi yavaş yavaş azalmaya başlamıştır. Bu durum, devleti otoritesini tamamen kaybedeceği korkusuyla daha büyük bir güç dağılımına yöneltmiştir. Bu yüzden federal sistem, devletin mevcut gücünü korumak için uygun bir modeli temsil etmektedir. Fakat federalizm, merkezî hükümetin yetkisi altındaki yerel yönetimlerin büyümesine yardımcı olmuştur. Bu durumun zamanla istikrarsızlık faktörlerinden biri hâline gelmesi de ihtimal dahilindedir.

Milliyetçiliğin klasik tanımlarında, artan topluluk teması ile yerel ve bölgesel kimliklerin eklenmesinin ulus inşası için bir ön koşul olduğu varsayılmıştır. Buna göre devlet, birleşik ve kodlanmış bir kültürde bir bütün olarak özümsenmelidir. Bölgesel kimliklerin sürdürülmesi, devlet inşasının zayıflığının belirtilerinden biri ve azınlık milliyetçiliğinin olası bir öncü unsuru olma durumundadır.[237] Birçok federal sistemin, özellikle Hindistan, Kanada ve İsviçre gibi çoğulculuğu yüksek olan sistemlerin istikrarı, merkezden çevreye yetki devri yoluyla ulaşılan federal hükümet biçimine bağlı olmuştur. Fakat burada sorun şu olmuştur ki anayasal kurallar, yeni birimlerin oluşumu için sınırlar çizilmesi sürecini zor bir görev hâline getirebilmektedir. Örneğin Hindistan'da devletlerin haritası yeniden çizilmiş ve periyodik olarak yeni devletler kurulmuştur. İsviçre'de

[236] M. Şehmus Güzel, a.g.e., ss. 13-22.
[237] Xosé-Manoel Núñez, "Historiographical Approaches to Sub-national Identities in Europe: A Reappraisal and Some Suggestions", *Springer Nature*, pp. 13–35, (2012), p. 16.

karmaşık bir referandumun ardından yeni bir kanton oluşturulmuş ve Nijerya'da sınırlar askerî bir sistem temel alınarak belirlenmiştir.[238]

1.6.3. Hükümetin Halk Taleplerine Verdiği Yanıt ve Siyasi İstikrar Üzerindeki Etkisi

Siyasi istikrar, sadece devletin şekliyle değil, birçok unsurla bağlantılıdır. Devletin çeşitliliklerle başa çıkma politikası olarak değerlendirilebilecek olan siyasi istikrar sürecinde, federal hükümetin azınlıkların taleplerine tepkisi önemli bir rol oynamaktadır. Batı Avustralya'da azınlıklar Avustralya Federasyonu'ndaki statülerinden memnun kalmamışlar ve 1933'te yapılan bir referandumda çoğunluk tarafından ayrılmak için oy kullanmışlardır. Fakat Avustralya hükümeti bu ayrılma talebini reddetmiştir. Buna karşılık hükümet, Batı Avustralya'nın şikâyetlerine cevap vermek ve ayrılma talep eden iller için özel bir mali yardım sistemi kurmak için çalışmıştır.[239] Şu hususu belirtmek gerekir ki hükümetin tepkisi mevcut krizle orantılı olmalıdır. Bu tepki hayal kırıklığı yaratmakta ve toplumun arzu ettiğinin aksine bir durum mevcut olursa, şiddet ve terör eylemleri veya devrimler ve darbelere yol açabilecek bir güven krizi ortaya çıkabilmektedir. Herhangi bir siyasi sistemin sürdürülebilirliği, krizlere nasıl tepki verdiğine bağlıdır. Bu yüzden insanlar, hükümetin tepkilerinden, sorunlarına yaklaşımından ve yarattığı çözümlerden memnun olmalıdır.

1.6.4. Federalizm ve Kendi Kaderini Belirleme Hakkı

Federalizm, kendi kaderini tayin hakkını vermekte ve bu, merkezî hükümet için bir endişe kaynağı oluşturmaktadır. Bu yüzden merkezî hükümet, federalizmin ilkelerini uygulamamaktadır. Yerel yönetimler merkezî hükümete zorbalık etmekte ve merkezî hükümet yerel yönetimlerin birlikten ayrılmaya çalıştığına inanmaktadır. Bu durum iki taraf arasındaki ilişkiyi güvensiz ve son derece hassas bir hâle getirmiştir.[240] Böylece, federalizmin geleceği, yerel yönetimlerin insiyatifine bırakılmıştır. Örneğin Almanya anayasası illere kendi kaderini tayin etme hakkı tanımakta, İsviçre anayasasında ise

---

[238] George Anderson *Introduction to Federalism* , trans: Maha Takal, edited and revised by Maha Bastami and Dr. Marie-Joelle Zahar, Canada: Forum of Federal Regulations, 65.pdf ,2007, p. 67.

[239] Ronald L. Watts, *Federalism systems*, Trans: Ghaly Barhouma Maha Bastami and Maha Tikal, (Canada - Ottawa: *Forum of Federations* 2006). p. 144.

[240] James Crawford, *The Rights of Peoples*, Clarendon Press, Oxford, 2001, pp. 7-42

kantonlar sınırlı egemenlik haklarından yararlanmaktadır. ABD ve Belçika anayasalarında bu konu hakkında herhangi bir maddeye yer verilmemiştir.[241] 1994 Etiyopya Anayasası, kurucu birimlere ayrılma hakkı da dâhil olmak üzere koşulsuz olarak kendi kaderlerini tayin hakkı vermektedir.[242] Fakat özellikle ayrılan bölgeler ekonomik potansiyel ve bağımsızlıklarını başarılı kılacak kapasiteye sahip olurlarsa ayrılma, birliği bir çatışma durumunda tutmaktan daha iyi bir çözüm olabilmektedir. Yoksul bölgeler için ise ayrılma, genellikle şiddetli çatışmalara ve savaşlara yol açabilmesi olasılığı açısından uygun bir çıkış yolu olarak görülmemektedir. Bazı anayasalar ayrıca kültürel, dinî, etnik ve dilsel azınlıklar için yasaları veto etme hakkını da sağlamaktadır. Fakat bu, iç meseleler (çıkarlarını doğrudan etkileyen yasalar) ile ilgili bir durumdur. Örneğin; Kosova'da parlamentoda 20 sandalye ulusal azınlıklara tahsis edilmiştir. Bunların temsilcileri; dil, miras, kültür, din ve eğitim özgürlüğü de dahil olmak üzere hayati çıkarlarıyla ilgili yasaları veto etme hakkına sahiptir.[243] Çoğulcu toplumda federalizmin başarısı, çoğul kültürün, grupların ve azınlıkların resmî dillerinin devlet tarafından tanınmasına ve ayrımcılığa karşı hakların garanti altına alınması için anayasal güvenceler sağlanmasına bağlıdır. Bazı grupların resmî dillerinin tanınmaması, Pakistan, Nijerya ve Malezya'da olduğu gibi öfke, direniş ve federal hükümet otoritesinin güçlü bir şekilde reddedilmesine yol açmıştır. Örneğin Hindistan'da Müslümanların, Hinduların ve Hıristiyanların evlilik ve boşanma gibi konularını düzenleyen kendi yasaları bulunmaktadır. Hindistan'da bir Müslüman birden fazla kadınla evlenebilir, fakat bir Hindu için bu durum geçerli değildir. Bu yüzden yasalar bölgesel değil kişiseldir.[244] Kenya'da evlilik, boşanma ve miras gibi kişisel konularla ilgili olarak Müslümanlar için özel mahkemeler bulunmaktadır. Bu kurumların yargıçları İslam hukukunu temel alarak hükümler veren Müslümanlardır.[245]

Dinî reform hareketleri, Avrupa'daki iç bölünmelerin ve çatışmaların alevlendirilmesinde önemli bir rol oynamıştır. İsviçre, 1848'de bir iç savaştan sonra

---

[241] Atilla Nalbant, *Üniter Devlet Bölgeselleşmeden Küreselleşmeye*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1. Baskı, 2000, s. 30.
[242] *Federalism*, International Institute for Democracy and Elections, May 2015. https://cutt.us/d7Abt , p. 25.
[243] Atilla Nalbant, a.g.e., p. 25.
[244] Baldev Raj Nayar, *Federalism, Nationalism and Development: India and the Punjab Economy*, Oxford University Press in 2008, p. 208.
[245] *Federalism*, International Institute for Democracy and Elections, a.g.e., p. 24.

konfederasyondan federalizme geçmiştir. Belçika, Quebec ve İskoçya, çok unsurluluğu barındırmak için bölgelere özerklik vermeye çalışırken, buna ortak çıkarlara dayalı kurumsal teşvik eşlik etmiştir.[246] Birçok rejim, istikrarı sağlamak için azınlıklar krizini aşmaya çalışmış ve ülkelerin buna yaklaşımları farklılaşmıştır. Örneğin Kanada, çoğunlukçu bir parlamenter sisteme sahiptir. Fakat azınlıklar bir hükümetin oluşumunda önemli bir rol oynamaktadır. Hindistan'da hükümet, farklı toplumları temsil eden çok sayıda küçük partinin bir araya geldiği büyük koalisyonlardan oluşmaktadır. İsviçre, hükümetin oluşumunda tüm tarafların rol oynadığı uzlaşmacı bir yaklaşımı benimserken Belçika anayasasına göre koalisyonların, dil sınırlarının ötesine geçmesi gerekmektedir.[247]

1.6.5. Demokrasi ve Siyasi İstikrar:

Komünizm gibi demokratik olmayan federal sistemlerin başarısız olduğu ülkeler, istikrar unsurunun sadece federalizm ile değil, devletin demokrasisiyle de ilgili olduğunu göstermektedir. Bununla beraber, doğrudan demokrasinin uygulanması artık mümkün olmamaktadır. Çeşitli nedenlerle ulus-devletin coğrafi alanı genişlemiş ve nüfus artışı yaşanmıştır. Demokrasinin uygulanması zor bir mesele hâline gelmiş, merkezî hükümet ile halk arasındaki mesafe artmıştır. Nihayetinde bu durum demokratik bir kriz, vatandaşlar arasında yabancılaşma ve hayal kırıklığı yaratmıştır. Siyasi katılım çemberini genişletmek ve güç ile istikrarı yaymak için bir fırsat olarak federalizm, bu sorunların çözülmesine yardımcı olmuş ve vatandaşların ihtiyaçları için bölgesel hükümetlerin kurulmasını sağlamıştır.

Demokrasinin uygulanması güçlü kurumların varlığını gerektirmektedir. Çünkü demokratik kurumların zayıflığı veya yokluğu, federasyonu egemen sınıf arasında bir güç dağıtma sürecine yöneltmektedir. Anayasa ile demokratik kurumlar altında işleyen federal modellerin başarılarının kanıtlanmış olduğu en belirgin örnekler ABD (1789), İsviçre (1848), Kanada (1867) ve Avustralya'dır (1901).[248]

---

[246] Ronald L. Watts, *Federalism systems*, a.g.e., pp. 3-21.
[247] George Anderson, a.g.e., p. 49.
[248] Walid Kased Al-Zaidi, a.g.e., s. 158.

Zamanla bazı federal modeller, federal sistemin yüksek maliyeti nedeniyle başarısızlığa uğramıştır. 1960 ile 1980'li yılların sonları arasındaki dönemde bazı federal modeller dağılmış ve çökmüş, bazıları da üniter devletlere dönüşmüştür. Birçok teorisyen federalizmin başarısını demokrasi ile ilişkilendirmiştir. Yerleşik demokrasilerin federal sistemin başarısının nedenlerinden biri olarak kabul edildiği yerlerde ve demokrasinin yokluğunda federasyon, sadece resmî bir prosedüre dönüşmektedir. Mikhail Filippov ve Olga Shevtsova, federalizmin başarısının demokrasilerle ilişkisi üzerine araştırmalar yapmışlardır. Araştırmalarında federalizmin başarısının demokratik kurumlar, bağımsız bir yargı, birleşik ulusal siyasi partiler ve demokratik siyasi rekabetten kaynaklanan uygun seçim teşviklerini gerektirdiği sonucuna varmışlardır.[249]

1.6.6. Çok Partili Sistemler ve Siyasi İstikrar

Siyasi partilerin varlığı, çok partili demokrasinin ilkeleri ve siyasi istikrarın unsurları arasında yer almaktadır. Fakat partiler bir uyum veya uyumsuzluk kaynağı olabilir. Riker'a göre, hükümetler arasında bir mücadelenin ortaya çıkmaması için tek yol, sadece yüksek disiplinli bir partinin tüm merkezî hükümetlere hükmetmesidir. Bu durum ancak SSCB veya Yugoslavya gibi diktatör federasyonlarda gerçekleşebilir.[250] Çoğulcu toplumlardaki kutuplaşmalar ve eğilimler, hükümet sisteminin bu bölünmeleri uyarlama ve yönetme yeteneğini de sınırlayabilir. Fakat güçlü bir siyasi muhalefet de çağdaş demokrasi için vazgeçilmez bir koşul olarak kabul edilmektedir. Bu muhalefetin temel amacı iktidara geçmektir.[251] Ayrıca bazı çalışmalarda federal sistemlerde siyasi istikrarın sağlanması aşamasında siyasi partilerin rolü de ele alınmıştır. Siyasi partiler istikrarın oluşumunda önemli bir rol oynamaktadır. Örneğin Avustralya'da iki parti vardır ve bunlar istikrarlıdır. Kanada'da ise parti sisteminde istikrarsızlıklar baş göstermiştir. Almanya'da iki büyük parti ve küçük partilerin bulunması parti sistemini iç içe kıldığı için nispeten istikrarlı olarak

[249] Walid Kased Al-Zaidi, a.g.e., s. 87.
[250] William H. Riker, Ibid, p..7
[251] Arend Lijphart, *Demokrasi Modelleri*, (Çev. Güneş Ayas-Utku Umut Bulsun), İstanbul, İthaki Yayınları, 2014, 1. Baskı, s. 21.

kabul edilmektedir.[252] Seçim sistemleri siyasi partiler arasında bir çatışma noktası oluşturabilir. Bu nedenle partiler ve seçim sistemleri siyasi süreçle bağlantılıdır. Siyasi süreç konusunda taraflar arasında mevcut siyasi uzlaşma, siyasi istikrarın önemli bir göstergesi olma durumundadır.

1.6.7. Federalizmin Coğrafi Bölünme ve Siyasi İstikrarla İlişkisi

Federe birimlerin boyutu ve sayısı, istikrar sürecinde önemli bir faktördür. Riker, ne kadar az birim olursa, birlikteki istikrarsızlığın o kadar büyük olduğu fikrini savunmaktadır.[253] Eyaletlerin sınırlarının çizilmesi süreci de istikrarın sağlanmasında kritik bir nokta olarak görülmektedir. Yerel birimlerin sınırlarının çizilmesi sürecinde ekonomik faktörler, sosyal ve kültürel faktörler, coğrafi faktörler, siyasi denge, kamuoyu ve tarihî sınırlar gibi çeşitli faktörler dikkate alınmalıdır.[254] Sınırların çizilmesi durumu açısından iki tür federalizm vardır. Birinci tür olan özdeş federalizmde, siyasi sınırlar sosyal sınırların yakınsaması ile çizilmekte ve böylece birlik düzeyinde homojenlik mevcut değilken birimler homojen hâle gelmektedir. İkinci tür ise, coğrafi sınırların sosyal çoğulculukla örtüşmediği ve çoğulcu toplumu daha az çoğulcu hale getiren ve özdeş olmayan federalizmdir. Bu türün bir örneği olan İsviçre modelinde 26 kanton mevcut olup dört dil (22 kantonda aynı dil, 3 kantonda birden fazla dil ve diğer kantonda da yine 3 dil) konuşulmaktadır[255]. Federasyonda, federal devletler arasındaki güç dağılımı coğrafi konuma göre belirlenmektedir. Bölgesel bir güç paylaşımı mevcut olup her eyaletin kendi bölgesinde veya iki federal bölge arasında bir yetki çatışması olması ihtimal dâhilindedir. Bu farklılıklar federal bir yük oluşturmaktadır.[256] Yetki dağılımı, özellikle anayasal metinlerin net olmadığı ve farklı yorumlara açık olduğu durumlarda bölgeler ve federal otorite arasında bir çatışma kaynağı oluşturabilmektedir. Federal sistemin istikrarı ile ilgili olarak üç önemli konu vardır. [257] Birincisi; her iki hükümet düzeyinden birinin federalizmin

---

[252] George Anderson, Ibid, p. 47.
[253] William H. Riker, Ibid, s. 119.
[254] Arend Lijphart, *Demokrasi Modelleri*, a.g.e., s. 232.
[255] Arend Lijphart, *Demokrasi Modelleri*, a.g.e., s. 232.
[256] Kemal Gözler, *Anayasa Hukukunun Genel Esasları*, a.g.e., s. 210.
[257] Barry R. Weingast, "The Performance and Stability of Federalism: An Institutional Perspective", Netherlands. *Handbook of New Institutional Economics*, pp. 149–172. January 2005, p. 161.

sınırlarını aşması durumunda birbirlerini caydırma yeteneğidir. İkincisi; merkez, yerel yönetimler arasındaki ortak sorunları kontrol etme yeteneğine sahip olmalıdır. Üçüncü olarak ise yerel yönetimler de merkezi -yetkiyi kötüye kullanması ve yerel yönetimin bağımsız otoritesini tehdit etmesi durumunda- izleyebilmelidir.[258] Federal sistemin etkinliği ve istikrarı için merkezî kurumların güçlü olması gerekmektedir. Bu merkezî kurumlara örnek olarak kamu hizmeti, yargı, seçim yönetim organı, seçim komisyonu gösterilebilir. Bunlar, kurumları yerel ve federal düzeyde yasalara tabi tutmaya yardımcı olup yetkinin barışçıl bir şekilde devredilmesini sağlar ve çoğunluğun gücü kötüye kullanmasını engeller. Ayrıca bu süreçte istikrarı sağlamak için kurumların bağımsızlığının korunmasını ve iş tekrarlarından veya kurumlar arası çelişkili yetkilerden korunmalarını garanti etmektedir.

1.6.8. Federalizmin Yapısal Olarak Siyasi İstikrarla İlişkisi

Federal modelin istikrarlı olması, farklı hükümet seviyeleri arasındaki anlaşmazlıkları çözmek ve her bir seviyenin yetki ve sorumluluklarına ilişkin kararlar vermekle görevli federal mahkemelerin varlığını gerektirmektedir. Örneğin Sovyet modelinde federal düzeyde üç siyasi organ vardı: Yüksek Sovyet Mahkemesi, Başkanlık Divanı ve Bakanlar Kurulu.[259] ABD ve Kanada, ulusal hükümetin bölgesel yargı alanlarına kapsamlı bir şekilde müdahale etmesini önlemek için etkili kurumsal koşullara sahiptir. Güçlü ve bağımsız bir yargı, diğer eyaletlerin güçlü devletler ve eyaletler tarafından ezilmesini önlemek için çalışmıştır.[260]

- Kaynak dağılımı krizi, siyasi ve toplumsal bir çatışma faktörü üretir. Kaynak üreten bölgelerin kaynaklarının fakir bölgelerle paylaşılması, zengin ve fakir bölgeler arasında çatışmaya yol açmaktadır. Kaynak sorunu "kaynak laneti" olarak bilinen bir olayla ortaya çıkmıştır. Bu sorun bazı modellerde, zengin bölgeler ile fakir bölgeler arasında gelişmişlik düzeyi ve ekonomik açıdan bir eşitsizlik yaratmıştır. Kaynakların bir bölgeden diğerine değişken ve plansız bir şekilde dağıtılması, zengin federal bölgelerin kaynaklarını diğer bölgelerle paylaşmayı reddetmesine ve ayrılma taleplerinin artmasına neden olmuştur. Bu

---

[258] Ibid, p. 161.
[259] Esat Çam, *Devlet Sistemleri*, İstanbul İktisat Fakültesi, 1982, s. 235.
[260] Jenna Bednar, William N. Eskridge, Jr, John Ferejohn, A Political Theory of Federalism, June 1999, https://cutt.us/fIva6, p. 45.

nedenle hem zengin hem de fakir bölgelerin olduğu bir ülkenin birleşik bir devlet sistemini benimsemesinin daha faydalı olacağını söylemek mümkündür.

Federalizme geçiş, aynı zamanda devlet bütçesine çok pahalıya mal olan federal otorite ve kuruluşların çokluğu nedeniyle büyük harcamalar gerektirmekte ve bu durum da ülkelerde derin bir huzursuzluk kaynağı olabilmektedir. Bu yüzden federalizm Birleşik Arap Emirlikleri gibi iktisâdi açıdan zengin ülkelerde daha iyi işlemektedir.

Federalizm, azınlıklar siyasete katılma ve kendi kimliklerini koruma fırsatı bulduğunda, ortak homojenlik faktörleri yaratmak ve istikrarı sağlamak için bir araç olmaktadır. Âdem-i merkeziyetçilik, hükümeti halka daha da yakınlaştırma, hükümete katılım fırsatlarını arttırma ve nihayetinde gruplara siyasi, sosyal ve ekonomik işleri üzerinde kontrol sağlama yollarıyla etnik gerilimleri ve ayrılıkçı eğilimleri azaltabilir. Öte yandan, âdem-i merkeziyetçiliğin çeşitli nedenlerle etnik çatışmayı ve ayrılıkçılığı körüklemesi ve şiddetlendirmesi de ihtimal dahilindedir. Âdem-i merkeziyetçilik belirli etnik grupları tanıyarak ve onlara bir meşruiyet duygusu vererek etnik kimlikleri güçlendirmektedir. Aynı zamanda, egemen çoğunluğun bölgesel azınlıklara karşı ayrımcılık yapan yasalar çıkarmasına olanak tanımakta, bölgelerin etnik çatışmalara girmesini kolaylaştırmakta ve bölgesel yasama organları, yerel medya ve bölgesel polis güçleri gibi kurumsal kapasitelere sahip olmanın bir sonucu olarak ayrılma taleplerini yeniden canlandırmaktadır.[261]

Etnik şiddet, 1945'ten bu yana tüm savaşların en az yarısında önemli bir rol oynamıştır. 12 milyondan fazla insanı mülteciye dönüştürmüş ve en az 11 milyon kişinin ölümüne neden olmuştur. Günümüzde savaşların devletlerden ziyade halklar arasında olmasından dolayı sivil ölümleri sayısı çarpıcı biçimde artmıştır.[262] Güç paylaşımı, barış anlaşmalarının sürdürülebilirliği veya demokratik gelişmenin teşviki için iki açıdan her derde deva olmamaktadır: 1- Değerli kaynakların kiraları veya bazı gruplar tarafından

[261] Shiv Raj Bhatt & Syed Mansoob Murshed, "Nepal: Federalism for lasting peace", *Journal of Law and Conflict Resolution*, UK: University of Birmingham, Vol. 1(6) ISSN 2006-9804, Oslo, https://cutt.us/BDOHG , November 2009, p. 126.

[262] Nancy Bermeo, "The Import of Institutions - A New Look at Federalism", *Journal of Democracy*, Volume 13, Number 2 April 2002, s. 97.

kontrol edilen küçük alanlar söz konusu olduğunda, güç paylaşımı, barışı sürdürmek için yetersiz bir teşvik olabilir. 2- Güç paylaşımı, barış sürecini bozan kıymık grupların oluşumunu engelleyemeyebilir.[263] Bu, yakın zamanda Darfur veya Çad örneklerinde olduğu gibi tüm tarafları barış görüşmelerine dahil etmemenin bir sonucudur. Son olarak, güç paylaşımı uzun vadede siyasi partilerde etnik kutuplaşmayı da sürdürebilmektedir. Etnik çatışma ile ilgili olarak, savaştan sonra şiddetin patlak vermesine katkıda bulunan üç faktör bulunmaktadır:

1- Elit kesimin karar verme üzerindeki kontrolü.

2- Daha önceki taahhütlerden geri çekilmeyi teşvik eden sıkı teslim tarihleri.

3- Sadece etnik azınlıklar arasında ayrımcılık korkusu uyandıran bölgesel reformların pekiştirilmesi.[264]

İstikrar sürecinde etkili olan birçok politik faktör bulunmaktadır:-

Anayasacılık: Anayasa, merkezî hükümet ile yerel yönetimler arasındaki ilişkinin mihveri olmalıdır. Anayasanın başarılı olması için, onun insanların nasıl yönetilmek istediklerine dair arzu ve taleplerinin bir yansıması olması gerekmektedir.

Siyasi liderlik: ABD ve SSCB modellerinde olduğu gibi siyasi liderlik, federal istikrarda büyük bir rol oynamaktadır.

Sosyal Uyum: Federal sistem, toplumun farklı bileşenleri ve siyasi fraksiyonlar arasındaki sosyal uyumla karakterize edilmelidir. Sosyal uyum, farklı düzeyler arasındaki güveni artırır ve gerginlikler ile çatışmaların azaltılmasına yardımcı olur.[265]

Bahsedilen faktörler (anayasa, siyasi liderlik, sosyal uyum, güvenlik ve istikrar) federal sistemde birbirleriyle bağlantılı ve etkileşim halindedir. Bu faktörler arasında denge ve olumlu etkileşim, sistemin istikrarının ve sosyal entegrasyonun sağlanmasına yardımcı olmaktadır. Anayasa, merkezi hükümet ile yerel hükümetler arasındaki ilişkinin

[263] Shiv Raj Bhatt, Syed Mansoob Murshed, Ibid, s. 128.

[264] Julia Strasheim, "No 'end of the peace process': Federalism and ethnic violence in Nepal", *Cooperation and Conflict*, Vol. 54(1), 2019, s. 83.

[265] Julia Strasheim, Ibid, p 91.

merkezinde olup yetki ve sorumlulukların dağılımını belirlemektedir.[266] Toplumsal uzlaşmayı yansıtmakta, insanların isteklerini ve taleplerini yansıttığı zaman, toplumun farklı bileşenleri arasında uyumu arttırmakta, anlayış ve işbirliğini teşvik etmektedir. Güçlü siyasi liderlik, anayasayı etkili ve esnek bir şekilde uygulamaya teşvik ederken, anayasa, siyasi liderliğin gücü ve istikrarı üzerinde de etkili olabilmektedir. Çünkü siyasi faaliyetler için gerekli kuralları ve çerçeveyi sağlamaktadır.[267] Siyasi liderlik, toplumun farklı bileşenleri arasında sosyal uyumu güçlendirme ve işbirliği ile koordinasyonu teşvik etme hususnda önemli bir rol oynamaktadır.[268] Kararlı bir güvenlik ortamı, sosyal uyumu güçlendirir ve siyasi liderliğin rolünü artırırken, farklı hükümet merkezleri arasında dengeyi ve anayasanın etkin bir şekilde uygulanmasını sağlamaktadır.

Federal sistemin kurumsal inşası ve toplumdaki çeşitliliği yansıtması gereken otoriteler arasındaki ilişki: Bu ilişki, Nijerya'da ilk federal yapı çatışmasına yol açmıştır.[269] Üniversiteler veya yarı hükümet organları (devlet şirketleri) gibi federal kurumlar, tek bir etnik grubun egemenliğine karşı Nijerya'nın çeşitliliğini yansıtmak zorunda kalmışlardır. Yetkinin farklı gruplar arasında paylaştırılması, devletin gücünün sınırlandırılmasına neden olmakta, aynı zamanda vatandaşların temel hak ve özgürlüklerinin korunmasını sağlamaktadır.[270] Ancak federalizmin istikrarı sağlamanın bir yolu olup olmadığı konusunda farklı görüşler ortaya atılmıştır. Sosyal açıdan, toplumdaki çeşitlilik belirli coğrafi alanlarda yoğunlaşmamıştır. Bu nedenle federalizm, çeşitlilik sorunlarını çözmenin bir yolu olmamaktadır. Kovel, teorisinde federalizmin çatışmayı yönettiğini ve onunla ilgilendiğini düşünürken diğer bazı araştırmacılar federalizmin, daha yüksek ulusal kimlik pahasına bölgesel kimliklerin büyümesine ve etkinleştirilmesine yardımcı olduğu için çatışmanın patlamasına yol açan bir etken olduğunu öne sürmektedirler. Federal sistemler, anayasal kurallar yerine ulusal toplumlara hızla yanıt verme eğiliminde olan bir ordunun oluşmasına yol açtığı için ulusal sadakat pahasına yerel sadakatlerin de güçlenmesine yardımcı olmaktadır. Bu durum, ordunun anayasal kuralları görmezden gelmesine,

---

[266] Julia Strasheim, Ibid, p 93.
[267] Andrea Iff, Ibid, pp. 231, 233.
[268] Julia Strasheim, Ibid, p. 93.
[269] Andrea Iff, Ibid, pp. 231, 233.
[270] Kemal Gözler, *Anayasa Hukukunun Genel Esasları*, a.g.e., s. 214.

bölgelerin ve yerel yönetimlerin taleplerine yanıt verememesine neden olmaktadır. 1976 yılında Sri Lanka'da federalizmin reddinden sonra şiddetli bir ayrılıkçı hareket ortaya çıkmıştır. Güney Sudan'da da federalizm taleplerinin başarısızlığa uğramasının ardından benzer bir durum yaşanmıştır.[271] Federalizmin, rolünü oynaması ve başarılı olması için, bir dış unsur tarafından dayatılan zorunlu bir birlik değil, ülke koşullarının ve bir iç kararın sonucunda oluşması gerektiğini söylemek mümkündür.

Merkezî devlet ile federal devletler arasında güç dağılımının yol açtığı sorumluluğun belirsizliği, federalizmin olumsuz bir özelliği olarak değerlendirilebilir. Bu yüzden sorumluluk, bölgelerin yetkililerine yüklenebilir veya bunun tam tersi de olabilir.[272] Federalizm, şiddeti ve çatışmayı engellemek için güç paylaşımına odaklanmaktadır.

Federalizmin ayrılma için ilk adım olarak kabul edildiği ve özellikle eyaletlerin yetkilerinin federal otoriteden daha güçlü hâle geldiği ülkelere en belirgin örnekler: Batı Hint Adaları (1962), Yugoslavya (1991), SSCB (1991) ve Çekoslovakya'dır (1992).[273] Esasında, federal devletlerde silahlı ayaklanmaların oranı, üniter devletlerdekine oranla yarıdan daha azdır. Üniter diktatörlüklere oranla federal sistemlerin daha başarılı olduğu gözükmektedir. Üniter diktatörlüklerdeki azınlık isyanlarının sayısı, federal diktatörlüklere göre dört kat daha fazladır. Federal demokrasilerde ise azınlıkların silahlı isyanlarının sayısı, üniter demokrasilerdekinden biraz daha fazladır.[274] Federal demokrasilerdeki azınlıklar, üniter demokrasilerdeki muadillerinden iki açıdan daha iyi durumdadırlar: siyasi şikayetler ve iktisadi şikayetler. Frank (1966), Watts (1977), Hicks (1978), Waldorf (1994) ve diğer araştırmacılar federalizmin devletlerin birliği ve istikrarı üzerindeki tehlikelerine dikkat çekmişlerdir. Federalizmin siyasi bölünmeleri pekiştirmesi ve bunun siyasi ve sosyal topluluk içinde artan bir kutuplaşma sürecinin gelişmesine yol açmış olması, bu araştırmacıların çalışmalarında üzerinde durulan konular olmuştur.[275]

---

[271] Nancy Bermeo, Ibid, p. 107.
[272] Kemal Gözler, *Anayasa Hukukunun Genel Esasları,* a.g.e. s. 214.
[273] Walid Kased Al-Zaidi, a.g.e., p. 157.
[274] Nancy Bermeo, Ibid, p. 100.
[275] Ronald L. Watts, a.g.e., p. 22.

Federalizmin, devletin parçalanmasında bir faktör hâline gelmesine örnek olarak Nijerya deneyiminde, bölgelerde büyük bir enflasyonun meydana gelmiş olması gösterilebilir. 1975'te General Murtala Muhammed tarafından 7 eyalet daha kurulmuş ve eyalet sayısı 19 olmuştur. 1987 yılında ise bu sayı 30'a, daha sonra Pacha yönetimi altında ise 36'ya yükselmiştir. Daha fazla eyaletin kurulması, federal sistemin maliyetini vurgulamaktadır. Çünkü federal sistemde maliyetler, birleşik devlete kıyasla iki kat daha fazladır.[276]

Günümüzde Burma/Uganda, Afganistan ve Yemen gibi federal bir sisteme geçiş talep eden hükümetlerin sayısı artmıştır. Bugün dünyada uluslararası sahnede tanınan 193 egemen devlet bulunmaktadır (BM'nin son üyesi, 2006'da katılan Karadağ'dır).[277] Federalizm son yıllarda Bosna-Hersek, Sudan, Demokratik Kongo Cumhuriyeti ve Irak'taki çatışma dönemlerinden sonra barış planlarının bir aracı olarak görülmüştür. Bu ülkelerde federal kurumların benimsenmesi ve uygulamadaki zorluklar nedeniyle istikrarın sağlanması mümkün olmamıştır. Genellikle federalizm ve âdem-i merkeziyetçilik istikrar sağlayıcı güçler olarak görülmekte, fakat bazı eleştirmenler âdem-i merkeziyetçiliğin ülkelerdeki artan istikrarsızlıkla bağlantılı olduğuna dair örnekler üzerinde durmaktadırlar. Bosna-Hersek'teki olaylar ve yaşanan gerileme, iç savaş sonrası etnik olarak bölünmüş toplumlarda federasyonun barışı inşa etmek için uygun bir yol olmadığı fikrinin benimsenmesine yol açmıştır.[278] Farklı federasyon deneyimleri, istikrar sürecinin devletin biçimiyle ilgili olmadığını kanıtlamıştır. Devlet şeklinin doğası ne olursa olsun, onu istikrarlı kılan unsurlar vardır. Bir savaştan sonra ortaya çıkan federal modeller, bazı devletlerde istikrarı sağlamayı başarırken aynı koşullar ve faktörlerin mevcut olduğu diğer ülkelerde durum aynı olmamıştır. Her devletin, toplumun ve sistemin kendine has bir özelliği vardır ve siyasi olgular genellenememektedir. Federalizmin, demokratik siyasi kurumlar gibi siyasi faktörlerin yanı sıra ekonomik faktörler de mevcutsa, istikrarı

[276] Federalism: "Problems and Prospects of Power Distribution in Nigeria, Journal of Sustainable Development in Africa", a.g.e. p. 125.

[277] Enrico Spolaore, "Federalism, regional redistribution and country stability", Tufts University*: Department of Economics*, 20/6/2008, p. 1.

[278] Thorsten Gromes," Federalism as a Means of Peace-Building: The Case of Postwar Bosnia and Herzegovina", *Nationalism and Ethnic Politics*, 16:3-4, DOI: 10, 14 Dec 2010, p. 369.

sağlamayı başarması mümkün olabilmektedir. Fakat devlet, koşulları çevreye göre değişen canlı bir varlık olarak kalmaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM

YEMEN'DE SİYASİ İSTİKRAR ARAYIŞLARININ TARİHSELLİĞİ

Yemen, Arap Yarımadası'nın güneyinde yer alması nedeniyle stratejik açıdan önemli bir konuma sahiptir. Bu yüzden zengin ve fakat birçok çatışmanın yaşandığı tarihsel bir geçmişe sahiptir. Süveyş Kanalı'nın açılmasından sonra stratejik önemi daha da artmıştır. Aynı zamanda Arap dünyasının güneydeki kapısı olup bu durum onu dünyanın ilgi ve dikkatinin odak noktası haline getirmiştir. Dolayısıyla Yemen'in istikrarı, civarında bulunan su yollarının istikrarıyla doğru orantılı olmuştur. Yemen'in konumunun önemi, dış müdahalelerin mevcudiyeti nedeniyle de açıkça görülmektedir. İngilizler, Hindistan'daki kolonileri için geçiş yolu olduğu için 1839'da Aden Limanı'nı ve güney Yemen'i kolonileştirmiştir.[279] Yemen'in konumu aynı zamanda Körfez güvenliğinin mihenk taşını oluşturmaktadır. Yemen; Sokotra, Büyük Haniş, Küçük Haniş, Kamaran ve Mayon başta olmak üzere birçok stratejik adaya sahiptir. Fakat, dış güçlerin hırsları ve sömürgeci politikaları Yemen'in bağımsızlık sürecinin önünde büyük bir engel olmuştur.

1904 yılında imzalanan Sana'a Anlaşması ile Yemen, daha önce Osmanlı Devleti ve İngilizler tarafından çizilen yeni sınırlara göre kuzey ve güney olarak ikiye bölünmüştür. Bu anlaşma ile ülkenin kuzey bölgeleri Osmanlı Devleti'nin, güney bölgeleri ise İngilizlerin egemenliği altına girmiştir.[280] Sana'a Anlaşması, Yemen'in tarihinde önemli bir dönüm noktasıdır. Çünkü bu anlaşma sonucunda Yemen'in kuzey ve güney bölgeleri arasındaki ekonomik, sosyal ve kültürel farklılıklar daha da belirgin hale gelmiştir. Osmanlı İmparatorluğu, 1849'dan 1918'e kadar Yemen'in batı kıyısının bir bölümünü kontrol ederken, 1839'dan itibaren İngiliz kuvvetleri, 1967'ye kadar Umman Denizi'ne ve Aden'e

[279] Sohaib Shamsan, Political Instability in Yemen (1962-2014) (Master Thesis), Ankara Yildirim Beyazit University Graduate School of Social Science, Ankara, 2020, p. 51.

[280] Darin E.W. Johnson, "Conflict Constitution-Making in Libya and Yemen", Published by *Penn Law: Legal Scholarship Repository*, https://scholarship.law.upenn.edu/jil/vol39/iss2/1/, 2018, p. 320.

bakan Aden Limanı'nı kontrol etmişlerdir.[281] Osmanlı Devleti, İngilizlerin tüm Yemen kıyılarını kontrol etmesini engellemeye çalışmıştır. Osmanlı kuvvetleri Yemen'e girdiklerinde herhangi bir itiraz ve tepkiyle karşılaşmamışlar, kendilerini bu topraklarda kabul edilmiş bulmuşlardır. Yemen, 1872 öncesi dönemde istikrarlı bir yapıya sahip olamamış ve bu durum, Osmanlıların ülkeye müdahalesini zorunlu kılmıştır. Osmanlı Devleti, 1848'den 1918'e kadar kuzey Yemen'i yönetmiş, bununla beraber yaşanan çatışmalar nedeniyle Yemen kıyılarını yabancı güçlerin kontrol etmesinden çekinmişlerdir.[282] Osmanlıların tarih sahnesinden çekilmesinden sonra Yemen'de İmamlık rejimi başlamıştır. Hamid el-Din ailesi, 26 Eylül 1962 devrimine kadar Kuzey Yemen'i yönetmiştir.[283]

2.1. Mutawakkilite Krallığı (1918-1962) Dönemi ve Yemen'deki Siyasi İstikrar:

Yemen'deki siyasi çatışmanın gerçekliğini anlamada yardımcı olması için Yemen'in geçirdiği en önemli zaman dilimleri ve tarihsel dönüm noktalarına değinmek gerekir. 1918-1962 yılları arasındaki zaman dilimi, Yemen'in siyasi tarihinde önemli bir dönem olan monarşi dönemini temsil etmektedir. Çalışmanın zaman çerçevesi Yemen Cumhuriyeti'nin kuruluş dönemini ele alsa da bu dönemin bahsedilmesi önemlidir. Çünkü bu dönemler Yemen'deki çatışmanın gerçekliğini, nedenlerini ve doğasını anlamada yardımcı olur. Ayrıca siyasi çatışmanın Yemen'in istikrarını nasıl sarsmada rol oynadığını anlamak için de önemlidir.

Birinci Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle birlikte, Osmanlı Devleti'nin bazı Arap bölgeleri üzerindeki yönetimi sona ermiş ve Kuzey Yemen topraklarında Mondros Barış Antlaşması'nın (MBA)[284] hükümleri uygulanmıştır. Bu dönemde, 1918 yılı sonunda İmam

---

[281] Jeremy M. Sharp, "Yemen: Background and U.S. Relations", *Congressional Research Service* 7-5700, www.crs.gov, RL34170, https://sgp.fas.org/crs/mideast/RL34170.pdf, February 11, 2015, p. 30.

[282] Ismail Bin Muhammad Al-Bishri, *(Ebu Ariş) Emirliği ve Yemen Kıyılarına Yönelik Osmanlı Politikası*, Obeikan Yayıncılık, 2002, s. 26.

[283] Darin E.W. Johnson, Ibid., p. 320.

[284] **Mondros,** İtilaf devletleri ile Türkiye arasında barış anlaşmasının imzalandığı ve bu anlaşmaya göre İngiltere'nin Türkiye'ye şartlarını dikte ettiği, Türk ordusunun terhis edilmesi ve Türklerin teslim olması kararlarının alındığı bir limanın adıdır. Arap ülkelerindeki (Irak, Suriye, Hicaz-Yemen) güçler ve

Yahya[285], daha önce savaşmış olduğu Osmanlı Devleti'nin bıraktığı kuvvetlerin başına geçmiş ve İmam olarak hüküm sürmeye başlamıştır.[286] Ancak, İmam Yahya'nın iktidarı ele geçirmesi pek kolay olmamıştır. Onun dönemi, Yemen tarihinde önemli bir dönüm noktası ve ülkenin modern tarihindeki en uzun hükümdarlık dönemlerinden biri olup, siyasi, ekonomik ve sosyal değişimlere tanık olmuştur. 1905'te İngiliz kuvvetleri Hudeyde şehri ve limanının kontrolünü ele geçirmiş ve kıyı bölgeleri ile iç bölgeler arasında iletişim kesilmiştir. Osmanlı kuvvetlerinin geri çekilmesi de İngiliz kuvvetlerinin ilerlemesinin yolunu açmıştır.[287] Ocak 1921'de İngiltere, Hodeidah şehrinin yönetimini Prens Muhammad Al-İdrisi'ye[288] devretmiştir.

İdrisid Devleti Yemen'in kuzey kıyılarını, Mutawakkilite Devleti ise dağlık ve iç bölgeleri kontrol ediyor, siyasi güç bu iki feodal aile arasında paylaşılıyordu. Diğer bölgelerde de kontrol sağlamak için birçok çatışma yaşanmıştır. Yemen, İmamiler, İdrisid devleti, Osmanlılar, İngilizler ve bazı güçlü kabilelerin nüfuz ve iktidar mücadelelerine sahne olmuştur. Bu güçler, çıkarlarının gerektirdiği şekilde farklı zamanlarda birbirleriyle ittifak kurmuş veya savaşmışlardır. Prens Muhammed el-İdrisi'nin ölümünün ardından İmam Yahya, 27 Mart 1925'te herhangi bir direnişle karşılaşmadan Hudeyde şehrinin kontrolünü ele geçirmiştir. 1930'lu yılların ortalarında siyasi hayat nispeten daha sakin olmuş, İmam Yahya ile İngilizler arasında imzalanan barış anlaşması sonucunda kuzey-güney sınırlarında yaşanan gerginlikler sona ermiştir.[289]

1960'lı yıllarda, Avrupa ve dünyanın diğer ülkelerinde, Yemen de dahil olmak üzere sosyalist fikirler yayılmaya başlamıştır. Güney Yemen, 1839'dan 30 Kasım 1967'ye kadar

---

Türkiye'nin İran'dan ve Kafkasya ötesinde kontrol ettiği bölgelerden çekilmesi örneklerinde olduğu gibi müttefiklerin Türkiye'ye dayattığı koşulların oldukça ağır olduğu söylenebilir.

[285] **Al-Mutawakkil Yahya bin Hamid al-Din**, Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşünden sonra Yemen'i yöneten ilk Zeydi imamı olup, 1904'ten 1948'e kadar ülkede hüküm sürmüştür. Bkz. Yemen'de Osmanlı Yönetimi- Dr. Farouk Othman Abaza- Dar Al-Awda, Beyrut, ss. 197-493.

[286] Muhammed El Bahr, Muhammed Ali Muhammed, *Çağdaş Yemen Tarihi*, Madbouly Bookshop, Kahire (1990), ss. 7-9.

[287] Amin Saeed, *Yemen: H. 3. Yüzyıldaki Bağımsızlığından bu Yana Siyasi Tarihi*, Kahire 1959, s. 64-65.

[288] **Prens Muhammed el-İdrisi (1876-1923)**, Sabya ve Asir'de İdrisid hanedanının kurucusudur. Sabya'da doğup büyümüş ve El-Ezher'de eğitim görmüştür. 1909 yılında Sabya şehrini ele geçirmiştir. I. Dünya Savaşı sürecinde İngilizlerle iyi ilişkiler kurmuş ve ardından Hudeyde'yi ele geçirmiştir. Bkz. Kolaylaştırılmış Arapça Ansiklopedisi. Birinci bölüm, Beyrut 1981, s. 99.

[289] Manfred M. Wenner, *Modern Yemen 1918-1966*, Baltimore: Johns Hopkins Press, 1967, pp. 65-67.

İngiliz kuvvetlerinin yönetimi altındaydı.[290] İngiliz işgali döneminde Yemen'de bazı sendika ve işçi dernekleri kurulmaya ve öğrenci faaliyetleri yaygınlaşmaya başlamıştır. 1960 yılında, sosyalist ve Marksist fikirler işçi ve köylü kesimler arasında daha da yaygınlaşmış ve bu kesimler, sosyal eşitlik ve ekonomik adalet konusunda Marksist fikirlerden etkilenmiştir. Yemen'de Marksist gruplar ve örgütler, İngiliz işgaline karşı siyasi ve askerî mücadeleyle hedeflerine ulaşmayı amaçlamışlardır. Güneyin bağımsızlığını kazanmasının ardından 1970 yılında Marksistler, iktidarı ele geçirmiş, Sovyetler Birliği ve diğer komünist ülkelerin desteğini sağlamışlardır.[291] Bağımsızlıkla beraber, ilk önce devletin adı Güney Halk Cumhuriyeti (1967-1970) olmuş, daha sonra Yemen Demokratik Halk Cumhuriyeti (YDHC) olarak değiştirilmiştir.[292] Marksist gruplar, Sovyetler Birliği ile iletişim ve işbirliği içine girmiştir. 1967 yılında Marksist-Leninist ideolojiyi benimseyen Güney Yemen Cumhuriyeti bağımsızlığını ilan etmiş ve egemen bir cumhuriyet haline gelmiştir. Güney Yemen Cumhuriyeti ile Sovyetler Birliği arasında diplomatik ilişkiler kurulmuş ve Sovyetler Birliği, Güney Yemen'e siyasi ve ekonomik destek sağlamıştır.[293] Kuzey ve güney arasındaki sınırın çizilmesi ve diğer birçok faktörün bir sonucu olarak, siyasi güçler arasında bugün de devam eden bir mücadele süreci başlamıştır. İki tarafta da, bağımsız devletlerin tanınmasına yol açan devrimlerden sonra sınırlar çizilmiştir. Yemen'in iki kesimi de, siyasi liderler arasındaki anlaşmazlıklar nedeniyle çizilen sınırlara bağlı kalmaya devam etmişlerdir.

2.2. 1962-1989: Cumhuriyet Rejimine Geçiş ve Devrim Sonrası Siyasi İstikrarın Durumu

Bu bölüm, Yemen Cumhuriyeti tarihinde monarşiden cumhuriyete geçiş dönemi olarak önemli bir aşamayı ele almaktadır. Bu dönemin incelenmesi, Kuzey Yemen'deki siyasi istikrarın, birlik sağlanmadan önceki dönemdeki siyasi istikrarın ölçülmesine yardımcı olacaktır. İlgili yıllar Kuzey Yemen ve Güney Yemen arasındaki birliğin gerçekleşmeden önceki 1989 yılında sona ermektedir.

---

[290] Darin E.W. Johnson, Ibid, p. 320.
[291] Darin E.W. Johnson, Ibid, p. 320.
[292] Sohaib Shamsan, Ibid. p. 15.
[293] Fred Halliday, Revolution and foreign policy: the case of South Yemen, 1967-1987. No. 21. Cambridge University Press, 2002. p. 236.

26 Eylül 1962'de Yemen'deki imamet yönetimini (Mutawakkilite Krallığı)* [294] deviren devrimin ardından, başkan Al-Sallal, her türlü ayrımcılığın kaldırıldığını duyurmuştur.[295] Yemen'deki sınıf ayrımcılığının, ülkedeki siyasi istikrara büyük olumsuz etkileri olmuştur. 1962 Yemen Devrimi öncesinde, Yemen toplumu sert bir sınıf sistemi altındaydı ve insanlar farklı sosyal sınıflara ayrılıyor, üst sınıflara mensup bireylere ayrıcalıklar ve imtiyazlar sağlanıyordu. Bu durum alt sınıflar arasında sosyal bölünmeler ve gerilimlere yol açmıştır. Zorlu ekonomik koşullar ve kısıtlı fırsatlar, alt sınıflar arasında memnuniyetsizliğe neden olmuş ve bu da sosyal gerilimlerin artmasına yol açmıştır.[296] Yemen'deki toplumsal hiyerarşide Haşimiler, (bunlar Peygamber'in kızı Fatıma'nın oğulları Hasan ve Hüseyin'in soyundan gelir) piramidin tepesini işgal etmektedirler. Onların ardında yer alan ikinci katman, hâkimler ve aşiret şeyhlerinden (kabile liderleri) oluşmaktadır. Üçüncü katmanda kabile oğulları, piramidin en altındaki dördüncü katmanda ise toplumun aşağılayıcı bulduğu bazı meslek sahipleri bulunmaktadır. Son olarak, marjinalleştirilmiş grup olan ve genellikle temizlikçi olarak çalışan siyahlar, piramidin en altında bulunmaktadırlar.[297] Ayrıca, sınıf ayrımcılığı, siyasi gücün ve karar alma yetkisinin az sayıdaki üst sınıfların etrafında odaklanmasına yol açmıştır. Bu adaletsiz sınıf sistemi, siyasi istikrarsızlık ve hükümete olan güvensizliği beraberinde getirmiştir. Sınıf ayrımcılığı ve kısıtlı fırsatlar nedeniyle Yemen halkı arasında, mevcut düzene karşı isyanlar ve protestoların artmasına yol açmıştır. Bu artan huzursuzluk, 1962'de gerçekleşen Yemen Devrimi'ne yol açmış ve ülkede önemli siyasi değişiklikler meydana gelmiştir.[298] Sınıf ayrımcılığı aynı zamanda Yemen'deki milli birlik ve dayanışmayı da zayıflatmıştır. Çünkü bağlılıklar ulusal birliğe ve bütünlüğe değil, sosyal sınıflara yönelik bir durumdaydı.

---

[294] *Yemen Mutawakkilite Krallığı: 30 Ekim 1918'de kurulmuş ve 1962'de yıkılışına kadar devam etmiştir. Daha önce Kuzey Yemen olarak bilinen bölgeye hükmetmiş ve başkenti Taiz'di, Al-Mutawakkiliya, İmam Yahya Al-Mutawakkil'in adını almıştır. Bkz. Ahmed Ali Al-Ahsab. Yemen'de Otorite Kimliği: Siyaset ve Tarih Tartışması. Arap Araştırma ve Politika Çalışmaları Merkezi, 2019. s. 20.

[295] Abdullah al-Faqih, *Devrimci Birlik ve Yemen Hükümeti (1962-2014)*, Sana'a: Al-Amin Kütüphanesi 2014, s. 25.

[296] Abdullah al-Faqih,Ibid, s. 30.

[297] Sohaib Shamsan, Ibid, p. 47.

[298] Abdullah al-Faqih, Ibid, s. 31.

Devrimden sonra İmamiler ile Cumhuriyetçiler arasında patlak veren ve sekiz yıl süren iç savaş, Cumhuriyetçilerin zaferiyle sonuçlanmıştır. Cumhuriyetçilerle monarşistler arasındaki en önemli farklar siyasi teoride ve toplumsal eğilimlerde ortaya çıkmıştır. Cumhuriyetçiler, başkanın ve hükümet yetkililerinin halk tarafından seçildiği bir cumhuriyetçi sisteme odaklanırken, monarşistler ülkeyi yöneten bir kraliyet ailesinin olduğu monarşik bir sistemi desteklemiştir. Cumhuriyetçiler, iktidarın halktan doğduğuna ve onun demokratik iradesine dayandığına inanırken, monarşistler iktidarın (İmam Ali'nin soyundan gelen) kraliyet ailesiyle ilişkili olduğunu ve onun mirasından geldiğini öne sürmektedirler.[299] 26 Eylül devriminden sonra Yemen'de monarşi sistemi sona ermiş ve cumhuriyet rejimine geçilmiştir.[300] Yemen'de siyaset alanında ve sivil toplum içinde büyük değişiklikler yaşanmıştır. Aşiret şeyhlerinin otoritesi, Haşimilerin aleyhine olarak güçlenmiş, devrim öncesinde hâkim olan Zeydi mezhebinin aleyhine olarak, devrimden sonra Sünni mezhebinin güçlenmesiyle birlikte toplumsal huzursuzluk ve mezhep çatışmaları şiddetlenmiştir.[301] Mareşal Abdullah Al-Sallal[302] imamlığın devrilmesinden sonra iktidara gelmiş ve buna bağlı olarak meydana gelen çatışmalar, 1967 yılında Abdullah el-Sallal'ın devrilmesiyle sonuçlanmıştır. Mayıs 1965'te düzenlenen ilk Kamer Konferansı ve aynı yıl Suudi Arabistan Krallığı ile Mısır arasında Cidde Anlaşması da dahil olmak üzere Cumhuriyetçiler ve kralcılar arasında birçok müzakere gerçekleşmiştir. 1965 yılındaki Haradh Konferansı ve 1967'de Hartum'daki Arap Zirvesi'nde Suudi Arabistan'ın kralcıları, Mısır'ın ise cumhuriyetçileri desteklemeyi bırakması kararlaştırılmıştır.[303] Son müzakereler çatışmanın dış taraflarının da hazır bulunması dolayısıyla nispeten başarılı olmuştur. Hartum'daki zirve, üçlü bir komitenin kurulmasıyla sonuçlanmış ve Mısır kuvvetlerinin Yemen'den çekilmesi ve karşılığında Suudi Arabistan'ın monarşiyi desteklemeyi bırakması hususunda mutabakata varılmıştır. Yargıç Abd al-Rahman Al-

[299] Abdullah al-Faqih, Ibid, s. 35.
[300] Sohaib Shamsan, a.g.e., p. 15.
[301] Marie-Christine Heinze, *Yemen and the Search for Stability*, London-New York, I. B. Tauris & Co. Lt 2018, p. 162.
[302] Abdullah Al-Sallal (1917-1994), 1962-1967 yılları arasında görevde bulunan ve Yemen Arap Cumhuriyeti'nin ilk cumhurbaşkanıydı. Bkz. Sultan Naji, Yemen Askeri Tarihi 1839-1967, Beyrut 1977, s. 123.
[303] Sohaib Shamsan, Ibid,. p. 18.

Iryani gibi ılımlılar arasında iktidarı iki taraf (cumhuriyetçiler ve kralcılar) arasında paylaştırma eğilimleri de mevcuttu. Al-Iryani, Yemen Arap Cumhuriyeti'nin (YAC) ikinci cumhurbaşkanı olup, Al-Sallal'ın Kahire ziyareti sırasında ona karşı düzenlenen darbenin ardından 5 Kasım 1967'de iktidarı devralmıştır.

Suudi Arabistan, kralcıların gücünü ikiye katlayan Mısır kuvvetlerinin geri çekilmesine rağmen monarşiyi desteklemeye devam etmiş ve bu sayede kralcılar 70 gün boyunca Sana'ayı muhasara etmişlerdir. Ancak direniş, kuşatmayı kırmayı başarmış ve kralcılar ile cumhuriyetçiler arasındaki mücadele, karma bir hükümet kurulması ve Hamid El-Din ailesinin iktidardan uzaklaştırılması kabul edilene kadar devam etmiştir. Suudi Arabistan da bunun üzerine karma hükümeti tanıdığını ilan etmiştir.[304] Devrim, rejim başkanının görevden alınmasıyla sona ermiş ve kralcıların cumhuriyetçilerle müşterek olarak iktidarda kalması suretiyle monarşiden cumhuriyet rejimine geçilmiştir. Yemen'deki siyasi sistemin genel olarak istikrarlı olmadığı söylenebilir. İktidarın devredilmesi, cumhuriyetçi bir rejime geçilmesine rağmen darbe ve devrim yoluyla gerçekleşmiştir. 1962'deki devrimden sonra, cumhurbaşkanları darbeler sonucunda iktidara gelmişlerdir. Al-Sallal (1962-1965) bir askerî darbe ile cumhurbaşkanlığı görevine getirilmiştir. Yine Abdurrahman Al-Iryani (1965-1974) de darbe ile iktidara gelmiştir. Onun istifasının ardından İbrahim El-Hamdi'nin (1974-1977) iktidara gelişi de darbe yoluyla gerçekleşmiş, onun dönemi ise öldürülmesiyle sona ermiştir. Ahmed Al-Gaşemi'nin (1977-1978) iktidarı da aynı şekilde bir suikast sonucunda son bulmuştur. Ali Abdullah Salih'in iktidar dönemi ise 1978'den 2012'ye kadar devam etmiştir.[305] 2011 yılında da bir devrim gerçekleşmiş ve Ali Abdullah Salih, 2015 yılında Husiler tarafından öldürülmüştür. Yemen'de cumhuriyetçi sisteme geçilmesine rağmen 1962 devriminden 1999 yılına kadar geçen süreçte seçim yapılmamıştır.

Dış faktörler Yemen'deki istikrarsızlık sürecine katkıda bulunmuştur. Devrimden sonra Suudi Arabistan, dönüşüm ve geçiş özlemlerinin önünde durduğu Yemen'e vesayetini dayatmıştır. Suudi Arabistan, Yemen'deki ayaklanmaların bastırılması için 1948 ve

[304] Sohaib Shamsan, Ibid,. p. 19.
[305] Abdullah al-Faqih, a.g.e., s. 40.

1955'teki ayaklanmalar da dahil olmak üzere çaba göstermiştir. Bununla birlikte, 1962 devriminden sonra kralcılara destek vermeye devam ederek Yemen'de cumhuriyetçi bir sisteme geçişin önlenmesine çalışmıştır.[306] Suudi Arabistan, Yemen devrimini durdurmak için yaptığı başarısız girişimden sonra, ülkedeki geleneksel güç merkezlerini olan kabile liderleri, yöneticiler, askerler ve din adamlarını desteklemiş ve Yemen'i zayıf ve fakir tutma amacıyla sadakatlerini satın almıştır.[307] Bununla da yetinmeyip Savunma Bakanı olan Prens Sultan tarafından yönetilen ve daha ziyade Yemenle ilgili işlerle ilgilenen özel bir ofis kurmuştur. Etkili kabile şeyhleri ve askerlerin bağlılıklarını sağlamak ve bunlar üzerinden Yemen'de karar alma sürecini ve kamu politikalarının oluşturulmasını etkilemek için bir istikrarsızlık atmosferi yaratmayı hedeflemiştir. Suudi Arabistan, 1970'li ve 1980'li yıllardaki çatışmaları körüklemiş ve Yemen'deki İslamcı grupları desteklemekten çekinmemiştir.

1980'den itibaren baş gösteren çatışmalar, devlet yönetiminde Sünni mezhebin etkin konuma geçmesine ve Zeydi muhalefetinin büyümesine neden olmuştur. Muhalefet, cumhuriyetçi bir devlet fikrine karşı olmayıp, devlet işlerinden sorumlu kişilerin karşısında bulunmaktaydı. İktisadi marjinalleşme, ekonomik kaynakların ve siyasi katılımın adaletsiz dağılımı ve Zeydi bölgesinin kalbinde Sünni İslam'ın yayılması, Zeydi muhalefetinin ortaya çıkmasının sebepleri olarak gösterilebilir.[308] Ötekileştirme sonucunda, Saada'yı merkez alan Zeydi muhalefeti giderek güçlenmiş ve altı iç savaş patlak vermiştir. Yemen'deki Zeydiler[309] ülkenin toplam nüfusunun yaklaşık üçte birini oluşturmaktadır. 1980'lerde, Kuzey Yemen'deki Zeydi liderler, 1962 devriminden sonra ötekileştirmeye konu olan Zeydi dinini ve kültürünü canlandırmaya çalışmışlardır. Zeydi mezhebinin başkenti Saada'nın siyasi ve ekonomik olarak marjinalleşmesi, hareketin 1990'lı yıllar boyunca büyümesine ve "Hak Partisi" adlı bir Zeydi siyasi partisinin kurulmasına giden yolu açmıştır. Seçimlerde başarılı olunamaması nedeniyle parti içinde bölünmeler yaşanmış ve hareketin kurucusu

[306] Sohaib Shamsan, Ibid, p. 56.
[307] Abdullah al-Faqih, a.g.e., s. 40.
[308] Marie-Christine Heinze, Ibid, p. 163.
[309] Zeydilik: Şii mezhebinin bir koludur, ancak İran ve Irak'taki Oniki İmam Şiiliğinden farklıdır. Zeydiye, Peygamber Muhammed'in soyundan gelen Zeyd bin Ali'den adını almıştır. İmam Zeyd 740 yılında vefat etmiştir. Bkz. Abdullah al-Faqih, Devrimci Birlik ve Yemen Hükümeti (1962-2014), 2014, Sana'a, s. 36.

Hüseyin El-Husi önderliğinde bugün Ensaruallah olarak bilinen ve İran Devrimi sloganını benimseyen İnançlı Gençlik Forumu (İGF) kurulmuştur.[310]

Anayasal istikrar açısından, Kuzey Yemen, 26 Eylül 1962 devriminden 22 Mayıs 1990'da birliğin sağlanmasına kadar geçen süreçte, iki kalıcı anayasa, üç geçici anayasa ve altı anayasal beyannameye sahne olmuştur.[311] Anayasa kargaşası, Yemen projesinin taşıdığı zihniyeti yansıtan hükümet ile cumhurbaşkanı ve parlamento arasındaki güç odaklarının değişmesi etrafında dönmüş ve siyasi aktörlerin çokluğu siyasi istikrarsızlığa neden olmuştur.

2.3. 1963-1989: Bağımsızlık İlanı ve Güney Yemen'in Siyasi İstikrar Durumu

Güney Yemen'in bağımsızlığı Britanya sömürgeciliğinden kurtuluş sonrası dönemi temsil eder (Bağımsızlık Sonrası Dönem). Bu dönemin incelenmesi, Güney Yemen'in siyasi istikrarının ölçülmesine katkıda bulunacak ve sömürgecilik dönemiyle bağımsızlık sonrası dönemi karşılaştırmak için bir temel sağlayacaktır**.**

Güney Yemen'de bağımsızlığı elde etmek ve sömürgecileri kovmak için devam eden silahlı mücadele, 14 Ekim 1963'te başarıyla sonuçlanmış ve bağımsızlık kazanılmıştır. Kapitalist bir iktisadi sistem bırakan sömürgeciliğin ardından gelen bağımsızlıkla birlikte güneydeki liderler sosyalist vizyonu benimsemişler, fakat bu durum, ekonomik sıkıntıların yaşanmasına neden olmuştur. Yemen Demokratik Sosyalist Cumhuriyeti (YDSC), Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB)'den de destek alıyordu. Komşu ülkeler [Körfez İşbirliği Konseyi (KİK) ülkeleri] nezdinde bu durum bir düşmanlık yaratmış ve güneyi mâli yardım ve dış destekten mahrum bırakmıştır. Körfez ülkeleri Güney Yemen ile savaşmak için kuzeydeki rejimin otoritesini güçlendirmeye çalışmıştır.[312] Bu durum iç çekişmeleri şiddetlendirmiş ve Yemen'in güneyi birçok siyasi kriz ve iç savaş ile siyasi ve askerî liderlere yapılan suikastlara maruz kalmış, ekonomik durum da bu nedenle olumsuz etkilenmiştir. 27 Kasım 1969'da kapitalistlerin ülkeyi terk etmesine yol açan bir gelişme olarak ana sektörler kamulaştırılmış ve devlet, Sovyet yardımına bağımlı hâle gelmiştir.

[310] Alia Eshaq & Suad Al-Marani, *Assessing the EU's conflict prevention and peacebuilding interventions in Yemen,* Political Development Forum, 24 March 2017, p. 6.
[311] Sohaib Shamsan, Ibid, p. 59.
[312] Sohaib Shamsan, Ibid, p. 24.

Ülkede ulusal hizmetler kapsamında kapsamlı bir eğitim sistemi ve Çin desteğiyle bir sağlık sistemi kurulmuştur.[313] Haklar ve özellikle kadın ve toplumsal cinsiyet meseleleriyle ilgili olarak YDSC, İslam dünyasından en liberal kabul edilen bir sistemi benimsemiştir. Yemen'in güneyindeki sistem, kadınlara geniş özgürlükler sağlayarak, sosyalist rejim altında kadınların yargı gibi yüksek makamlara ulaşmasını sağlamıştır ve o dönemde Arap ülkeleri arasında en açık görüşlü sistem olarak kabul edilmiştir.[314] Fakat yeni ekonomik sistemin kabulü, Güney'de yeni krizlerin başlamasına neden olmuştur. Feodal ailelerin elinde ekonomik ve mal varlığı açısından neredeyse hiçbir şey kalmamıştır. En sefil ve yoksul grup olan köylülerin durumunda ise belirgin bir değişiklik olmamıştır.

Güney Yemen, çok sayıda insan kaybına ve maddi hasara yol açan çatışmalara ve iç savaşlara tanık olmuştur. Bu durumun, güvenlik ve istikrara da olumsuz etkileri olmuştur. Güneydeki siyasi güçler arasındaki çatışma, Abdul Qawi Makkavi liderliğindeki Ulusal Kurtuluş Cephesi (UKC) ile Qahtan al-Shaabi liderliğindeki İşgal Altındaki Güney Yemen Kurtuluş Cephesi (İAGYKC) arasında 1967'de patlak veren bir savaşa yol açmıştır. UKC, güneyi tam olarak kontrol ettiğini ve güney devletinin kurulduğunu ilan etmiş, Birleşmiş Milletler (BM) ve İngiltere tarafından reddedilmesine rağmen bu beyan, Arap Birliği tarafından tanınmıştır.[315] Sömürgecilik nedeniyle uyumsuz ve şiddet içeren bir ideolojiye sahip bir toplum (aşırı sağ ve aşırı sol) yapısı oluşmuştur. Bu uyumsuzluk, işgalcilerin sınır dışı edilmesine kadar gün yüzüne çıkmamıştır. Sömürgeciler kabile çatışmalarını desteklemiş ve etkilerinin güçlenmesine neden olmuştur. Sömürgeciliğin ardından, ilk olarak cumhurbaşkanlığı görevini Kahtan Şabi üstlenmiştir. Fakat, 22 Haziran 1969'da Salm Ali Rabie liderliğindeki Marksist bir grup tarafından devrilmiştir.[316] Popüler Qahtan'ı devirmek amacıyla yapılan planın ardından sosyalistler iktidarı ele geçirmiştir. Böylece güney, silahlı bir iktidar devrine tanık olmuştur.

---

[313] Eric Macro, Edgar Oblates, çev. Mohamed Bahr, *Çağdaş Yemen Tarihi (1917-1982*), Madbouly Library 1990, s. 135.

[314] Maxine Molyneux, "Women and Revolution in the People's Democratic Republic of Yemen." *Feminist Review* 1.1 5-20. (1979) p. 160.

[315] Abdullah Al-Faqih, a.g.e., p. 25.

[316] Helen Carrier Dankus, *Sovyet Politikası in the Middle East 1955-1975*, çev. Abdullah Iskandar, Dar Al-Kalima Al-Arabiya, Beyrut, 1. Bask2, 1983, s. 17.

Sömürgecilik döneminden sonra güneyin bölünmesi kabileler arasında çatışmalara yol açmıştır. Birçok bölgede işgalcilerin çizdiği sınırların korunması hususunda ısrar edilmiştir. 1960'lı yıllarda Al-Mahra'da çıkarları korumak, sultanı etki altında tutmak ve bağımsızlığını sürdürmek için işbirliği yapmak amacıyla dağınık kabileleri bir liderlik ekibinde toplamak suretiyle Al-Mahra Kabileleri Konseyi kurulmuştur.[317] Güneyin sömürgeci bir sistem içinde bölgelere bölünmesinin etkisi bağımsızlık sonrasına kadar devam etmiş, bölünmüşlüğünün devamının tercih edildiği yerlerde, bölgeler coğrafi bir nitelik kazanmıştır. Ayrıca, siyasi partiler arasında güven eksikliği de oluşmuştur. Bu gelişmelerin etkilerini sadece Al-Mahra'da değil, aynı zamanda Zufar valiliği, Hadramout ve güneydeki bazı bölgelerde de görmek mümkündür. 1969'da Suudi Arabistan Krallığı ile YDSC arasında El-Vadi bölgesinde, Suudi sınırına yakın yerlerde el-Vadiah Savaşı[318] patlak vermiş, Suudi Hava Kuvvetleri'nin (SHK) bölgeyi vurması üzerine Güney Yemen kuvvetleri geri çekilmiştir. Ülkede, Umman Sultanlığı tarafından desteklenen Zufar Kurtuluş Cephesi'nin (ZKC) faaliyetleri nedeniyle Zufar bölgesinde de huzursuzluklar baş göstermiştir. ZKC, 1963'ten 1975'e kadar faaliyetlerini sürdürmüştür.[319] İngiltere liderliğindeki Sultan'ın güçleri, Zufar'ın güney bölgesinde konuşlanmış olan silahlı Marksist harekete karşı savaş açmış ve dar bir kabile ölçeğinde bir devrim yaşanmıştır. Güney Yemen, Zufar Savaşı'nda savaşçılara askerî yardım ve lojistik destek sağlayarak Çin, Rusya ve Libya'dan, Güney Yemen üzerinden silah transferinin kolaylaştırılmasında önemli bir rol oynamıştır.

Güney Yemen, birçok çatışma ve karışıklıklara sahne olmuştur. 13 Ocak 1986'da güneyli seçkinler arasında şiddetli bir mücadele yaşanmıştır. İç savaşın kıvılcımı, Sosyalist Parti'nin Aden'deki Politbüro toplantısına düzenlenen saldırı olmuş, hareketin öncüsü Ali

---

317 Marie-Christine Heinze, Ibid, pp. 74-75.

318 **El-Vadiah Savaşı:** Yemen sınırındaki ücra bir Suudi köyü olan El-Vadiah'ta Krallık ile Yemen arasında başlamıştır. 27 Kasım 1969'da Yemen ordusuna bağlı birimler El-Vadiah merkezine saldırmış, 30. Piyade Tugayı'nın kuvveti aniden Al-Wadiah bölgesine girmiş ve işgal etmiştir. Sonrasında "Al-Sharurah" şehrine yönelmiş, ancak Suudi ordusu buna mukabele göstermiştir. El-Vadiah, savaşın gerçekleştiği yerin adını almıştır. Bkz: Körfez Ansiklopedisi, https://cutt.us/sHWTs.

319 Sohaib Shamsan, Ibid, p. 27.

Nasır Muhammed[320] tarafından yapılan kışkırtmalarla tüm ülkeyi saran ve binlerce kişinin ölümüne neden olan bir savaş başlamıştır. On gün boyunca devam eden bu çatışma, ülkede iki grubun oluşumuna neden olmuştur (Al-Zumra ve Al-Tughma)[321]. Bunlar, Şabva ve Abyan vilayetleri tarafından desteklenen ve Al-Zumra olarak bilinen Ali Nasser Muhammed'in grubu ve Ali Salem Al-Beidh'in, Lahij ve Yafi'i vilayetleri tarafından desteklenen Al-Tughma grubu... Bu savaş, Güney Yemen halkı arasında olumsuz anlamda çok derin bir etki bırakmıştır.

Güney Yemen liderlerinin politikalarında, kuzeyle kıyaslandığında bazı farklılıkların olduğunu söylemek mümkündür. Selim Rubai Ali, cumhurbaşkanlığı döneminde komşu ülkelerle (Kuzey Yemen ve Suudi Arabistan) ilişkileri geliştirmeye çalışmış, ancak 1978'de Kuzey Yemen cumhurbaşkanı Ahmed el-Gaşemi'nin bir suikast sonucu öldürülmesinin ardından idam edildiği için iktidar dönemi uzun sürmemiştir. Bu dönem, başkanlarının öldürülmesinden sonra kuzeylilerin tepkisine karşı bir önlem olarak güneyli güçlerin artan hazırlığıyla karakterize edilmiştir. İç savaşlar ve askerî darbeler nedeniyle siyasi durumun ve güvenliğin istikrarsız bir görünüm arz ettiği ortadadır. İngiliz işgalinin sona ermesinin ardından Kahtan Şaabi (1967-1969) askerî bir darbeyle iktidara gelmiştir. Onun ardından, kendisine karşı yapılan darbeden sonra idam edilen Selim Rubai Ali (1969-1978), daha sonra kendi isteğiyle görevinden ayrılan Abdül Fettah İsmail (1978-1980) cumhurbaşkanlığı makamında bulunmuşlardır.1980'den 1986'ya kadar süren Ali Nasır Muhammed'in iktidarının ardından Haydar Ebu Bekir Al-Attas (1986-1990),[322] Yemen'in kuzey ve güney bölgelerinin birleşmesinin ilanının ardından görevini Ali Abdullah Salih'e devretmiştir.

Güney Yemen, komşu ülkeler olan Suudi Arabistan, Umman ve Kuzey Yemen ile birçok çatışma yaşamıştır. Fakat, en şiddetli olarak tanımlanan ve güneyli seçkinlerin kendi

[320] **Ali Nasır Muhammed**: Yemen Demokratik Halk Cumhuriyeti'de iki dönem Cumhurbaşkanlığı, 26 Haziran 1978'den 27 Aralık 1978'e kadar da Cumhurbaşkanlığı Konseyi Başkanlığı görevinde bulunmuştur. Eski Cumhurbaşkanı Abdülfettah İsmail'in istifası ve Moskova'ya sürgün edilmesi üzerine Nisan 1980'de Cumhurbaşkanı olmuştur. Ayrıntılı bilgi için bkz. https://yaf.ps/page-445-ar.html .

[321] **Al-Zumra ve Al-Tughma:** Al-Zumra'ya, Ali Nasir Muhammed, Al-Tughma'ya ise eski Cumhurbaşkanı Abdel Fattah İsmail başkanlık ediyordu. Bkz. Al Jazeera Belgesel Kanalında Düşman Kardeşler, https://cutt.us/nTaPY.

[322] Sohaib Shamsan, Ibid, p. 24.

aralarında da (Al-Zumra ve Al-Tughma) iç çatışmalar yaşanmıştır. Kuzey ve Güney Yemen arasındaki birlik, 22 Mayıs 1990'da gerçekleşmiştir. Bu tarih, Yemen Arap Cumhuriyeti (Kuzey Yemen) ve Güney YDHC'nin birleştiği gün olarak kutlanmaktadır. Ancak bu birleşme öncesi Kuzey ve Güney Yemen arasında 1972'den 1979'a kadar süren bir sınır savaşı yaşanmıştır. Savaş, 1979'da taraflar arasında imzalanan bir barış anlaşması ile sona ermiş ve bu anlaşma, iki ülke arasındaki sınırın belirlenmesi ve diğer konuların çözülmesini sağlamıştır.[323] 1980'lerin başında, birlik için müzakereler başlamış ve birim tüzüğünün hazırlanması ve birlik müzakereleri süreci, 1984'te yoğunlaşan aşamalar hâlinde devam etmiştir. 1986'da Kuzey Yemen'de petrol keşfedilmiştir. Savaşlar, iç çatışmalar ve bölünmeler sonucunda Güney Yemen'i zayıflatmış, ancak kuzeydeki petrol keşifleri güneyli güçleri birleşmeye teşvik etmiştir.

Ocak 1986'da Sosyalist Parti'de bir bölünme yaşanmıştır. Ali Nasser ve Ali Salem Al-Beidh arasında bir mücadele başlamış, bunun sonucunda Ali Nasser taraftarları ile Kuzey Yemen'e iltica etmişlerdir. Sosyalist Parti içinde etkin bir rol oynayan Ali Abdullah Salih'in 1989 yılında Ali Salem Al-Beidh ile uzlaşma sağlamış olması birlik içindeki konumunu güçlü kılmıştır. Bu gelişmeler, Ali Nasır ve grubunun Suriye'ye sürgününe giden yolu açmıştır. [324]

Güney Yemen, anayasal beyannamelerde Kuzey Yemen'den daha istikrarlı olarak kabul edilmiştir. Devletin kuruluşundan bu yana (1962'den 1990'a kadar), iki anayasal beyanname, 17 Kasım 1970 ve 31 Ekim 1978 anayasaları hazırlanmıştır.[325] Kuzeydeki hükümetlerin istikrarsız bir yapıya sahip olduklarını belirtebiliriz. Kuzey Yemen, 1962 ile 1974 yılları arasında 22 hükümetin kurulduğu bir sürece sahne olmuştur. Sadece 1967 ile 1974 yılları arasında 11 hükümet kurulmuştur. Öte yandan, hükümetin daha istikrarlı

[323] Sharif Ismail, Unification in Yemen, Dynamics of Political Integration, 1978-2000, Master Thesis Wadham College, Faculty of Oriental Studies, University of Oxford,2007, p. 23.
[324] Stephen Day, *Yemen: on the Brink*, A Carnegie Paper Series, Middle East Program, Number 108, Carnegie Endowment for International Peace, Washington, www.CarnegieEndowment.org, March 2010, p. 4.
[325] Abdullah Al-Faqih, a.g.e., p. 43.

olduğu güneyde, kuzeydeki gibi hükümet değişiklikleri yaşanmamış, sadece bazı bakanlıklarda değişiklikler yapılmıştır.[326]

Her iki devlette de sistemler, tek parti sistemi olarak nitelendirilmiştir. Çünkü kuzey anayasalarına göre siyasi çoğulculuk suç kapsamına giriyordu. Rejimler 1960'lardan 1990'lara kadar tek parti sistemi ile karakterize edilmiştir.

Genellikle Kuzey'deki muhalifler güneye, güneydeki muhalifler de kuzeye kaçıyorlardı. Şair Abdullah el-Baradouni[327] "Kuzeyin tarihi güneyde, güneyin tarihi de kuzeyde yazıldı" ifadesini kullanmıştır.[328] Güneyde din adamları baskı altında tutulmuş ve bu durum, kuzeyi onların sığınağı hâline getirmiştir. Kuzeydeki ve güneydeki dinî aktivistlerin birleşmeleri sonucunda bu gruplar devlet yapılarına da entegre olmuşlar ve bazı bakanlık makamlarında bulunmuşlardır (Örn. 1967'de Eğitim Bakanlığı). 1970'li yılların başlarında Islah Partisi, Suudi Arabistan tarafından finanse edilen büyük bir bütçe sayesinde bilimsel enstitüler kurmuş ve birçok köyde dinî-metodolojik kurslar açmıştır.[329] Bahsi geçen enstitüler, Islah Partisi'nin tabanının genişlemesine ve dinî fikirlerinin yayılmasına katkıda bulunmuştur. Öte yandan Sünni yayılmacılığa karşı koymak için Zeydi gruplar da faaliyetlere başlamışlardır. İktidar, Sünniler ve Şiiler arasındaki çatışmadan yararlanmış ve bu durumdan, entelektüel muhalifleri kendi aralarında çatışmaya çekerek etkisini pekiştirmek amacıyla istifade etmiştir. Cumhurbaşkanları Abd al-Rahman al-Iryani ile Salem Rabie arasında iyi ilişkiler kurulmuş ve iki devlet arasında entegre bir birim kurulması konusunda anlaşmaya varılmıştır. Ancak Müslüman Kardeşler buna karşı çıkmış ve bunu sol hareketin hakimiyetine, ülkenin kaderine ve kültürüne hâkim olmasına yol açacak bir gelişme olarak görmüştür.[330] Ayrıca bu ilişkiler ve anlaşma siyasi krizlere yol açmış, bu durum, Sana'a'da "Komünist Birliğe Karşı Mücadele" sloganıyla kurulan Silahlı

---

[326] Abdullah Al-Faqih, A.g.e, pp. 43-45.

[327] Abdullah Al-Baradouni (1929-1999): Yemenli bir şair, edebiyat eleştirmeni ve tarihçidir. 6 yaşındayken görme yetisini kaybetti. 1948-Mütevekkiliti Krallığı döneminde şiirleri nedeniyle tutuklanarak dokuz ay hapis cezasına çarptırılmıştır. 1961-1994 yılları arasında 12 şiir kitabı yayımlanmış, 1982 UNESCO Ödülü de dahil olmak üzere birçok ödül kazanmıştır. Bkz. Şairler Kapısı Ansiklopedisi. https://poetsgate.com/poet.php?pt=208 .

[328] Kuveyt TV'de şair Abdullah Al-Bardouni ile bir röportaj 1995'te, https://cutt.us/hovr0 .

[329] Marie-Christine Heinze, Ibid, p. 187.

[330] Sohaib Shamsan, Ibid, p. 42.

İslami Cephe grubunun ortaya çıkmasına neden olmuştur. Öte yandan, ülkenin iç bölgelerinde de sol güçlerin oluşturduğu "Arap Ulusal Hareketi" adlı bir grup kurulmuştur. İki taraf arasında çatışmalar başlamış ve bu çatışmalar zamanla Yemen'in istikrarını ve güvenliğini etkileyen bir çete savaşına dönüşmüştür. Solcu ve dinci akımlar, yöneticilerin politikalarının etkilenmesi ve istikrarsızlaşmasında önemli rol oynamıştır. Güney Yemen, üzerinde nüfuz sahibi olan SSCB'nin dağılmasından sonra bu devletten aldığı mâli destekten mahrum kalmıştır. Bu yüzden, güneydeki ekonomik koşullar da bundan etkilemiş ve birliğin sağlanması için ciddi müzakereler başlamıştır. YDHC, SSCB'nin Arap dünyasındaki tek müttefiki olma durumundaydı. Bu durum, Varşova Paktı'nın Güney Yemen'de yaşanan gelişmeleri dikkate almasına neden olmuş ve SSCB'nin çöküşünün ardından güneyliler birlik seçeneğini kabul etmek zorunda kalmışlardır.[331] Birliğin sağlanması için mevcut siyasi ve ekonomik faktörlerin olduğu ortamda ekonomik faktörler, siyasi partileri birliğe iten ana etken olmuştur. Toplumsal düzeye gelince, bu aşamada Yemen halkının zarar gördüğü bir çatışma yaşanmamıştır. Yemen'deki çatışmanın piramidin (toplum) tabanından değil, piramidin tepesinden (siyasi iktidar) kaynaklandığı ve esasında bir güç mücadelesine dayandığı söylenebilir.

2.4. 1990-1994: Yemen'in Birleşmesinin Gerçekleşmesi ve Siyasi İstikrar Üzerindeki Etkisi

Bu dönem, Kuzey Yemen'in Güney Yemen ile birleşerek Yemen Cumhuriyeti'nin kurulmasının ilk aşamasını temsil eder. Burası, 1994 savaşıyla sonuçlanan önemli bir tarihsel aşamadır. Söz konusu dönem, Yemen'in siyasi ve ekonomik durumunda bir geçiş noktası olup siyasi istikrar arayışında önemli bir noktayı temsil etmektedir**.**

Kuzey ve güneydeki siyasi liderlerin birlik arayışına girme düşüncelerinin oluşmasında birçok faktörün etkili olduğu söylenebilir. Kuzeydeki kapitalist sistem ile güneydeki sosyalist sistem arasındaki büyük farka rağmen, birleşme süreci ve sistemin nasıl olacağı üzerinde durulmamıştır. Kuzeydeki aşırı dinî gruplar, siyasi hayatın temel dinamiklerine hâkimken güneydeki dinî gruplar siyasi hayatın seyrinde etkin bir konumda

[331] Philip Barrett Holzapfel, *Yemen's Transition Process (Between Fragmentation and Transformation),* United States Institute of Peace, Washington, first published 2014, p. 11.

değillerdi**.** Kuzeydeki İslami gruplar, karşıt oldukları birlik düşüncesini kuzeyde Marksist fikirleri yayma girişimi olarak değerlendirmişlerdir. İki taraf Yemen'deki siyasi istikrarı etkileyen ve on yıl süren bir savaşın başlamasına neden olmuşlardır.[332]

22 Mayıs 1990'da kuruluşundan bu yana Yemen Cumhuriyeti birçok siyasi dönüşüme tanık olmuştur. Birinci geçiş dönemi 27 Nisan 1993'e kadar sürmüştür. İki iktidar partisi gücü paylaşıyorlardı. Ülkeyi kolektif bir şekilde yönetmek için üç üyenin Genel Kongre Partisi'ni (GKP) ve iki üyenin de Sosyalist Parti'yi (SP) temsil ettiği bir Başkanlık Konseyi kurulmuştur. Konseyde şu hususlarda fikir birliğine varılmıştır: Birleşmeden sonra Yemen Cumhuriyeti'nin ilk cumhurbaşkanı Ali Abdullah Saleh ve yardımcısı olarak Sosyalist Parti Genel Sekreteri Ali Salim Al-Baid'in seçilmesi; Haydar Ebu Bekir El-Attas başkanlığındaki Yemen Cumhuriyeti'nin ilk hükümetinin ve 159'u kuzeyden, 111'i de güneyden olmak üzere 301 üyeli bir parlamentonun kurulması.[333] Bu geçiş dönemi devlet özelliklerinin oluşumuna tanıklık etmiş, 1991 yılında anayasa taslağı hazırlanmış ve referandum yapılmıştır. Anayasaya göre, parti çoğulculuğuna izin ve vatandaşlara oy kullanma hakkı verilmiştir. Seçimlerin ilk olarak 1991 yılında yapılması planlanmış, fakat iki parti arasındaki gergin durum nedeniyle erteleme kararı alınmıştır. İlk seçimler 27 Nisan 1993'te yapılmış ve sonuçları Sosyalist Parti için endişe kaynağı olmuştur. Çünkü GKP sandalyelerin % 40'ını kazanmış ve Islah Partisi %21'lik oy oranı ile ikinci olmuştur. Sosyalist Parti %18 ile üçüncü sırada yer almıştır. Bu, artık iktidarda Sosyalist Parti'nin yer almayacağı anlamına geliyordu.[334] Kuzeydeki nüfusun çoğunluğu, Sosyalist Parti için bir endişe kaynağı olmuştur. Artık birliğin devamının iktidardan çekilmesi söz konusu olmuş ve bu durum, Sosyalist Parti tarafından geç fark edilen bir husus hâline gelmiştir. Bu nedenle birliğin isteğe bağlı bir şey değil, güneyli güçlerin başvurduğu zorunlu bir girişim olduğu görülmüştür. Birlik hükümeti, Sosyalist Parti'nin yaklaşık beş yüz buçuk milyar dolar miktarı olduğu tahmin edilen borçlarını ödemek zorunda kaldığı için[335], birlik devleti erken geçiş aşamalarında olmasına rağmen, ülkenin her iki bölümü de bağımsız kurumsal

[332] Hassan Hamed, *Yemen Birliğinin Geleceğine Dair Senaryolar*, Star Press, Kahire, 2000, s. 76.
[333] Sohaib Shamsan, Ibid, p. 66.
[334] Stephen Day, Ibid, p. 5.
[335] Abu Nasr al-Imam, *Yemen Birliği ve Onu Korumanın Önemi*, Dhamar: Dar al-Hadith Center, Maabar, 1. Baskı, 2011, s. 50.

karakterini korumuştur. Birliğin sağlanmasını takip eden dönemde, 1990'dan 1993'e kadar, Islah Partisi cami platformları üzerinden Sosyalist Parti aleyhinde propaganda yürütmüş, geçiş döneminde Islah Partisi ile Sosyalist Parti arasında bir medya savaşı çıkmış ve bu çatışma 1994 Savaşı'nın bitmesiyle birlikte son bulmuştur. 1994 Savaşı, İslah Partisi'nin (Müslüman Kardeşler) temsil ettiği dini akım lehine sonuçlanmıştır.[336]

Bazı yanlış politikalar ve Yemen hükümetinin, Saddam Hüseyin'in Kuveyt'e karşı yürüttüğü savaşa verdiği destek sonucunda Birlik Devleti büyük bir ekonomik krize sürüklenmiş ve binlerce Yemenli işçi körfez bölgesinden atılmıştır. İşsizlik oranındaki artış ve dış gelirlerin düşüşü, Yemen Riyali'nin Dolar karşısında değerinin düşmesine ve fiyatların yükselmesine neden olmuştur. Ayrıca binlerce Yemenli'nin aileleriyle birlikte ülkeye geri dönüşü, kamu hizmetlerine olan talebin artması nedeniyle altyapı üzerinde büyük bir baskı oluşturmuştur.[337]

Ali Abdullah Salih'in İslamcılara ve cihatçılara yönelik politikası müsamaha ile karakterize edilmiştir. Salih, ülkeler kapılarını onlara kapattıktan Afganistan'dan dönen 'Arap Afganları'[338] gazilerini karşılamış ve 1994 Savaşı'nda kendi çıkarları doğrultusunda onları kullanmıştır.[339] Bu gelişmeler, Yemen'in mülteciler için bir sığınak ve Arap Yarımadası'nda El Kaide (AQAP) için bir merkez haline getiren neden olmuştur. 1993 seçimlerinden sonra GKP'nin mecliste çoğunluğu kazanmasının ardından güneydeki geniş coğrafi alan ve kuzeydeki nüfus yoğunluğunun çatışmada oynadığı rol, çoğunluk iktidarı ele geçireceği için güney tarafında endişe kaynağı olmuştur. Bu krizin yaşandığı dönemde, siyasi olarak Güney Yemen'e bağlı olan Hadramut Valiliği'ndeki en büyük petrol sahası da keşfedilmiştir. Temmuz 1993'te Messila sahasında ham petrol üretimi başlamış ve güneyin servetinin keşfedilmesinin ardından güneyliler, servetlerinin yağmalanıp kuzeyli elitler ile

---

[336] Sohaib Shamsan, Ibid, p. 44.

[337] Mohammad Al-Saidi, "Legacies of state-building and political fragility in conflict-ridden Yemen: Understanding civil service change and contemporary challenges" *Cogent Social Sciences*, 6:1, 1831767, DOI: 10.1080/23311886.2020.1831767, https://cutt.us/fRJY5, 27 Oct 2020, p. 9.

[338] Arap Afganları: Önce Afganistan'da Sovyetlere karşı savaşan, daha sonra kendi ülkelerine dönen ve bazı üyelerinin şiddete yöneldiği Arap grupları için kullanılan bir medya terimi. Daha sonra anlamı Afganistan'da savaşan veya eğitim gören her Arap'ı kapsayacak şekilde genişletilmiştir. Al Jazeera Medya Ansiklopedisi'ne bakınız, https://cutt.us/cYP8q .

[339] Alia Eshaq and Suad Al-Marani, Ibid, p. 7.

Salih'e bağlı ordu ve güvenlik güçlerine dağıtılacağından endişe etmişlerdir.[340] Güneydeki liderler arasında ayrılma eğilimleri de ortaya çıkmaya başlamıştır. Yemen Cumhuriyeti birçok siyasi, ekonomik ve sosyal zorluğu miras almıştır. Bu zorluklar kısmen, birleşmeden önce iki devletin yönetici rejimleri arasında var olan farklılıklardan kaynaklanıyordu. Güneyde sosyalist, kuzeyde ise kapitalist bir sistem vardı.[341] Siyasi, ekonomik ve idari kurumların entegrasyonu bu zorlukları şiddetlendirmiş ve ülkenin kalkınmasını, istikrarını ve güvenliğini olumsuz etkilemiştir. O dönemde Ali Abdullah Salih, kuzeydeki aşiretleri dinî güçlerle (Islah Partisi) savaşa seferber etmek için çalışıyordu.[342] Salih, bu savaşı kazanmak için her türlü yolu kullanmaya çalışmıştır. Örneğin, kuzeydeki Islah Partisi'ne bağlı alimler tarafından verilen "tekfirci fetva" ile güneylilerin öldürülmesine izin verilmiştir. Ayrıca Salih kuzeydeki kabileleri savaşta asker olarak kullanmıştır. Güneydeki sosyalist gruplar arasındaki anlaşmazlıklar, zaferin kazanılmasına yardımcı olmuştur. Salih, emekli edilmiş olan ve çoğu asker kökenli güneyli liderlerin sadakatlerini satın alarak onların desteğini kazanmıştır. Bu liderlerin çoğu yurt dışında sürgünde bulunmuşlardır. 1990'dan 1994'e kadar, birleşmenin ilanından sonra ilk geçiş dönemi olan bu süreçte, Güney Yemen'de birçok siyasi şiddet olayı (Sosyalist Parti liderleri, güney liderleri ve iş adamlarının suikastleri gibi) meydana gelmiştir.[343] Bundan sonra hava ve topçu askeri hareketleri başlamış, Salih'e bağlı kuvvetler güneye yönelmiş ve nihayetinde güneyin lideri Ali Salim El-Baid, kuzeyden çekildiğini duyurmuştur (7 Temmuz).[344] Savaş, kuzeyin zaferi ve güneyli liderlerin ülke dışına kaçmasıyla sona ermiştir. Güneylilerin bakış açısına göre; gönüllü birlik işgale dönüşmüş, savaş toplumsal dokuyu paramparça etmiş ve Güney Yemen adaletsizliğe maruz kalmıştır. Savaştan sonra yaklaşık 20.000 asker zorunlu

[340] Stephen Day, Ibid, p. 6.
[341] Musa Alaya & Lau Eschobeln, "Yemen'deki Çatışma ve Yerinden Edilmişlere Yardımda Sivil Toplum Örgütlerinin Rolü", *Al-Mustaqbal Al-Arabi*, https://cutt.us/wmf7y, Sayı 510, December 2020, s. 77.
[342] Mohammad Al-Saidi, Ibid, p. 9.
[343] Ali Al-Sarraf, *South Yemen, Political Life from Colonialism to Unity*, Riyad: Londra – Kıbrıs, 1. Baskı, 1992, s. 312.
[344] Stephen Day, Ibid, p. 5

emeklilik nedeniyle görevden alınmış, siyasi ve toplumsal güçlerin marijinalize edildiği Güney Yemen'in zenginliğine el konulmuştur.[345]

2.5. 1994'teki Kuzey-Güney İç Savaşı ve Siyasi İstikrar Üzerindeki Etkisi

Savaştan sonra, galip gelen taraf iradesini dayatmış ve Sosyalist Parti'yi marjinalleştirme süreci başlamıştır. Yine bu savaştan sonraki ilk seçimlerde GKP 123 sandalye ile birinci, Islah Partisi de 62 sandalye ile ikinci sırada yer almıştır. Sosyalist Parti ise 56 sandalye ile üçüncü sırada kalmıştır. Parti ittifakları, Sosyalist Parti'nin marjinalleştirilmesinde ve hükümetten uzaklaştırılmasında rol oynamış ve siyaset sahnesi üç bileşene bölünmüştür: GKP ve müttefikleri, Sosyalist Parti ve Islah Partisi[346]. 1994 Savaşı'ndan sonra güneyde hayat neredeyse tüm yönleriyle değişime uğramıştır. Eğitim sisteminde ciddi bozulmalar olmuş, müfredat ve ders kitaplarının içeriğinde önemli oranda değişiklikler yapılmıştır. Müzik, sanat ve beden eğitimi dersleri de programlardan kaldırılmıştır. Güneyliler, değişikliğin Abd al-Majeed al-Zindani [347] ve Islah Partisi'nin etkisinden kaynaklandığını öne sürmüşlerdir.[348] Salih ve GKP güneyde hayatın tüm detaylarına hakim olmuş, güneyin tarihi okul müfredatlarına alınmamış ve Sosyalist Parti ile ilgili neredeyse her şey silinmiştir.

En uzun süre iktidarda kalan Salih'in cumhurbaşkanlığı döneminde de çatışma ve darbe girişimlerinin olduğundan bahsetmek mümkündür. Nasırcıların[349] darbe girişimi, 15

---

[345] Kali Robinson, "Yemen's Tragedy: War, Stalemate, and Suffering", *Council on foreign relations*, https://www.cfr.org/backgrounder/yemen-crisis, Last updated September 2, 2021 1:00 pm (EST), p. 5.

[346] Sohaib Shamsan, Ibid, p. 67

[347] **Abd al-Majeed al-Zindani**: Yemenli bir siyasetçi, vaiz ve ülkedeki Müslüman Kardeşler Cemiyeti'e (MKC) bağlı liderlerden biri. Yemen'de Al-Ayman Üniversitesi'ni ve Uluslararası Kur'an ve Sünnet Bilimsel Mucizeler Komisyonu'nu (UKSBMK) kurmuş ve bilimsel mucizeleri hukuki metinlere dayandırmak ve birçok kozmik fenomeni bu metinler aracılığıyla yorumlamakla meşgul olmuştur. Bkz. Al Jazeera Ansiklopedisi, https://cutt.us/3M0FJ. BM raporlarına göre Afgan Araplarından biri olan Abd al-Majeed al-Zindani, SSCB'ne karşı savaşa katılmış, El-Kaide ile faal olmakla suçlanmıştır. Bay al-Zindani, 1993-1998 döneminde El-Kaide'nin kuruluşu sırasında Usame b. Ladin ve diğerlerine tavsiye ve görüş sağlanmasında rol oynamıştır. Daha sonra, El-Kaide'nin operasyonları için faaliyette bulunmuştur. Ayrıca, özellikle de Arap Yarımadası'ndaki El-Kaide'ye, kamuoyuna yaptığı açıklamalar ve oldukça etkili bir Yemenli din adamı rolü aracılığıyla destek sağlamaya devam etmiştir. Bkz. BM web sitesi https://cutt.us/v2HID

[348] Marie-Christine Heinze, Ibid, p. 100

[349] **Nasırcılar,** Arap milliyetçiliğine bağlı bir Yemen siyasi partisi olan Nasırcı İttihatçı Halk Örgütü'dür. Bu partinin bir kolu, Ortak Toplantı Partisi'nin (OTP) bir tarafıdır. Ancak, başkan İbrahim Muhammed El-Hamdi ve kardeşi Abdullah El-Hamdi'nin öldürülmesi ve hareketin liderlerinden bir grubun ortadan

Ekim 1978'de, Salih'in iktidara gelmesinden üç ay sonra gerçekleşmiş, fakat Salih bu girişimi bastırmış ve darbeye adı karışanları ölüm cezasına çarptırmıştır.[350] Yemen'in orta bölgeleri, aşiret liderlerinin yaşamlarına son veren ve çok sayıda insan kaybına neden olan acımasız savaşlara ve suikastlara sahne olmuştur. Bu yüzden bölgelerin marjinalleştirilmesi, koşulların kötüleşmesi, temel hizmetlere erişimin olmaması ve aşiret şeyhlerinin hakimiyeti nedeniyle rejime karşı halk direnişi yükselmiştir. Yemen'deki şiddetin çeşitliliği ve biçimleri hakkında şu örnekler verilebilir: patlayıcı cihazlarla yapılan suikastler, yabancı turistlerin ülkeden kaçmalarına neden olmak, aşiretler ile devlet kurumları arasındaki çatışmalar, Masila (Hadramout) tarlalarındaki petrol boru hatlarının bombalanması. Bu şiddet girişimleri ve terör faaliyetleri, güneyde ve kuzeyde özellikle de El-Cavf ve Ma'rib'te, yolların ve diğer geçiş kanallarının kapatılmasına neden olmuştur.

Yemen'deki güç merkezlerinin çokluğu, devletin sivil bir devlet projesi inşa etme yeteneğini kaybetmesine neden olmuş ve onu bir grup geleneksel güce bağımlı hâle getirmiştir. Örneğin Şeyh Abdullah bin Hüseyin el-Ahmar[351] devletten daha büyük bir etkiye sahip olduğu için sadece sosyal düzeyde değil, siyasi düzeyde de önemli bir rol oynamıştır. El-Ahmar ailesi, 1990 yılında Abdullah bin Hüseyin El-Ahmar tarafından kurulan "Müslüman Kardeşler", selefiler ve muhafazakârların Yemen şubesi partisi olan Islah Partisi'nin ana çatısını oluşturmaktadır.[352] Islah Partisi, Sosyalist Parti'ye karşı 1990'lı yıllar boyunca GHK Partisi ile ittifak içinde olmuştur. Fakat, Salih rejimiyle girdiği siyasi

---

kaybolması nedeniyle Nasırcılar olarak bilinen Yemen Birliği'nin Öncüleri (YBÖ), 15 Ekim 1978'de başkent Sana'da bir darbe girişiminde bulunmuştur. Bu, daha önce Kasım 1977'de aldıkları bir kararın uygulanmasıydı ve rejimi değiştirme amaçlıydı Hamdi'nin öldürülmesi ve birçok Nasırcı liderin kaybolması, aralarında Abdullah Şemsan ve Kaptan Ali Kanaf Zehra'nın da bulunduğu birçok liderin hala akıbetlerinin bilinmediği bir ortamda, Nasırcılar 15 Ekim 1978'de bir darbe girişiminde bulunarak Salih rejimine karşı isyan etmişlerdir. Ancak, darbe hareketi şiddetli bir şekilde bastırılmış ve bu olayda korkunç bir şiddet yaşanmıştır. Bkz. Contemporary Historyof Yemen 1917-1982, s. 216.

350 Sohaib Shamsan, Ibid, p. 23.

351 Şeyh Abdullah bin Hüseyin el-Ahmar: Haşid aşiretinin şeyhlerinin şeyhi ve kabile reisi. 50 yıl boyunca Yemen'de meydana gelen olayların şekillenmesine katkıda bulunan başlıca şahsiyetlerden biridir. H. 1351 (1933) yılının Şaban ayında doğmuş. Yemen'in en büyük ikinci partilerinden olarak kabul edilen Islah Partisi'nin de başkanlığı görevinde bulunan Al-Ahmar, 1990'dan 2007'deki ölümüne kadar Yemen parlamentosunu ard arda üç kez yönetmiştir. Bkz. Şeyh Abdullah bin Hüseyin Al-Ahmar'ın resmi web sitesi https://www.alahmar.net/.

352 Mareike Transfeld, "Political bargaining and violent conflict: shifting elite alliances as the decisive factor in Yemen's transformation", Mediterranean *Politics*, ISSN: 1362-9395, 21:1, 07 Oct 2015, https://doi.org/10.1080/13629395.2015.1081454, p. 155.

mücadelenin başarısızlıkla sonuçlanmasının ardından bu defa Sosyalist Parti ile ittifak kurma yoluna gitmiştir. Sosyalist Parti, 1997 yılında seçim sistemi ve doğası sebebiyle parlamento seçimlerini boykot etmişti.[353] 2000 yılında Ali Abdullah Salih, oğlu Ahmed Salih ve yeğeni Yahya Salih ile Sanhan aşiretine mensup akrabalarını ordunun başına ve ajanslarına tayin etmiştir. Salih'in iktidarı oğluna bırakma projesinden sonra Islah Partisi ile Sosyalist Parti ve bazı küçük partiler arasında yakınlaşma başlamış ve bu muhalefet partileri, Ortak Toplantı Partileri (OTP) İttifakı'nı kurmuşlardır.[354]Yemen'deki siyasi seçkinlerin oluşturduğu güç merkezleri, pastadan pay alma mücadelesinde rol oynamışlar ve sermaye ile güce sahip olmaları sayesinde, ittifakın sürdürülmesi ve kontrol etme alanının sağlanması açısından muhalefet partilerine yardımcı olmuşlardır.

2000 yılında, ABD donanmasına ait USS Cole Muhribi, Yemen kıyılarında bombalanmıştır. 2001 yılında New York'ta gerçekleştirilen 11 Eylül operasyonu dünya siyasetinin birçok özelliğini değiştirmiş ve terörle mücadele bayrağı altında yeni bir yaklaşım benimsenmiştir.[355] Yemen terör tehdidiyle karşı karşıya kalmaya başlamışsa da hükümet, istikrarın bozulmasında temel rol oynayan bu tehdidi gerektiği gibi ele almamıştır. USS Cole Muhribi'nin imha edilmesinden sonra Salih, ABD'deki Yemenli askerler için milyarlarca dolarlık yardım ile askeri teçhizat ve eğitim desteği sözünü almıştır. Ayrıca Salih, Amerikan uçaklarının Yemen'deki cihatçı şüphelilerin mevkilerini ve sığınaklarını vurmasına da izin vermiştir. 2006'da 23 tutsak El-Kaide üyesi Sana'a hapishanesinden firar etmişler ve 2009'da Arap Yarımadası'nda yine bir El-Kaide (AQAP) örgütü kurmuşlardır. Suudi Arabistan'daki El-Kaide (SAQ) üyeleri Yemen'deki üyelerle birleşmişler ve 2011'de de El-Kaide, Arap Yarımadası'nda kendisini Ensar el-Şeria[356]

[353] Ali Al-Sarraf, a.g.e., s. 312.
[354] Mareike Transfeld, Ibid, p. 156.
[355] Darin E.W. Johnson, Ibid, p. 321.
[356] Ensar el-Şeria: Arap Yarımadası'ndaki El-Kaide'nin (AQAP) Yemen'deki bir kolu. Arap Yarımadası'ndaki Amerikan varlığına karşı çıkan ve bir İslam emirliği kurmayı hedefleyen selefi-cihatçı bir grup olup Libya ve Tunus'ta faaliyet göstermiştir. Ensar el-Şeria, 2011'de devrik Cumhurbaşkanı Ali Abdullah Salih rejimine karşı halk devrimi sırasında tüm Abyan vilayeti ile güney Şabva vilayeti ve Azzan bölgesinin kontrolünü ele geçirerek olayların ön saflarında yer almıştır. Muhalefet, Salih'i bu şehirlerin El-Kaide tarafından devrilmesini kolaylaştırmakla suçlamıştır. Bkz. Al-Jazeera Ansiklopedisi, https://cutt.us/VEbK0.

takma adıyla yeniden şekillendirmiştir.[357] Hükümet, terör tehdidine karşı sert yaptırımlar uygulamak ve mücadele etmek yerine onu kendi çıkarlarına hizmet etmek için kullanmıştır. Teröre karşı savaş, Yemen üzerinde ekonomik, sosyal ve siyasi açıdan yıkıcı etkiler bırakmıştır. Rejimin aldığı destek nedeniyle terörün tasfiye sürecinin, ülkenin ve toplumun güvenliği ve egemenliği hususunda daha fazla destek kazanmak için esnek bir operasyon olduğunu söylemek mümkündür. Ayrıca sivilleri de hedef alan hatalı (veya kasıtlı) hava saldırıları, El-Kaide'nin varlığından bile daha feci sonuçlara yol açmıştır.

Yemen tarihinde krizler devam etmiş, terörün baş göstermesinden sonra da Saada krizi ortaya çıkmıştır. 2004 yılında Saada kentini ziyaret eden Salih'e, şehirdeki İmam Hadi Camisi'nde kıldığı namazın ardından ibadet edenlerin "Allahu Ekber, Amerika'ya ölüm, İsrail'e ölüm, Yahudilere lanet, İslam'ın zaferi" sloganları eşliğinde tepkiler göstermeleri, Salih'in camiyi terk etmesine sebep olmuştur. Saada'daki "Husi grubu"nun tepkisi yerel düzeyde vergi ve zekat toplamak şeklinde tırmanmıştı. Husi hareketinin lideri "Hüseyin el-Husi"nin bu hareketin izlediği politikanın sonucu olarak tutuklanması üzerine cumhurbaşkanı, onlarla konuşmak için arabuluculuk yapmaya ve elçiler göndermeye çalışmış, fakat bu girişimler olumlu bir netice vermemiştir. 2004'te iktidar güçleri ile Husiler arasında bir savaş başlamış, bunu müteakip ikinci ve üçüncü savaşlar Saada şehrini yerle bir etmiş ve birçok insan hayatını kaybetmiştir. 2007'de Katar, Yemen'deki krizi çözmek için arabuluculuk görevini üstlenmiş, 2008'de de Husiler, Suudi Arabistan ile savaşa girmişlerdir.[358] Husiler, 9. yüzyılın sonlarından itibaren Yemen'in siyasi ve toplumsal hayatında önemli roller üstlenen Zeydilerin[*] Yemen'deki bir uzantısı olarak kabul edilmektedirler. İmam Hüseyin bin el-Hadi tarafından kurulan mezhebe mensupturlar.

1962 Devrimi'nin ardından siyasi bir karakter kazanmaya başlayan Zeydi hareketi, varlığını sürdürebilmek için siyasi çalışmalara başvurmak zorunda kalmıştır. O dönemde siyasi partilerin ortaya çıkması mümkün değildi, fakat siyasi partilerin birçoğu gibi gizlice

---

[357] Alia Eshaq and Suad Al-Marani, Ibid, p. 7

[358] Najeeb Alomaisi, "Political Instability and Economic Growth in the State of Yemen Analysis Study", German University of Administrative Science, *Journal of Public Administration and Governance*, ISSN 2161-7104, 2020, Vol. 10, No. 2, June 2, 2020, https://doi.org/10.5296/jpag.v10i2.16311, p. 244.

[*] Zeydiler hakkında bkz. İsmail bin Ali Al-Akwa, Zaydism: Its Origins and Beliefs, s. 25.

faaliyet gösteriyorlardı. 1994 yılındaki birlikten sonra siyasi partilerin çoğulluğuna izin verilmiş ve Zeydiler tarafından El-Hak Partisi kurulmuştur. Fakat bu parti büyük bir popülerliğe sahip değildi. 1990'ların sonunda, Zeydi grubu için bir canlandırma hareketi ve İnançlı Gençlik Forumu olarak bilinen bir hareketin kurulmasına Huüseyin el-Husi öncülük etmiştir.[359]

Siyasi durumun ve güvenliğin bu ortamda istikrarlı bir niteliğe sahip olmadığı açıkça görülmektedir. Salih'in almış olduğu bazı kararlar muhalefet cephesinde büyük tepki toplamış ve 2006 seçimlerinde muhalefet partileri kendi aralarında GHK'ye karşı ittifak kurmuşlardır. Bu koalisyon, iktidara karşı güçlü bir muhalefet hâline gelmiş ve siyasi reformlar yapılması talebinde bulunmuştur. 2009 yılında muhalefet partileri, aralarındaki anlaşmazlıkları çözmek ve güneydeki ayrılıkçı el-Hirâku'l Cenubi hareketi mensupları ve kuzeydeki Husiler (Ensarullah) ile silahlı çatışma da dahil olmak üzere birçok konuyu ele almak için ulusal bir diyalog yürütmeyi kabul etmişlerdir.

Aralık 2010'da Parliament Genel Halk Kongresi bloğu, hükümet tarafından yapılan anayasa değişikliklerini onaylamıştır. Bu değişiklikler, cumhurbaşkanlığı görevindeki maksimum sınırın kaldırılmasını içeriyordu (cumhurbaşkanının sadece iki dönem için aday olma hakkını düzenleyen hüküm). Bu Sali'in ömür boyu cumhurbaşkanı olarak kalabileceğini gösteriyordu ki bu durum muhalefet tarafından şiddetle reddedilmiştir. Ortak Toplantı Partileri (OTP) bu karara sokaklara da yayılan protestolarla cevap vermiş, 2011'in şubat ayının sonlarında gençlik devrimine resmî olarak katıldıklarını ilan etmişlerdir. Islah partisi, 18 Mart olaylarından sonra protesto hareketine hâkim duruma gelmiştir.[360] Güney Hareketi 1994 Savaşı'ndan sonra mücadeleye başlamış, liderlerin yurt dışına kaçması, Güney meselesinin yurtdışında canlanmasına ve politik ve maddi olarak desteklenmesine katkıda bulunmuştur. Beyrut'ta yayın yapan Aden Life kanalı, Sosyalist Parti'nin eski lideri Ali Salim Al-Baid tarafından desteklenen güneylilerin acılarının aktarılması ve davalarının dünyaya duyurulmasına yardımcı olmuştur. Kanalda 1994 savaşına dair eski belgeseller de

[359] Najeeb Alomaisi, Ibid, p. 244.
[360] Mareike Transfeld, Ibid, p. 156.

gösterilmiştir.[361] 14 Ekim 2007'de güvenlik güçleri güneyli dört protestocuyu ve sonraki ay Aden'de yapılan bir toplantıda iki protestocuyu öldürmüştür. Dört aydan kısa bir süre boyunca güvenlik güçleri gösterilerde onlarca kişinin yaralanmasına ve ölmesine sebep olmuşlardır. Güney'deki protesto hareketleri devam etmiş ve gençlik hareketi hükümet tarafından isyana neden olan eylemler olarak tanımlanmıştır. Protestolar, 2008'in ilkbaharına kadar devam etmiş fakat etkisi güçlü olmamıştır.[362] Çünkü Güney hareketi bu protestoları yönetecek bir birleşik ve organize liderlikten yoksun durumdaydı. Çeşitli gruplar bu gösterilere liderlik etmeye çalışmış ve Ocak 2010'da benzer isimlere sahip beş örgüt güney halkının temsilcileri olmak iddiasında bulunmuşlardır. Siyasi düzeyde yolsuzluk, Yemen hükümeti tarafından kabul edilen ortak bir imaj hâline gelmiş ve yolsuzlukla mücadele etme konusundaki yetersizlik hükümet tarafından kabul edilmiştir. Böylece yolsuzluklar, siyasi sistemin kapasitesinin ötesine geçmiş bulunuyordu. 2015 yılında reform programının başlamasından bu yana birbirini izleyen hükümetlerin programları incelendiğinde, korupsiyonun yaygın olmasına rağmen, devlet raporları yolsuzluk vakalarını ortaya koymamış ve suçlular sorgulanmamıştır. Faraj bin Ghanem hükümeti, yolsuzluğun kalelerine saldırmayı başaramayınca istifasını sunmuştur (1998).[363]

2.6. 2011-2015 Arap Baharından Sonra Yemen Cumhuriyeti'nde Siyasi İstikrar Arayışı

14 Ocak 2011'de Tunus Cumhurbaşkanı'nın devrilmesi ve 11 Şubat 2011'de Mısır Cumhurbaşkanı Hüsnü Mübarek'in istifasının ardından binlerce kişi Salih rejiminin sona ermesi için sokaklara dökülmüştür. Sana'a Üniversitesi civarındaki meydanda sivil toplum aktivistleri ve öğrenciler tarafından organize edilen halk protestoları başlamıştır. OTP üyesi partiler, destekçilerini bu protestolara katılmaya teşvik etmişlerdir. Bunun temel nedeninin, parlamento seçimlerinin ertelenmesi ve GHK tarafından Aralık 2010'da hazırlanan - anayasanın değiştirilmesi ve Salih'in öldürülmesi– planlarının olduğu söylenebilir. 2011 yılında, seçim yasasında yapılan değişiklikler ve cumhurbaşkanlığı ve parlamento seçimlerinin ertelenmesi nedenleriyle gençlerin barışçıl protestolarına Ortak Toplantı

[361] Marie-Christine Heinze, Ibid, p. 101.
[362] Stephen Day, Ibid, pp. 9-10.
[363] Hassan Hamed, Ibid. p 35.

Partileri de katılmıştır. Körfez İnisiyatifi kapsamında, Hadi yönetimi devralmıştır. Körfez İnisiyatifi, Hadi'nin sadece iki yıl boyunca yönetimde kalması gerektiğini belirtse de daha sonra yönetim süresi uzatılmıştır. Hadi, günümüze kadar uluslararası alanda tanınan bir başkan olarak görev yapmıştır.[364] 51 göstericinin öldürüldüğü 18 Mart 2011 katliamının ardından Ali Muhsin ve Sadık el-Ahmar protestolara katılarak Salih rejimine karşı olduklarını ilan etmişlerdir. Yemen ordusu başkent Sana'a çevresinde savaşan iki kampa bölünmüştür. Kuzey kentlerinde güvenlik güçleri yeniden konuşlandırılmış ve el-Ahmar'ın evinin önündeki el-Hasaba mahallesinde Salih'in güçleri ile Sadık el-Ahmar'ın grubu arasında şiddetli çatışmalar yaşanmıştır.[365]

Mart 2011'de Marib Valisi, koruyucuların Abidah kabilesine mensup bir protestocuyu öldürmesi üzerine ülkeyi terk etmek zorunda kalmıştır. Yüzlerce silahlı kabile üyesi, valilik binasının etrafını çevirmişlerdir.[366] Salih, durumu sakinleştirmeye çalışmış ve seçim sisteminde reformlar gerçekleştirme, cumhurbaşkanlığı süresini sınırlama ve ulusal bir hükümet kurma konusunda sözler vermiştir. Nisan 2011'in başlarında Körfez İşbirliği Konseyi (KİK), Salih'e bir teklif sunmuştur. Salih inisiyatifi memnuniyetle karşılamasına rağmen kendisinin iktidardan feragat etmesini içeren planı reddetmiştir. Birkaç hafta sonra KİK, ABD ve Avrupa Birliği tarafından tavsiye edilen ve 30 gün içinde iktidarın, yardımcısına devredilmesini öneren bir plan içeren teklifte bulunmuştur. Buna göre, Salih ve ailesinin yargılanmadan muaf tutulması karşılığında 60 gün içinde seçimler yapılacaktı.[367] Salih onayını ve inisiyatifi imzalayacağını açıklasa da son anda bu kararından vazgeçmiştir.

3 Haziran 2011'de Cumhurbaşkanlığı Camii'nde meydana gelen patlamada çok sayıda GHK lideri hayatını kaybetmiş veya ağır yaralanmışlardır. Salih tedavi için Suudi Arabistan'a nakledilmiş ve Eylül 2011'de ülkeye geri dönmüştür. 21 Mayıs 2011'de OTP, Salih'in de onaylamasını istediği Körfez İnisiyatifi'ni imzalamıştır. Fakat ertesi gün Salih'in

---

364 Alia Eshaq & Suad Al-Marani, Ibid, p. 16.

365 Charles Schmitz, "Yemen's National Dialogue", The Middle East Institute: Policy Papers Series February 2014, p. 13.

366 Nadwa Al-dawsari, "Tribal Governance and Stability in Yemen", *Cranegie endowment for internatıonal peace website*, Lebanon: Beirut, https://cutt.us/7aVFr, APRIL 24, 2012, p. 4.

367 Alia Eshaq and Suad Al-Marani, Ibid, p. 17.

destekçilerinden oluşan bir kalabalık, ABD, İngiltere, Avrupa Birliği ve KİK büyükelçilerinin bir araya geldiği BAE büyükelçilik binasını kuşatmışlar, büyükelçiler askerî helikopterlerle tahliye edilene kadar birkaç saat binada mahsur kalmışlardır. Ertesi gün Salih anlaşmayı imzalamayı reddetmiş ve KİK'in, arabuluculuğunu askıya almasına neden olmuştur.[368]

2011 devrimi, geleneksel güç üçlüsünün -dinî güç, toplumsal güç ve siyasi-askerî güç- kademeli olarak çökmesine yol açmıştır. Devrim yalnızca siyasi sisteme değil, aynı zamanda onun "iktidarı merkezileştiren ve insanları yabancılaştıran yapılar, yapısal nedenlerle normatif sistemin meşruiyetine meydan okuması gereken toplumsal hareketlere yol açar" şeklindeki retorik ve normatif iddialarına da meydan okumuştur.[369] Kasım 2011'de, Başkan Salih'in iktidar dönemi sona ermiş ve yeni cumhurbaşkanı Hadi, 7 Aralık 2011'de 35 bakanlı bir Milli Uzlaşı hükümeti oluşturma kararı almıştır. Bu hükümetin başkanlığını, muhalefet partilerinde bağımsız bir üye olan Adenli siyasetçi Muhammed Basindwa üstlenmiştir. Yeni hükümette siyasi gücün, GHP ile muhalefetteki OTP ittifakı arasında paylaşılmış olduğunu söylemek mümkündür. GHK, Savunma, Dışişleri ve Petrol Bakanlığı'nı, OTP ise İçişleri, Maliye ve Enformasyon Bakanlığı'nı almıştır. Taraflar devlet kurumları nezdinde nüfuz ve yetkilerini arttırmaya çalışmışlardır. Ocak 2012'de parlamento, Salih ve arkadaşlarının yasal dokunulmazlığı onaylamıştır.[370] Hadi, iktidara geldikten sonra orduyu tasfiye edip Salih'in akrabaları ve destekçilerini görevlerinden uzaklaştırmaya çalışmış, buna karşılık uluslararası destek kisvesi altında kendi taraftarlarını bu görevlere atama teşebbüslerine girişmiştir. Uluslararası toplum, Hadi'ye karşı çıkılması hâlinde barış sürecini engelleyenleri yaptırımlarla tehdit etmiştir. Ali Mohsen'e[371] gelince,

[368] Ibid, p. 17.
[369] Marie-Christine Heinze, Ibid, pp. 28-119.
[370] Charles Schmitz, Ibid, p. 2.
[371] Ali Mohsen: Yemenli bir asker, 1. Zırhlı Tümen komutanı ve kuzeybatı bölgesi Saada'nın komutanıdır. Cumhuriyet sisteminin savunulması için yapılan savaşlara birçok cephede katılmıştır. Monarşi ile cumhuriyet yanlıları arasında çıkan savaşlara, Al-Ahmar (1979) Savaşı, 1994 Savaşı ve Saada çatışmasına katılmıştır. Bkz. Mareşal Ali Mohsen Al-Ahmar'ın Biyografisi, https://www.bbc.com/arabic/middleeast-61028096.

Hadi, doğrudan askerî işlerden sorumlu bir cumhurbaşkanı danışmanı olarak onu karar alma sürecinin iç çemberinde tutarken askerî sorumluluklarını azaltmıştır.[372]

Geçiş döneminde güney bölgeleri, El-Kaide'nin faaliyetlerine sahne olmuştur. Muhalefet partileri Salih'i, El-Kaide'nin eylemlerini desteklemekle suçlamışlardır. El-Kaide bu dönemde birçok askerin öldürüldüğü saldırılar gerçekleştirmişler, bu terörist faaliyetler uluslararası toplum için büyük bir endişe kaynağı olmuştur. Bu durum, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin (BMGK) Körfez İnisiyatifi'nin uygulanması çağrısında bulunan ve muhaliflere karşı yaptırımlarla tehdit eden 2051 sayılı kararı yürürlüğe geçirmesine yol açmıştır.[373] Karar metninin Salih ve grubuna yönelik olduğu anlaşılmaktadır.

21 Ocak 2012'de Cumhurbaşkanı Salih ve ailesi için hazırlanan dokunulmazlık yasası onaylanmıştır. Cumhurbaşkanı Yardımcısı Abd Rabbuh Hadi, tek aday olarak iki yıllık bir dönem için yeni cumhurbaşkanı seçilmiştir. Körfez İnisiyatifi, gücü aynı bileşenler arasında yeniden dağıtmış, fakat bu kez muhalefete yönetim alanında daha büyük bir pay vermiştir. Ayrıca, siyasi ve toplumsal meseleleri tartışmak üzere tüm siyasi partileri içeren ulusal bir diyalogun kurulmasını içermekte olup ülkeyi istikrara kavuşturacak bir siyasi sistem kuracak olan yeni bir toplumsal sözleşme formüle etmiştir. Yeni anayasanın temellerinin atılması, geçiş sürecinin referandumla onaylanması, güvenlik sektöründe reform ve ordunun yeniden birleştirilmesi hedeflenmiştir.[374]

18 Mart 2013'te düzenlenen Ulusal Diyalog Konferansı'na (UDK), siyasi partiler, Güneyliler, Husiler, kadınlar ve gençleri temsil eden yaklaşık 565 katılımcı iştirak etmiştir. Katılım oranı şu şekildeydi: Güneyliler %50, gençler %20 ve kadınlar %30. Husiler 35, Islah Partisi 50, Güney Hareketi 85 ve Genel Halk Kongresi 112 sandalye kazanmıştır. 62 sandalye Cumhurbaşkanı Hadi'nin seçimine bırakılmış ve önemli siyasi figürler için kullanılmıştır. Hadi bu sandalyeleri devlet memurları, yargı yetkilileri, kabile liderleri ve

[372] Mareike Transfeld, Ibid, p. 163.
[373] Mareike Transfeld, Ibid, p. 157.
[374] Zoltan Barany, *The Challenges of Building a National Army in Yemen, Washington*, D.C: centre for strategic and international studies, (2016), pp. 30-31.

partiye ait olmayan önemli kişiliklere dağıtmıştır.[375] Diyalog konferansında, her biri belirli bir konuyu tartışan dokuz grup yer almıştır. Bahsi geçen konular şunlardır: 1- Güney Sorunu, 2- Saada Sorunu, 3- Geçiş Dönemi Adaleti, 4- Devleti İnşa Etmek, 5- İyi Yönetim, 6- Ordu/Güvenlik 7- Özel Kuruluşlar 8- Haklar/Özgürlükler, 9- Geliştirme.[376] Teknik Komite, UDK'nin başlaması aşamasında olumlu bir atmosfer yaratmak için güven artırıcı önlemler alma yolunda adımlar atmamıştır. Örneğin, 1994 Savaşı'ndan sonra güneyde hükümet tarafından el konulan toprakların iadesi ve 2004/2010 yılları arasında Husilerle yaşanan savaşlar için özür dilenmesi konusunda bir teşebbüs olmamıştır. Fakat Hadi, Güney Hareketi Geçiş Konseyi'ndeki (GHHK) gençlik ve sivil toplum temsilcilerinin UDK'den delegelerini geri çekmesine yol açan bir planı ve üzerinde anlaşmaya varılan noktaları uygulamadan kurumları geliştirmeye başlamıştır.[377] Bazı siyasi seçkinler, siyasi gruplar arasındaki çekişmeler nedeniyle diyalog konferansından ihraç edilmişlerdir. Konferans sürecinde ülkedeki iç krizler, çatışmalar ve suikastlar nedeniyle siyasi ve toplumsal durum çalkantılı bir görünüm arz etmekteydi. 15 Ocak 2015'te UDK, anayasa taslağı üzerindeki tartışmalarını sonlandırmıştır. 17 Ocak 2015'te yeni anayasa taslağının sunulması planı hazırlanmış ve aynı gün, Cumhurbaşkanı Hadi'nin ofis müdürü Ahmed bin Awad bin Mubarak, Husilere mensup bir grup tarafından rehin alınmıştır. Federal bölünme konusunda anlaşma sağlanmış olmamasına rağmen taslağın 391. maddesi, bölünmeyi daha önce onaylanmış olarak tanımlayarak bölge sayısı belirlenmiş, ancak yetki ve kaynakların dağılımı anayasa taslağı hazırlama komitesine bırakmıştır. 21 Ocak 2014 tarihinde UDK sonuçlarının taslağına imza atılmadan önce, Husi grubunun temsilcisi olan Abdülkerim Şerefeddin bir suikast sonucunda öldürülmüştür. UDK oturumları 25 Ocak 2014'te sona ermiş ve yaklaşık 1.800 kararın uygulanmasına ilişkin ekleri içeren kurumların geliştirilmesine yönelik nihai rapor imzalanmıştır.[378]

---

[375] Thania Paffenholz & Nick Ross, "Inclusive Political Settlements: New Insights from Yemen's National Dialogue", The Graduate Institute in Geneva, https://cutt.us/Og2oO, p. 7.

[376] Ali Saif Hassan, "Yemen National Dialogue Conference: Managing Peaceful Change." *Accord: An International Review of Peace Initiatives* 25 (2014), p. 51.

[377] Alia Eshaq and Suad Al-Marani, Ibid, p. 21.

[378] Marie-Christine Heinze, Ibid, p. 168.

Konferansın bitiminden sonra Yemen'deki krizler ve çatışmalar artmıştır. Husiler Amran vilayetini ele geçirmiş ve Şeyh Abdullah bin Hüseyin al-Ahmar'ın evini işgal etmişlerdir. Diğer taraftan, Yemen hükümeti ciddi bir ekonomik krizle karşı karşıya kalmış ve hükümet bütçesinde açıklar verilmiştir.[379]

Geçiş hükümeti, petrol türevleri üzerindeki sübvansiyonları kaldırdığını duyurmasına yol açan ciddi bir ekonomik krize maruz kalmış, halkın öfkesi tırmanmış ve Husiler bu durumdan istifade ederek Sana'a şehrini kuşatmayı da içeren, askerî örtü altında hükümette değişiklik talep eden gösterilere öncülük etmişlerdir. Basindwa hükümeti istifasını sunmuş ve Cumhurbaşkanı Hadi, Halid Bahah liderliğindeki konsensüs hükümetini kurmuştur. Bu hükümet, Husiler ile mevcut yetkililer arasında imzalanan ve Husi güçlerinin Sana'a'dan çekilmesini öngören bir anlaşmanın sonrasında göreve başlamıştır. Bununla birlikte, Husiler kendilerini koruma ve hükümet kurumları üzerindeki kontrollerini sıkılaştırmaya çalışıyorlardı. Salih ve destekçileri mevcut gergin durumdan yararlanarak başkentte güvenliğin bozulmasını körüklemişlerdir. Hadi, Salih'in "Yemen Today" kanalını kapatmış ve Salih'in destekçilerinin muhtemel bir darbe girişimini öngördüğü için, onun camisini işgal etmeleri ve başkentten ağır silahların çekilmesi için cumhurbaşkanlığı muhafızlarını görevlendirmiştir.[380] Bunun üzerine başkent Sana'a'da çatışmalar başlamış ve Husiler, medya binası, cumhurbaşkanlığı sarayı ve cumhurbaşkanlığı askerî tesisleri gibi hükümet kurumlarının kontrolünü ele geçirmişlerdir. 20 Ocak'ta Abdülmelik el-Husi, altı bölgenin oluşmasını öngören federal anayasa taslağını reddeden bir açıklama yayınlamış ve Hadi, daha fazla güç dağılımı ve yolsuzluğun sona ermesi çağrısında bulunmuştur.[381] 20 Ocak'ta Hadi ile Husiler arasında "Ulusal Barış Planı" için bir anlaşma yapılmıştır. Fakat Husilerin devlet işlerine ağır müdahalesi, gerilimlere, şiddete ve nihayetinde 22 Ocak 2015'te anlaşmanın sona ermesine neden olmuştur. Bunun üzerine Hadi hükümeti istifa etmiş ve Husiler, Hadi'yi ev hapsine almışlardır. 6 Şubat'ta Husiler, devrim konseyi, yüksek güvenlik komitesi ve başkanlık konseyini seçmekle görevli bir parlamento organı

[379] Ibid, p. 168.
[380] Mareike Transfeld, Ibid, p. 164.
[381] Jeremy M. Sharp, "Yemen: Background and U.S. Relations", *Congressional Research Service* 7-5700, RL34170, https://sgp.fas.org/crs/mideast/RL34170.pdf, February 11, 2015, p. 6.

kurulduğunu ilan etmişlerdir. Bu eylemler uluslararası toplum tarafından şiddetle kınanmış ve birçok ülke, büyükelçilik çalışmalarını askıya alarak vatandaşlarını ve çalışanlarını ülkeden tahliye etmişlerdir, Husilerin uygulamaları hem iç hem de dış düzeyde (ABD, Fransa, Almanya, Suudi Arabistan, BAE ve Avrupa Birliği de dahil olmak üzere) kabul görmemiş, fakat Husi hareketi genişlemeye ve yayılmaya devam etmiştir.

Birleşmiş Milletler Husilerden geri adım atmalarını, devlet kurumlarını teslim etmelerini ve Başkan Hadi'yi serbest bırakmalarını istemiş, fakat bu sırada Hadi Aden'e kaçmış ve istifasını geri çektiğini açıklamıştır.[382] 6 Şubat 2015'te Husiler, tek taraflı olarak, şu maddeleri içeren bir yönetim planın açıklamışlardır: Parlamentonun yerini alacak bir Ulusal Konsey oluşturulacak ve bu konsey tarafından daha sonra bir başkan yerine beş üyeden oluşan bir Başkanlık Konseyi kurulacaktır. ABD ve uluslararası toplum Hadi'nin iktidara dönmesini talep ederken Suudi Arabistan, Husi hareketini darbeci olarak nitelendirmiştir.[383] Husiler barış ve ortaklık anlaşmasına uymamışlardır. Konumları veya hedeflerinin net olmadığı söylenebilir. Hatta daha da ileri giderek, 6 Şubat'ta 551 üyeden (301 milletvekili ve diğerleri) oluşan bir Ulusal Konsey kurulmasını öngören bir geçiş anayasasını ve Husi hareketinin lideri Abdülmelik el-Husi'nin kuzeni Muhammed el-Husi liderliğinde bir başkanlık konseyinin kurulduğunu ilan etmişlerdir. Yüksek Devrim Konseyi'ne, fiili otorite altında olan Sana'a'daki yetkililer adına konuşan Muhammed el-Husi başkanlık ediyordu.[384] Husiler, Sana'a'da dan Aden'e ilerlemişler ve bu durum Hadi'yi tekrar Riyad'a kaçmaya zorlamıştır. Hadi, Suudi Arabistan'dan duruma müdahale etmesini talep etmiştir. 25 Mart 2015'te Suudi Arabistan'ın liderliğindeki bir koalisyon (Arap Koalisyonu)[385], meşru hükümeti yeniden iktidara getirmek ve İran'ın bölgedeki müttefiki olarak görülen Husileri ülkeden kovmak amacıyla Yemen'deki olaylara müdahale

[382] Sohaib Shamsan, Ibid, p. 37.
[383] Jeremy M. Sharp, Ibid, p. 6.
[384] Marie-Christine Heinze, Ibid, p. 20.
[385] Arap Koalisyonu: 2015'te Suudi Arabistan tarafından, Sünnilerin çoğunlukta olduğu Arap devletleri Bahreyn, Mısır, Ürdün, Kuveyt, Fas, Katar, Sudan ve Birleşik Arap Emirlikleri'nin de katılımıyla kurulan bu koalisyon kurmuş 2018'de Eritre ve Pakistan'dan gelen güçleri de içerecek şekilde genişlemiştir. Hadi hükümetini yeniden kurmak amacıyla Husilere karşı düzenlenen hava harekatı için bkz. Kali Robinson, Yemen's Tragedy: War, Stalemate, and Suffering, Last updated September 2, 2021 1:00 pm (EST), https://www.cfr.org/, Council on foreign relations, https://www.cfr.org/backgrounder/yemen-crisis, p. 7.

etmiştir.[386] Yemen, Yedinci Bölüm kapsamında uluslararası vesayet altına alınmış ve Suudi Arabistan, 26 Mart'ta BAE ve bir grup ülkenin katılımıyla "Kararlılık Fırtınası"[387] Operasyonu'nun başladığını ilan etmiştir. Müdahale, Yemen'i ve halkını Husilerin süre gelen saldırganlığından korumak için askeri müdahale de dahil olmak üzere destek sağlamak amacıyla Başkan Hadi'nin İşbirliği Konseyi ve Arap Devletleri Ligi'ne yaptığı resmi talep sonrasında gerçekleşmiştir. Arap koalisyonu, Yemen'deki kampanyasını iki ana hedefle başlatmıştır: Husi grubu tarafından gerçekleştirilen şiddein önlenmesi; Husilerin ele geçirdikleri bölgelerden kuvvetlerini çekmeleri ve ağır silahlarını teslim etmeleri.[388] Yemen, yeni bir karışıklık dönemine girmiş ve ülkedeki çatışma çemberi, sadece bölgesel değil uluslararası bir nitelik kazanmıştır (Suudi Arabistan ve koalisyon grubu, bunların arkasında ABD ve karşı tarafta ise İran). BM raporlarına gore; Yemen'deki bu çatışma sürecinde 26 milyondan fazla insanı yoksulluğa iten insani bir felaketin varlığından bahsetmek mümkündür. Maaşların kesilmesiyle birlikte Yemenlilerin dramı daha da artmış, birçok genç geçimini sağlamak için savaşın girdabı içine çekilmiştir.

Beş haftalık hava ve deniz ablukasının ardından Suudi Arabistan, "Kararlılık Fırtınası Operasyonu'nun sona erdiğini ve "Umudun Yeniden Tesisi Operasyonu'nun[389] başlatıldığını açıklamış, hava saldırıları ile hava ve deniz ablukası devam etmiştir. Operasyonlar ülkeden büyük bir tahribat bırakmış, kıtlık ve kolera salgınının başlamasına neden olmuştur. Gıda ve tıbbi malzemelerin de ülkeye girişi engellenmiştir. Suudi Arabistan, uluslararası alanda insan haklarını ihlal etmekle suçlanmış ve eleştirilmiştir. Ocak 2016'da seçkin BM uzmanları tarafından sızdırılan bir raporda, hava saldırılarının yaygın ve sistematik bir şekilde sivilleri hedef aldığını öne sürülmüş ve ABD, istihbarat ve lojistik destek sağlayarak Suudi liderliğindeki operasyonu desteklediği için ağır eleştirilere maruz

[386] Jon Alterman's interview with Peter Salisbury, Yemen's Civil War, Center for Strategic and International Studies, July 27, 2021.

[387] Kararlılık Fırtınası: Yemen'de Husi grubu ve devrik Cumhurbaşkanı Ali Abdullah Salih'e bağlı güçlerin hedeflerine yönelik olarak Suudi Arabistan liderliğinde ve 10 ülkenin katılımıyla 26 Mart 2015 Perşembe günü şafak vakti başlatılan bir operasyondur. Bkz. Al Jazeera Ansiklopedisi, https://cutt.us/R5LRJ.)

[388] Alia Eshaq and Suad Al-Marani, Ibid, p. 27.

[389] "Umudun Yeniden Tesisi": Suudi liderliğindeki Arap koalisyonunun meşruiyeti yeniden tesis etmek ve Husileri yenmek amacıyla başlattığı savaş operasyonlarının devamı niteliğinde olan ve 21 Nisan 2015'te başlatılan operasyonu. Bkz. Al Jazeera Ansiklopedisi https://cutt.us/gZgWG.

kalmıştır.[390] Kararlılık Fırtınası Operasyonu, iyi bir şekilde hazırlanan zaman planına göre başlamasına rağmen başarısız olmuştur ve savaşın süresini uzatmıştır. ABD, askeri güçlerini komuta ve kontrol merkezlerinde konuşlandırarak savaşın başlangıcından itibaren Suudi Arabistan'a milyarlarca dolar karşılığında silah satışıyla bu süreçten kazançlı çıkmıştır.

Çatışmanın ilk üç yılında Husilerin askeri hedefleri daha ziyade sivil tesisler ve ekonomik altyapı olmuştur. Saada, Taiz ve Sana'a hava saldırılarına en fazla maruz kalan şehirler olmuş ve Husiler, kontrolleri altındaki bölgelerdeki hakimiyetlerini güçlendirmişlerdir. Savaştan birkaç ay sonra Arap koalisyon güçleri güney bölgelerinin birçoğunu ele geçirmiş fakat bundan sonra herhangi bir ilerleme kaydedememişlerdir. Husiler ile yasal güçler arasındaki çekişme aynı sınırlarda devam etmiştir. Koalisyon, BAE'ye sadık askeri güçlerin Al-Hodeidah Valiliği'nin batı kıyı bölgelerinin bir kısmını ele geçirmesi dışında, ek bölgeleri özgürleştirme konusuna herhangi bir ilgi göstermemiştir. BAE'ye bağlı askeri güçler tarafından gerçekleştirilen hava saldırıları zaman zaman meşruiyete bağlı kara askeri güçlerini hedef almıştır. Birçok gözlemci, koalisyon güçlerinin ilan edilmemiş hedefleri olduğunu öne sürmüş ve bazı gözlemciler bunları Kızıldeniz ve diğer denizlerdeki petrol ve su yollarıyla ilişkilendirmiştir.[391] Suudi liderliğindeki operasyonların başlangıcından itibaren, Husiler ve Salih'e sadık güçler, sürgündeki Hadi hükümeti ve BM'nin arabuluculuğu ile üç tur müzakere yürütmüşlerse de bunların hepsi başarısızlıkla sonuçlanmıştır. İlk tur 15-19 Haziran 2015 tarihleri arasında Cenevre'de, ikinci tur yine Cenevre'de 20 Haziran 2015'te ve üçüncü tur 21 Nisan- 6 Ağustos 2016 tarihleri arasında Kuveyt'te gerçekleştirilmiştir. BMGK'nin 2216 sayılı Kararının uygulanmasına yönelik müzakereler gerçekleşmiş ve taraflara, şiddete son verme, Husileri ve müttefiklerini başkentten çekme ve ağır silahlarını teslim etme çağrıları yapılmıştır. Her iki taraf da 2216 Sayılı Güvenlik Konseyi Kararı'nı resmi olarak kabul etseler de uygulanma aşamasında anlaşmazlık yaşamışlardır. Husiler ve müttefikleri, çekilmeden önce

[390] Alia Eshaq and Suad Al-Marani, Ibid, p. 27.

[391] Mahmoud Al Iriani, Hiba Hassan, and Irene Martinez, "Conflict, Peace-Building, And Post-Conflict Reconstruction in YEMEN", *The Economic Research Forum (ERF),* Working Paper No. 1391, Egypt, Dokki, Giza, April 2020, p. 19.

kapsayıcı bir hükümeti ve ağır silahların teslimini garanti eden bir siyasi anlaşma talep ederken, hükümet ise bu aşamada herhangi bir siyasi anlaşmanın yapılmasını reddetmişlerdir.[392] BM, elçiler aracılığıyla tarafları diyalog masasına getirmeye çalışmış, taraflar elçilere karşı karşılıklı suçlamalarda bulunmuşlardır. Hadi, BM elçilerini Husilerle fiilen hükümetmiş gibi ilgilenmekle suçlamıştı ve bu yüzden, BM'nin 2216 sayılı Kararı ihlal edilmiştir. Öte yandan Husiler, BM elçilerini meşru taleplerini dikkate almamakla suçlamışlardır. Koalisyon ülkelerinin Yemen'deki farklı hedefleri sonucunda, BAE'nin resmi makamlarının açıklamasına göre yapılan saldırılarda 300'den fazla insan ölmüş veya yaralanmıştır. Hadi hükümeti ve koalisyon üyeleri arasında kırılgan ilişkiler yaşanmıştır. Son olaylar, aynı zamanda Koalisyonun Yemen'deki hedefleri ve gündemindeki farklılığı da gün yüzüne çıkarmıştır. Mart 2015'te koalisyon güçleri tarafından açıklanan temel hedef, meşruiyeti yeniden sağlanmasıydı. Bahsi geçen tarihten bu yana, yaklaşık sekiz yıllık süreçte koalisyon güçleri hedeflerinin hiçbirine ulaşamamışlardır. Husiler bugün de Sana'ayı kontrol etmekte ve Yemen hükümeti hala sürgündedir. Müdahalenin dış hedefleri arasındaki farklılık ve uyumsuzluk, meseleleri daha da karmaşık hale getirmiştir. BAE, kurtarılmış olan güney bölgelerinde, Aden'deki güvenlik güçleri ve valiliklerdeki Shabwa ve Hadramout seçkinleri de dahil olmak üzere kendisine sadık birçok milis türetmiştir. BAE'nin desteğiyle Geçiş Konseyi güçleri güneydeki otoriteyle karşı karşıya gelmeye başlamış, Aden'deki başkanlık sarayını basmış ve Cumhurbaşkanı Hadi'nin ikamet ettiği yerde şiddetli çatışmalar yaşanmıştır.[393] Suudi Arabistan, güneydeki geçiş hükümeti ile Hadi hükümeti arasında bir anlaşmanın sağlanmasına çalışmış, iki hükümet, otoritenim eşit olarak paylaşılacağını teyit eden Riyad Anlaşması'nı imzalamıştır. Fakat ayrılıkçılar 2020'de, birkaç ay sonra anlaşmayı ihlal etmişler, kuzeyli ve güneylilerin eşit olarak temsil edildiği bir hükümete katılmışlardır.[394]

Bu uzun dönem boyunca, siyasi istikrarsızlığın en önemli göstergelerinin siyasi, sosyal, ekonomik, dış ve iç nedenler olmak üzere çok sayıda ve çeşitli olduğu söylenebilir:

[392] Alia Eshaq and Suad Al-Marani, Ibid, p. 27.
[393] Sohaib Shamsan, Ibid, p. 51.
[394] Kali Robinson, Ibid, p. 5.

2.7. Yemen Toplumunun Birleşme Sonrası Sosyal Yapısı ve Siyasi İstikrara Etkisi

Anthony Smith, bir etnik topluluğu, atalarının soyu, toprakları ve onlara diğer etnik topluluklardan benzersiz bir kimlik veren geleneksel uygulamalar yoluyla birbirine bağlı bir cemaat olarak tanımlamaktadır.[395] Yemende kimlik, pratiklerle doğan bir zaman boyutu kazandığı için bu tanım Yemen toplumu için geçerlidir. Kabile, Yemen'deki geleneksel sistemin sosyal yapısını temsil etmekte ve kolektif sorumluluğa dayanmaktadır. Şeyhler değişen derecelerde güç, nüfuz ve zenginliğe sahiptir. Bir araştırmaya göre, anlaşmazlıkların oransal olarak yaklaşık %90'ı kabile hukuku sistemi kullanılarak çözülmektedir.[396] Yemenliler uzun bir süre hayatlarını organize etme ve çatışmaları çözme konusunda kabile geleneklerine göre hareket etmeye çalışmışlardır. Uzun bir süre boyunca kabile kanunları sayesinde, kaynaklar ve topraklar üzerindeki çeşitli anlaşmazlıklar etkili bir şekilde ele alınmış, intikam davaları ve diğer davaların çözülmesi mümkün olmuştur. Devletin bazen çözüm üretemediği durumlarda aşiret arabulucuları, siyasi diyalogun teşvik edilmesinde ve siyasi gruplar arasında fikir birliği oluşturulmasında rol oynamıştır. Bu yüzden devlet, bazı meseleleri aşiretlere bırakarak aradan çekilmiştir.[397] Aşiretlerin varlığı devletin vergi gelirleri ve zekât toplamasının önünde ciddi bir engel teşkil etmekteydi. Ayrıca, devletin güç kullanma tekeli olmayıp bunun nedeni, özellikle başkent Sana'a'nın kuzeyi ve doğusunda olmak üzere güç kaynaklarına sahip olma açısından Yemen toplumunun karakterize olmasıdır. Kabile çatışmaları, tarım arazileri, su kaynakları veya diğer kaynaklar ile ailevi ve sosyal meseleler gibi çeşitli nedenlerle yılda 2.000 kişinin hayatına mal olmaktadır. 2004'te savaşa sahne olan Cevf, Marib ve Saada vilayetlerinde olduğu gibi, şeyhlerin ağır silahlı milislere sahip olduğu yerlerde, bazen bunlar belirli hakları elde etmek için kullanılabilmekte, bu da devleti onlara karşı koyamaz hale getirmektedir.[398]

---

[395] Anthony D Smith, "*The ethnic origins of nations*." Australia: TJI Digital, Padstow, (1986), p. 15.
[396] Nadwa Al-dawsari, Ibid, p. 4.
[397] Kali Robinson, Ibid, p. 8.
[398] Leonardo G. Romeo, Mohamed El-Mensi, The Difficult Road to Local the Difficult Road to Local Autonomy in Yemen, International Studies Program, Andrew Young School of Policy Studies, Georgia State University, United States of America, December 2008, https://cutt.us/t2Gcp, p. 6.

Genel olarak aşiret yapılanması, ittifaklar yoluyla istikrarın oluşmasında önemli bir rol oynamış ve silahlı kuvvetler içindeki askeri kanatlar üzerinde kontrol sağlamıştır. Bu durum onu devlete karşı koyabilen bir güç haline getirmiştir. Aşiret, devlete taleplerinin gerçekleştirilmesi için baskı yapmak yoluyla geleneksel yöntemler kullanmış, barışçıl gösteriler ve gece nöbetleri yoluyla da fikir beyan etmek yerine, eşkıyalığa ve silahlı isyanlara başvurarak devletin otoritesini ortadan kaldırmaya çalışmıştır.

Güneyde bir kabile sistemi mevcuttu, fakat Marksist ideoloji güçlü bir siyasi sistem ve devlet oluşumu yaratmıştır. Marksist devlet, aşiretleri silahsızlandırmaya çalışmış, devletin otoritesini onaylayan katı kanunlar koymuş ve aşiret büyükleri toplum üzerindeki etkilerini kaybetmeye başlamışlardır.[399] Böylece güneydeki devlet, kuzeydekinden güç ve hegemonya ile ayrılmış, fakat Marksist ideolojinin farklı kolları nedeniyle siyasi istikrarsızlıktan muzdarip olmaya devam etmiştir. Güneydeki çatışma, genel olarak siyasi güçlerin kendi aralarında şekillenmiş ve bu durum, tarafların farklı güç faktörlerine sahip olması nedeniyle bu çatışmayı daha kanlı bir hale getirmiştir.

Salih, Kuzey Yemen'de, üzerlerinde kontrol sağlayabilmek için aşiretleri birbirine düşürmeye bel bağlamıştır. 1994 savaşından sonra Salih yine aynı politikaları izleyerek güneyi de kontrol edebileceğini düşünmüş, fakat bu konuda başarısız olmuştur.[400]

Geleneksel sistemin, sivil bir devlet inşa etmenin önündeki en önemli zorluk olduğu söylenebilir. Bazı aşiret reisleri, himaye sisteminin bir parçasıydı ve aşiret üyelerinin taleplerini dile getirmek yerine, kendi şahsi çıkarlarını elde etmek için devleti yozlaştırma ve baltalama faktörleri haline gelmişlerdir. Yine aşiret reislerinden bazıları dış güçlerle ilişkiler kurmuşlar ve bu güçler, onlar üzerinde baskı uygulamıştır. Bu durumun da ulusal egemenliği ve devlet kararlarını etkilemiş olduğu görülmektedir.[401]

Yemen ayrıca, bir Yahudi azınlığın varlığıyla İslam dünyasında mezhepsel çeşitlilik ile karakterize bir durumdadır. Zeydiler, çoğunluğu kuzey bölgelerinde yoğunlaşmış olan nüfusun %35'ini oluşturmakta, bunun ardından küçük bir Selefi azınlıkla birlikte Şafiiler

[399] Sohaib Shamsan, Ibid, p. 45.
[400] Stephen Day, Ibid, p. 7.
[401] Nadwa al-Dawsari, Ibid, p. 4.

(Sünnilik) gelmektedir. İmam el-Hadi'den ve Zeydiliğin yayılmasından bu yana, mezheplerin takipçileri arasındaki ilişki sık sık şiddetli çatışmalarla karakterize edilmiştir. Yemenli münekkidler, bu hareketlerin (Zeydilik ve Selefilik) otantik Yemen kültürüne yabancı olup Suudi Arabistan ve İran kökenli olduğu şeklinde tanımlamışlardır.[402] Mütevekkil Devleti döneminde Yemen'de Zeydi Şiiler hüküm sürmüştür. Selefilik ise Yemen'de ilk kez 1980'li yıllarda ortaya çıkmış, fakat Selefiler siyasi meselelerle genellikle alâkadar olmamışlardır. Sosyal adalet ve siyasi meselelerden ziyade inanç, tebliğ ve vaaz gibi konulara ağırlık vermişlerdir. 2006 cumhurbaşkanlığı seçimlerinde Salih'i desteklemeyen Selefiler, artık siyasi arenada da boy göstermeye başlamışlardır.[403] Coğrafi bölünme ve mezhepsel çoğulculuk, demografik farklılıktan ziyade, coğrafi açıdan farklı kimlikler yaratmış ve bu çeşitlilik, siyasi sistemi farklı taraflar arasında yaşanan gerilimlere maruz bırakmıştır. Bu çeşitlilik, toplumun genel istikrarı için bir tehdit oluşturmuş ve devlet ile toplum arasında büyük bir uçurum yaratmıştır. Bir arada yaşama ve sivil devlet kavramları ortadan kalkmış, devlet, diğer grupların aleyhine olarak güçlü grupların otoritesi ve etkisi altına girmeye başlamıştır.

Parti içindeki muhafazakâr aşiret seçkinleri, partinin bağımsızlığının engellenmesi açısından önemli bir rol oynamışlardır. Partiler ve yönelimler içindeki ideolojik çeşitlilik, siyasi süreci ve seçimleri etkileyen ittifaklar, bloklar ve çatışmalara neden olmuştur. GHK'nin güç ve kaynaklar üzerindeki kontrolüne rağmen, Islah Partisi otoriter yapısıyla deneyim kazanmış ve iktidara yakın bir konuma gelmiştir. Siyasi çıkarlar, Islah Partisi'ni 2000'li yılların başında Halk Kongresi'nin çoğunluğuna karşı Sosyalist Parti ve Arap Milliyetçileri de dahil olmak üzere altı partiyi içeren bir dizi ittifak kurmaya yöneltmiş, buna karşılık GHK daha küçük partilerle benzer bir ittifak kurmuştur.[404] Sosyalist Parti, OTP'nin[405] bir parçası olmasına rağmen, bunların varlığı, 1994 savaşının bir sonucu olarak,

[402] Mahmoud Al-Iriani, Hiba Hassan, and Irene Martinez, Ibid, p. 16.
[403] Ibid, p. 16.
[404] Marie-Christine Heinze, Ibid, p. 189.
[405] Ortak Toplantı Partileri (OTP): Yedi muhalefet partisini bir araya getiren Yemenli bir siyasi koalisyon. Ali Abdullah Salih rejimine ve Genel Halk Kongresi Partisi'ne karşı çıkan grup bileşenleri arasındaki ideolojik farklılığa rağmen bütünlüğünü korumuştur. Koalisyon 6 Şubat 2003 tarihinde kurulmuştur. Yemen parlamentosunda 85 milletvekili tarafından temsil edilmektedir. (Kaynak: Bkz. Al-Jazeera Encyclopedia, https://cutt.us/bmRfd.)

Sosyalist Parti içindeki akımlar (sağ ve sol) arasında bir çekişme noktası olmuştur. İki taraf arasında güvensizlik yaratan savaşa katkıda bulunanların başında Islah partisi gelmekteydi. Islah Partisi'nin, Yemen Sosyalist Partisi'nin lideri Jarallah Omar, 2002'deki yıllık toplantıda yaptığı konuşma esnasında, Islah Partisi'nin eski bir üyesi olan Ali Jarallah tarafından öldürülmüştür.[406] OTP üyeleri, güney sorununun ülkedeki duruma ilişkin siyasi reforma giden kapı olduğu konusunda uzlaşmaya varmışlardır. Ayrıca, ülkenin içinde bulunduğu krizleri teşhis etmek ve bunlara çözüm bulmak amacıyla 2005 yılında Kapsamlı Siyasi ve Ulusal Reform için Ortak Toplantı Projesi'ni sunmuşlar, ancak bu çözümlerin tümü birleşik devlet çerçevesinde sınırlı kalmıştır.[407] Partiler, iktidara ulaşmak için bazen ittifak kurmuş, bazen de anlaşmazlık ve çatışmalar yaşamışlardır.

Yolsuzluk, Yemen rejiminin muzdarip olduğu en önemli sorunlardan birini teşkil etmektedir. Bir BM raporunda (2015), Salih'in en az 20 ülkede 32 milyar dolar ile 60 milyar dolar arasında değişen miktarda maddi birikiminin olduğu kaydedilmiştir. Başka bir raporda da şimdiki Cumhurbaşkanı Abd Rabbo Mansur, Hadi'nin yaptığı yolsuzlukların yaklaşık 14 milyar doları bulduğunu ortaya çıkarmıştır.[408] Dünyanın en fakir ülkelerinden biri olarak nitelendirilen Yemen'de yolsuzluk, istikrarsızlığın oluşumunda önemli bir faktör olmuştur. Yemen gıda açısından dünyanın en güvensiz ülkeleri arasında 11. sırada yer alırken, insani gelişme endeksi açısından ise 187 ülke arasında 154. sırada yer almıştır.[409] Yüksek nüfus artışı, düşük ekonomik büyüme, sınırlı doğal kaynaklar ve gıda ithalatına bağlı olması, Yemen'i fiyat istikrarsızlığına karşı savunmasız bir duruma getirmektedir. Bu olumsuzlara, altyapısı eksikliği nedeniyle zayıf ekonomik gelişme, ciddi su ve yiyecek kıtlığı ile yeraltı suyunun aşırı tüketimini eklemek mümkündür. Devletin gelirleri petrole bağlı olduğu için ekonomi ilkel tarımın yanı sıra petrol üretimine ve havalelere

[406] Marie- Christine Heinze, Ibid, p. 189.

[407] Nasser M. Al-Taweel, "Bir çalışma. Ulusal diyaloğun sonuçlarında federal eyaletlerin özellikleri", 16 July 2014, *Marib Press*, https://marebpress.net/news_details.php?sid=101068 .

[408] Moosa Elayah and Matilda Fenttiman, Humanitarian aid and war economies: The case of Yemen, The Economics of Peace and Security Journal, Vol. 16, No. 1 (2021), p. 7.

[409] Lamis Al-Iryani, Alain de Janvry & Elisabeth Sadoulet," The Yemen Social Fund for Development: An Effective Community-Based Approach amid Political Instability", *International Peacekeeping*, DOI: 10.1080/13533312.2015.1064314, https://cutt.us/iIkfI, (2015) 22:4, pp. 321-336, p. 323.

dayanmaktadır. Çünkü petrol, döviz gelirlerinin % 50 ila% 60'lık bir kısmına katkıda bulunmaktadır.[410]

Dünyanın en fakir ülkelerinden biri olarak kabul edilen Yemen'in finansmana ve dış desteğe ihtiyacı olduğunu söylemek mümkündür. Mali açık gayri safi yurtiçi hasılanın yaklaşık %6,8'ine tekabül edecek şekilde artmıştır. BM raporuna göre, Yemen'in mali açığının, 2011'de yaklaşık %12 oranında daha da küçülen gayri safi yurtiçi hasılanın yaklaşık %80'i olduğu öne sürülmüştür.[411] Farklı kaynakları da olmasına rağmen Yemen'in temel gelir kaynağının petrol olduğunu söylemek mümkündür. Yoksulluğun kırsal alanlarda yoğunlaştığı, eşitsiz gelişmeden muzdarip ve ekonominin rantiye olduğu görülmektedir. Tarım gelirleri de toplam gayri safi yurtiçi hasılanın %17,5'ini oluşturması nedeniyle ulusal ekonominin önemli bir ayağı olduğu için tarım sektörünün kötüleşmeden muzdarip olduğu da söylenebilir. Bir BM raporuna göre yaklaşık 10 milyon Yemenli gıda güvensizliği yaşamaktadır.[412] Yemen ekonomisi dış yardıma bağlı olduğu için devlet, uluslararası alanda büyük yardımlar almaktadır. Bunun, ülkeyi dış müdahalelere karşı savunmasız kılan bir unsur olduğu açıktır.

2010 yılında ABD ve İngiltere, 39 ülke ve örgütü içeren Yemen Dostları Grubu'nun (YDG)[413]kurulmasına destek vermişlerdir. Bağışçı ülkeler de YDG geçiş dönemini destekleme sözü vermişlerse de[414] fonları dağıtılması hususunda net bir planlarının olmadığının belirtilmesi gerekir. Bu dönemde devlet bütçesi açık vermekteydi. Bu durum Ulusal Mutabakat Hükümeti'ni (UMH) zor bir durumda bırakmış ve petrol türevlerinden desteği kaldırmaya zorlamıştır.

Yemen'in genel olarak, doğal kaynakların kıtlığı ve yolsuzluk olmak üzere iki ikilemden muzdarip olduğunu söylemek yanlış olmaz. Rejim de siyasi, askeri ve sosyal

---

410 Jeremy M. Sharp, Ibid, p. 6.

411 Mahmoud Al Iriani, Hiba Hassan, and Irene Martinez,Ibid , p. 9.

412 Sofia Palli, Istanbul Plan of Action for Least Developed Countries in the Escwa Region, Progress Report on Yemen and Sudan, Emergin and Conflict Related Issues Division, United Nations 2015, pp. 5-15.

413 Yemen Dostları Grubu (YDG): Londra'da Ocak 2010 konferansında başlatılan 24 ilgili ülkeden oluşan çok taraflı bir forumdur. Yemen'e yardım yapma amacı temel alınmıştır. Eylül 2012'nin sonlarında, bağışçılar arasında Çin, Fransa, Rusya, İngiltere, ABD ve Körfez İşbirliği Konseyi üyeleri de dahil olmak üzere Riyad Konferansı'nda seçim sonrası yeniden yapılanma için 1,5 milyar dolar taahhüt edilmiştir.

414 Jeremy M. Sharp, Ibid, p. 7.

sistemlerin iç içe geçtiği ve zenginlik ile güç üzerinde elit kontrolünün olduğu karmaşık bir sistemden ve yolsuzluktan muzdarip durumdadır. Denizlerdeki korsanlık faaliyetleri de Yemen limanlarını etkileyen ve ekonomik kayıplara neden olan bir faktör olmuştur. Yemen, devlet bütçesini karşılayamayan kıt kaynakların yarattığı zorluklarla mücadele etmesine rağmen siyasi elitlerin yolsuzluğu durumu daha da kötüleştirmiştir. "Collier'in dediği gibi, devletin kaynakları ve gelişme düzeyi seçkinlerin özlemlerinin gerisinde kaldığı zaman iç savaş daha tehlikeli hale gelir."[415] Bu, Yemen'deki siyasi seçkinler arasında meydana gelen çatışmanın nedenlerini açıklayabilmektedir.

Seçimler, bir demokrasi unsuru, gücün barışçıl bir şekilde devredilmesi ve çatışmadan kaçınma için oluşturulan bir platform olarak kabul edilmektedir. Seçim sistemlerinin doğası, çoğunlukla toplumsal yapının ve siyasi sistemin bir yansıması olduğundan, bir ülkeden diğerine farklılık gösterebilmektedir. Seçimlerin temel amacı, siyasi bileşenler arasında barışçıl güç aktarımını sağlamaktır. Birleşmenin ardından GHP ve Sosyalist Parti, ilk seçim yasasında ülkenin eşit illere bölündüğü basit çoğunluk sistemini benimsemiştir.[416] Yemen 1962'de cumhuriyetçi sisteme geçmesine rağmen, ilk cumhurbaşkanlığı seçimleri 1999'da yapılmıştır. 1978'den itibaren seçimsiz dönemde uzun bir süre iktidarda kalan Ali Abdullah Salih, 1999'da yapılan ilk seçimlerde oyların %96'sını almıştır[417]. 2006'da yapılan ikinci seçimlerde de kazanan yine Salih olmuştur. Hadi'nin cumhurbaşkanı olduğu üçüncü seçim ise 2012'de yapılmıştır.

Seçimler ve referandum, gücün çatışma sonrası aşamaya devredilmesi ve yeni siyasi sistemin meşrulaştırılması sürecinin temel bir bileşeni olarak kabul edilmektedir.[418] Yemen siyasetindeki seçim vizyonu birçok ülkeden farklı niteliklere sahiptir. Muhalefet partileri, eski cumhurbaşkanından seçimler yoluyla güç almaya yönelik güvenlerini yitirmişler ve bu yüzden, iktidar partisine karşı bir blok oluşturma yoluna başvurmuşlardır. Bu durum, seçim sistemi ve yasasının, seçim bölgelerini bölme mekanizmasının ve seçmen kütüğünün

[415] Najeeb Alomaisi, Ibid, p. 238.
[416] Abdullah al-Faqih, a.g.e., s. 210.
[417] Alia Eshaq and Suad Al-Marani, Ibid, p. 7.
[418] The Role of Elections in a Post-Conflict Yemen, April 2016, International Foundation for Electoral Systems, Arlington, 2011 Crystal Drive, p. 6.

doğasından kaynaklanmaktadır. Rejimin seçimler sırasında ve öncesinde uyguladığı manipülasyon ve hukuk dışı uygulamalar, muhalefet partilerinin seçim yasasında değişiklik yapılmasını talep etmesinin temel nedeni olmuştur. 1997'de Sosyalist Parti, GHK'nin çoğunluk elde ederek hükümeti kurduğu parlamento seçimlerini boykot etmiş, 1999'da yapılan cumhurbaşkanlığı seçimlerini de Islah Partisi'nin desteğiyle Halk Kongresi Partisi kazanmıştır. 2001 yılındaki anayasa değişikliklerinin ardından Yemen'de ilk yerel seçimler yapılmış ve Halk Kongresi büyük bir zafer elde etmiştir. 2003 yılında yapılan parlamento seçimlerinde ise GHK 301 sandalyenin 226'sını alarak tekrar iktidar partisi olmuştur.[419]

Çatışma sonrası toplumlarda seçimler her zaman pahalıya mal olmakta ve bu durum finansman, seçim materyalleri ve teknik tavsiye sağlamak için önemli derecede uluslararası yardım gerektirmektedir. Uluslararası toplum, Hadi için Şubat 2012'de yapılan seçimleri desteklemiştir. Fakat ilginç olan, bu seçimin rekabetçi olmaması ve tek adayın Hadi olmasıydı. Bu bir referandum değildi. Çünkü Hadî'nin tek aday olması nedeniyle tartışmalı bir seçim olarak değerlendirilmesi mümkündür. 2003 parlamento seçimleri, birlik devleti için yapılan ilk parlamento seçimlerinden on yıl sonra, ülkede bugüne kadar yapılan son seçimler olmuştur. Son yerel seçimler ise 2006'da yapılmıştır.[420] 2009 yılındaki parlamento seçimlerinden önce OTP üyeleri, Avrupa Birliği'nin 2006'daki seçim gözlem heyeti tarafından tavsiye edildiği gibi, seçim yasasında reform yapılması çağrısında bulunmuştur. Seçimler 2009'da yapılmasına rağmen müzakereler, çözüme ulaşılması amacıyla Nisan 2011'e ertelenmiş, fakat Aralık 2010'da müzakere girişimleri sona ermiş, sonrasında 2011 olayları ile birlikte siyasi sistem çökmüştür.[421]

GHK'nin özellikle parlamento seçimlerinde tekrarlanan zaferi, onun karar alma süreci ve hükümetlerin oluşumu üzerindeki hakimiyetini dayatmasını sağlamıştır. En önemli iki erk olan yasama ve yürütme yetkisi GHK'ya aitti. Yemen'de seçimler dönemsellik özelliği taşımamış, seçmenlerin ve muhalefetteki siyasi partilerin hakları manipüle edilmiştir. Seçimlerin periyodikliği rejimin demokrasi göstergelerinden biri olmasına rağmen

[419] Sohaib Shamsan, Ibid, p. 68.
[420] Mossa Elayah, Lao ve Ascholin, Yemen'deki Çatışma ve Yerinden Edilmiş Kişilere Yardımda Sivil Toplum Kuruluşlarının Rolü, a.g.e., s. 77.
[421] Alia Eshaq and Suad Al-Marani, Ibid, p. 8.

Yemen'de seçimler, otoriter ve bölgesel aşiret sistemine tabi olmuştur. UDK'nde seçimler ve seçim sistemi, Diyalog Konferansı üyeleri arasında tartışma konusu olmaya devam etmiştir. Seçimlerle ilgili en önemli anlaşmazlık noktaları arasında şunlar yer almaktadır: seçim sistemi, seçmen kütüğü ile isimlerin taklit edilmesi ve çoğaltılması, reşit olmayanlara seçmen kartı verilmesi.[422]

2.8. Dış Faktörler ve Yemen Cumhuriyeti'nde Siyasi İstikrar Arayışlarına Etkisi

Dış faktörler, devletlerin istikrarında önemli bir rol oynamakta ve tamamen egemen devletler nispeten istikrarlı olarak kabul edilmektedir. Bunlar, Yemen'in istikrarında başat olmasa da büyük bir rol oynamıştır. Yemen'in istikrarı, dünyanın en önemli boğazları arasında yer alan Babu'l-Mendeb'e bakan stratejik konumu nedeniyle uluslararası toplum için önemli bir konudur. Yemen'in Babu'l-Mendeb Boğazı'na 1.184 millik kıyı şeridi bulunmakta ve boğaz Kızıldeniz ve Aden Körfezi'ne kadar uzanmaktadır. Dünya petrol arzının %35 ila %40'ı bu boğaz üzerinden yapılmaktadır.[423] Somali ve Yemen'in kıyı bölgelerinde korsanlık tehdidi uluslararası toplum için bir endişe kaynağı oluşturmuştur. Bu durum, uluslararası filoların Yemen karasularında bulunması için güçlü bir bahane olmuştur. Bu bölümde, dış faktörler, en önemli bölgesel ve uluslararası aktörler ve dış yardımın Yemen'in egemenliğini ihlal etmedeki rolü ele alınmaktadır.

Suudi Arabistan, Yemen meselelerinde en eski bölgesel aktördür. Siyasi liderlerin seçimindeki değişiklikler de dahil olmak üzere iç ve dış politikalar üzerinde bir tür delegasyon ve kontrol uygularken, 1970'li ve 1980'li yıllarda Yemen'e vesayetini dayatmıştır.[424] Yemen'in, Suudi Arabistan'ın arka bahçesi olduğu şeklinde bir değerlendirme yapmak mümkündür. Bazı yorumlara göre Suudi Arabistan'ın Yemen işlerine olan ilgisinin, ölüm döşeğindeki vasiyetinde şunları söyleyen Kral Abdülaziz'in sözlerinin bir sonucu olduğu görülmektedir: "Yemen'in refahı, özellikle Arap Yarımadası'ndaki en büyük ikinci nüfus olarak kabul edilmesi nedeniyle Suudi iç güvenliği için büyük bir tehdit oluşturabilir ve bu da Yemen'den Krallığa keskin bir göçmen akışına

[422] The Role of Elections in a Post-Conflict Yemen, Ibid, p. 6.
[423] Jeremy M. Sharp, Ibid, p. 1.
[424] Achim Vogt and Sarah Schmid (eds.), Navigating the Regional Chessboard (Europe's Options to Address Conflicts in the Mena Region), Friedrich Ebert Stiftung, December, 2020, p. 27.

yol açabilir."[425] Bu nedenle Yemen'deki siyasi olaylar Suudi Arabistan tarafından yakından takip edilmiştir. Krallık 1980'lerde Yemen hükümeti ile aşiret şeyhleri ve orduya doğrudan maaş desteği sağlamış ve bu durum otuz yıl boyunca devam etmiştir. Suudi Arabistan, sosyalistlere karşı mücadelelerinde Sana'adaki Vahhabileri desteklemiştir. Sünnilik, Vehhabi okullarını siyasi ve ideolojik olarak (bilim enstitüleri ve diğerleri aracılığıyla) destekleyen Suudiler aracılığıyla dini akımları canlı tutmuş ve faal kalmasını sağlamıştır.[426] Zeydi mezhebini Vehhabi dalgasıyla yüzleşmek için harekete geçiren şeyin de bu olduğu söylenebilir. Suudi Arabistan'ın Yemen'e Vehhabi inancını ihraç edilmesi, Yemen'i 2009'da Arap Yarımadası'nda Suudi Arabistan'dan kaçan sözde el-Kaide mensubu teröristlerin karargâhı haline getirmiştir. Öte yandan Husiler ile İran arasındaki ilişkiler, Suudi Arabistan'ın Yemen'deki olaylara ilgi duymasının bir başka sebebini oluşturmuştur. Suudi Arabistan, Husilerin varlığını ve Yemen üzerindeki kontrol ve etkilerini, güney sınırlarında düşman bir devlet kurulması ve İran'ın temsil ettiği düşmanının yaklaşmasına izin verildiği şeklinde değerlendirmekte ve Husi hareketini İran rejiminin Yemen'deki bir uzantısı olarak görmektedir.[427] Husiler, Eylül 2019'da Suudi Arabistan'ın doğusundaki Aramco Petrol Tesisleri'ne insansız hava araçlarıyla füze saldırıları düzenlemiştir.[428] Bu saldırılar, İran-Suudi çatışmasının diğer boyutlarını temsil etmekteydi. Husiler, saldırıların sorumluluğunu üstlenseler de bazı uzmanlar saldırıların aynı yılın Ağustos ayında Suudi Arabistan'ın Irak Halk Ordusu güçlerinin mevzilerini vurma konusunda İsrail'le suç ortaklığına yanıt olarak İran'dan veya Irak'tan yapıldığını öne sürmüşlerdir.

İran, başta Suudi Arabistan olmak üzere Arap ülkelerini kendisi için tehdit kaynağı olarak görmektedir. Suudi Arabistan'ı tehdit etmek için Yemen'de tutunacak bir yer arayan İran, 2014'teki mücadelede Husileri destekleme yoluna gitmiştir. Suudi Arabistan, İran ile ilişkileri nedeniyle Husileri coğrafi sınırları için bir tehdit olarak görüyordu. [429] İran ise Suudi Arabistan'ın Yemen'deki münhasır etkisinin yeniden kurulmasını önlemek için Husilerin Yemen'deki saldırganlığının mümkün olduğunca fazla olması ve kontrol ettiği

[425] Mahmoud Al-Iriani, Hiba Hassan, and Irene Martinez, Ibid, p. 17.
[426] Mahmoud Al-Iriani, Hiba Hassan, and Irene Martinez, Ibid, p. 18.
[427] Kali Robinson, Ibid, p. 5.
[428] Achim Vogt & Sarah Schmid (eds.), Ibid, p. 10.
[429] Kali Robinson, Ibid, p. 8.

yerleri savunması konusunda istekli olmuştur. Bu nedenle birçok analizci ve gözlemci, İran ile Suudi Arabistan arasındaki ilişkilerin iyileşmesinin, Yemen'deki krizin yakın bir zamanda sona ereceğinin bir işareti olabileceğini düşünmektedir. 2014'te Suudi İçişleri Bakanlığı, Mısır'daki Müslüman Kardeşler'i ve Yemen'deki Ensarullah'ı terör örgütleri olarak sınıflandırmıştır.[430] Suudi Arabistan ayrıca Şiiler ve Sünniler arasındaki dini çatışmaya karışan bazı dini grupları da desteklemektedir. Bununla da yetinmeyen Suudi Arabistan, 1980'den sonra Yemen'de petrol ve gaz arama çalışmalarının engellenmesi için ülkenin dış ticareti için önemli bir para döviz kaynağı olan Körfez'deki Yemenli güçler aracılığıyla Yemen hükümetine baskı yapmış ve Yemenli işçilerin Körfez'den sınır dışı edilmesi tehdidinde bulunmuştur.[431] Bu müdahaleler Yemen ekonomisini zayıflatmış, siyasi istikrar meselesini ekonomik faktöre, zenginlik ve güç mücadelesi ile servet ve gücün belirli bir grubun elinde toplanmasına bağlı hale getirmiştir.

Suudi Arabistan, birçok şeyh ve askeri yetkilinin sadakatini satın alarak Yemen'in istikrara kavuşması açısından olumsuz bir rol oynamaktadır. Hatta 1990 yılında Yemen'in birleşmesine karşı çıkmış ve Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesinden sonra Körfez Savaşı nedeniyle yaklaşık bir milyon Yemenli göçmen ülkelerine geri dönmüştür.[432] Suudi Arabistan güneyin ayrılmasını desteklemeye çalışmış fakat başarısız olmuştur. 2009'da Husilere karşı yapılan savaşa katılmış ve 2015'te kurulan Arap koalisyonuna liderlik etmiştir.

İran'ı, Husi hareketini destekleyerek ülkenin iç işlerine karışmakla suçlayan Yemenli idareciler ayrıca adı geçen ülkenin Husilere silah yardımı yaptığını da iddia etmişlerdir. Ayrıca hükümet, Lübnan'daki Hizbullah'ı da güneydeki liderlere yardım sağlamakla suçlamıştır. Yemen'deki çatışmanın, Suudi Arabistan ile İran arasındaki jeopolitik rekabetten bağımsız olarak düşünülmesi mümkün gözükmemektedir. Yemen, -Sünniler ve Şiiler arasındaki çatışmanın bir sonucu olarak- çevredeki Sünni cumhuriyetler üzerinde bir baskı noktası oluşturuyordu. İran'ın ilk başta Yemen'deki rolü net değildi ve Yemen hükümeti tarafından yapılan suçlamalara rağmen buna dair somut bir kanıt yoktu. 2007'de

[430] Mareike Transfeld, Ibid, p. 164.
[431] Najeeb Alomaisi, Ibid, p. 240.
[432] Ibid, p. 241.

Saada savaşlarından sonra Yemen hükümeti İran'ı yine Husileri desteklemekle suçlamıştır. 2009 yılında da İran, Yemen'e gemilerle 48 ton silah taşımakla suçlanmış ve hükümet silah taşıyan bir gemiye el koymuştur. 2011 ve 2012'de Husilere askeri destek olarak yaklaşık 900 füze ülkeye girmiş ve 2013'te Yemen, Cihan 1 adlı bir İran gemisine el konulduğunu duyurmuştur.[433] İran Husilere sadece lojistik değil aynı zamanda askeri teknoloji alanında da destek sağlamaktaydı. İran'ın Yemen arenasındaki varlığı, Arap Yarımadası'nın güneyinde İran ve İsrail arasında yeni bir cephenin açılmasına neden olmuştur. İsrail ile BAE ve Suudi Arabistan arasındaki ilişkilerin etkilerinin, Yemen'e destek verilmesi karşılığında doğrudan ülkedeki çatışmaya da yansıması muhtemeldir. Hatta bazı araştırmacılar, İran'ın nükleer müzakerelerinin son yıllarda Suudi hedeflerine yönelik Husi saldırılarının tırmanması ile bağlantılı olduğunu öne sürmüşlerdir. Medya düzeyinde İran'ın rolünün kanallar açmak ve medya kadrolarını eğitmek olduğu söylenebilir. İran, Lübnan'da medya kanallarının açılmasına katkıda bulunmuş, El-Masirah kanalı da El-Sahat ve Aden Live gibi kanalların yanı sıra medya personelinin eğitimini üstlenmiştir. Ayrıca, El-Masar, El-Sumud ve Al-demokrasi gibi birçok gazete ve dergi yayınlamış, güneyde, eski Cumhurbaşkanı Ali Salim Al-Baid'i para, silah ve taraftarlarının eğitim gibi konularda desteklemiştir. [434]

Yemen'de Suudi-İran rekabeti belirginleşmiş ve bu durum siyasi istikrarı da etkilemiştir. Gerçek bir tehdit ve büyük sorunlar oluşturan dış faktörler, bölgesel ve uluslararası müdahaleler Yemen'deki çatışmayı şiddetlendirmiştir. SSCB'nin dağılması, ABD'nin Suudi Arabistan gibi bölgesel güçleri kontrol altına almasına yol açmıştır. ABD, terörle mücadele bahanesiyle Yemen'in iç işlerine müdahale etmeye başlamış, 2000'li yılların başında, özellikle El-Kaide'nin (AQAP) Arap Yarımadası'nda ortaya çıkmasından sonra, yine aynı bahane ve amaçla Salih'i desteklemiştir. ABD, Yemen'e askeri alanda 850 milyon doları aşan bir parasal yardımla destek vermektedir.[435] Aynı zamanda BM kararını desteklemeye çalışmış ve 16 Mayıs 2012'de Başkan Obama, Yemen'de barışı, güvenliği ve istikrarı tehdit eden ve engelleyen kişilere yaptırım uygulanmasını sağlayan 3611 sayılı İcra

[433] Sohaib Shamsan, Ibid, p. 58.
[434] Ibid, p. 58.
[435] Kali Robinson, Ibid, p. 7.

Emri'ni yayınlamıştır. Kasım 2014'ten sonra Yemen'de aralarında Devlet Başkanı Salih ve iki Husi liderinin de bulunduğu üç kişi hakkında yaptırım kararı alınmıştır.[436]

ABD'nin uyguladığı terörle mücadele politikası olumsuz sonuçlara yol açmış, sivilleri hedef alan hava saldırıları, Yemen'de ABD'ye karşı nefret ve tepki oluşmasına neden olmuştur. 2013 yılında Yemen'de yaklaşık 16 hava saldırısı yapılmıştı. Aralık 2013'te Yemen parlamentosu, bir düğüne katılmak için yolculuğa çıkan 16 kişinin öldürülmesinin ardından ülkedeki ABD saldırılarının sona erdirilmesi için oy kullanmışlardır.[437] ABD, Yemen kara kuvvetlerinin eğitim ve donatılması için destek sağlamış ve AQAP militanlarının 2011'de ele geçirdiği bölgelerin geri alınmasına yardım etmiştir. El-Kaide'yi saldırılar yoluyla zayıflatan ABD, çeşitli programlarla Yemen'e yardım sağlamıştır. Aynı zamanda 2014 mali yılında ve 2013 yılında Yemen'e 142 milyon doları aşan bir maddi destek sağladığını da belirtmek mümkündür. 2014 yılında 356 milyon dolardan fazla olan bu programların çoğu kadın ve çocuklar, eğitim, sağlık ve ekonomi ile ilgili kalkınma programlarıdır.[438] "Kararlı Fırtınası" sürecinde ABD Kongresi koalisyon konusunda bölünmüştür. Fakat ABD Yemen'de Suudi liderliğindeki koalisyonu desteklemiştir.[439]

Körfez İşbirliği Konseyi'ne (KİK) gelince, Yemen'deki kalkınmayı desteklemeye yönelik çabaları, Körfez ülkelerinin Yemen'deki kalkınma ve altyapı projelerine yardım etme niyetlerini resmen ilan ettikleri, 2005'te Abu Dabi'de düzenlenen Körfez İşbirliği Konseyi zirvesiyle beraber başlamıştır. Ertesi yıl, Körfez ülkeleri 407 milyon dolarlık yardım taahhüdünde bulunmuş ve bu yardımın dağıtım işlerini denetlemek için Sana'a'da bir ofis açmışlardır. 2011'de Suudi Arabistan, 3 milyon varil petrol bağışlamış, BAE 50 milyon dirhemlik gıda yardımı yapmış ve Kuveyt de hibe desteğinde bulunmuştur. ABD ise Yemen hükümetine 33 milyon ABD doları değerinde büyük bir kredi desteği sağlamıştır.[440]

KİK üyesi ülkelerin Yemen'deki hedeflerinin farklı olduğu görülmüştür. Örneğin BAE, 2004 yılından bu yana Yemen limanlarını kiralamaya ve bunları kapatmak suretiyle

[436] Jeremy M. Sharp, Ibid, p. 25.
[437] Ibid, p. 6.
[438] Ibid, p. 26.
[439] Kali Robinson, Ibid, p. 7.
[440] Marie-Christin Heinze, Ibid, p. 292.

Dubai Limanı lehine bloke etmeye çalışmaktadır. Halihazırda Yemen'in en önemli limanları ile petrol gemilerinin geçiş güzergahında olan Bab al-Mendeb Limanı civarındaki Sokotra ve Medi adaları BAE'nin kontrolünde bulunmaktadır.[441] Dolayısıyla bu kira sözleşmeleri, Aden Limanı'nın faaliyete geçmesi ve Dubai Limanı'nın lehine yeniden canlandırılması için engel teşkil etmiş ve bu husus Yemen'in liman gelirlerinden yararlanmasını engellemiştir. BAE, Yemen'deki çıkarlarını siyasi değil ekonomik açıdan şekillendirmeye ve sağlamaya çalışmaktadır. Koalisyon ülkelerinin Yemen'e askeri müdahalesinin ardından BAE, yalnızca petrol açısından zengin bölgelere odaklanmıştır. BAE'nin hedefinin, ekonomik çıkarlarını desteklemeyi amaçlayan jeo-stratejik bir niteliğe sahip olduğu söylenebilir. BAE, ağırlık güney Yemen'de olmak üzere yaklaşık on bin kişilik kara ordusuyla Suudi Arabistan'dan sonra koalisyonda en önemli askeri rolü oynamış, fakat müttefikleriyle çatışmaya girdikten sonra askerlerinin önemli bir bölümünü ülkeden geri çekmiştir.[442] 2017 yılında BAE'nin desteğiyle kurulan Güney Geçiş Konseyi (GGK), Hadi'nin meşruiyetini kısıtlamış ve meşruiyet görevlileri geçici başkent olan Aden'den ihraç edilmişlerdir.[443] Hadi BAE'yi, Aden'in ele geçirilmesi konusunda Güney Geçiş Konseyi'ni desteklemekle suçlamış, BAE'nin Geçiş Konseyi'ne verdiği destek, çatışmada Aidaroos Al-Zubaidi liderliğindeki dördüncü bir tarafı ortaya çıkarmıştır. Al-Zubaidi, Hadi'nin kendisini görevden almasının ardından Güney Geçiş Konseyi'ni kurma yoluna gitmişti. Hadi ise BAE'yi güneyde çok sayıda milis güçleri oluşturmak ve Aden Körfezi'ndeki Sokotra Adası'nı kontrol etmekle suçlamış ve Perim Adası'nda, Bab al-Mendeb Boğazı'nın batısında yer alan bir hava üssü kurmuştur. Bu, Yemen ile BAE arasında, Aden'in eteklerinde BAE savaş uçakları tarafından ulusal ordunun katledilmesine neden olan çatışmaların başlamasına neden olmuştur. Yemen İçişleri ve Ulaştırma Bakanları, Geçiş Konseyi'ni destekleyen BAE savaş uçaklarının, Abyan'ın merkezindeki geçici başkent olan Aden ve Zanzibar'da orduyu hedef alan 15 hava saldırısı düzenlediğini öne belirtmişlerdir.[444]

[441] Najeeb Alomaisi, Ibid, p. 242.
[442] Kali Robinson, Ibid, p. 5.
[443] Najeeb Alomaisi, Ibid, p. 245.
[444] Mahmoud Al Iriani, Ibid, p. 18.

Katar ile BAE'nin Yemen'deki çıkarlarının da farklı olduğu söylenebilir. Husilerle yapılan 4. Saada Savaşı'ndan sonra Katar arabulucu olarak savaşı durdurmak için müdahale etmiş ve Yemen hükümetine 600 milyon dolar yardım talebinde bulunmuştur. 2007'de Prens Hamad b. Khalifa, Yemen'i ziyaret etmiş ve Saada'nın yeniden inşası için 500 milyon dolar bağışlamıştır. Bu durum ateşkesin yapılmasını sağlamış ve 2008'de hükümet ile Husiler arasında Doha Anlaşması[445] imzalanmıştır. Savaşın yeniden patlak vermesinden sonra Katar, Suudi Arabistan'ın da katıldığı 6. savaş da dahil olmak üzere çatışmayı sona erdirmek için bir elçi göndermiştir. 11 Şubat devriminde Yemen hükümeti Katar'ı, Müslüman Kardeşler'i ve devrimi desteklemekle suçlamış ve Katar büyükelçisini sınır dışı etme kararı almıştır. 2011 devrimi sürecini hem Arapça hem de İngilizce olarak yayınlayan Al-Jazeera kanalı, bu olayların gerçekleştiği dönemde önemli bir rol oynamıştır. [446]

Yemen, ekonomik koşulların bir sonucu olarak dış yardım almaktadır.[447] Bu durum, Yemen'in istikrarsızlığının nedenlerinden biridir. Çünkü ülke içindeki Yemenli partiler dış partilere bağlanmış, bu da Yemen'in egemenliğini dış tarafların iç taraflarla olan ilişkilerine bağlı hale getirmiştir. Böylece Yemen'in istikrarı, daha ziyade dış faktörlerden etkilenir bir duruma gelmiştir.

Yemen başta ABD, İran ve Körfez ülkeleri olmak üzere bölgesel ve uluslararası güçlerin mücadele alanı haline gelmiştir. Ülkedeki istikrar süreci, bahsi geçen ülkelerin çıkarlarıyla bağlantılı olduğundan, barışın sağlanması için yapılan tüm uluslararası müzakereler başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Ülkede yaşanan çatışmalardaki aktörlerin çokluğu, bunların farklı gündemleri ve iç çatışmanın taraflarının bölgesel ve uluslararası güçlerle karşılıklı bağımlılığı ile çatışmanın gerçek doğasını ve barışa ulaşma olasılığını yansıtmaktadır. Ülkede barışın sağlanması sadece ulusal değil uluslararası bir mesele haline gelmiştir. Yemen'deki çatışmanın sona erdirilmesinin, İran'ın Suudi Arabistan ile

---

445 *Doha anlaşması (2008): Yemen otoritesi ile Husiler (Emir Şeyh Hamad bin Khalifa Al-Thani'nin himayesinde, Yemen hükümeti ile Abd el-Malik Al-Husi ve beraberindekiler) arasında, Katar Devleti'nin yaptığı arabuluculuk çerçevesinde iki taraf arasında akdedilen çatışmayı sona erdirmeye yönelik anlaşmanın uygulanmasına yönelik pratik tedbirleri içeren bir uzlaşma anlaşması. (Bkz. Al-Jazeera Documentary Encyclopedia. https://cutt.us/kBvNR).

446 Najeeb Alomaisi, Ibid, p. 245.

447 Kali Robinson, Ibid, p. 8.

müzakerelerine ve iki taraf arasındaki ilişkilerin yeniden kurulmasına bağlı olduğu gözükmektedir.

Tüm bu faktörler, halkın taleplerinin yükseldiği, hükümetin meşru taleplere yanıt vermediği, kuzeyde ve güneyde protesto hareketlerinin, gösterilerin ve isyanların ortaya çıkmasına neden olduğu istikrarsız bir ortam yaratmıştır:

2.8.1. Güney Hareketi

Şiddet ve çatışmanın olmaması siyasi istikrarın göstergeleri arasında yer alır. 1994 savaşı sonrası dönemde rejimin güneye yönelik politikası bir karşı hareketin doğmasına yol açmıştır. Güney Hareketi'nin taleplerine rejimin tepkisi, ülkenin birlik ve istikrarı açısından tehdit oluşturuyordu. Bu harekete mensup olanlar 7 Temmuz 2007'den itibaren olmak üzere güneyin bağımsızlığını talep etmişler, 2007 ve 2008'deki olaylar oturma eylemlerinden şiddetli çatışmalara dönüşmüştür.[448] Saada vilayetinde yaşanan olaylar, güney ordusunun emekli liderlerini oturma eylemleri ve gösteriler düzenlemeye teşvik etmiştir. Tutuklanan Güney Askeri Emekliler Koordinasyon Konseyi'nin başkanı Nasır Ali el-Tevbe ve birkaç meslektaşının önderlik ettiği bu gösterilerin boyutu yavaş yavaş büyümüş ve talepler artmaya başlamıştır.[449] Hem ülke içi hem de dışından farklı güçler barış çağrısında bulunmuşlar, eşit vatandaşlık talep eden ve konsey ile yerel yönetimlerin otoritesini artıran pankartlar açılmıştır. 2008 yılına gelindiğinde, güneydeki gösteriler farklı taleplerle başka bir aşırılık yanlısı yaklaşım benimsemişler ve 2009'un gelişiyle birlikte göstericiler güney bayraklarını kaldırmaya başlamışlardır. Sonrasında, Salih'in müttefiki olan ve 1994 savaşında GHK'ye yardım eden Şeyh Tariq al-Fadhli[450] de Güney Hareketi'ne katıldığını ilan etmiştir. Güneyde gerginlik yükselerek isyanlar çıkmış ve kuzeyli tüccarlara saldırılar

[448] Najeeb Alomaisi, Ibid, p. 244.
[449] Stephen Day, Ibid, p. 9.
[450] Tareq Al-Fadhli: Güney'in nüfuzlu şeyhlerinden biridir. Al-Fadhli, İngiliz sömürgeciliği döneminde Doğu Aden sahil topraklarını yöneten Sultan ailelerinden birine mensuptur. İngiliz sömürgeciliğinin sona ermesi ve Sosyalist Parti'nin güneyde iktidara gelmesinin ardından, 1969'da Marksist yönetim altında ulusallaştırma yasası çıkarılmış ve tüm güneylilerin mülklerine el konulmuştur. Al-Fadhli, sosyalist sisteme öfkeliydi ve bu onu 1994 savaşında kuzeylilere yardım etmeye teşvik etmiştir. 1994 Savaşı'ndan sonra, eski Cumhurbaşkanı Ali Abdullah Saleh'e daha yakın hale gelmiştir. Ayrıca Ali Muhsin General'e yakın olup onun kız kardeşiyle evlenmiştir. Ayrıca, 1993'te güneyde meydana gelen ayaklanma ve suikast olaylarına karışmakla suçlanmıştır. (Bkz. Ali Al-Sarraf, Güney Yemen, s. 193.)

yapılmış, bunların bazıları öldürülmüş, dükkanlarının birçoğu da yakılmış veya kapatılmıştır. Hükümet, Sosyalist Parti'nin Genel Sekreteri Ali Salim el-Baid'i ayrılıkçı hareketleri desteklemekle suçlamış ve güneyli aktivistlerin tutuklanması da dahil olmak üzere bir dizi politikayı uygulamaya koymuştur.[451] Ertesi ay, Yemen'deki el-Kaide lideri Nasır el-Vuhayşi[452], desteklediğini açıkladığı Güney Hareketi'ne katılmıştır. Güney Hareketi, el-Fadhli'nin harekete katılmasını memnuniyetle karşılamış, fakat Nasser el-Vuhayshi için aynı tutumu sergilememiştir.[453] Bazı uzmanlar, el-Fadhli'nin bu girişimini, Salih'in Güney Hareketi saflarına sızma girişimi olarak yorumlamışlardır. El-Fadhli'nin el-Kaide ile olan ilişkisi, terörle mücadele adı altında barışçıl taleplerinin bastırılmasının önünü açmak için, doğasının ve imajının bozulma olasılığı konusunda Güney Hareketi mensupları arasında da şüpheyle yaklaşılan bir gelişme olmuştur.

Güney Hareketi, siyasi istikrarı olumsuz etkilemiştir. Kuzey hükümeti, 1994 savaşından sonra sömürgeci güçlerin yaptığı gibi güney işleriyle ilgilenmeye devam etmiştir. Güney Hareketi, barışçıl mücadelesine basit insan hakları talepleriyle başlamış, ancak siyasi sistem tarafından verilen yanıt, sosyal hak taleplerinin yanına siyasi taleplerin de eklenmesine neden olmuştur. 2009 yılında hareket, güneyi kuzey işgalinden kurtarma amacı ekseninde başlamıştır.[454] Gençler, gösterilerinde güneydeki devletin adını (Yemen Demokratik Halk Cumhuriyeti) ve bayraklarını kullanıyordu. Yemen hükümetinin insan hakları taleplerine verdiği yanıt, siyasi istikrarda önemli bir rol oynamıştır. Güneyde ise hareketin talepleri herhangi bir ilgi görmemiş ve bir reform girişiminde bulunulmamıştır. Daha ziyade, bu talepleri, reform ve tazminat taleplerinden ayrılma isteklerine kaydıran göstericiler baskı, öldürülme ve kaçırılma yöntemleri ve zorbalıklarıyla karşı karşıya kalmışlardır.

---

451 Najeeb Alomaisi, Ibid, p. 244.

452 Nasir el-Vuhayşi: El Kaide örgütüne mensup olup, bu örgütün Arap Yarımadası'ndaki ikinci adamı olarak görülmektedir. ABD istihbaratı tarafından yakalanması için yoğun bir çaba gösterilmişse de bu girişimler başarısız olmuştur. ABD, Vuhayşi'yi yakalamaya yardımcı olanlara 10 milyon dolar ödül vereceğini bildirmiştir. Usame bin Ladin'e de çok yakın olduğu bilinen ve onun özel sekreteri olduğu da iddia edilen El-Vuhayşi, Afganistan Savaşı'na katılmıştır. 2002'de Yemen'e geri dönmüş ve San'a'da dört yıl tutuklu kalmıştır. Fakat 2006'da firar etmiş ve Arap Yarımadası'nda El-Kaide örgütünü kurmuştur. 2015 yılında, Güney Yemen'deki bir ABD hava saldırısı sonucunda öldürülmüştür. Bkz. Al-Jazeera Studies web sitesi, 16/6/2015, https://cutt.us/YrFXq.

453 Stephen Day, Ibid, pp. 9-10.

454 Marie-Christine Heinze, Ibid, p. 5.

2.8.2. Husiler Hareketi

Eski cumhurbaşkanının ABD'nin Irak Savaşı'na yönelik tutumları, 2003'te ABD büyükelçiliği önünde protesto gösterileri düzenleyen ve oraya saldırmaya çalışan Yemen halkının öfkesine yol açmış, yetkililer bu protestoları bastırarak karşılık vermiştir. İktidarın bu savaşa ilişkin tutumu dini seçkinleri kızdırmış ve vaizler camilerde Salih'i eleştirmeye başlamışlardır. Salih ise bunun üzerine Eylül 2004'te İnançlı Gençlik Hareketi'nin kurucusunun tutuklanmasıyla daha da güçlenen silahlı isyan ve protestolara yol açan, Sana'a ve Saada'daki Ulu Camii vaizlerinin tutuklanması emrini vermiştir. [455]

Yemen'deki mezhepsel çeşitlilik, Zeydilerin batı dağ platosunda, Şafiilerin ise Kızıldeniz boyunca ve Sana'a'nın güneyindeki ovalarda hâkim sürdüğü coğrafi bir nitelik kazanmıştır. Bu coğrafi bölünme, bahsi geçen gruplar arasında başka çatışmaların çıkmasını engellemiş, coğrafyada Şiiler ve Şafiiler arasındaki ayrım devam etmiştir. Kuzey ve güney arasındaki sınır ise, 1904'te İngilizler ve Osmanlılar arasında yapılan bir antlaşma sonucunda belirlenmiştir. Osmanlıların kuzey Yemen'den çekilmesinin ardından Zeydi imamı Yahya bin Hamid al-Din ülkenin kontrolünü ele geçirmiş ve bu durum, Şafii güneyin Şii otoritesini reddetmesine neden olmuştur. Güneyli güçler İngiliz kuvvetleriyle de ilişkilerini güçlendirmişlerdir.[456]

2.8.3. El Kaide Örgütü

ABD raporlarına göre Yemen, el-Kaide'nin yuvası haline gelmiştir. AQAP, Yemen hükümetinin istikrarını bozmak için çalışmış, ülkede gerçekleştirdiği terör operasyonları uluslararası toplum için endişe kaynağı oluşturmuştur. Bu durum da terörle mücadele bahanesiyle Yemen'e müdahale için bir sebep yaratmıştır.[457] Amerikan hava saldırıları, yerel milliyetçiliği ve ABD'ye karşı hoşnutsuzluğu güçlendirmiş, Guantanamo Körfezi'nde bulunan Yemenli tutukluların teslim edilmesini isteyen Yemen hükümeti ile ABD arasında bu yüzden yeni bir çekişme noktası ortaya çıkmıştır.[458] El-Kaide'nin faaliyetleri başlangıçta

[455] Stephen Day, Ibid, p. 9.
[456] Stephen Day, Ibid, p. 3.
[457] Kali Robinson, Ibid, p. 8.
[458] Jeremy M. Sharp, Ibid, p. 9

merkezi hükümetin otoritesinin ulaşamadığı uzak bölgelerde yoğunlaşmıştır. Örgüt, Yemen hükümetini Batı'nın ve Körfez ülkelerinin denetiminde ve emrinde olarak görmektedir.

El-Kaide, Yemen'de birçok terör eylemi gerçekleştirmiştir. Bunların en önemlileri arasında 2010'da Sana'a Havaalimanı'ndan Dubai ve İngiltere'ye giden bir paketin ABD'ye gönderilmesi de yer almaktadır. Bunun yanı sıra Yemen hükümeti, Suudi istihbaratını bir komplo planlamakla suçlamıştır. Hükümetin düşüncesine göre Suudi Arabistan'ın ABD'den önce Yemen hükümetine bu konuda bilgi vermesi gerekiyordu.[459] El-Kaide, 2013 yılında bir yol kenarına, güvenlik güçleri tarafından bulunup sökülecek olan bir bomba yerleştirerek Başkan Hadi'ye suikast girişiminde bulunmuş ve bunun gibi çeşitli operasyonlar gerçekleştirmiştir. Aralık 2013'te Yemen Savunma Bakanlığı hastanesine düzenlenen saldırıda 52 kişi hayatını kaybetmiş, El-Kaide, örgütün bir liderinin emirlerine uymadığını iddia ederek yaptığı bu saldırı için özür dilemiştir. Hatta, El-Kaide'nin askeri komutanı Qassim al-Rimi, özür ve taziyelerini ileterek ve sorumluluğu üstlenerek, saldırıda vefat edenlerin ailelerine tazminat ödeyeceğini de bildirmiştir.[460] Bu operasyon, El-Kaide tarafından gerçekleştirilen en korkunç terör eylemlerinden biri olarak değerlendirilmiştir. Örgüt ayrıca İtalyan yabancı turistlere ve Sana'a'daki ABD Büyükelçiliğine yönelik olarak gerçekleştirilen çok sayıda saldırıyı da üstlenmştir. [461]

Gençlik devrimi ile güneydeki faaliyetleri artan ve etki alanları genişleyen el-Kaide, kuzeyde de Husilere bağlı el-Haşiş Camii'ne en az 140 kişinin öldüğü bir saldırı düzenlemiştir. Husi hareketinin bir üyesi olan Murtada Al-Mahatwari'nin, geride büyük silah, tank ve füze stokları bırakan ordu birliklerinin geri çekilmesinin ardından, Abyan'ın güney vilayetinin kontrolünü ele geçirmek için devlet aygıtının yokluğundan istifade eden sözde Ensar el-Şeria ortaya çıkmıştır.[462]

El-Kaide yenilgiden sonra vur-kaç operasyonlarına tekrar başlamıştır. Güvenlik görevlilerine ve Yemen ordusuna karşı üst düzey yetkililerin öldürülmesiyle sonuçlanan

[459] Najeeb Alomaisi, Ibid, p. 239.
[460] Jeremy M. Sharp, Ibid, p. 4.
[461] Jeremy M. Sharp, Ibid, p. 4.
[462] Sohaib Shamsan, Ibid, p. 50.

suikast girişimlerini başlatan el-Kaide, Hadramut Valiliği'ndeki önemli bölgeleri de kontrol ediyordu.[463]

Siyasi istikrarın birçok faktörün sonucunda oluştuğu söylenebilir. Yemen Cumhuriyeti'nin kuruluşundan bu yana, birçok çatışmadan muzdarip olan siyasi istikrar üzerindeki en belirgin etkilere dış faktörlerin neden olduğu görülmektedir. Eski Cumhurbaşkanı Ali Nasır'ın "Güney Yemen'in başına gelenler coğrafyanın laneti yüzünden oldu" ifadesi, Yemen siyasetinde uluslararası ve bölgesel aktörleri yaratan en önemli faktöre yapılan açık bir gönderme olarak değerlendirilebilir. Bu faktör, Yemen'in coğrafi bölünmeye dayalı olarak birden fazla kimliğe sahip olması nedeniyle, devlet sınırları içindeki coğrafi çatışmayla birleşmiştir.

[463] Charles Schmitz, Ibid, p. 17.

ÜÇÜNÜCÜ BÖLÜM

YEMEN'DE FEDERASYON DÜŞÜNCESİNİN GELİŞİMİ

Yemen, Arap Yarımadası'nın güneyinde yer almaktadır. Yüzölçümü yaklaşık 528 bin kilometrekaredir. Nüfusunun 30 milyondan fazla olduğu ve %70'inin kırsal alanlarda ikamet ettiği tahmin edilmektedir (2018).[464]Yemen, düzensiz bir nüfus dağılımı ve ortalama olarak kilometrekare başına 40 kişiden daha az ve nispeten düşük bir yoğunluk ile karakterizedir. 20 valilik ve 333 ilçeye bölünmüş olmasına rağmen esas itibariyle kırsal bir toplumun varlığından söz etmek mümkündür. Nüfusun yayılması açısından coğrafya, demografik sorundan daha derin bir sorun teşkil etmektedir.[465] Bölgeler, gelişmişlik düzeyi açısından büyük bir eşitsizlikten ve altyapıda ciddi bir zayıflıktan muzdariptir. Bölgesel kalkınmadaki eşitsizlik ve altyapı zayıflığı, Yemen'deki siyasi istikrara büyük ölçüde olumsuz etki etmiştir. Bu, sosyal gerginliklerin artmasına ve yerel düzeydeki çatışmaların artmasına neden olmuştur. Yoksulluk ve altyapı zayıflığı, sınırlı ekonomik kaynaklar ve fırsatlar üzerinde yerel düzeydeki çatışmaların artmasına yol açabilmektedir. Devlet içindeki yerel yönetim türünün seçimi daima toplum, arazi ve siyasi sistemin doğası dahil olmak üzere birçok faktörle bağlantılı durumdadır.[466] Yemen'de siyasi seçkinler arasındaki mücadele, birçok yerel yönetim biçiminin uygulanmasına neden olmuştur.

20. yüzyılın ortalarında, işgal döneminde İngilizlerin, Arap Yarımadası'nın güneyinde bir saltanatlar federasyonu kurması ile birlikte federalizm fikri ortaya çıkmıştır.[467] Sayısı 23 olan siyasi eyaletlerin (beylik) her biri yönetim ve ekonomi işlerinde tam bir bağımsızlığa sahip olup bunların her birinin kendi siyasi ve idari varlığı, sınırları, bayrağı ve Aden'deki İngiliz Yüksek Komiserliği'ne bağlı güvenlik aygıtları vardı.[468] İngiltere, yönetimini

---

464 Mahmoud Al Iriani, Hiba Hassan, and Irene Martinez, Ibid, p. 9

465 Yemen: Decentralisation and Local Development Support Programme, Report on the Final Evaluation of the UNDP and UNCDF Local Development Programme, Submitted to the UNCDF3rd June 2008, p. 14.

466 Nadwa Al-dawsari, Ibid, p. 2

467 Yemen: Decentralisation and Local Development Support Programme, Report on the Final Evaluation of the UNDP and UNCDF Local Development Programme, Submitted to the UNCDF3rd June 2008, p. 14.

468 Riyadh Al Ahmadi, "Yemen'deki federalizm ve bölgeler hakkında acil sorular..!!", *Today's News website*, February 16, 2014, p. 3.

kolaylaştırmak için güneyi parçalamaya çalışmış ve yapay coğrafi bölünme yoluyla kabileler arasındaki çatışmaları teşvik etmiştir. 1945'te, Hadramut'ın eski bir sakini olan Bay Tom HicKintham[469], tüm emirliklerin Birleşik Krallık'a bağlı bir veya iki federal devlet hâlinde birleştirilmesini önermiştir.[470] İngiliz projesi, dış politika, savunma, iç güvenlik vb. konulardan sorumlu bir Yüksek Komiserin gözetiminde federal bir sistem kurmayı amaçlıyordu. Ancak bu proje İmam Yahya ve Arap Birliği tarafından büyük bir hoşnutsuzlukla karşılanmış ve bu durum Kuzey Yemen ile sınır sorunlarını yeniden gündeme getirmiştir. 1952'de İngilizler, Emirlikler ve Aden kolonisindeki idari bölünmeye göre iki federal birimin kurulmasını teşvik ederek ve onları "Güney Arap Birleşik Devletleri" adı verilen yeni bir eyalette birleştirerek yeni politikalarını uygulamaya koymaya başladılar. Aden kolonisinin federalizmin dışında kalması ve 1954'te federal birlik ve yönetimine ilişkin görüşlerini sunmaları, yüksek komiserlik ve federalizmin başkanlığını yapması şartıyla, dış ilişkiler ve olağanüstü hâllerde ilk kararın alınması ve iç ülkelerin başkanlarının da yer aldığı bir kurul ile bir yürütme ve yasama konseyi ile 19 Şubat 1959'da federalizmin kurulduğu resmen ilan edilmiştir (Güney Arabistan Emirlikleri).[471] İngiltere'nin amacının, "Böl ve yönet politikası" kullanarak coğrafi alanı parçalayarak kontrol altına almak ve yarattığı yeni sınırlar arasında çatışmalar çıkarmak olduğu söylenebilir. Bağımsızlığın ardından Sosyalist Parti iktidarın kontrolünü ele geçirmiş ve Al-Mahra[472] da dahil olmak üzere dağınık emirlikler birleştirilmiştir.

---

469 Tom HicKintham: İngiliz Yüksek Komiseri, Yemen'in güney bölgelerinde uzun süre askeri ve siyasi görevli olarak görev yapan Aden Kolonisi Valisi. (Bkz. Ali Al-Sarraf, South Yemen, Political Life from Colonialism to Unity, s.76.

470 Salah Al-Bakri, *The Political History of Hadramout*, Dar Al-Afak Al-Arabiya, Kahire, 2001, 1. baskı, s. 150.

471 Zaid Al-Mahbashi, "İngiliz İmparatorluğu. Güney Yemen'in 129 yıllık işgali ve sömürüsü", *Al-Thawrah* gazetesinin resmî web sitesi 5 Aralık 2019, https://althawrah.ye/archives/604130 .

472 Al-Mahra: Mahra özel bir sultanlıktır, Kabileler arasında birçok farklı çatışma ve güç rekabeti vardır. Özel bir kültüre ve kimliğe sahip olan Mahrah, Arapça olmayan Sami bir dile sahiptir ve sadece 50 yıldır Yemen ile ilişkilendirilmiştir. 15. yüzyılda Portekiz güçleri, Socotra ve Mahra'yı işgal etmiş ve bu bölgelerde koloniler kurmuştur. Daha sonra bu bölgeler Portekiz işgalinden kurtulmuş ve Arap kontrolüne geri dönmüştür. 1511 yılında, Mahra resmi olarak Socotra'ya katılmış ve Portekizlilerin kovulmasının ardından Qishn ve Socotra Sultanlığı kurulmuştur. Mahra bugün de Yemen'e bağlı bir eyalettir. (Bkz. Yemen: Decentralisation and Local Development Support Programme, Report on the Final Evaluation of the UNDP and UNCDF Local Development Programmer, Submitted to the UNCDF3rd June 2008, p. 73.)

Al-Mahra, İngiliz koruması altında bir sultanlık olarak bağımsız varlığını sürdürmeyi amaçlamış olsa da sosyalist rejim tarafından işgal ve ilhak edilmiştir. Sosyalist Parti'nin bu hareketi, 1994'te güneye baskın yapan kuzey güçlerinin davranışından farklı değildi. Sonuç olarak, 1971'de Mahrah'da bir halk direnişi hareketi başlamışsa da 1977 yılına gelindiğinde etkinliğini kaybetmeye başlamıştır.[473]

Yemen'in kuzeyinde, amacı yerel kalkınmayı sağlamak olan "Yerel Yönetimler Derneği"dir sistemi geçmişte benimsenmiştir. İbrahim el-Hamdi'nin 1974'te cumhurbaşkanlığına yükselişi, kalkınma ve refah açısından "Yerel Yönetimler Derneği" tarihinde bir dönüm noktası olmuştur.[474]

Mali gelirler, zekât ve vergiler yerel ve belediye kurumlarına tahsis edilmiş durumdaydı. Devletin sahip olduğu yegâne gelir kaynakları zekât ve vergiler olduğu için yerel yönetim dernekleri bu durumdan ve kaynak kıtlığından muzdarip olmuştur. Kaynaklar konusunda bir mücadele çıkmış ve yerel liderler devlete, fon sağlaması için baskı yapmaya çalışmıştır. 1970'li yıllarda, Yemen'den Körfez'e kitlesel göçün bir sonucu olarak Körfez'den Kuzey Yemen'e giren işçi dövizleri nedeniyle Yemen'in gelirlerinde bir artış yaşanmış ve bu da yerel kurumlara altyapı projelerini uygulama olanağı sağlamıştır.[475] Yolların birbirine bağlanması ve merkezî devlete bağlı hizmetlerin yaygınlaşması, yerel topluluklar ve merkezî devlet arasındaki bağların güçlendirilmesine katkıda bulunmuştur. Yerel yönetim dernekleri, kaynakların kullanımı ve devletin merkezîleşme kuralını rasyonelleştirmeye (idareli kullanma, iktisat) yardımcı olan merkezî hükümetle birleştirilmiştir. İbrahim el-Hamdi döneminde devlet ile dernekler arasındaki ilişkiler yoğunlaşmıştır. El-Hamdi aynı zamanda Yerel Yönetimler Derneğinin çatı örgütünün eski direktörlüğünü yapmış ve ardından 1974'te Yemen cumhurbaşkanı olmuştur. Köylü kooperatifleri modelini, merkezi devletin taraflar üzerindeki kontrolünü artırmak için bir araç olarak kullanmayı amaçlamış ve Yemen'de daha fazla bölgeyi kapsayacak şekilde

[473] Marie-Chrisitine Heinze, Ibid, p. 74.
[474] Leonardo G. Romeo, Mohamed El Mensi, Ibid, p. 14.
[475] Marie-Chrisitine Heinze, Ibid, p. 315.

genişletmek istemiştir.[476] El-Hamdi'nin öldürülmesinin ardından iktidara gelen Ali Abdullah Salih, Yerel Kalkınma Derneği'nin birleşmesini tamamlamak için çalışmıştır.

Kuzeydeki Yemen Arap Cumhuriyeti, çeşitli yerel yönetim biçimlerini denemiş ve 1980'de (nominal) görüntüsel seçimler yoluyla merkezî olarak atanan idari birimlerden oluşan bir sistem üzerinde karar kılmıştır. 1990'da Kuzey ve Güney Yemen'in birleşmesinden sonra, âdem-i merkezîyetçiliği yerel yönetim için idari bir çerçeve olarak açıkça vurgulayan anayasa onaylanmıştır.[477] Âdem-i merkezîyetçilik ve yerel sistem, iki tarafın birbirinden çekinmesi birleşme sürecinin önünde büyük bir engel oluşturduğu için müzakerelerde en sık gündeme gelen konular olmuştur. 1991 yılında yerel yönetim çerçevesinin onaylanmasına kadar yerel işlerin geçici olarak yönetilmesi için ilk yasa çıkarılmıştır (Kanun No. 52/1991).[478] Devletin yerel yönetim sistemini benimsemesine rağmen bunun, yaygın talepler ve iç savaştan sonra uygulanması mümkün olmamıştır.

Bu bölümde Yemen'de yerel yönetim sisteminin, katı merkezîleşmeden federasyon tipi devlet modeline geçiş aşamaları incelenecek ve politikacıların siyasi istikrarı sağlamanın bir yolu olarak federalizmde nasıl karar kılmış oldukları açıklanmaya çalışılacaktır. Bu nedenle güney meselesi, istikrarın sağlanması için başlangıç noktasını oluşturan ilk eksen olduğu için, bir yerel iktidar ve âdem-i merkezîyetçilik sistemine geçiş talepleri, Güney Hareketi'nin gelişimi ve ayrılık talebiyle ilişkilendirilmiştir.

3.1. Yerel Yönetim Sisteminin Benimsenmesinden Önceki Dönem (1990-2000)

Bu dönemde Yemen'de, iki temel güç odağının varlığından bahsetmek mümkündür: Devleti temsil eden resmi otorite ve kabileler ile geleneksel ve dinî güçler tarafından temsil edilen geleneksel veya gayriresmî otorite.

Yemen'deki resmî sistemin daha iyi anlaşılması ve analiz edilebilmesi için öncelikle, gayriresmî sistemi anlamak gerekmektedir. Esasında Yemen'deki resmî düzen, gayriresmî düzenin bir yansımasıdır. Resmî otorite; zenginler, kabile liderleri ve din âlimleri tarafından

[476] Ibid, p. 316.
[477] Ghanem Mohammed Rameed, "Yemen'deki yerel konseyler - demokratik deneyimin gelişimi üzerine bir çalışma", journal *of the college of basic education*, 2007, Volume 10, Issue 51, pp. 35-65. (2007), p. 5.
[478] Yerel Yönetim Kanunu 1991, Sayı 52.

temsil edilir. Yemen'de otorite gelenekseldir fakat modern bir görünüme bürünmüştür. Ayrıca devlet gücünün gayriresmî sistem üzerindeki yetkisinin sınırlı olduğunu da söylemek mümkündür.[479] Bazı analizciler, devletin hayatta kalmasının geleneksel rejimin oynadığı role bağlı olduğunu düşünürken diğerleri ise geleneksel rejimin devletin zayıflamasına etki eden bir faktör olarak görüyorlardı. Genel olarak, devletin kırsal bölgelerde otoritesinin güçlü olmaması nedeniyle geleneksel sistem bu boşluğu doldurmaya yardımcı olmuştur. Geleneksel sistemin (örn. kabile) varlığı, gelenek ve görenekleri devletin çözemediği birçok çatışmayı sona erdirebildiği için birçok sorunu çözebildiği bu bölgelerin istikrarına katkıda bulunmuştur. Fakat siyasi, sosyal ve ekonomik değişimler, geleneksel sistemin etkinliğini zayıflatmıştır. Yemen, modern bir devletin kurulması hususunda başarısız olmuştur. Yemen'deki sistem, geleneksel güçlerin sürekliliği üzerine inşa edilmiş ve siyasi sistem, çıkarları doğrultusunda zamana göre bu güçlerden istifade etmiştir. Örneğin dinî partiler, 1994 savaşında Marksistlere karşı kullanılmışlardır.[480] Genel olarak, kabile sisteminin siyasi istikrardaki rolü konusunda farklı görüşler bulunmaktadır. Bunlara göre; kabile sistemi, siyasi ve sosyal istikrar sürecinde rol oynamış ve devletin zayıf işlevsel rolü için bir köprü vazifesi görerek güvenlik ve istikrarın korunmasında rol oynadığı veya bunun aksine kabile sisteminin sivil bir devlet inşa etmenin önündeki en büyük engel olduğu öne sürülmüştür. Kabile liderleri, kabile onurunu koruma konusundaki işlevlerine uygun bir liderlik rolü oynamakta ve yasalara karşı kabile değerlerinin ve geleneklerinin güçlendirilmesine çalışmaktadırlar. Dolayısıyla kabile sisteminde kimlikler, dinî normlar, değerler ve paradigmalardan beslenmekte ve gelişmektedir. Kabile liderleri, ortaya çıkan sosyal ve siyasi gelişmeler karşısında çeşitli konularda değerler ve töreleri düzenleyen yasa koyucu rolünü oynamaktadırlar. Geleneksel güçler, siyasi ve sosyal düzende ilerlemeye karşı mücadele etmişlerdir. Rolleri kabile gelenekleri, hukuk, İslam hukuku ve devlet meselelerinde belirgin bir hâle gelmiştir.[481] Devletin otoritesinin özellikle kırsal bölgelerde aynı oranda güçlü olmadığı ortadaydı. Bu yüzden yerel yönetim sisteminin benimsenmesi ve idari âdem-i merkezîyetçilik talepleri yükseliyordu. Bu

[479] Nadwa Al-dawsari, Ibid, p. 2.
[480] Nadwa Al-dawsari, Ibid, p. 2.
[481] Ginny Hill, "Yemen in the International Security Agenda: The Context of Tribalism", Sectarianism, and Intervention, *Insight Turkey 2020* Vol. 22 / No. 1, p. 24.

ortamda muhalefet partileri, sistemin yetkilerinin adil bir şekilde dağıtılmasını talep etmişlerdir. Uzak bölgeler devlet otoritesinin yokluğundan zarar görmüştür (Örn. Cevf, Marib ve Saada). Kentsel bölgelere ise yalnızca merkezî hükümet girebiliyordu. Hatta bu bölgelerde bile devlet otoritesinin varlığı, kabile çıkarlarının sistem çıkarlarıyla dengelenmesi esas alınarak kabile liderleri ile koordine edilmiştir.[482]

SSCB'nin dağılma süreci (1990) ve Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte Yemen Arap Cumhuriyeti ile Yemen Demokratik Halk Cumhuriyeti ve Yemen Cumhuriyeti kurulmuştur. 1993 yılında iki parti (GHK ve Sosyalist Parti) arasında demografik ve coğrafi etkenlerin neden olduğu bir kriz başlamıştır.

Kuzeyin nüfusu güneyin yaklaşık üç katıdır. Birleşmeden sonra güney ve kuzey arasında birçok anlaşmazlık yaratan sorunlar ortaya çıkmış ve bu sorunlardan biri de nüfus sayımı olmuştur. Kuzey Yemen, Güney Yemen'e göre daha kalabalıktı ve bu durum güneyde, ülkenin siyasi ve ekonomik dengesi üzerinde endişelere neden olmuştur. 1993'de, Haider Abu Bakr Al-Attas başkanlığında Kuzey-Güney koalisyon hükümeti kurulmuş,[483] bir başkanlık konseyi oluşturulmuş ve makamlar Sosyalist Parti ile kuzey güçleri arasında şu şekilde paylaşılmıştır: Yürütme organı, üçü kuzeyden, ikisi güneyden olmak üzere beş kişiden oluşmaktaydı. Bakanlık mevkileri ise her bakana bir yardımcı veya karşı taraftan bir vekil olmak üzere eşit olarak dağıtılmıştır.[484] Ordu bu sisteme entegre edilmemiş ve birleşik bir komuta altına alınmıştır. Birliğin sağlanmış olmasına rağmen, her sistem kendi kurumlarını korumuş ve bu kurumlar birleştirilmemiştir.

Yemen Cumhuriyeti'nde Birlik Beyannamesi Anlaşması'nın ilk makalesi şu hususları öngörmektedir: "Tam bir entegrasyon birimi olan iki ülke (Kuzey ve Güney Yemen) arasında, her birinin uluslararası kişiliği, Yemen Cumhuriyeti adı verilen tek bir devlet sisteminde erir. Yemen Cumhuriyeti bir yasama, yürütme ve yargı yetkisine sahip olacaktır".[485] Yemen Cumhuriyeti'nin ilk anayasa metninde: "Yemen toprakları, idari

[482] Mona Harb and Sami Atallah, *Local Governments and Public Goods: Assessing Decentralization in the Arab World*, The Lebanese Center for Policy Studies, First edition 2015, p. 93.
[483] Stephen Day, Ibid, p. 5.
[484] Ibid, p. 5
[485] "1990 Birlik Beyannamesi Anlaşmasının 1. Maddesi".

birimlere, her biri bir tüzel kişiye sahip olan ayrılmıştır." maddesi yer almıştır.[486] İdari yerel yönetimin benimsenmesinin açık metinlerine rağmen ayrıntıların (görevler, yetkiler ve hatta kaynaklar dağıtımı) tanımlanması hususu kanunlar ve düzenlemelere bırakılmıştır. Yerel konseylerin devletin otoritesinin bir parçası olduğu ve yasanın, seçilen bu konseylerin görevlerini, yetkilerini ve haklarını tanımlayacağı vurgulanmıştır. Bu yüzden otoritenin merkezî hükümetten şubelere aktarılacağı bir yönetimin varlığından bahsedebiliriz. Bununla birlikte, iktidar aktarımının mekanizması ve iki rejimi entegre etmek için zaman aralığı açıklamasız kalmıştır. Geçiş dönemi, istikrarlı bir dönem yerine, sadece bir bekleme ve istikrarsızlık dönemi olmuş ve birleşik bir devlete geçişi sağlamamıştır. Esasında bu dönem, 1994 Savaşı ile sonuçlanan barış anlaşmalarına karşı bir darbe ve komplo dönemi olmuştur.

Taraflar arasındaki müzakereler sonrasında 1993 yılında Kuzey-Güney koalisyon hükümeti kurulmasına rağmen Güneyliler, Sana'daki hükümet tarafından siyasi ve ekonomik olarak marjinalleştirildiklerini iddia etmişler, 1994'te birliği bozmak için başarısız bir girişimde bulunmuşlardır.[487] Güney Devlet Başkan Yardımcısı Ali Salim el-Baid'in Aden'e çekilmesi üzerine Cumhurbaşkanı Ali Abdullah Salih olağanüstü hâl ilan ederek el-Baid ve ayrılıkçı Güneylilerle mücadele etme kararı almıştır. El-Baid'in Güney'de bağımsız bir cumhuriyet ilan etmesiyle birlikte Kuzey ve Güney arasında silahlı çatışmalar yaşanmış ve devam eden süreçte Kuzey, Güney'in başkenti Aden'i işgal etmiştir. Ülkeyi terk eden El-Baid, gıyabında yapılan yargılama sonucunda idam cezasına çarptırılmıştır.[488]

1991 Anayasası'na göre, Yemen Cumhuriyeti 21 vilayete bölünmüştür. Valiliklerin nüfüsu 100.000 ila 2.000.000 (ve daha fazla) arasında değişmektedir. Yerel birimler bölündüğü zaman, nüfusun ve coğrafyanın hususiyetleri dikkate alınmamıştır. Yemen, coğrafi çeşitlilik ve demografik farklılıklara sahip olan bir ülkedir. Kuzey Yemen, güney Yemen'e kıyasla daha yoğun bir nüfusa, önemli tarım ve endüstri bölgelerine sahiptir. Diğer yandan güney Yemen, daha büyük bir coğrafi alan, doğal güzellikler, değerli petrol

[486] "1991 yılı Yemen Cumhuriyeti Anayasası, Yerel Otorite Yasası'nın 1. Maddesi".

[487] Ibrahim Arslan,"Yemen: İstikrarsızlaştırılan Bir Ülkede Bölgesel Küresel Güç Mücadelesi." *Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 1 (2015): pp. 17-48, p. 25.

[488] Mark Corcoran, "Timeline: A century of conflict in Yemen,"ABC News, Güncelleme: 22 Nisan 2015, Erişim 4 Mayıs 2015, https://cutt.us/8YydC .

ve gaz kaynaklarına sahiptir. Bu birleşik idari bölünme, demografik ve coğrafi özelliklerin dikkate alınmaması nedeniyle bazı sorunlar ve zorluklara yol açmıştır. Örneğin ülkedeki ilk milletvekili seçimlerinin yapıldığı 1993 yılında, eyaletler ve bölgeler arasındaki temsil dengesizliği nedeniyle kuzey ve güney arasında gerginlikler yaşanmıştır. Güney, büyük bir coğrafi alan ve kuzeye kıyasla daha düşük nüfus içeren bir yapıya sahiptir. Bu durumun neden olduğu olumsuzluklar 1993 parlamento seçimlerinden sonra net bir şekilde ortaya çıkmıştır.

27 Nisan 1993'te yapılan seçimlerin sonuçları Sosyalist Parti'yi hayli endişelendirmişti. Bunun nedeni GHK'nın sandalyelerin %40'ını alırken, Islah Partisi'nin %21'lik oy oranı ile ikinci, Sosyalist Parti'nin %18'lik oy oranı ile üçüncü olmasıydı.[489] Bu seçimler, Yemen Cumhuriyeti'nin kuruluşundan bu yana en dürüst seçimler olarak tanımlandığı için güç dengeleri, ülkenin bütünlüğünün sağlanmasında önemli bir rol oynamıştır. Kuzeydeki nüfus yoğunluğu ise seçim sonuçlarında etkili olmuştur.[490] Seçim sonuçlarından endişeli olan Sosyalist Parti geniş ve merkezî olmayan bir güce sahip yeni bir federalizm sistemi önermiştir. Ayrıca gücün kendisi ile GHK arasında yarı yarıya paylaşılmasını talep etmiştir. Buna karşın GHK, ittifakın üçlü (GHK, Sosyalist Parti ve Islah Partisi) olması konusunda ısrar etmiş, bu durum çatışmayı daha da şiddetlendirmiştir. Bunun üzerine Ürdün Kralı Hüseyin, iki taraf arasında bir çözüm bulmak için ara buluculuk yapma kararı almıştır. Müzakerelerin ardından Şubat 1994'te Amman'da taraflar arasında "Ahit ve Anlaşma Belgesi" imzalanmıştır.[491] Amman müzakereleri, siyasi, idari ve mali alanlarda âdem-i merkeziyetçiliği öngören sözde sözleşme ve anlaşma belgesinin imzalanmasıyla sona ermiştir. Bu anlaşma ile, "devleti inşa etmenin, tek Yemen devletinin işlerini yönetmek için idari ve mali âdem-i merkeziyetçilik temeline bağlı olduğu" teyit edilmiş,[492] müzakereler sonucunda Temsilciler Meclisi'nin yanı sıra her iki tarafın (kuzey ve güney) eşit sayıda üyesinin bulunduğu bir Şura Meclisi kurulmuştur. Merkezî hükümet, dışişleri, silahlı kuvvetler, kamu güvenliği, para birimi, siyasi kaynaklar, mali, parasal,

[489] Stephen Day, Ibid, p. 5.
[490] Stephen Day, Ibid, p. 5.
[491] Mohammed Al-Mikhlafi, "Yemen'de Federal Seçenek: Kalıcı Barışa Giden Bir Yol mu?" *Arab Reform Initiative Center*, https://cutt.us/MIFMI, 7 May 2018, p. 5.
[492] "Ahit ve Anlaşma Belgesinin (7) Maddesi, 1994."

ekonomik, sosyal ve kültürel politikaların hazırlanması, yasa tasarılarının önerilmesi ve bunların uygulanmasının denetlenmesi görevlerini üstlenmektedir.[493] Kendilerinin güçte paydaş olduğunu ve sistemin bir parçası olarak görülmediklerini belirtmişlerdir.

Ahit ve Anlaşma Belgesi, ülkenin birleşmeden önceki devlet esrelerini tamamen gizleyecek şekilde taksim edilmesini ve Yemen Cumhuriyeti'nin mahalif denilen 4-7 idari birimden oluşmasını şart koşuyordu. Siyasî başkent Sana'a, ticari ve ekonomik başkent ise Aden olarak belirlenmiş, bölgelerin tüzel kişiliğe ve mali-idari bağımsızlığa, ayrıca seçilmiş meclislere sahip olması kararlaştırılmıştır.[494] Kuzey ve Güney arasındaki siyasi krizin güçlenmesi sonrasında, Güneyliler federal sisteme geçiş çağrısında bulunmuşlar fakat Kuzey elitleri buna karşı çıkmış ve federalizmin bir ayrılık adımı olduğunu öne sürmüşlerdir. Ürdün Kralı'nın himayesinde Amman'da gerçekleştirilen müzakerelerd sonucunda Ahit ve Anlaşma Antlaşması imzalanmış ve yerel seçimlere dayalı merkezi olmayan bir yönetim sistemi benimsenerek bölgelere geniş yetkiler verilmiştir.

Bu belge (Ahit ve Anlaşma), yerel yönetimin idari ve ekonomik işler, yerel kaynaklar, polis, güvenlik, eğitim, sağlık ve sosyal hizmetlere ilişkin yetkilerini tanımlamıştır.[495] Bunun yanı sıra seçilmiş yerel meclislere, kalkınma ve karar alma sürecine katılma yetkisi vermiş, başka bir parlamento seçim bölgesi hâline gelen seçilmiş bir Şura Konseyi'ni kullanarak yasama otoritesinin rolünü güçlendirmiştir.

Müzakereler ve diyaloglar sürecinde siyasi partiler (GHK Partisi ve Sosyalist Parti) anlaşmazlığı askerî alanda çözmeye hazırlanıyorlardı. Ali Salem El-Beidh 22 Mayıs 1990 öncesi duruma dönüleceğini açıklayınca Sosyalist Parti birlikten çekilmiş ve 1994 Savaşı patlak vermiştir.[496] Bu savaşta Yemen Ulusal Ordusu, güneyin bağımsız bir devleti destekleyen ayrılıkçı güçleriyle çatışmalara girmiştir. Kuzey ve güney arasındaki siyasi, ekonomik ve kültürel farklılıklar, bu savaşın nedenleri arasında yer almaktadır. Güney güçleri, hükümette ve devlet kurumlarında eşit temsil gibi birçok talepte bulunmuş ve kendi

[493] The Covenant and Agreement, paragraph (2-2), the foundations of building the modern state and its bodies, announced on January 18, 1994, and signed by the political parties in the city of Amman on February 20, p. 10.
[494] Nasser M. Al-Taweel, a.g.e.
[495] Ahit ve Anlaşma Belgesinin (2/2) Maddesi, 1994.
[496] Mona Harb and Sami Atallah, Ibid, p. 92.

bölgelerinde yaşam koşullarını iyileştirme ve kalkınmayı talebinde bulunmuşlardır. Mayıs 1994'te, kuzey hükümeti ile güney ayrılıkçıları arasındaki gerginlikler artmış ve başkent San'a ve diğer şehirlerde de çatışmalar patlak vermiştir.[497] Savaş yaklaşık bir ay sürmüş ve Yemen Ulusal Ordusu, ana muharebeleri kazanarak güneyin büyük bir bölümü üzerinde kontrol sağlamıştır. Savaş, Haziran 1994'te güney güçlerinin mağlup olması ile sona ermiştir. Bu savaşta binlerce insan yaralanmış ve ölmüş, altyapı ve ekonomide büyük hasarlar meydana gelmiştir.

1994 Yemen Savaşı, Yemen'deki uzun süreli siyasi ve toplumsal çatışmaların bir parçası olarak ortaya çıkmıştır. Bununla bağlantılı olarak siyasi anlaşmazlıklar ve zorluklar günümüze kadar devam etmektedir. Abdullah el-Baradouni'nin[498] de belirttiği gibi, Yemen birleşmeden önce iki ayrı devletti, ancak halk ve millet tek bir milletti. 1994 Savaşı'ndan sonra Yemen tek bir devlet olmuş, ancak savaşın etkileri ve güneylilerin bu savaştan dolayı duydukları öfke nedeniyle Yemen halkı, iki millet olmuştur.[499] 1994 Savaşı Kuzey'in galibiyeti ile sonuçlanmış, savaştan sonra, adem-i merkeziyetçilik sisteminin uygulanması yolundaki güneydeki şikayetler ele alınmamış bunun aksine güney daha fazla marjinalleşmeye ve şiddetli bir merkezîleşmeye maruz kalmıştır. Kolektif cumhurbaşkanlığı sistemi, bireysel cumhurbaşkanlığı sistemiyle değiştirilmiş ve yetkiler cumhurbaşkanının eline geçmiştir.

1994 Savaşı'ndan sonra anayasa değişiklikleri yapılmış ve eklenen yeni maddeler cumhurbaşkanına geniş yetkiler sağlamıştır.[500] Bu değişiklikler, cumhurbaşkanına geniş yetkiler vererek onu yönetimde ve karar alma süreçlerinde güçlü bir konuma getirmiştir. Artık cumhurbaşkanı, başbakanları atama ve görevden alma, hükümeti kurma, yürütme

---

497 Mona Harb and Sami Atallah, Ibid, p. 92.

498 Abdullah el-Baradouni: Yemenli bir şair ve eleştirmen, MS 1929'da Yemen'in Dhamar vilayetinin Al-Bardoun köyünde doğdu ve basit bir köylü ailesinin bakımı altında yaşadı, 1999 yılında, yirminci yüzyılın en önemli ve ünlü Arap şairlerinden biri olarak kabul edilen el-Baradouni uzun bir edebi kariyerin ardından vefat etti. Bkz. https://www.albaradouni.com/.

499 Yemen Cumhuriyeti Anayasası, 1991, Yerel Otorite Yasası'nın 1. maddesi.

500 Muhammed Knoush Al-Shara, "Yemen'deki siyasi dönüşümler sorunu; Fırsatlar ve zorluklar 1990-2012", *Al-Manara Journal for Research and Studies* (2014), s. 307.

kararnameleri ve önemli kararları çıkarma gibi güçlü yetkilerine sahip olmuştur.[501] Ayrıca cumhurbaşkanı, Yemen Silahlı Kuvvetleri'nin en üst komutanı haline gelmiştir. Bu anayasa değişiklikleri bazı tartışmaları ve eleştirileri beraberinde getirmiştir. Bazıları bunu cumhurbaşkanında büyük bir güç yoğunlaşması olarak değerlendirmiş ve hükümet kolları arasında ve yargının bağımsızlığı arasında dengesizlik unsuru olduğunu belirtmiştir. Ayrıca bu değişiklikler, demokrasi ve insan hakları üzerinde cumhurbaşkanının yetkilerinin etkisinin oluşmasına neden olmuştur. Bu değişikliklerle, Yemen'in cumhurbaşkanlığı sistemine daha yakın bir anayasal yapıya sahip olduğu ve anayasanın cumhurbaşkanına, başbakan ve Yüksek Yargı Konseyi Başkanı'nı atama yetkisi verdiği görülmektedir. İç Savaş'ın ardından onaylanan anayasa, merkezî olmayan yönetim anlayışını ön plana çıkarmıştır.[502] Anayasa'nın ilk bölümlerinde, yerel otoritelerin halk egemenliğinin bir yansıması olduğuna vurgu yapılmıştır. Yasama, yürütme ve yargı dahil hükümetin üç yetkisine ek olarak, eyalet konseyleri ve müdürlüklerin yerel yönetimin somutlaşmış göstergeleri olduğu açıkça belirlenmiştir. Bu kurumların temel amaçlarının hükümet işlerini yerel düzeyde denetleme ve ilişkileri yönetme olduğu söylenebilir. Yerel yönetim birimleri hükümetin yürütme otoritesinin bir parçası olarak sınıflandırılmıştır. 1994 Savaşı'nın ardından, âdem-i merkeziyetçi bir yönetim sistemi uygulanması için talepler yükselmiş, 1998 yılında, merkezî hükümetin tayin ettiği ilçe (bölge) müdürleri, eyalette başkanlık hükümetinin yürütme yetkisine tabi tutulmuştur. Yerel yönetim birimleri hükümetin yürütme gücünün bir parçasıydı.[503] Merkezi olmayan bir yönetim sistemine geçişe rağmen, valilerin atanması merkezden ve cumhurbaşkanlığı kararıyla gerçekleşiyordu. Bu da yerel yönetim sisteminin özünün kaybolmasına ve bu sürecin merkezî otoritenin destekçilerine yeni iş imkanları yaratmasına izin vermesine neden olmuştur. Valiler ve diğer yerel görevliler genellikle kuzeyde, özellikle de eski Cumhurbaşkanı Ali Abdullah Salih'in doğum yeri olan Sanhan bölgesinde yaşayanlar arasından seçilmekteydi. Bu durum güney bölgeleri için de geçerliydi.

---

[501] "Yemen Cumhuriyeti Anayasası, 1991, Yerel Otorite Yasası'nın 1. Maddesi".

[502] "Yemen Cumhuriyeti Anayasası, 1991, Yerel Otorite Yasası'nın 1. Maddesi".

[503] Majid Al-Madhaji, ve ve diğerleri, "Yemen'de yerel meclislerin kilit rolü", *Sana'a Stratejik Araştırmalar Merkezi,* 2016, s. 3.

2000 yılında merkezi hükümet tarafından çıkarılan ve bir sonraki yıl yürürlüğe giren yerel yönetim yasasının temel amacı, yerel düzeyde yetkileri dağıtarak gerilimleri azaltmak ve merkezi hükümet üzerindeki siyasi baskıyı hafifletmekti. Yerel yönetim yasası kapsamında yerel konseylerin oluşturulması için bir plan öngörülmüştür. Bu yasa uyarınca yerel konseylerin yetki ve görevleri belirlenmiş, böylece bölgelerde özerklik ve yerel işlerin yönetimi sağlanmıştır. Bu yerel konseyler, Yemen'in tüm şehirlerinde ve kırsal bölgelerde yürütme organları olarak görev yapmıştır.[504] Yerel yönetim yasası ile yerel konseyler kurmak için bir plan oluşturulmuştur.

Merkezî hükümet dış ilişkiler, ordu ve güvenlik gibi alanlarda yasama hakkına sahipti. Ancak anayasa, muhafazakârları doğrudan yürütme yetkisi önünde sorumlu kılmış ve bu yasa 2008'de yerel muhafazakârların seçilmesinden sonra bile yürürlükte kalmıştır. Yerel yönetimlerin kurulmasından önce eğitim, sağlık, su, kanalizasyon, çöp toplama, yollar, elektrik ve vergi toplama gibi işlerle merkezi yönetim tarafından atanan merkez yöneticileri ilgileniyorlardı.[505] Ancak 2000 yılında çıkarılan yerel yönetim yasasıyla, merkezi hükümetin bazı yetkileri birçok alanda yerel yönetimlere aktarılmıştır. Madde 4'te, yerel hükümetlerin merkezî hükümetin bir parçası olduğu, dört ilke ve temel üzerine inşa edildiği belirtilmiştir (seçilmiş yerel konseyler aracılığıyla halk katılımının genişletilmesi, mali merkeziyetçilik, idari merkeziyetçilik ve hizmet sunumunda merkeziyetçilik). Yemen'deki yerel yönetim teriminden iki birim anlaşılmaktadır: vilayetler ve bölgeler. Bu birimlerde bulunan kurumlar ise şunlardır: konseyler, eyaletler ve yürütme organları.[506] Yerel yönetimlere, günlük yaşamla ilgili tüm görevlerin yanı sıra kalkınma projeleri için kaynak tahsis etmek yükümlülüğü verilmiş, fakat bu konuyla ilgili açık olmayan hükümler nedeniyle merkezî hükümet tüm yerel önlemleri iptal etme hakkını elinde tutmuştur.

3.2. Yerel Yönetimlerin Ortaya Çıkışı (2001-2011)

Yemen'deki yerel yönetim, zorlu bir süreçten geçmiş ve bu süreçte hükümet ile muhalefet arasında birçok çatışma yaşanmıştır. Siyasi güçler, yerel yönetimi çatışmalarının

---

504 Majid Al-Madhaji, ve ve diğerleri, a.g.e., s. 4.
505 A.g.e., s. 5.
506 Yemen: Decentralisation and LocalDevelopment Support Programme, Report on the Final Evaluation of the UNDP and UNCDF Local Development Programme, Submitted to the UNCDF3rd June 2008, p. 15.

bahanesi olarak kullanmıştır. Bu durum, Yemen'deki çatışmanın temelinde bir güç mücadelesi olduğunu göstermektedir. Yetki paylaşımı talepleri arttıkça, yönetim yeni bir yasa çıkarmak suretiyle yerel yönetimi geliştirmeyi amaçlamıştır. 2001 yılı, Yemen'in yerel yönetim sürecine girişinin ilk başlangıcı olarak kabul edilmektedir. Yemen Cumhuriyeti, 21 eyalete ayrılmakta ve her eyalet, şehirleri, bölgeleri, mahalleleri ve alt bölgeleri içeren 333 yönetim birimi tarafından yönetilmektedir.[507] Yemen, belirli bir yasal plan olmaksızın yerel yönetim deneyimine başladığını söylemek mümkündür. Yürütme bakanlıklarının yerel meclislere bazı yetkilerini devretmesini belirleyen yasal düzenlemeler ise sınırlı sayıda idi. Yasalar belirsizlikler içeriyordu. Bu nedenle, bahsi geçen belirsizlikleri daha sonraki uygulama yönetmelikleri ile ele almak gerekmiştir. Sonrasında 2001 yılında yerel seçimlere hazırlık olarak 24 sayılı, yerel yönetimlerin mali oranlarını belirleyen 265 sayılı Başbakan kararı ve ayrıca illerin sınırlarını belirleyen kararlar yayınlanmıştır.[508] Görünüşe göre, il sınırlarının belirlenmesi ve bölünmesi kararı, sosyal ve kültürel yerine siyasi açıdan ele alınmıştır. Yani, il sınırlarının çizilmesi, hükümetin popülerlik kazandığı bölgelerde daha fazla ilin oluşturulmasına neden olmuş ve bu bölünme, sömürgeciliğin ürettiği bölünmeden farklı olmayan bir coğrafi çatışmaya neden olmuştur. Örneğin, Hadramut eyaletini iki bölüme ayırmak için çabalar gösterilmiş fakat bu adım büyük bir muhalefetle karşılaşmış ve hükümet bu fikrinden vazgeçmiştir.

Madde 4, idari birimlerin tüzel kişiliğe sahip olduğunu ve idari birim sınırları içinde görevlerini ve yetkilerini icra ettiğini belirtmektedir. Ayrıca, idari birimler, kendileri için programlar, planlar ve yatırım bütçeleri önerisinde bulunmaktadır.[509] Belirli bir mekanizma belirtilmediği için yerel otoritelerin yetkilerini kullanma şekli belirlenmemiş, kullanılabilecek yasal sınırlar da belirtilmemiştir. Ayrıca yasa, yerel idari birimlere vatandaşların işlerini yönetme ve idari kararlar alma konusunda büyük bir rol vermemiştir. Bunlara ek olarak, yerel yönetim yasasında yerel birimlerle ilgili herhangi bir siyasi yetkinin varlığından bahsedilmemiştir.

---

[507] Moosa Elayah, Law Ascholin, Yemen'deki çatışma ve yerinden edilmiş kişilere yardımda sivil toplum kuruluşlarının rolü, Aralık 2020, https://www.researchgate.net/publication/341521679, Arab Future Magazine, Sayı 510, s. 78.

[508] Mona Harb & Sami Atallah, Ibid, p. 99.

[509] "The Constitution of Yemen issued in 1991 with its amendments until 2015, (146)".

Muhalefetin baskısı nedeniyle, Yerel Yönetim Kanunu'nun 9. maddesi çıkarılmıştır. Maddenin içeriği şu şekildedir: "Yerel konseyler, bölgelerdeki vatandaşlar tarafından doğrudan serbest seçimlerle seçilir.[510]" Genel seçimler aracılığıyla yerel meclis temsilcileri seçilmekte, seçimlerde basit çoğunluk sistemi uygulanmakta ve her ilçeye, il meclisinde bir temsilci seçme hakkı verilmekteydi. Vatandaşlara biri yerel yönetim meclisinde bölgelerini temsil edecek adayı seçmek için, diğeri ise il yönetim meclisinde ilçelerini temsil edecek adayı seçmek için seçimlerde iki kâğıt veriliyordu.

2000/4 Yerel Yönetim Yasası kapsamında üç temel unsurun varlığından bahsetmek mümkündür: 1- Halk tarafından seçilen meclisler, 2- Atanmış icra başkanları, 3- Yürütme idari organları.[511] Yasa'nın 13. maddesi, zorlayıcı koşullar nedeniyle yeni seçimlerin yapılamayacağı durumlar haricinde yerel meclislerin dört yıllık sürelerle görev yapacaklarını belirtmektedir.[512] İl, politik değil, idari bir birim olarak kabul edilmektedir. Yerel meclisler, yürütme gücünün otoritesine tabi tutulmuştur. Vali, ilde en yüksek sorumlu olarak cumhurbaşkanı tarafından atanmaktadır. Aynı zamanda il meclisi başkanı ve tüm yerel idarelerin de başkanı olup cumhurbaşkanı ve hükümete karşı sorumluluğu bulunmaktadır.[513] Yerel yönetim sisteminde, yerel meclis başkanları ve valilerin cumhurbaşkanlığı kararnamesi ile atanması çift başlılık yaratmaktadır. GHK parlamentoda çoğunluğa sahiptir. Parlamentoda oyların üçte ikisini elinde bulundurarak, partiye iktidar ve muhalefet arasında tartışma yaratan anayasal değişiklikler yapma imkânı tanımıştır. Yerel Yönetim Yasası'nın 13. maddesinde, dört yıl sürmesi gerektiği belirtilmesine rağmen, anayasal değişiklikler yapılarak yerel meclislerin yönetim süresi altı yıla uzatılmıştır. Bu durum muhalefet tarafından büyük bir tepkiyle karşılanmış ve tartışma ortamının oluşmasına neden olmuştur.

2006 Cumhurbaşkanlığı seçimlerinden sonra, muhalefet partileri itirazlarını ve taleplerinin çatısını genişletmek için çaba harcamışlardır. Bunun sonucunda, "Ulusal Diyalog Hazırlık Komitesi" (UDHK) oluşturulmuş ve bu komite 2009 yılında "Ulusal

[510] "Yerel Yönetim Yasası 2000, Birinci Bölüm, Madde 9, Yemen hükümeti web sitesi, https://cutt.us/qZwol."
[511] Leonardo G. Romeo, Mohamed El-Mensi, Ibid, p. 3.
[512] Yerel Yönetim Yasası 2000, Ibid.
[513] Moosa Elayah, Law Ascholin, a.g.e, s. 78.

Kurtuluş Belgesi" (UKB) adı verilen yeni bir belge yayınlamıştır. Bu belge, devlet yapısının yeniden şekillendirilmesinin kabul edilmesini ve benimsenmesini içeriyordu.[514] "UKB" devlet meseleleri kapsamında Yemen'in istikrarını tehdit eden birçok konuya özellikle de Güney konusuna odaklanmıştır. Belge, Güney'in birçok talebini ele almış ve özellikle 1994'te Yemen'de yaşanan iç savaşın sonuçlarıyla başa çıkmak için köklü çözümler bulmayı amaçlamıştır. Yemen'deki birçok siyasinin onayını almış fakat ülkenin içinde bulunduğu zorlu siyasi ve güvenlik koşulları nedeniyle henüz uygulamaya konulamamıştır.[515] "Ulusal Kurtarma Belgesi" birçok eyaletli yapıya dayanmakta ve Güney Yemen sorununa çözüm önerisi olarak görülmekteydi. Ayrıca, merkezi olmayan bir devlet yapısının, siyasi çatışmalardan çıkmanın, güç ve zenginlik dağılımının adil olmasının, despotizm ve tekelleşme, hükümdarlık ve mirasın engellenmesinin yanı sıra siyasi katılımı arttırmanın, demokratik bir dönüşüm sağlamanın ve barışçıl bir güç paylaşımının sağlanmasının bir gerekliliği hâline gelmiştir. Komite, siyasi istikrarın sağlanması ve mevcut hükümet partisinden güç ve iktidar yetkisinin alınmamasını garanti altına alacak seçenekler oluşturmayı başarmıştır: Ahit ve Anlaşma Belgesi'nde belirtildiği gibi federalizm seçeneği ve tam yetkili yerel yönetim seçeneği.[516] Genişletilmiş Ulusal Diyalog Konferansı sırasında birçok seçenek belirlenmiş ve bölgesel merkezsizlik seçeneklerinden birinin benimsenmesi sürecinde nesnel standartlar ile siyasi, ekonomik ve sosyal boyutları belirlenmiştir. Merkezsiz birimlerin belirlenmesi aşamasında millî siyasi boyut, coğrafi boyut, nüfus dengesi ve demografik ağırlık gibi unsurlar dikkate alınarak adil kalkınma ve ekonomik boyut sağlanması için bir denge yaratılmıştır. Ayrıca, her bölge için deniz yolu çıkışının bulunması, yerel ve merkezî yönetim organları için serbest ve doğrudan adil seçimlerin sağlanması, liderlerin seçilmesi ve kararların alınması sürecinde şeffaflık ve demokrasinin sağlanması hususları da önemle dikkate alınmıştır.[517]

Başkan, Eylül 2007'de merkezî yönetim sistemi yerine yerel yönetim sistemi getirme isteğini dile getirmiş ve yerel valiler (muhafazakârlar) ve yöneticilerin seçilmesi yoluyla

[514] Nasser M. Al-Taweel, a.g.e.
[515] Ulusal Kurtuluş Belgesi 2009.
[516] Nasser M. Al-Taweel, a.g.e.
[517] Ulusal Kurtuluş Belgesi 2009.

bazı bağımsızlık derecelerinin kapısını açmıştır.[518] Fakat sonraki yıllarda, deneyimin umut verici olmadığı, siyasi sistemin daha derin bir bozukluğa sahip olduğu ve Başkan Ali Abdullah Saleh'in çoğunluğun kontrolünü elinde tuttuğu görülmüştür. Bu olumsuzluklar, Güney'deki geniş kitlelerin tek değişikliğin ayrılma olacağı hissine kapılmasına neden olmuştur. 2007'de protestolar başlamış ve sonraki yıl, korku hissi nedeniyle, sistem âdem-i merkeziyetçiliğe (yerel yönetimi) doğru eğilim göstermiş ve valiler için yerel konsey üyeleri tarafından dolaylı seçimlere izin verilmiştir.[519] Güneyliler Yemen'de devam eden savaşı sona erdirme ile haklarını ve çıkarlarını geri kazanmayı içeren diplomatik bir çözüm bulunmasını beklemektedirler. Aynı zamanda, gelecekte bağımsız güney devleti inşasına yardımcı olabilmesini de muhtemel kılacak şekilde özel sektörlerini geliştirmek ve yerel ekonomilerini iyileştirmek için büyük çaba harcamaktadırlar. Madde 147, Yemen'de yerel yönetim otoritesinin çift başlı niteliğini yansıtmaktadır. Yönetim birimleri, yerel meclisler ve valiler, cumhurbaşkanı ve bakanlar kurulu önünde sorumludur. Bu maddeye göre, bu kuruluşların kararları bağlayıcıdır ve bu da merkezî otoritenin yerel otoritelerin işlerine müdahale edebileceği ve gerektiğinde kararlarını iptal edebileceği anlamına gelmektedir.[520] 2008 yılında yerel yönetimler yasasında yapılan değişiklikler sonrasında, il ve ilçe düzeyindeki yerel konsey üyelerine valilerin seçme hakkı verilmiştir. Özellikle Sa'dah ve Dali'a vilayetlerinde yasal açıdan geçerli olmasına rağmen, başkan birçok seçimin sonuçlarını iptal etmiş ve müdahalelerde bulunmuştur. Sa'dah, Dali'a ve bazı bölgelerde valiler, başkanlık kararnamesiyle atanmıştır.[521] Birçok yasa ve anayasa maddeleriyle, başkanın yetkisini sınırlamaya yönelik çabalarına rağmen, karar alma konusunda yetkisini geri çekmeyen başkan Salih, GHK Partisi aracılığıyla yerel meclisler ve parlamentoda çoğunluğa sahip durumdadır. Bu çoğunluk, GHK Partisi üyeleri tarafından alınan bir başkanlık kararı sayesinde valilerin seçilmesini sağlamaktadır.

Yasal metinlerde bazı çelişkilerin bulunduğu açıktır. Örneğin, 4. madde yerel yönetim sisteminin idari ve mali merkezsizlik ilkesine dayandığını, 10. madde ise yerel birimin ve

[518] Yemen: Decentralisation and Local Development Support Programme, Ibid, p. 17.
[519] Stephen Day, Ibid, p. 6.
[520] The Constitution of Yemen issued in 1991 with its amendments until 2015 (147).
[521] Majid Al-Madhaji, ve ve diğerleri, a.g.e., s. 5.

yerel meclislerin devlet otoritesinin ayrılmaz bir parçası olduğunu belirtmektedir.[522] Bazı yerel yönetim yasaları belirsiz veya aşırı argo bir dil içermekte, bu da manipülasyon yapmak isteyenlere, merkezî otoritenin diğer bölgelerdeki gücünü koruyacak şekilde söz konusu metinleri çıkarma imkânı vermektedir. Yerel yönetim yasasındaki belirsizlikler nedeniyle yerel meclisler arasındaki sorumlulukların belirlenmesinde zorluklar yaşanmaktadır. Ek olarak, yerel meclisler, merkezî finansmana bağlı oldukları için bağımsızlığa sahip değillerdir. Bu nedenle yerel yönetimler, kalkınma projelerinin finansmanında birçok mali zorlukla karşılaşmaktadır. Tarihî deneyimler, Yemen gibi ülkelerde yerel yönetimin en uygun sistem olduğunu gösterse de yerel yönetim deneyimi, sistemin yoğun merkeziyetini hafifletme ve güç paylaşımı yerine yeni görevler yaratmayı hedeflediği için amacına ulaşamamıştır. Basit çoğunluğun, GHK Partisi'nin hakimiyetini dayatmada büyük bir rol oynadığı ve sonunda ulusal demokratik sürecin tüm yönlerinde hakimiyetin tek taraflı bir nitelik kazandığı görülmüştür.[523] Muhalefet partileri, sistem reformu taleplerini yönetmek için bir cephe oluşturarak GHK Partisi'nin egemenliğiyle başa çıkmak için çalışmalarını koordine etmişlerdir. Bunu, cumhurbaşkanlığı kurumunun resmî meşruiyetine zarar vermeden GHK partisinden iktidarı almak için bir yol olarak görmüşlerdir. Sistem ve muhalefet arasındaki çatışma denklemi, muhalefetin talepleri yükseldikçe gelişmeye devam etmiş ve sistem tehlike hissettiğinde, âdem-i merkeziyetçiliğe yönelecek şekilde hareket etti. Salih'in muhalefetle mücadele etmek ve iktidarda kalmak için kullandığı aracın âdem-i merkeziyetçilik olduğu görülmüştür.

Yerel deneyim merkezi genel olarak hükümetin bazı yetkilerini kaldırma konusunda başarılı olmuş fakat yürütme, yerel konseylerin herhangi bir faaliyetini veto etme hakkını elinde tutmuştur. Bunun nedeni ise yerel konseylerin yetki alanlarının açıkça belirtilmemesiydi. Yemen'deki yerel yönetim ve otoriteler modeli, merkezî hükümet ile yerel otoriteler sistemi arasındaki işlevsel sorumlulukların net olmayan bir şekilde dağıtılmasıyla karşı karşıya kalmakta ve bu da finansal ilişkileri etkilemektedir. Ayrıca yerel sistemin yetkilerindeki mevcut eksiklikler, görevlerini tam olarak yerine getirmesinin önünde bir engel teşkil etmektedir. Bu yüzden, yerel konseylere planlama, finansman,

[522] Yerel Yönetim Yasası 2000, a.g.e.
[523] Mona Harb & Sami Atallah, Ibid, p. 95.

yönetim ve hizmet sunma yetkilerinin verilmesi gerektiği söylenebilir. Bu da yürütme organlarının kontrolünün tamamen yerel yönetim konseyde olması ve yerel gelir sisteminde düzeltmeler yapılmasını gerektirmektedir.[524]

Yemen'in eyaletleri için ana gelir kaynağı olmasına rağmen petrol ve gaz gibi doğal kaynaklar nadir olup bunların gelirleri devlet bütçesini karşılamamaktadır. BM raporlarına göre, Yemen yenilenebilir kaynaklar konusunda büyük potansiyele sahip olup güneş radyasyonu ve rüzgâr seviyesi açısından dünyada lider konumundadır. Bu kaynaklar, yüksek rakımlı kırsal toplulukların enerji tedarikini genişletmek için kaynak sağlama hususunda elverişli bir niteliğe sahiptir.[525] Yerel yönetim sistemi, kaynakları toplamayı ve kalkınma projelerinde harcamayı gerektirmektedir. Fakat gerçekte olan, bu kaynakların yerel olarak toplanıp merkezî olarak Sana'a'daki otoriteler tarafından dağıtılması ve yaygın yolsuzluk nedeniyle yerel olarak toplanan gelirlerin dağıtılanlardan çok daha büyük bir miktarda olmasıdır.[526] Bu duruma, kaynak sorunu ve yolsuzlukla mücadele ederek amaçları karşılayacak alternatifler bulacak ve mevcut olan kaynakları kullanıp geliştirerek onları koruyabilecek bir devletin olmamasının neden olduğu görülmektedir.

3.3. Siyasi Krizinin Çözümü için Federasyon Projesi (2008-2011)

Adem-i merkeziyetçilik ve reform süreçleri ülkede geniş bir tartışma konusu oluşturmaktadır. Siyasi ve kalkınma alanlarındaki reformlar, ülkenin bu alanlarda karşı karşıya olduğu ana zorluklarla ilişkilidir. Yemen'de birinci siyasi zorluk, modern bir devletin kurulmasına ve ulusal topraklarda etkin kontrolün sağlanmasına yönelik çabaları içermektedir. Bu, karmaşık bir toplumsal ve siyasi yapı içinde ülkenin etkin ve istikrarlı bir şekilde işleyen bir devlet inşa etme konusunda aynı zamanda birçok zorlukla karşı karşıya olduğu anlamına gelir. Bu zorluk, ulusal toprakların kontrolünde etkin olan uluslararası kurumların geliştirilmesi ihtiyacını da içermektedir. Etkin bir şekilde yasaları uygulayabilen ve kamu işlerini etkili bir şekilde yönetebilen güçlü devlet kurumlarının kurulması bu bağlamda gereklidir. İlk siyasi zorluğun, karmaşık bir sosyal ve siyasi yapıya sahip olan bir

[524] Leonardo G. Romeo, Mohamed El-Mensi, Ibid, p. 23.
[525] Sofia Palli, Ibid, p. 8.
[526] Majid Al-Madhaji, ve ve diğerleri, a.g.e, p. 5.

ülkede modern bir devlet oluşturma ve millî topraklar üzerinde etkili kontrol sağlamayı amaçlaması hususlarında bulunduğu söylenebilir. Bu zorluk, etkili uluslararası kurumların geliştirilmesi, sağlam yönetimler geliştirme ve demokrasiyi güçlendirme çalışmalarıyla ilişkilidir.[527] İkinci siyasi zorluk ise, ülkenin birliğini koruma ve kuzey ile güney arasındaki entegrasyonu güçlendirme amaçları ile ilgilidir. Bu da farklı taraflar arasındaki ilişkilerin geliştirilmesi ile ulusal uyum ve dayanışmanın sağlanmasını gerektirmektedir. Üçüncü kalkınma zorluğu ise büyümeyi hızlandırma ve yoksulluğun azaltılması amaçlarından kaynaklanmaktadır.[528] Bu zorluk, yatırımın güçlendirilmesi, altyapının geliştirilmesi, yeni endüstrilerin güçlendirilmesi ile eğitim ve sağlık seviyelerinin iyileştirilmesi çalışmalarıyla ilgilidir. Bu nedenle, hedeflere ulaşmak için büyük çaba ve kararlılığın gerekli olduğu ortadadır. Federalizm projesinden, birliğin gerçekleştirilmesinden önce ve birlik ile devlet yapısı üzerine görüşmeler sırasında farklı zamanlarda bahsedilmiştir. Kuzey ve güneydeki iktidar partileri Aden Antlaşması'nda birleşik devletin şekli hakkında farklı projeler sunmuşlardır. Kuzeyde GHK federalizm önerisinde bulunurken güneydeki Sosyalist Parti geçici birliğin devamını ve uluslararası nitelikte çift karakterli bir proje önermiştir.[529]

Her iki ülke de geçiş dönemi sürecinde eski isimlerini korumuşlardır (Güney Yemen "Halkın Demokratik Yemen Cumhuriyeti", Kuzey Yemen "Arap Yemen Cumhuriyeti"). Fakat SSCB'nin çöküşü ve Soğuk Savaş'ın sona ermesi, güneydeki liderliğin bütüncül birlik yolunu izlemesine neden olmuştur. Güney güçlerinin başlangıçta federalizm önerisini reddetmelerinin nedeninin petrol gelirlerinden mahrum kalmak kaygısı ve sıkıntısı olması muhtemeldir. Çünkü o dönemde kuzeyde petrol çıkarma faaliyetleri başlamıştı. 1993 seçimlerinin ardından seçim sonuçları Sosyalist Parti tarafında endişe yaratmış ve bu, güneyli elitlerin federalizm fikrini önermesine neden olmuştur. Bu öneri, GHK Partisi tarafından reddedilmiş ve ayrılığın bir işareti olarak görülmüştür. Kral Hüseyin, 1993 yılında çatışmayı sonlandırmak ve Ürdün'ün başkenti Amman'daki siyasi güçler arasında bir ulusal diyalog konferansı koordine etmek için müdahale ederek belge niteliğinde bir

[527] Leonardo G. Romeo, Mohamed El-Mensi, Ibid, p. 23.
[528] Muhammed Knoush Al-Shara, a.g.e. s. 305
[529] Sohaib Shamsan, Ibid. p. 6

diyalog anlaşması hazırlamış ve bu durum, yönetimsel merkeziyetçilik sisteminin benimsenmesini öngören bir orta yol yaratmıştır.[530]

Sosyalist Parti, süregelen siyasi çatışmaları sona erdirmek için Kapsamlı Diyalog Konferansı (KDK) sırasında federalizm fikrini önermiş, fakat bu fikir OTP tarafından reddedilmiştir. İktidar partisi ve muhalefet arasındaki çatışmanın arttığı ve vatan toprağının bütünlüğüne yönelik risklerin var olduğu bu ortamda Yemen'deki siyasi partiler iki temel konuda ortak bir duruş sergilemişlerdir:

-Anayasa değişikliğinin, ulusal bütünlüğü korumak ve istikrarı yeniden sağlamak için gerekliliği

-Merkezî yönetimden uzaklaşma hedefine ulaşmak.

Partiler arasındaki bu uzlaşma, ülkedeki çatışmaları sona erdirme ve istikrar sağlama yolunda olumlu bir adım olarak kabul edilebilir.[531]

KDK müzakereleri sırasında, idari ve mali işlerde tam yetkiye sahip adem-i merkeziyetçi bir sistem fikri önerilirken siyasi konuların merkezî otorite tarafından ele alınması uygulaması devam etmiştir. Ancak Sosyalist Parti, mevcut basit yapıdan federal bir devlete dönüşüm talebinde bulunmuştur.[532] Diğer partiler idari ve mali yönden merkezsizliği tercih ederken yerel yönetimler büyük bölgelere dayalı tam yetkili bir yönetim kurarak basit devlette var olmayı tercih etmişlerdir. Ancak Sosyalist Parti, güney sorununun çözümü için idarî ve malî merkezsizliğin yeterli olmadığını düşünmüş ve federal bir devlet kurulması yoluyla siyasî, idarî ve malî merkezsizliği sağlayan bir çözüm önerisinde bulunmuştur. OTP 2009'da "Ulusal Kurtarma Vizyon Projesi" (UKB) adlı bir belge hazırlamış ve merkezsizliği sağlamak için iki seçenek sunmuştur: basit bir devlette (üniter devlet) büyük bölgelere dayalı tam yetkili yerel yönetimlerin kurulması veya federal bir devlete dönüşümün sağlanması.[533]

---

[530] Jamal Sanad Al-Suwaidan ve diğerleri, *Yemen Savaşı 1994: Sebepler ve Sonuçlar,* Emirates Stratejik Araştırmalar ve Araştırma Merkezi, Abu Dabi, BAE, 2014, 4. Baskı, s. 23.

[531] Mervan Selim Ali. *Kitap Sunumu: Yemen'de Uyuşmazlık Pusulası (En Önemli Stratejik Dönüşümlerin İncelenmesi)* politik sorunlar, 2020, s. 27.

[532] Muhammed Knoush Al-Shara, a.g.e., s. 300.

[533] Mohammed Al-Mikhlafi, a.g.e., p. 4.

2011 yılında Arap Baharı ile birlikte Yemen'de protestolar başlamış ve ulusal diyalog konferansında federalizm yeniden gündeme gelmiştir. Ancak bu kez federalizm fikri gerçekten uygulama aşamasına geçirilmiş, reddedilmesi konusunda bir tartışma olmamıştır. Tartışma, federalizmin detayları, düzeyleri ve coğrafi sınırlarıyla ilgili olarak ortaya çıkmıştır.

3.4. Yemen'deki Siyasi İstikrarsızlığa Çözüm Olarak Federasyon Düşüncesinin Benimsenmesi (2012-2015)

2011 yılında Yemen, Arap Baharı olarak bilinen bir hareketin başlamasına şahit olmuştur. Yemen'in şehir sokaklarında protesto yürüyüşleri başlamış ve muhalefet partileri, iktidar partisinin devrilmesi amacıyla devrime katılmışlardır. Bunun üzerine Yemen'de iç savaş korkusu baş göstermiş ve Körfez İşbirliği Konseyi, krizin sonlanması için müdahale etmek zorunda kalmıştır. "Körfez İşbirliği Konseyi İnisiyatifi" bu amaçla sunulmuştur. Saleh ve muhalefet partilerinin temsilcileri 23 Kasım'da Suudi Arabistan'da, KİK'in üye ülkelerinin inisiyatif ve uygulama mekanizmasını içeren bir plan olan "Körfez İş Birliği Konseyi Girişimi"ni imzalamışlardır.[534] Bu anlaşma, Saleh ve yardımcılarına dokunulmazlık sağlayarak Şubat 2012'de cumhurbaşkanlığı seçimleri yapılmasını, millî bir hükümetin kurulmasını ve tüm Yemen toplumunun temsil edildiği kapsamlı bir ulusal diyalog konferansının gerçekleştirilmesini içermekteydi. Konferansın süresi, Körfez İşbirliği Konseyi'nin girişimine göre 6 ay olarak belirlenmiştir.[535]

Son olaylar göz önüne alındığında devrim öncesi ve sonrası olmak üzere iki dönem ayrımı yapmak mümkündür:

Devrim öncesi dönem, Tarihsel olarak, uzun yıllara yayılan bir soruna işaret etmekte olan Yemen krizi 1990'da birliğin sağlanmasından sonra şiddetlenmiştir. 2004 ile 2010 yılları arasında, Yemen kuzey-güney savaşına tanık olmuş ve ülkedeki güvenlik durumu ve sosyo-ekonomik koşullar kötüleşmeye başlamıştır.[536] 2011'de yolsuzluk, zulüm ve kötü

[534] Philip Barrett Holzapfel, Ibid, p. 16.
[535] "Geçiş döneminin ilk aşaması olan Körfez insiyatifinin yürütme mekanizması metni, Yemen Cumhuriyeti'nin resmi web sitesi". https://yemen-nic.info/sectors/politics/trans/initiative.php .
[536] Eric Robinson, ve değerleri, What Factors Cause Individuals to Reject Violent Extremism in Yemen? RAWD Foundation Report, Library of Congress, ISBN: 978-0-8330-9809-2, s. 7-8.

yönetim karşıtı protestolar patlak vermiş, siyasi, sosyal ve ekonomik reformların yapılması talep edilmiştir. Bu protestolar şiddetlenerek "11 Şubat Devrimi" olarak bilinen halk hareketine dönüşmüştür.

Devrim sonrası dönem, Eski Yemen Cumhurbaşkanı Ali Abdullah Saleh'in Kasım 2011'deki devrilmesinin ardından geçici hükümet kurulmuş ve Ulusal Diyalog'un başlaması için hazırlıklar yapılmıştır. Güney hareketi iki gruba ayrılmış ve daha güçlü olan grup diyaloğa katılmayı reddetmiştir. Diğer grup ise güney devletinin kurulması için mücadele etmeye devam kararı almıştır. Ayrıca, ikinci grup konferansa katılmayı kabul etmiş fakat taleplerinin karşılanmaması durumunda birkaç kez geri çekilme tehdidinde bulunmuştur. [537]Mart 2013'te, Yemen'in başkenti Sana'a'da Yemen Ulusal Diyalog Konferansı (UDK) düzenlenmiştir. Bu konferansta birçok siyasi ve sosyal örgüt ile kadın ve gençlik örgütleri, bunun yanı sıra kabileler de yer almıştır. Tartışmalar genel olarak güney sorunu etrafında dönmüş ve Sa'dah sorunu da dahil Yemen'deki istikrarı tehdit eden ana sorunların tek çözümünün federal bir sistem kurulması olunduğuna karar verilmiştir. Bu fikir, tüm gruplar tarafından kabul edilmiştir. Güney meselesinden sorumlu grupta ise Yemen'in gelecekteki devlet yapısı tartışılmıştır.

Devlet İnşası Komitesi çalışmalarına devam ederek gelecekteki devletin temellerini belirlemeye çalışmıştır. Ancak, devletin şekli konusundaki tartışmalar, taraflar arasında bir anlaşmazlık noktası olarak kalmış ve Körfez İnisiyatifi ile yapılması kararlaştırılan ulusal diyalog konferansı uluslararası baskı altında 21 Ocak 2014'te sona erdirilmiştir. Konferans boyunca birçok konu tartışılmış ve dokuz komitenin 1800 tavsiyesi ile sonuçlanmıştır.[538] Müzakereler sonucunda ortaya çıkan 1800 maddelik UDK sonuçları, Yemen'in yeni anayasasının temel dayanağıdır. Konferanstan sonra ilk geçiş dönemi 21 Şubat 2014 tarihine kadar bir yıl daha uzatılmıştır. Konferansın genel olarak barışçıl bir ortama geçiş ve ülkedeki istikrarı sağlama fırsatı olduğu düşünülmüştür. Federalizme geçişin kabul edilmesine rağmen, sistemin şekli ve mekanizmaları konusunda anlaşmazlıklar yaşanmıştır. 10 ay süren müzakerelerden sonra, gelecekteki siyasi sistemin tam şekli belirsiz kalmış ve

[537] Muhammed Knoush Al-Shara. a.g.e., s. 305
[538] Marie-Christine Heinze, Ibid, pp. 15-309.

ayrıca bölgelerin sayısı veya ulusal kaynakların taksimatı konusunda anlaşma sağlanmamıştır. Eylül 2013'te UDK'nin tamamlanmasından önce, ana siyasi fraksiyonlar ve Güney Hareketi'ne mensup 16 üyeden oluşan "8+8" adlı küçük bir komite oluşturulmuştur. Komite, federalizm yoluyla Güney meselesi konusunda, gücün merkezden diğer bölgelere transfer edilebilmesine zemin hazırlayabilecek olan tavizler sunmuştur.[539]

Komite (8+8) Yemen'i, birleşmeden önceki haritaya göre Güney Yemen'de iki, Kuzey Yemen'de ise dört bölge olmak üzere federal bir devletin kurulması kararını almıştır. Bahsi geçen bölgeler şunlardır: Hadramut bölgesi (Mahra, Hadramut, Shabwa, Socotra, Mukalla), Saba bölgesi (Jawf, Marib, Al-Bayda), Aden bölgesi (Aden, Abyan, Lahij, Dali), Cünd bölgesi (Taiz, Ibb), Azal bölgesi (Saada, Amran, Sana'a, Dhamar), Tihamah bölgesi (Al-Hudaydah, Raymah, Al-Mahwit ve Hajjah).[540] Komite ayrıca bölgelerin ve başkentlerin belirlenmesinde belirli standartları göz önünde bulundurmuştur. Söz konusu standartlar şunlardır: ekonomik kapasite, her bölgede ekonomik istikrarın sağlanabilme imkânı, coğrafi bağlantı, sosyal, kültürel ve tarihî faktörler.[541] UDK, genel olarak ülkede bölgesel ve ulusal dengeyi sağlamayı amaçlamıştır. Bu çerçevede, altı bölgeden oluşan federal bir devlet önerisi sunulmuş, güç ve servetin geniş bir ölçekte paylaşılması ve çeşitli halk taleplerinin karşılanması hedeflenmiştir. Bu federal model, bölgelere daha fazla yerel ve ekonomik yetki vermeye, diğer taraftan da ekonomik ve siyasi kapsamlı reformlara odaklanmış ve vatandaşların yaşam koşullarını iyileştirme, demokrasiyi güçlendirme ve insan haklarını destekleme amacı gütmüştür. Farklı alanlarda bu reformları gerçekleştirmek için birçok öneri sunulmuştur. Daha iyi bir yönetim, şeffaflık ve yolsuzlukla mücadele de bu öneriler arasında yer almıştır. Buna rağmen UDK tarafından belirlenen taraflar, devletin yeniden yapılandırılması konusunda anlaşmışlar ve federal devlet yapısının ayırt edici bir özelliği olarak; Merkezler, ilçeler ve eyaletlerin yerel yönetimlerin tüm seviyelerinde, anayasada belirtilen şekilde, bağımsız yürütme, yasama ve temsil yetkileri ile bazı idari ve mali yetkilere sahip olması kararlaştırılmıştır.[542] Bununla

[539] Nasser M. Al-Taweel, a.g.e.
[540] Şevket Şeker, "Yemen'in Başarısız Devlete Vleete Lete Dönüş Süreci", *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi* 5.3, s. 463.
[541] Riyadh Al Ahmadi, a.g.e., p. 6.
[542] Nasser M. Al-Taweel, a.g.e.

birlikte, komite tüm idari detayları belirlememiş ve bazı konuları anayasaya ve formüle etme komitesine bırakmıştır. Federalizm sisteminin oluşturulması kararının siyasi bir itici güç tarafından alındığı ve sistemin avantajları ve dezavantajlarına dayanmadığı görünmüştür. Burada esas olarak üzerinde durulması gereken hususlar, tam olarak temsil edilmeyen küçük bir komitenin bu kararı nasıl hızlı bir şekilde alabileceği ve ayrıca tüm siyasi tarafların temsil edildiği geniş çaplı bir konferansta çözülememiş bir kararın nasıl alınabileceğidir. Bu nedenle, böyle bir kararın kaynağı ve alınma zamanı hakkında şüpheler uyanmıştır.

Hadi, Mart 2014'te 17 kişiden oluşan bir anayasa komitesi oluşturmuş ve bu komiteye UDK'nin sonuçları ve önerilerine dayanarak anayasa hazırlama görevi vermiştir. Federal sistemin yetki ve kapsamının belirlenmesi, yeni rejimin nihai resmini hazırlamakla görevli olan anayasa komitesine bırakılmıştır.[543] Yeni anayasanın birinci bölümünün ilk maddesinde cumhuriyetin federal, sivil ve demokratik bir devlet olduğu belirtilmiştir.[544] Federal bölgelerin niteliği ve sınırlamalar anayasada belirlenmiştir. Başkent Sana'a, özel karaktere sahip olan federal bir kent olarak kabul edilmekte ve eyaletler, anayasaya göre federal bölgelerin yasama meclisi başkanlığını sırayla üstlenmektedir. Eyaletlerin yönetimi, yerel yönetimi ve işbirliğini güçlendirmek ve vatandaşlara sunulan hizmetlerin kalitesini artırmak için ilçeler arası ortaklık ilkesine göre uygulanır.[545] Yeni Yemen Federalizm Belgesi, bölgelerin sınırlarını belirlemiş, fakat bu sınırların doğası açıklığa kavuşturulmamıştır. Bu sınırlar sadece idarî mi, yoksa siyasî niteliklere de mi sahipti? Bölgeler arasındaki sınırın doğası, odaklanılması gereken önemli konulardan biridir, çünkü belirsizliklerin gelecekte merkezî hükümet ve bölgesel hükümetler arasında çatışmalara yol açabilme potansiyeli bulunmaktadır.

Ulusal Diyalog Belgeleri (UDB), güven inşa etmeye ve güney eyaletlerindeki vatandaşların ve aktivist grupların geniş desteğini kazanmaya odaklanan bazı garantiler içermekteydi. Nisan 2012'de, Güney Yemen'in eski hükümet partisi olan Sosyalist Parti, "Güney sorununun çözümü için belirleyiciler ve çıkışlar" adlı bir belge yayınlamıştır. Bu

[543] Marie-Christine Heinze, Ibid, p. 310.
[544] Yemen'in Yeni Anayasa Taslağı 2015, Ulusal Diyalog Konferansı Komitesi 1. Madde.
[545] Nasser M. Al-Taweel, a.g.e.

belgede, güven inşa etmek ve diyalog için uygun bir ortam oluşturmak amacıyla 12 nokta belirlenmiştir. Bu öneriler, 12 noktanın[546] uygulanması ve Güney için bir kredi fonunun oluşturulması gibi diğer garantileri de kapsamıştır. Ayrıca, anayasanın geçiş döneminin uygulanmasını denetleyecek bir denetim kurulu oluşturulmasını vurgulaması gerekliliği de söz konusuydu.[547] Yemen'in istikrarı Güney ile uzlaşmaya bağlıdır, fakat uzun vadeli bir uzlaşma sürecinin Yemen'in istikrarı için ciddi bir zorluk oluşturması muhtemeldir.

Geçiş döneminin ilk aşamasında, uluslararası taraflar askeri güçlere odaklanmışlar ve çabaları eski rejimin elinden askeri güçlerî serbest bırakma noktasında yoğunlaşmıştır. Başkan Hadi, eski Başkan Salih ve ailesinin askerî gücünü ellerinden almak için çalışmış,

---

[*] 12 nokta: Güney sorununa çözüm bulmak amacıyla ciddi bir diyalog kurmak için aşağıdaki adımlar atılmalıdır:

1 - 1994 savaşı nedeniyle yerlerinden edilen, tutuklanan, emekliye ayrılan veya göç ettirilen sivil ve askeri çalışanlar derhal yeniden işe alınmalı ve yasal olarak hak kazandıkları tazminatları ödenmelidir.

2 - Çalıştıkları kamusal kurumlar ve şirketlerde kaynakların çalınması veya özelleştirilmesi nedeniyle gelir kaynaklarını kaybedenlere ödenmesi gereken maaşlar ve borçlar ödenmelidir.

3 - Tutukluların, yaralıların veya herhangi bir şekilde etkilenenlerin temsilcileriyle bir barış ve ulusal adalet organı oluşturulmalıdır. Bu organ şikayetleri çözecek ve kararları, ilgili hükümet kurumları için bağlayıcı olacaktır.

4 - 1994 savaşından sonra el konulan mülkler ve paralar, bireysel, parti, sendika veya devlete ait olanlar da dahil olmak üzere geri verilmelidir. Haksız yere alınan toprakların ele geçirilmesi durdurulacak ve topraklar geri verilecektir. Öncelik, güney illerindeki yerli halka verilecektir.

5 - Devlet arazileri, malları ve kaynakları ile kamu ve özel mülklerini manipüle edenler hakkında yolsuzluk soruşturmaları yöneltilmelidir Güney'in yağmalanmasından en çok sorumlu olanlar yargılanmalı ve çalınan her şey geri verilmelidir.

6 - Savaş ve sonrasındaki etkileri nedeniyle Güney'deki arazilerinden sürülen ve mülkiyetlerini kaybeden ‘felaheen'ler (çiftçiler) evlerine ve topraklarına geri döndürülmelidir.

7 - 1994 savaşının tüm mağdurlarını şehitler olarak kabul edin ve yaralılar ile aileleri ve şehit ailelerine eşit haklar ve bakım temin edin.

8 - Güney Hareketi'nin barışçıl mücadelesi ve yurtdışındaki liderliği ile iletişim kurun ve onları [harekete katılanları] ulusal diyaloga katılmaya davet edin.

9 - Eğitim müfredatında, medyada ve kültürel mecralarda iç savaşları övme, intikam alma ve siyasi intikam çağrısı yapma kültürünü ortadan kaldırın. Güney'in kültürel, sanatsal ve sosyal mirasına yönelik adaletsizlik, aşağılama ve dışlanma belirtileri kaldırılmalıdır. 1994 savaşından bu yana ortadan kaldırılmış ve silinmiş olan Güney'in siyasi tarihini yeniden kazandırın.

10 - Güney halkından 1994 Savaşı ve savaş sonrası rejim politikalarının neden olduğu zararlar için resmi olarak özür dilenmesi gerekmektedir

11 - Devrimde ve barışçıl Güney Hareketi'ne katılımları nedeniyle tutuklanan tüm siyasi tutukluları derhal serbest bırakın ve barışçıl siyasi ve halk hareketlerini baskılamayı durdurun.

12 - Al-Ayyam gazetesinin yayınını yeniden başlatmasına izin verin, editoryal kuruluna ve gazeteye verilen zararları telafi edin ve Güney web sitelerine yönelik hangi yönelimde olursa olsun uygulanan yasağı kaldırın. Bkz. Ibrahim Fraihat , A Lasting Peace? Yemen’s Long Jourey to National Atinal Reconcilation, p. 26)

[547] Ibrahim Fraihat,” A Lasting Peace? Yemen’s Long Jourey to National Atinal Reconcilation”, Brookings Doha Center Analysis Paper, Number 7, February 2013, p. 11.

Salih'in oğlu ve Cumhuriyet Muhafızları lideri Ahmed Ali'yi 2013 yılında BAE'nin Yemen büyükelçisi olarak atamıştır. Muhsin el-Ahmar, askerî ve güvenlikle ilgili işlerin danışmanı olarak atanmış ve Cumhuriyet Muhafızları tamamen dağıtılarak düzenli askerî güçlere dâhil edilmiştir.[548]

Anayasa'nın üçüncü bölümünde federal sistem ve devletin yetkilerinin açıklaması yapılmış, Aden ile Hadramut bölgelerinin federal meclisteki temsili, nüfus ve coğrafya eşitliği formülüne göre ve gözden geçirilebilecek şekilde %40 oranında belirlenmiştir.[549] Sana'a ve Aden arasındaki eşitliğin yanı sıra güney ve kuzey arasındaki rekabet ve çekişmeye de dikkat edilmiştir ki bu durum, federalizm modelini benzersiz kılmıştır. Anayasanın 141. maddesinde açıkça belirtildiği gibi, "Meclis-i Mebusan 84 üyeden oluşur, her bölge için 12 üye, Sana'a şehri için 6 üye ve Aden şehri için 6 üye bulunur."[550] Yeni anayasa, geçmişte yaşanan demografik ve coğrafî sorunlara yönelik hataları önlemeye ve 1994 yılındaki çatışmanın nedeni olan çoğunluk sorununu çözmeye çalışmıştır. Bu, pozitif ayrımcılık ilkesi kullanılarak gerçekleştirilmiş olup bunun arkasındaki gerekçenin güney ve kuzey arasındaki nüfus ve coğrafya farklılıkları olduğu söylenebilir. Güney, coğrafya açıdan geniş bir alana sahipken kuzey ise yüksek bir nüfus yoğunluğuna sahiptir. 144. Madde şu şekildedir: "Federal Meclis'te alınan kararlar, güneyin (Aden ve Hadramut bölgelerindeki temsilcilerin) üçte ikisi itiraz etmediği sürece çoğunlukla alınır ve bu, güneye ilişkin hayati çıkarlarla ilgilidir."[551] Bu hayati konular, gaz ve petrol dahil doğal kaynakların dağıtımını, devletin şekillenmesi ve bölgelerin sınırlarının belirlenmesi gibi nispeten mantıklı çözüm yollarını içermektedir. Bununla beraber federal sistemin uygulanması durumunda uzun vadede bir çatışma olasılığının varlığına işaret etmektedir. Müzakerelerde, doğal kaynakların Yemen halkına ait olduğu ve bu kaynakların yönetimi ve geliştirilmesinin üretici eyaletlerin yetkisi dahilinde olup bölgelerdeki yetkililer aracılığıyla ve federal sistemin öngördüğü şekilde yapılması gerektiği belirtilmiştir. Ayrıca, sözleşmelerin ve yerel hizmetlerin düzenlenmesi sorumluluğu da üretici eyaletlerdeki

[548] Jeremy M. Sharp, Ibid, p. 4.
[549] Draft Yemen's new constitution 2015, the National Dialogue Conference Committee, Madde (139)
[550] A.g.e, Madde (141).
[551] A.g.e, Madde (143).

yetkililerde -bölgelerle işbirliği yaparak- bulunmaktadır.[552] Önerilen anayasa, Yemen'in doğal kaynaklarının yönetimi ve geliştirilmesi için adil bir sistem oluşturmayı amaçlamıştır. Çeşitli anayasa maddeleri, doğal kaynak politikalarını geliştirmek ve kaynak yönetimini denetlemek için merkezî hükümet ile bölgeler ve vilayetler arasında koordinasyon ve işbirliğinin önemini vurgulamıştır. Fakat taslak aynı zamanda yerel otoritelere, petrol ve gaz gibi bazı kaynak yönetimi alanlarında yerel hizmet sözleşmelerinin verilmesi gibi belirli konularda önemli bir özerklik de sağlamıştır.[553] Buna rağmen anayasa maddelerinin birçoğunun hâlâ belirsiz ve yorumlanabilir durumda olması ve yetki oranlarının açık olmaması nedeniyle bölgeler arasında çatışmaların yaşanması ihtimali bulunmaktadır. Tarihi deneyimler, yerel kaynakların yönetiminde bölgelere yetki vermenin gelecekte kaçınılmaz çatışma noktalarına yol açabileceğini göstermektedir. Bu nedenle sorumluluğun bu konuda federal yetkililere verilmesinin daha uygun bir seçenek olduğu söylenebilir.

Diğer yandan Islah Partisi bakanlık pozisyonlarında kendi üyelerinin de bulunması nedeniyle daha güçlü ve Cumhurbaşkanı Hadi'ye daha yakın hale gelmiş, fakat bu duruma Husiler itiraz etmişlerdir.[554] Çatışmalar, çekişmeler ve suikastların ülkeyi sarstığı ve istikrarsızlığa sürüklediği açıktır. 2014 yılının Eylül ayında, Sa'dah eyaletinin güneyinde çatışmalar yaşanmış ve Husiler, Ahmar'ın ailesinin bulunduğu Amran'ı ele geçirmişlerdir.[555] Islah Partisi'nin askerî kanadı ile kuzeyde genişleme girişimlerinde bulunan Husiler arasında daha önce birkaç bölgede çatışmalar yaşanmıştı. Islah Partisi'nin güç ve etkisinin artması, Husilerin bunu siyasî bir tehdit olarak algılamalarına neden olmuş[556] ve diğer taraflarda da korku ve endişe yaratmıştır. Husiler ile Saleh, geçiş süreci nedeniyle güç kaybı ve iktidarı kaybetme riskiyle karşı karşıya kalmışlardır. Bu durum, eski Cumhurbaşkanı Salih ve Husiler arasında yeni bir ittifakın kurulmasına neden olmuştur. Geçiş dönemi boyunca yapılan görüşmeler, iki taraf açısından tatmin edici bir sonuç

---

[552] Paul Williams, Tiffany Sommadossi and Ayat Mujais, 'A Legal Perspective on Yemen's Attempted Transition from a Unitary to a Federal System of Government' *Utrecht Journal of International and European Law*, 33 (84), DOI: https://doi.org/10.5334/ujiel .(2017), 366. pp. 4-22. p. 18.

[553] Paul Williams, Tiffany Sommadossi and Ayat Mujais, Ibid, p. 18.

[554] Worldview Stratfor. 2017. "Yemen's President Forms a New Government." 2017. https://www.arabnews.com/node/1779386/middle-east.

[555] Alia Eshaq and Suad Al-Marani, Ibid, p. 25

[556] Stacey Philbrick Yadav, Hobart and William Smith Colleges Marc Lynch, Politics, Governance, and Reconstruction in Yemen, George Washington University, POMEPS Director, January 2017, p. 47.

vermemiş ve taraflar siyasi sürece darbe yapmak için bahane aramaya ve fırsat kollamaya başlamışlardır. Yemen hükümetinin yaşadığı kriz, Uluslararası Para Fonu'ndan (IMF) 553 milyon dolarlık bir kredi talep etmesine neden olmuştur. IMF, hükümetin petrol türevlerine verilen desteğin kaldırılmasını şart koşmuş ve bu, Husiler ve Salih tarafında bir darbe girişimi için bahane olmuştur.[557] UDK'nin başarıyla sonuçlanması için siyasi çabaları etkileyecek olası huzursuzluklardan endişe eden Yemen hükümeti, koşulları kabul etmek konusunda önce tereddüt etmiş, fakat artan uluslararası baskı ve alternatif çözümler bulunamaması nedeniyle yakıt sübvansiyonu programını sonlandırmaya karar vermiştir.[558] Haziran 2014'te, hükümetin petrol ürünlerine verdiği destek kaldırılmış ve fiyatlar %90 oranında yükselmiş, bu durum Yemen toplumunun öfke ve tepkisine neden olmuştur. Yemen'de yüksek fiyatlar nedeniyle yeni bir devrim patlak vermiş, Husiler ve Saleh bu durumdan istifade etmişlerdir. Husiler'in Saleh ile ittifakı, Ağustos 2014'te başkent Sana'a'yı ele geçirmelerini sağlamıştır. Çatışmanın önlenmesi için, BM'nin Yemen özel temsilcisi Cemal Binomar'ın yardımıyla Hadi ve Husiler arasında bir görüşme gerçekleştirilmiş ve siyasi partilerin desteğiyle Barış ve Ulusal Ortaklık Anlaşması[559] (BUOA) imzalanmıştır (21 Eylül 2014).[560] Husiler, 2014 olaylarını 2011 devriminin tamamlayıcısı olarak nitelendirmiş ve Ulusal Uzlaşı Hükümeti'ni teknokratik bir hükümet olarak tanımlamıştır. Önceki Mutabakat hükümeti, eski rejimde etkin olan iki parti arasındaki bir ortaklıktı. Bununla birlikte Ulusal Mutabakat hükümetine katılım ise daha geniş olup, barış ve ortaklık anlaşması, yolsuzlukla mücadele ve ülke ekonomisini güçlendirmek için yapılan planların varlığından söz etmek mümkündür. Mutabakat hükümeti tarafından kesilen desteğin geri kazanılması, sokaklarda protestoların

[557] IMF. 2017. "IMF Survey: IMF Loan to Help Yemen Tackle Reforms, Attract Aid." IMF. Last accessed on November 17. https://cutt.us/Ymels .

[558] Stacey Philbrick Yadav, Hobart and William Smith Colleges Marc Lynch, Ibdi, p. 47.

[559] Barış ve Ulusal Ortaklık Anlaşması: Husiler ile Başkan Hadi arasında BM aracılığıyla yapılan bir anlaşmadır. Anlaşma, yeni bir hükümet oluşturulmasını ve Husi hareketi (Ensarullah) ile Güney Hareketi'nin yeni hükümette pay sahibi olmalarını içermektedir. Anlaşmada hükümetin temel olarak bir teknokratik hükümet olması gerektiği kabul edilmiştir. İlk müzakerelerde koltuk dağılımı için şu şekilde bir formül önerilmiştir: 9 GHK, 9 OTP, 6 Husi Partisi, 6 Güney Hareketi ve 4 Başkan Hadi. Anlaşma, zaman planı, Husilerin başkent San'a'dan çekilmesi ve ellerinde bulunan ağır silahların teslim edilmesi gibi maddeleri içermektedir. 21 Eylül 2014 tarihinde imzalanmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Barış ve Ortaklık Anlaşması ve Oliver Wils and Sonja Neuweiler, Peace Process Support in Times of Crises: The National Dialogue Support Programme in Yemen 2014-16, p. 13.

[560] Alia Eshaq and Suad Al-Marani, Ibid, p. 25

başlamasına yol açmıştı. Bunun üzerine Husiler, bu olayları fırsat bilerek silahlı güçlerle Saan'a'yı kuşatmışlardır.[561] Nihayetinde 35 bakanlı yeni hükümetin kurulduğu ilan edilmiştir (7 Kasım 2014). GHP ve Ensarullah'ın ilk baştaki çekincelerine rağmen, parlamento hükümeti 12 Kasım'da onaylamıştır. Fakat Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin (BMGK) 7 Kasım'da eski Cumhurbaşkanı Salih ve iki Husi komutanına yönelik yaptırımları onaylamasından sonra gerilim hızla artmıştır. 7 Kasım 2014'te, yeni hükümetin kurulmasının ilan edildiği aynı gün, BMGK Yaptırımlar Komitesi (BMGK 2140'e dayanarak) Yemen'in eski cumhurbaşkanı Ali Abdullah Saleh ve bahsi geçen iki Husi komutanını kara listeye almıştır.[562]

Protestoların ardından ekonomik durum son derece kötüleşmiş ve uzlaşı hükümeti zor bir durumda kalmıştır. Yemen'in Dostları Grubu[563] (YDG) tarafından 8 milyar dolarlık bağış yapılacağının duyurulmuş olmasına rağmen bu rakam sadece 2.6 milyar dolar olmuş ve bağışçılar bu parayı, hükümete nakit yardım sağlamak yerine, sermaye harcamaları ve insan ihtiyaçlarına tahsis etmişlerdir.[564] Bağışçılar, hükümetin şeffaflığına duydukları güvensizlik nedeniyle böyle bir tercihte bulunmuşlar, fakat hükümetin desteklenmesi ve sorunlarla başa çıkılması için bu paraların nasıl harcanacağına ilişkin bir zaman çerçevesi belirlenmemiştir. Bu nedenle hükümet bu nakit desteğinden doğrudan faydalanamayarak zor bir duruma düşmüş ve petrol türevlerine yapılan desteği kaldırmak zorunda kalmıştır.

Hükümetin devrilmesi, petrol fiyatlarının düşürülmesi ve bazı siyasi reformların yapılması gibi gelişmelere rağmen Husiler, başkentin etrafındaki kampların dağıtılmasını ve Amran ilindeki bazı bölgelerden geri çekilmeyi reddetmişlerdir. Arabulucular, Husilerle iletişim kurma ve müzakere yoluyla çözüm bulmaya çalışmışlar, fakat hükümetin

---

[561] Oliver Wils & Sonja Neuweiler, Peace Process Support in Times of Crises: The National Dialogue Support Programme in Yemen 2014-16, A Project Report. Berlin. Berghof Foundation December 2018. Desktop Publishing: Astrid Fischer, Berlin, Germany, pp. 13-14

[562] Strategic Support Group Meeting for a joint conflict analysis (based on paper by ECFR), Sana'a, Yemen, 18.10.2015.

[563] Yemen'in Dostları Grubu: BM'nin kuruluşuna katkıda bulunan ve 24 ülkeden oluşan uluslararası nitelikte bir gruptur. Grup, Körfez İşbirliği Konseyi üye devletleri, ABD, Avrupa Birliği, Japonya, Kanada, Türkiye ile çeşitli uluslararası ve bölgesel örgütlerin temsilcileri ile birlikte, Ocak 2010'da Londra'da faaliyetlerine başlamıştır. Ayrıca, Dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonu da bu gruba dâhildir. (Ayrıntılı bilgi için bkz. Jeremy M. Sharp, Yemen: Background and U.S. Relations)

[564] Jeremy M. Sharp, Ibid, p. 23.

tekliflerini geri çevirmişlerdir. Husiler ise ortak bir devlet kurulması karşılığında silah bırakmaya hazır olduklarını açıklamalarına rağmen bu durum gerçekleşmemiştir.[565] 21 Aralık 2014'te, Yemen'de güvenlik güçleri ile Husi protestocuları arasında şiddetli çatışmalar yaşanmıştır. Husi milisleri, başkent Sana'a'yı ele geçirerek El-İman Üniversitesi ve merkezî banka da dahil olmak üzere birçok devlet kurumunu kontrolü altına almışlardır. Ayrıca Islah Partisi üyelerine ait evler ile El-Ahmar ailesine ait gayrimenkuller de dahil birçok özel mülk ve Ali Muhsin'e ait özel bir zırhlı birliğini ele geçirmişlerdir.[566] Bütün yerel ve uluslararası uyarılara rağmen kontrol ve genişleme için büyük çaba harcayan Husiler, başarılı olmak için çeşitli önlemler almışlar ve mücadelelerine devam etmişlerdir. Yasal hükümetin karşıtı olan bazı taraflarla ittifaklar kurarak yeni taraftarlar toplamışlar ve ülkenin farklı bölgelerindeki nüfuzlarını genişletmişlerdir.

Eski ABD Savunma Bakanı John Mattis, ülkenin içinde bulunduğu kanlı iç savaşı sona erdirmek amacıyla Yemen'in özerk yönetimli bölgelere ayrılmasını önermiştir. Bunun, iç çatışmaları azaltma, yerel halka gerekli desteği sağlama ve ülkenin istikrarını garanti altına almaya yönelik bir tavsiye olduğu söylenebilir.[567] Bazı riskler taşısa da Yemen'deki çatışmaya barışçıl bir çözüm bulmak için önemli bir adım olabileceği açık olan bu öneriye göre; Husilere, Suudi Arabistan topraklarına yönelik genişlemelerini ve saldırılarını durdurmaları şartıyla bazı kuzey bölgelerinde özerk yönetim hakkı verilecekti.

Güneyde ise protestocuların 30 Kasım 2015'te Kuzey hükümetinin tüm çalışanlarına Güney'den ayrılmaları için baskı yapmaları ve bunun için bir son tarih belirlemeleri nedeniyle gerilim artmıştır. İç bölgelerde ise Husilerle El-Kaide arasında çatışmalar devam etmiştir. Husiler, başkent üzerindeki kontrolünü güçlendirmiş ve daha önce de bahsedildiği gibi birçok hükümet kurumunu ele geçirmişlerdi.[568] Mehra şehri, federal sistem altında Hadramut bölgesine bağlanmış, şehir halkı ise kendi özel federal bölgesinde bağımsızlığı tercih etmiştir. Mehra'nın Yemen yönetimi altındaki deneyimi, birleşme sonrası Güney Yemen ve Yemen Devleti ile 1967'den sonra başarısız olarak kabul edilmiştir. Mehralılar,

[565] Marie-Christine Heinze, Ibid, p. 177.
[566] Marie-Christine Heinze, Ibid, p. 177.
[567] Ahmed Alwly, "US floats idea of division in Yemen, Houthis torpedo plan", Al-Monitor, https://cutt.us/cee39, 4 Dec. November 26, 2018.
[568] Alia Eshaq & Suad Al-Marani, Ibid, p. 25.

Hadramut'un egemenliğinden endişe etmiş ve Mehra'nın sosyal, kültürel ve dil açısından Yemen Cumhuriyeti'nden farklı bir özelliğe sahip olması nedeniyle kendi kimliklerini korumak ve meselelerini gündemde tutmak için çaba göstermeye başlamışlardır.[569] Hadi tarafından hazırlanan bölgelere bölünme uygulaması plansız bir şekilde gerçekleştirilmiş ve bu nedenle çatışma, ayrışma ve bölgesel meselelerin canlanma ihtimali daha da artırmıştır. Hadi tarafından ilan edilen modele yoğun muhalefete rağmen, siyasi geçiş süreci devam etmiş ve Arap koalisyonunun Yemen'deki operasyonlarının başlamasıyla durum daha karmaşık ve olumsuz bir hal almıştır.

2015'in başlarında Husiler, Suudi Arabistan'ın güney sınırında askeri tatbikatlar düzenlemişlerdir. Al-shara gazetesinde yer alan bir habere göre İran, uygun bir zamanlama olmadığı gerekçesiyle Husilere 2015'in başlarında Bab el-Mandab ve Suudi Arabistan'ın güney sınırına yaklaşmamaları konusunda uyarıda bulunmuştur.[570]

2014'ten itibaren geçiş sürecinin başarısız olmasıyla Yemen'de yeni bir süreç ve çatışma dalgası başlamıştır. Bu yeni süreçte çatışma, basit bir iktidar mücadelesi veya iç savaş değil, uluslararası ve bölgesel aktörlerin yerel aktörlerle işbirliği yaptığı bir vekâlet savaşına dönüşmüştür. İran'ın Husilerle, Suudi Arabistan'ın da Hadi'ye bağlı güçler ve çeşitli kabilelerle kurduğu ittifaklar, vekâlet savaşının tipik örneklerini temsil etmektedir.[571]

Yemen'in en önemli limanı olan El-Hudayda'nın ve havaalanının Sana'a'daki sivil uçuşlar için Suudi liderliğindeki koalisyon tarafından ablukaya alınması; insani yardım sevkiyatlarının Husiler tarafından ele geçirilmesi ve yönlendirilmesi; savaşın başlangıcından bu yana Yemen nüfusunun %55'ten fazla bir kesiminin işsiz kalmasına neden olan korkunç ekonomik durum; maaşların ödenmemesi ve temel gıda ürünlerinin tedarik fiyatlarının artması, süreçte yaşanan olumsuzluklardan sadece bazılarıdır. Bunun sonucunda nüfusun %75'ten fazlası insani yardıma bel bağlamak zorunda kalmıştır. [572]

---

[569] Marie-Christine Heinze, Ibid, p. 16.

[570] Ayesh Abdeh, "İran, Husilere Bab al-Mendeb'i ve Suudi Arabistan sınırlarını sakınmalarını söylüyor," Al-Jazeera, 3/2/2015, (Son erişim tarihi: 4/2/2023), https://cutt.us/X103x.

[571] Veysel Kurt, Arap İsyanları Sonrasında Ortadoğu'da Vekalet Savaşları: Yemen Örneği, Uluslararası Siyaset Bilimi ve Kentsel Araştırmalar Dergisi, Cilt 7, Sayı 1, Mart 2019, ISSN 2630-6263, ss. 307-326 • DOI: 10.14782 ipsus.541337, s. 308-309.

[572] Stacey Philbrick Yadav, Hobart and William Smith Colleges Marc Lynch, Ibid, p. 24.

Kolera ve diğer salgın hastalıklar, neredeyse çökmüş bir sağlık sistemi ile birlikte göz önüne alındığında, Yemen'deki durum kesinlikle felaket olarak tanımlanabilir. Ülkenin iki kesiminde de maaşların kesilmesi hem resmî hem de özel sektörlerde ekonomik koşulların kötüleşmesine ve işsizlik oranlarının yükselmesine neden olmuştur. Aynı zamanda birçok öğretmenin hükümet okullarından ayrılmasına ve özel okullara yönelmesine neden olmuş, bunun sonucu ise eğitim sisteminin çökmesi olmuştur. Husiler, hükümet okullarını destekçileriyle doldurmak ve inançlarını öğretmek için bu durumu fırsat bilmişlerdir. Mevcut durum, birçok gözlemcinin uyarısıyla dikkatli olunması gereken bir durum olarak değerlendirilmiştir.[573] Maaşların tamamen kesilmesiyle, yaklaşık 1,2 milyon Yemenli kamu sektörü çalışanı hayatlarının en temel gereksinimlerini bile karşılamaktan aciz bir durumda kalmışlardır. Bu durum, gıda, su ve yakıt dahil temel tüketim malzemelerinin artan fiyatlarına eklenince, aileleri ciddi sıkıntılar altına sokmuştur.[574] İşsizlik oranlarının yükselmesi, toplumun büyük bir kesimini, hayatta kalmak için tek çözüm yolu olarak görülen savaşa yönlendirmiştir. Birçok genç, hayatta kalmak için çatışmanın bir tarafına katılmaya zorlanmışlardır. Maaşların kesilmesi ve ekonomik koşulların kötüleşmesinin savaşa zemin hazırlamak ve savaşçılar üretmek için kasıtlı bir süreç olduğu ve tesadüfi bir nitelik arz etmediği söylenebilir.

UDK'nin bu yapısal sorunların bazılarını çözmeye yönelik olarak atılan bir adım olduğu söylenebilir. Federal model, savaş sona erdikten sonra istikrar yaratmak için bir sonraki çatışma sonrası çözüm olarak yeniden tartışılmaktadır. Çatışma sonrası dönemde devletin yönetim modeli olarak federalizm, görünüşte tüm çatışma taraflarına ve politik süreçlerden dışlanmış kabul edilen marjinal gruplara söz hakkı sağladığı için barış süreçlerinde faaliyet gösteren politika üretenler tarafından popüler bir araç haline getirilmiştir. [575] Güçlerin bölgelere devredilmesi ve böylece merkezi olmayan coğrafi ve sosyal alanlardan gelenlerin yönetimde söz sahibi olmasının sağlanması- suretiyle daha

[573] Shukri Muhammad, "Yemen's Unpaid Teachers Strike as Education Crisis Deepens. BBC News. Available online: http://www.bbc.com/news/ world-middle-east-41510350, checked on December 7, 2017.

[574] Stacey Philbrick Yadav, Ibid, p. 42.

[575] B. Ghafarzade, Yemen: Post-Conflict Federalism to Avoid Disintegration, N.Y.U. J. Int'l L. & Pol. 48 (The United States Is at War in Yemen, Foreign Policy, 30.3.2015, access 10.10.2016, p. 1.)

kapsayıcı bir yönetim sürecinin istikrara yol açacağı umulmaktadır. Buna rağmen federalizm zorluklarla dolu karmaşık bir süreçtir ve yerleşmiş bir hale gelmesi uzun yıllar alabilmektedir. Yemen'de federal sistem, güçlü bir merkeziyetçiliğin varlığı nedeniyle güney eyaletlerinin şikayetleri üzerine benimsenmiştir. Yemen toplumu etnik açıdan çeşitlilik arz eden bir yapıya sahip değildir. Uluslararası deneyimlere göre, toplum ne kadar homojen olursa, federal hükümete verilen yetki o kadar artmaktadır. Bununla birlikte, toplum ne kadar kozmopolit olursa, yerel birimlere verilen yetkinin arttığı görülmektedir.[576] Yemen'de federalizme, coğrafyaya bağlı tarihsel çatışmalar nedeniyle geçilmiştir. İç çatışmanın sosyal doku üzerinde yıkıcı etkileri olmuştur. UDK, güney eyaletleri ve kadınlar için olumsuz tutum ilkesini benimsemiş ve marjinalleşmelerini telafi etmek için adımlar atmıştır.[577] Federalizmin taraftarları, sistemin Yemen için sadece siyasi değil, coğrafi açıdan da uygun olduğunu öne sürerek bu fikri desteklemişlerdir. Yemen'in coğrafyası, engebeli dağlık ve düzlük bölgeleriyle dikkat çekerken, halk bu bölgelerin çevresinde ve dağların zirvelerinde ayrılmış topluluklar halinde yaşamaktadır.[578] Bu, merkezi hükümetin vatandaşlardan uzak olmasına, okulların, yolların, hastanelerin ve tüm hizmet alanları ve kurumlarının yetersizliğine neden olmuştur. Merkezden uzak bölgeler kabile birimi tarafından temsil edilen geleneksel otoritenin yetkisi altında bulunmaktadır. Bu (geleneksel) sistem bazı hizmetler sağlamış ve bu konuda devlet otoritesinin yerini almıştır. Federalizmin ise geleneksel sistem üzerinde etkili olma potansiyeline sahip olduğu söylenebilir.

Yemen halkı ve uluslararası toplum, UDK'nin karmaşık siyasi sorunları çözeceği, çatışmaları sona erdireceği ve olumlu sonuçlarla ulaşılacağı umuduyla hareket etmişlerdir. Bazen, merkezî olmayan bir sistemin güneylilere ve Husilere yönelik haksızlıkları ele alabileceği de düşünülmüştür. Federalizmin benimsenmesi, önceden engellenen muhtemel çatışmaları ve uyuyan kimlikleri canlandırmıştır. [579] Uzmanlar, federalizmin uygulanması durumunda "önerilen bölgesel bölümlerin zenginlik, eğitim ve muhtemelen siyasi güç

[576] Muhammed Knoush Al-Shara,Ibid, s. 301
[577] Nasser M. Al-Taweel, a.g.e.
[578] Sohaib Shamsan, Ibid, p. 72.
[579] Peter Salisbury, "Federalism, Conflict and Fragmentation in Yemen" (London: Saferworld, 2015), p. 16.

açısından derin asimetriye yol açacağı ve böylece bölgesel gerilimlerin hızla artacağı" konusunda uyarıda bulunurken, Yemen'deki bazı elitler bu fikre olumlu yaklaşmışlardır.[580]Çatışma, bazı kimlik sorunlarını ve haksızlıkları yeniden canlandırmıştır. Mahra kenti, ardışık merkezî hükümetler tarafından büyük ihmallere maruz kalmış ve siyasi atamalarda ihmal edilmiştir. Stefan Day[*] tarafından Yemen'de yapılan bir araştırmada, Mahra ve Sokotra'nın Yemen'deki ana ulusal politikalarda herhangi bir pratik etkisinin olmadığı sonucuna varılmıştır. Birleşme öncesi ve sonrasında Mahra, Hadramut'tan yönetilmiş ve bunun nedeni olarak, Mahralıların bürokratik işlerle ilgilenmeyen ve uygun olmayan kişiler oldukları öne sürülmüştür.[581] Bununla birlikte, hükümetin gümrük ücretlerinden ve Mahra sahilindeki balıkçılık faaliyetlerinden elde ettiği gelirlerine rağmen eğitim-öğretimdeki sorunların çözülmesi için yeterli ölçüde mali kaynak sağlanmamıştır. Stefan Day'in çalışması, tahsis edilen kaynakların ve hatta projelerin bile planlamadan yoksun olduğunu ortaya koymuştur. Nüfusu az olan ve öğretmenlerin bulunmadığı bölgelerde okullar inşa edilmiştir. Bu durum, federalizmin uygulanması durumunda karşılaşılacak yeni bir muhtemel zorluğa işaret etmektedir. Federal sistemin uygulanması, merkezî otorite için devasa bir bütçe gerektirmektedir. Federalizm projesi, sadece petrol zengini Hadramut'ta değil, doğal kaynaklar bakımından zengin olan Mareb ve Al-Jawf gibi kuzey vilayetlerinde de büyük bir direnişle karşılaşmıştır. Esasında, bu bölgelerin Sheba Federal Bölgesi'nin omurgasını oluşturmasını öngörülmüştü. Bu bölgeler, kaynaklarını komşularıyla paylaşmaktan kaçınma konusunda ısrar etmektedirler. Federalizm, politika ve ekonomi açısından yararlı olabileceği gibi, uygulanmasıyla ortaya çıkabilecek farklılıklar ve olası gerilimler konusundaki endişeler de göz önünde bulundurulmalıdır.[582] Yemen'deki mevcut çatışmalar, ülkeyi farklı nüfuz bölgelerine ayırmıştır. Bir konfederasyona benzer bir şekilde, Kuzey'de (tanınan ve tanınmayan) iki otorite ve güneyde de iki farklı otorite vardır. Salih'in yeğeni olan Tariq Afaş, Batı Sahili ve Hodeida'nın bir kısmı üzerinde kontrol sahibidir. Mârib şehri ise Islah Partisi'nin (Müslüman Kardeşler) kontrolü altındadır. Hadi

[580] Leonid Issaev, and Andrey Zakharov, "Frozen" Federalism: Territorial Remake and Civil War in Yemen. Alsharq Strategic Research", (2020), p. 7

[*] Stefan Day: Yemen meselelerinde uzmanlaşmış ABD'li akademisyen ve araştırmacı. Bkz. Al-Jazeera web sitesi, Dr. Stephen Day ile 17/6/2020 tarihli röportaj, https://cutt.us/PdrSM

[581] Marie-Christine Heinze, Ibid, p. 78.

[582] Leonid Issaev, and Andrey Zakharov, Ibid , p. 7.

hükümeti, kuzey bölgelerinden gelen vergi ve diğer gelirlerden mahrum bırakılmıştır. Petrol ve gaz üretiminin durması, hükümetin gelirlerinde krize neden olmuş ve bütçe açığı artmıştır. Hizmetlerin sağlanmasında aksaklıklar baş göstermiş ve Yemen Riyali'nin değeri 2015-2019 yılları arasında %60'tan fazla bir düşüş yaşamıştır. Satın alma gücü düşmüş ve bu durum, yeni ekonomik sorunların ortaya çıkmasına, kamusal ve özel harcamaların azalmasına neden olmuştur.[583] Merkezî yönetim vergi toplama konusunda sıkıntılarla karşılaşmış ve aciz kalmıştır. Vergilerden elde edilen hükümet gelirlerinin oranı %23 olarak tahmin edilmekte ve bu oran devletin zayıflığını yansıtmaktadır. Arap Parasal Fonu'na olan toplam borç 99 milyon dolar iken, 2010 yılının sonunda 260 milyon dolara yükselmiştir.[584] Yemen, yıllık bütçede 1.6 milyar dolarlık bir açıkla karşı karşıya kalmış ve bu durum genel mali açığı kapatmak için dış yardımlara ihtiyaç duyulmasını zorunlu kılmıştır.[585] Böyle bir ortamda, birleşik bir ülkedeki toplam borçlar bu seviyeye ulaşmışsa, bir federal sisteme dönüştüğünde devletin bu yükü nasıl taşıyabileceği sorusu sorulabilir? Bazı otoriteler, Yemen'deki istikrarın sağlanması için uluslararası yardımlar aracılığıyla ekonomik ve askerî müdahale gerektiği fikrindedirler. İşsizlik ve su kıtlığı sorunlarını çözmek için yapılacak olan bu yardımlar, çatışmalarla darbeleri önlemek ve barışı korumak için gerekli görülmektedir.[586] Yemen'deki istikrarın devletin durumundan çok ekonomik istikrardan ne sağlamasına bağlı olması, gerçek sorunun ülkenin karşı karşıya olduğu ekonomik krizler olduğu anlamına gelmektedir. Yemen'deki çatışmanın kökeninde siyasi elitler arasındaki iktidar mücadelesi yatmaktadır. Daha fazla güç arzulayan yeni aktörlerin ortaya çıkması, farklı eğilimlere sahip tarafların oluşmasına neden olmuştur. Devletin gücünün ülke genelinde yayılamaması kriz ve yeni geleneksel sistemin güçlü rolünü üstlendiği bir ortam yaratmıştır. Peter Salisbury[*], federalizm ve merkezî yönetimin Yemen'de uygulanmasının zor olduğunu, çünkü her ikisinin de güçlü bir merkezî devlete ihtiyaç duyduğunu ve

583 Mahmoud Al Iriani, Hiba Hassan, and Irene Martinez, Ibid, p. 28.
584 Sofia Palli, Ibid, p. 46.
585 Jeremy M. Sharp, Ibid, p. 23.
586 Anda E. Greeney, Creating Political Stability in Yemen through Importing Yemeni Coffee to the United States: A Country and Market Analysis, Final Paper, SSCI E100-b: Graduate Research Methods and Scholarly Writing in the Social Sciences, Harvard University, December 17, 2013, p. 27.
* Peter Salisbury: Uluslararası Kriz Grubu'nda Yemen konusunda kıdemli bir analisttir. On yılı aşkın bir süredir Yemen üzerine çalışmalar yapmaktadır.

Yemen'de hükümet gücünün zayıf olduğunu belirtmektedir.[587] Aynı zamanda, Yemen'deki krizin esasında siyasi olduğunu savunmakta ve siyasi aktörler arasındaki güç mücadelesinin devam ettiğini, bu mücadelenin yeni aktörlerin ortaya çıkmasına sebep olduğunu ifade etmektedir. Bunun yanı sıra Salisbury'e göre merkezî hükümetin zayıflığı nedeniyle devlet otoritesi de zayıflamış ve geleneksel sistemler bu otorite boşluğunu doldurmuştur.

Eylül 2014'te, Ensarullah (Husi) hareketi, eski Cumhurbaşkanı Ali Abdullah Saleh ile işbirliği yaparak başkent Sana'a üzerinde kontrolü ele geçirmiş ve Yemen'in kırılgan güç paylaşımı anlaşmasını yeniden gündeme getirmiştir. Husilerin Sana'a'yı ele geçirmesinden sonra Hadi, Aden'e kaçmıştır.[588]Mart 2015'te, Suudi Arabistan ve BAE, Hadi'yi yeniden iktidara getirmek için bir askerî müdahale (Kararlılık Fırtınası) yapılmasına karar vermişlerdir. Salih yanlısı güçler Aden Uluslararası Havalimanı'nı ele geçirmiş ve bunun üzerine Hadi bu kez de Aden'den Suudi Arabistan'a kaçmak zorunda kalmıştır. 26 Mart 2015'te Riyad, aynı zamanda Washington'a da eylemini bildirmiş ve Husiler'e karşı Suudi öncülüğündeki hava harekâtı başlatılmıştır[589]. Hadi tarafının en büyük başarısı Aden Savaşı'nı kazanmak olmuş ve 22 Temmuz 2015'te tam kontrolü yeniden elde ettiği Aden'in çevresindeki kasabaları ve havalimanını yeniden ele geçirmiştir.[590]

Bazı sosyal bilimciler, çeşitli etnik gruplar ve ayrılıkların bulunduğu ülkelerde demokrasinin uygulanamayacağı konusunu ele almışlar ve bunun nedeni olarak bahsi geçen ayrılıkların varlığının demokrasinin istikrarsızlığına zemin hazırlayabilecek olmasını göstermişlerdir. Giovanni Sartori, iç çatışmalarla karşı karşıya kalan toplumlarda demokrasinin oluşamayacağına dikkat çekmiş ve iç güvenliğin demokrasinin ortaya çıkması ve gelişmesi için temel bir unsur olduğunu belirtmiştir. Samuel Huntington, Juan Linz ve Guillermo O'Donnell, demokrasinin istikrarsızlığı siyasi çeşitliliğe maruz kaldığından dolayı, çıkar gruplarının ve bağımsız derneklerin devleti zayıflatıp, yönetme

[587] Jon Alterman's interview with Peter Salisbury, Yemen's Civil War, Center for Strategic and International Studies, July 27, 2021.
[588] Zoltan Barany Senior Associate, Ibid, p. 38.
[589] Zoltan Barany Senior Associate, Ibid, p. 39.
[590] Kareem Shaheen, "Isis claims responsibility for assassinating governor of Aden," Guardian, 6 December 2015. https://cutt.us/g230R.

yeteneğini etkileyebileceğine inanmaktadırlar.[591] Bu ayrışmalar altında demokrasi oluşturma çabaları, siyasi istikrarsızlığa yol açabilmektedir. Ayrışmış toplumlarda demokrasinin uygulanamayacak bir sistem olduğu kabul edildiği takdirde federalizm uygulamasının da nasıl olacağı sorusu ortaya çıkmaktadır.[592] Demokratik sistemlerde, ekonomik vizyonun eksikliği altında ortaya çıkan demokratik kurumların devrimler, ayaklanmalar ve çöküşlere karşı hassas olacağına dair işaretlerin varlığından bahsetmek mümkündür. Bunun, demokratik sistemlerde gerçekleşmesi en muhtemel senaryo olduğu söylenebilir. Yemen'in gerçekten federalizme geçip geçemeyeceği ise en önemli belirsizlik ve sorunlardan biri olmaya devam etmektedir.

Eski ve çözülmemiş şikayetlerin birikimi, hükümetin kötü yönetimi, özellikle Güney meselesi ve 1994 Savaşı ile Sa'da krizi ve yaşanan altı savaş gibi nedenlerle talepler ve tepkiler daha da artmıştır. Bu konular hakkında daha önce yapılan çalışmalarda özellikle kırılganlığıyla bilinen devletlerin merkeziyetçi kapasitesinin oluşturulmasına odaklanılırken yerel yönetimlerin rolü büyük ölçüde göz ardı edilmektedir. Bununla birlikte merkezsizlik ve federasyon üzerine yapılan çalışmalar, yerel yönetim ve farklı hükümet seviyeleri arasındaki ilişki üzerine odaklanmaktadır. Bazı uzmanlar, federasyonun zayıf devletlerde merkeziyetçi yapıyı korumak ve güçlendirmek için bir araç olarak çifte rol oynadığını düşünmektedirler.[593] Ancak son çalışmalar, yerel yönetimlerle farklı hükümet seviyeleri arasındaki adem-i merkeziyet ve federalizm kavramları üzerinde odaklanmaktadır. Bazı uzmanlara göre federal sistem, zayıf merkezi yapıya sahip ülkelerde çifte bir rol oynamakta ve yetkiler arasındaki dengeyi koruyarak güçlendirmektedir.[594] Bu, bölgelere ve eyaletlere yerel yönetim yetkisi verirken, merkezi hükümetin ulusal önem arz eden konularda kontrolünü sürdürmesi anlamına gelmektedir.

Yemen bağlamında, adem-i merkeziyet ve federalizm kavramlarının anlaşılması, ülkede bölgesel ve millî denge sağlama ve farklı halk taleplerini karşılama açısından önemli bir rol oynayabilmekte ve aynı zamanda devletin merkezî yapısının istikrarını korumayı

[591] Rollin F. Tusalem, Democracies, Autocracies, and Political Stability, Arkansas State University, (2015), Available at: http://digitalcommons.northgeorgia.edu/issr/vol90/iss1/1, p. 1.
[592] Rollin F. Tusalem, Ibid, p. 2.
[593] Marie-Christine Heinze, Ibid, p. 313.
[594] Rollin F. Tusalem, Ibid, p. 2.

hedeflemektedir. Bu noktalar, Yemen gibi ülkelerde siyasi ve ekonomik güçler ile meydan okumaları anlamanın ve yerel yönetim ile idari tedbirlerin ülkedeki denge ve istikrarı sağlamaya nasıl katkıda bulunabileceğinin önemine işaret etmektedir.

Alfred Stepan, Yemen gibi ülkeler için federalizmin yararlı olmadığını belirtmiştir. Çünkü, zaten zayıf olan birleşik bir devletin federal sisteme geçmesi zordur. Stepan'a göre: "Herhangi bir federal devlet, egemen hükümetlerin kendi bağımsızlıklarından vazgeçmek için anlaşarak kaynaklarını birleştirip, kolektif güvenliklerini artırmak ve diğer hedefleri gerçekleştirmek için oluşan bir anlaşmanın sonucudur.[595]" Bu durumda federalizm, devletin çökmesini önlemek için sadece bir tepki durumunda kalmaktadır. Liderler, anayasa ile güç devretme kararı alırlar ve tehdit altındaki siyasi sistemleri sağlam federal federasyonlar hâline getirerek ülkelerini birleştirirler.

Diğer yandan federalizm, toplum içinde var olan ayrıma bir cevap olarak görülmektedir. Yemen, etnik ve dinî açıdan nispeten homojen gibi görünse de farklı kimlikler ve kültürler, federalizme geçiş için uygun koşulların varlığının işaretleri olarak kabul edilebilir. Örneğin Güney Hareketi coğrafi kimliğe dayanan bir siyasi kimliğin ifade edilmesi gerektiğini talep etmektedir. Çünkü Güney, kendi devletinin sınırları içinde özel bir kimliğe sahiptir.[596] Fakat Güney'de farklı bir kimlik vurgusunu ön plana çıkaran Hadramiler, Hadrami kimliğini ön plana çıkarmakta ve böylece güneyde iki bölgenin desteklenmesine neden olmaktadırlar. Aynı şekilde Mahrilerin bazı kesimleri de Mahra'nın Hadramut'un bir parçası olmasına karşı çıkmakta ve kendilerine özgü bir kimlikleri olduğunu iddia etmektedirler. Benzer şekilde, kuzeydeki Husiler, Sadah ile Sana'a vilayetlerinin birleşmesine karşı çıkmaktadırlar. Ayrıca Jawf ile Hajjah vilayetlerini kültürel yakınlıkları nedeniyle korumayı tercih etmişlerdir.[597] Gelecekte muhtemel herhangi bir federal sistemde önemli sorun teşkil edebilecek olan bölgesel düşmanlıkların varlığından da bu noktada bahsetmek mümkündür. Güneyliler de 1990 öncesi sınırlara dönülmesini istemektedirler.

---

595 Ibid, p. 314.
596 Ibid, p. 354.
597 Muhammed Knoush Al-Shara, Ibid, p. 301.

Federalizm projesi, uyuyan kimlikleri canlandırmıştır. İki birimli federasyonlar konusunda klasik federalizm çalışmalarının otoritesi Ronald Watts'a göre: "İki birim arasında her konuda eşitlik ısrarı genellikle tıkanıklıklara ve çıkmazlara neden olmuştur".[598] Bu nedenle, radikal olarak bölünmüş toplumlarda federalizmin uygulanması sonucunda birleşmenin değil, "mezhepsel" federalizasyonun oluşması muhtemeldir.[599]

Sosyal adalet ve eşitlik, herhangi bir ülkenin istikrarı için oldukça önemli kavramlardır. Toplumlar, kaynakların ve fırsatların adil dağılımı açısından sosyal adalet ve eşitlikten yoksun olduğunda, kimlik krizleri ortaya çıkabilir ve buna bağlı olarak ülkenin istikrarı sarsılabilir. Bunun birkaç nedeninin olduğu söylenebilir:

Yoksulluğun artması: Kaynaklar ve zenginliklerin toplumun tüm kesimleri arasında adil bir şekilde dağıtılmaması, yoksulluğun ve toplumsal dışlanmanın artmasına neden olmaktadır. [600] Bu durum, insanların temel yaşam gereksinimlerini karşılamakta zorlanmalarına ve toplum içinde gerilimlerin artmasına yol açmaktadır.

Toplumsal ayrımcılık ve bölünmeler: Sosyal sınıflar ve etnik gruplar arasında büyük farklılıkların olduğu durumlarda, fırsatlara ve hizmetlere erişimdeki eşitsizlikler, bu gruplar arasındaki gerginlikleri arttırmaktadır.[601] Bu durumda sosyal adalet ve eşitlik talepleri artabilir ve bunlar, siyasi ve toplumsal çatışmalara dönüşebilir.

Marijinal bölgelerin ihmal edilmesi: Kaynaklar ve kalkınma önemli ölçüde büyük şehirlerde veya ekonomik olarak güçlü bölgelerde yoğunlaştığında, marijinal bölgelerde ve kırsal kesimde koşullar kötüleşebilmektedir.[602] Bu bölgelerde yaşayan insanlar, ihmalkârlıklara maruz kalabilmekte ve bu da istikrarın sarsılmasına ve sosyal gerilimlerin artmasına neden olabilmektedir. Sosyal adalet ve eşitlik, kimlik krizini tetikleyen en önemli faktörler arasında yer alır. Örneğin Al-Mahra'da, eyalet sakinlerinin sahip olduğu imkânlar hakkında yapılan bir çalışmada, hane halklarının yarısından daha az bir kesiminin akan

[598] Ronald Watts, Comparing Federal Systems, 2nd edition, (Montreal & Kingston: McGill-Queen's University Press, 1999) p. 113.
[599] Peter Salisbury, "Federalism, Conflict and Fragmentation in Yemen," (London: Saferworld, 2015) p. 7.
[600] Betsy Jane Clary,"The spirit level: Why greater equality makes society stronger." (2011), pp. 239-243.
[601] Betsy Jane Clary, Ibid, p. 240.
[602] Ibid, p. 241.

suya erişebildiği ve yarısından fazla bir kesimin ise sadece elektrik veya jeneratöre erişim sağlayabildiği sonuçlarına varılmıştır. Bazı eyaletlerde bu oranlar %10'a kadar düşmekte ve Yemen'deki siyasi sistemle ilgili hoşnutsuzluk artmaktadır. Bu durum, genel olarak Stephen W. Day'in Yemen'le ilgili gözlemini doğrulamaktadır. Çünkü kaynakların dağılımındaki dengesizlik arttıkça bölgesel kimliklerin ulusal kimliğe karşı güçlendirilme olasılığı da artmaktadır.[603] Ekonomik faktörler, birleşik veya ortak bir ulusal kimliğin, bölgesel veya iç ulusal kimlikleri canlandırmasında önemli bir rol oynamaktadır. Bu çatışmalarla ilgili olarak hükümetin tutumu ise daha da tutarsız ve karmaşık bir hâle gelmektedir. Bu grupların taleplerini yerine getirerek devletin bir bütün olarak tutarlılığını sağlamak ve sorunları çözmek yerine, taleplerde bulunanlar baskı altına alınmaktadır. Meşru talepler yerine yasadışı taleplerin ortaya çıktığı bir kriz durumu ortaya çıkmakta, bu durum da ülkenin istikrarını etkilemektedir. Doğa ve topografya da bir krizin oluşmasına neden olabilmektedir. Çünkü kırsal bölgelerde yargı sistemleri, polis merkezleri ve uygun şekilde eğitilmiş devlet memurlarının eksikliği nedeniyle zorluklar yaşanmaktadır. Devlet, zayıflığına rağmen resmî ve gayrı resmî kurumlar aracılığıyla ulusal topraklarda yayılmayı amaçlamıştır.[604] Resmî otoriteye karşı geleneksel otoritenin güçlenmesi ise devletin zayıflamasına neden olmuştur. Bu nedenle insanlar bu bölgelerde resmî adalet sistemine başvurmak imkânından mahrum olmuşlar ve sorunlarını çözmek için geleneksel sistemlere, yani kabile liderleri ve bölgedeki etkili kişilere güvenmek zorunda kalmışlardır.

Yemen'de federalizmin uygulanması durumunda ülkenin, pek çok zorlukla karşı karşıya kalınması ve uzun vadede çatışmaların ortaya çıkmasının muhtemel olduğu söylenebilir. Özellikle detaylı bir çalışmaya dayanmayan ve sorumluluktan yoksun siyasi kararların alınma olasılığı, bu zorlukların başında gelmektedir. En önemli muhtemel zorluklar arasında şunlar bulunmaktadır:

---

603 Marie-Christine Heinze, Ibid, p. 76.

604 Markus Schultze-Kraft and Martin Rew, "How Does State Fragility Affect Rural Development? Evidence from Afghanistan" the *Democratic Republic of the Congo*, Yemen, Nepal and Bolivia, Brighton, April 2014, p. 30.

1. Liderlik ve yönetim becerilerinde eksiklik: Yemen toplumunda, özellikle kırsal bölgelerde liderlik ve yönetim becerilerinde eksiklikler mevcuttur.[605] Bu nedenle, yerel hükümetlerin kapasitelerini geliştirmek ve etkinliklerini artırmak için devletin büyük kaynaklara ihtiyacı olacaktır.

2. Altyapı sorunları: Yemen, farklı düzeylerde altyapı sorunları yaşamaktadır. Sürdürülebilir kalkınma ve vatandaşlara temel hizmetlerin sunulabilmesi için güçlü altyapı ve iletişim araçlarının geliştirilmesi gerekmektedir. [606]

3. Yerel işgücünün önemi: Federalizmin uygulanması aşamasında, yerel işgücü niteliklerinin ve deneyiminin eksikliği nedeniyle, hedeflenen ilerlemenin sağlanması uzun bir süreyi gerektirebilir.

4. Yetki paylaşımının belirlenmesi: Farklı düzeylerdeki hükümetler arasında yetki paylaşımının belirlenmesi için detaylı bir planlama yapılmalıdır. Bu, etkin bir denge ve yönetim sürecinin oluşması aşamasında olumlu etki sağlayacaktır. [607]

5. Merkezi otoriteden yetki devri: Yemen, merkezi otoriteden yerel yönetimlere yetki devri sürecinde zorluklarla karşılaşabilir. Bu durumda, sürecin nasıl iyileştirileceğinin düşünülmesi zorunluluğu ortaya çıkacaktır.

6. Güvensizlik ve kimlik çatışmaları: Artan çatışmalar ve güven eksikliği, milli kimliği zayıflatmış, ayrışmalar ve bölünmelerin artmasına neden olmuştur. [608]

Bu muhtemel zorluklar ciddi bir şekilde hesaba katılmalı ve Yemen'de sosyal adalet, eşitlik ve istikrarı güçlendirmek için kapsamlı politikalar benimsenmelidir. Bu, federal sistemin başarılı olması ile sürdürülebilir kalkınma ve refahın sağlanması yolunda önemli bir adım olacaktır.

Percent Araştırma ve Kamuoyu Anketleri Kurumu, Yemen halkının federalizm hakkındaki görüşlerini öğrenmek amacıyla bir kamuoyu araştırması yapmıştır. Elde edilen sonuçlara göre güney eyaletlerinde federalizme destek verenlerin oranının kuzey

[605] Marie-Christine Heinze, Ibid, p. 319.
[606] Ibid, p. 320.
[607] Ibid, p. 321.
[608] Marie-Christine Heinze, Ibid, p. 319.

eyaletlerine göre yaklaşık %13 daha fazla olduğunu göstermiştir. Güney eyaletlerinde yaşayan insanların %47'den fazla bir kesimi federalizmi tercih etmekte ve bu kesimin yaklaşık %85'i de hem kuzey hem de güneyde federal sistemin olmasını istemektedir. [609]

Yemen'de siyasi istikrarsızlık, ülke genelinde ve yönetim konusunda büyük bir zorluk oluşturmaktadır. Federalizm, Yemen'deki bazı siyasi ve sosyal sorunların çözümü için umut vaat eden bir seçenek olmasına rağmen, istikrarın sağlanması için tek ve nihai çözüm olmadığı söylenebilir. Bu nedenle, Yemen'de hükümetin öncelikle ülke içindeki çatışmalar ile sivil ve askerî ilişkileri etkili bir şekilde ele alması ve farklı taraflar arasında uzlaşı sağlaması gerekmektedir. Bu nedenle, Yemen'in istikrarının sağlanması, iç zorlukların üstesinden gelme ve ulusal birliği sağlama yeteneğine bağlıdır.

[609] Riyadh Al-Ahmadi, a.g.e., s. 5.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Yemen'deki çatışmanın karmaşık ve çok yönlü bir mesele olduğu, sadece dinî veya mezhepsel faktörlere indirgenemeyeceği, bu çalışmada ulaşılan sonuçlar arasında yer almaktadır. Bu çatışmanın, sosyal, ekonomik ve siyasi faktörler de dahil olmak üzere çeşitli kaynaklardan beslendiği, devletin çeşitliliği yönetme ve ülkenin bazı bölgelerinde geleneksel güçlerin egemenliği konusundaki başarısızlığı gibi nedenlerin etkili olduğu belirtilmektedir. Ayrıca siyasi istikrarla ilişkili olduğuna inanılan birçok konuya da dikkat çekilmektedir. Uzun bir süreçte Yemen'in istikrarı üzerinde etkisi olduğuna inanılan birçok konu bu çalışmada ele alınmış ve bilimsel araştırma yöntemleri kullanılarak aşağıda belirtildiği üzere birçok sonuca ulaşılmıştır:

- Demokratik sistemler, federalleşme de dahil olmak üzere istikrarı zorunlu olarak sağlamamaktadır. Genel olarak otoriter sistemlerden daha istikrarlı olsa da, demokrasinin uygulanması bilinçli ve eğitimli bir toplumun varlığını zorunlu kılmaktadır. Yemen, Fransa'daki sisteme benzer bir başkanlık sistemini benimsemiştir. Siyasi süreç anayasal kuralların değil, hüküm süren otoritenin kontrolü altında olup bu durum düzenli seçimlerin yapılmamasına neden olmuş ve siyasi krizlere yol açmıştır.

Genel olarak, demokrasiye ilişkin bakış açıları ve Yemen'deki demokrasinin istikrarı sağlayıp sağlayamayacağı konusunda farklı görüşler bulunmaktadır. Demokrasi hakkında iki temel yaklaşım vardır. İlk yaklaşım, demokrasinin gelir eşitsizliğine neden olabileceğini ve buna bağlı olarak toplumsal hoşnutsuzluğa yol açabileceğini öne sürmektedir. Bu durumda, ülkenin istikrarı sarsılabilir ve yatırım oranları olumsuz olarak etkilenebilir. Bununla birlikte, diğer yaklaşımı benimseyenler ise demokrasinin, vatandaşların seçimler yoluyla şikayetlerini dile getirmelerine ve bir siyasi liderden diğerine barışçıl bir şekilde güç aktarmalarına izin vererek istikrarı teşvik edebileceğine inanmaktadırlar. Ayrıca demokrasi, toplumun çeşitliliğini takdir etmekte, diyalog ve uzlaşma yoluyla anlaşmazlıkların çözülmesini hedeflemektedir. Yemen'deki demokrasi, aslında bir demokrasi olmaktan çok, gücü ve parayı bir araya getiren geleneksel sistemin bir yansıması olmuştur. Bu durum, kalkınma ve ilerlemenin önündeki engellerden biri

olmuştur. Aynı zamanda Yemen'deki demokrasinin gerçekliğiyle de ilişkili olup burada deneyimlenen demokrasi denemesi yüzeysel ve etkisiz olmuştur. Yetki, hükümet ve sivil toplum kurumları arasında eşit olarak dağıtılmamış ve yerel yönetim ve halkın katılımı için etkili sistemler kurulmamıştır. Bu adaletsiz güç ve servet dağılımı ile demokrasinin etkisizliği, Yemen'deki gelişmenin ve ilerlemenin önündeki engeller hâline gelmiştir.

- Hükümetin halk taleplerine yanıtı istikrar açısından büyük önem taşımaktadır. Hükümetin siyasi krizleri çözememesi ve toplumun taleplerine yanıt verememesi, toplumsal hoşnutsuzluğa ve istikrarsızlığa yol açmıştır. Devlet, terörizmi ve Saa'dah savaşları gibi hassas konuları, iktidarını korumak ve sisteme karşı muhalifleri bastırmak için bir araç olarak kullanmıştır. Ancak ülkedeki siyasi sistem, halkın taleplerine etkili bir şekilde cevap verme konusunda başarısız olmuş, yolsuzluk, baskı ve şiddetle karşı karşıya kalmıştır. Bu durum, istikrarsızlığın ortaya çıkmasına ve ülkeyi kontrol etmek için yarışan farklı grupların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Krizlerin etkili bir şekilde yönetilmemesi, sosyal hizmetler ve eğitim alanlarındaki harcamaların askeri harcamalar lehine ihmal edilmesi, hükümetin her yerde yaygın olan yolsuzluğu ve ifade özgürlüğünün baskı altında tutulması gibi faktörler de bu duruma katkıda bulunmuştur. Bu olumsuzluklar daha fazla istikrarsızlık ve çatışmaya yol açmış, ülkenin daha istikrarlı bir geleceğe ilerlemesini zorlaştırmıştır. Siyasi sistemdeki tepki, taleplerle uyumlu olmamış ve sistem bu krizleri siyasi rakiplerini vurma aracı olarak kullanmıştır. Bunun sonucu ise sistemin başarısızlığı ve siyasi süreçte aksamalar olmuştur.

- Yolsuzluk, askeri harcamalar, sınırlı ifade özgürlüğü ve insan hakları ihlalleri, ülkedeki siyasi ve ekonomik zorlukların artmasına neden olmuştur. Toplumun talepleri siyasi ve ekonomik reformlar ile yolsuzlukla mücadeleye yönelmesine rağmen yolsuzluk daha da yaygın ve dayanılmaz bir hale gelmiştir. 2012 yılında Uluslararası Şeffaflık Örgütü tarafından yayınlanan Yolsuzluk Algısı Endeksi'nde Yemen, 176 ülke arasında 156. sırada yer almıştır.[610] Sistem, askeri harcamalara

[610] Jeremy M. Sharp, Yemen: Background and U.S. Relations, February 6, 2014, Congressional Research Service, 7-5700, www.crs.gov, RL34170, p. 7.

odaklanmış ve bunu eğitim ve hizmetlerin hesabına olarak yapmıştır. Yemen'deki askeri harcama oranlarının, Orta Doğu ve Kuzey Afrika'da en yüksek harcama miktarları arasında yer aldığı kabul edilmiştir. Hükümetin kontrolündeki karmaşık nüfuz ağı; sivil hizmetler, yargı, ordu ve güvenlik güçlerinde yolsuzluğun yayılmasına neden olmuştur. Geleneksel bir sistem üzerine modern bir sistem koymanın zorluğu Salih'in iktidarının, geleneksel kabile liderleri ve şefleriyle kurduğu, resmi olmayan siyasi ittifaklarla güçlü kalmasını sağlamıştır.

- Yemen'deki istikrar üzerinde bölgesel ve uluslararası güçlerin, terörle mücadele gibi farklı adlar altında etkileri olmuştur. Suudi Arabistan ve Katar ile BAE gibi bazı Körfez ülkelerinin de Yemen'in istikrarında rol oynadığı görülmektedir. Yemen stratejik bir konuma sahip olup ana ticaret yollarının kesişiminde bulunması nedeniyle bölgesel ve uluslararası politikalarda önemli bir rol oynamaktadır. Farklı güçler Yemen'de nüfuzlarını dayatmaya çalışmışlardır. Dış müdahale sadece Yemen'in uluslararası ilişkileriyle sınırlı kalmamış, aynı zamanda iç meselelerine de uzanmış ve bu durum Yemen'in egemenliğini olumsuz yönde etkilemiştir. Yemen, ülke üzerinde nüfuz ve kontrol sağlamaya çalışan bölgesel ve uluslararası güçler arasında bir çatışma bölgesi haline gelmiştir. Bu durum, dış aktörlere bağlı hale gelen, milislerin ve terör örgütlerinin de dahil olduğu birçok yerel aktörün ortaya çıkmasına neden olmuştur. Yemen'deki duruma müdahale eden ülkeler, farklı fraksiyonlara destek vermişler ve çatışmayı körüklemişlerdir. 2015 yılında, Suudi Arabistan'ın liderliğindeki Arap ülkeleri koalisyonu, uluslararası alanda tanınan Yemen hükümetini desteklemek için kurulmuştur. İran ise Husileri desteklemiştir. Bu dış aktörlerin katılımı, çözüme yönelik çabaları karmaşık hale getirmiş ve çatışmanın devam etmesine katkıda bulunmuştur.
- Ekonomik zorluklar, Yemen'in istikrarında büyük bir rol oynamıştır. Çünkü Yemen, Arap dünyasının en yoksul ülkelerinden biri olarak kabul edilmektedir. Yemen uzun süredir ekonomik geri kalmışlık ve yoksulluk seviyelerinin yükselmesinden muzdarip olmuştur. Ülke, kronik gıda sıkıntısı ve yüksek işsizlik oranı ile karşı karşıya kalmıştır. Sürekli bir çatışma ortamı nedeniyle ülkenin genel durumu

kötüleşmiş, buna bağlı olarak alt yapı tahrip olmuş, ticari ve turistik faaliyetler ile yabancı yatırımları engellenmiş ve milyonlarca insan yerinden edilmiştir. Yemen'deki insanlık krizi, dünyanın en kötü krizleri arasında yer almaktadır. Milyonlarca insanın yardıma ihtiyacı bulunmaktadır.

- Merkezden uzak ve kırsal bölgelerdeki birçok alanda devlet otoritesinin olmaması veya çok zayıf olması nedeniyle geleneksel sistem, bu bölgeleri kontrol altına almayı başarmış ve zamanla toplumsal kabul ve meşruiyet kazanmıştır. Çeşitli alanlarda güç kaynaklarına sahip olmuş ve devletin gücüne eşit bir güce sahip olmuştur. Güç sahibi olmak devletin tekelinde olan bir durum değildi. Bu da sosyal çatışmalara ve coğrafi etkileşime neden olarak devletin istikrarı için tehdit oluşturmuştur. Geleneksel güçlerle yaşanan ve başarısızlıkla sonuçlanan çatışmalar, devletin bahsi geçen bölgelerde sadece otoritesini değil aynı zamanda saygınlığını da kaybetmesine neden olmuştur.
- Bu çalışmada, Yemen'in federal bir sisteme geçişiyle istikrarın garantilenemeyeceğine de vurgu yapılmaktadır. Yemen'deki federalizmin başarısı çeşitli faktörlere bağlı olacaktır. Bu faktörler arasında merkezî hükümetin ve yerel otoritelerin işbirliği ve yapıcı diyaloga hazırlıklı olması, kültürel ve sosyal çeşitliliği etkili bir şekilde yönetebilmesi ve Yemen'deki siyasi, sosyal ve kültürel bağlamla uyumlu, güçlü demokratik kurumlar ve şeffaf işlemler oluşturulması bulunmaktadır. Bu kurumların gelecekteki muhtemel zorluklarla esnek ve uyumlu olması ile Yemen halkının ihtiyaçlarına cevap verebilmesi önemlidir. Federal sisteme geçişte ortaya çıkabilecek zorluklar da ele alınmalıdır. Örneğin merkezî hükümetle yerel otoriteler arasındaki anlayış ve uzlaşıyı iyileştirmek için politik, ekonomik ve sosyal konular, sürdürülebilir ve âdil bir şekilde ele alınmalıdır. Etkili ve düzenli bir şekilde dönüşümü yönetmek için net bir vizyon ve gerçekçi bir eylem planı oluşturulmalıdır. Bu plan, tüm ilgili tarafların katılımını sağlamayı gerektirmektedir. Ayrıca federalizm, stratejisi iyi tasarlanmış demokratik kurumları ve yasama süreçlerini içermelidir. Bu sistemler, merkezî ve yerel otoriteler arasındaki dengeyi sağlamalı, şeffaflığı ve hesap verebilirliği temin etmelidir. Bu şekilde Yemen,

sürdürülebilir ve dengeli bir kalkınma sağlama yolunda gelecekteki muhtemel zorlukları ele alabilecektir. Bu hedeflere ulaşmak zorlu bir süreç boyunca tüm ilgili tarafların büyük çaba ve özveri göstermesini gerektirecektir. Fakat olumlu sonuçlar, Yemen'de istikrar ve ilerlemenin gerçekleşmesi için gerçek bir adım olacaktır.

- Federalizmin Yemen'deki çatışma için potansiyel bir çözüm sağlayabileceğini ancak kesin bir çözüm yolu olmadığını da belirtmek mümkündür. Federalizm, başarılı olmak için hassas planlama ve uygulamaların olmasını gerektiren karmaşık bir sistemdir. Bazı temel sorunlarla, örneğin belirli bölgelerin ihmal edilmesi ve gücün az sayıda elitin elinde toplanması gibi çatışmayı besleyen konuların çözülmesi hususunda yardımcı olabilmektedir. Ancak federalizmin tek başına Yemen'deki tüm sorunları çözemeyeceğini ve ülkenin karşı karşıya olduğu siyasi, ekonomik ve sosyal zorlukları ele alan kapsamlı bir yaklaşımı gerektireceğini söylemek mümkündür. Yemen'deki çatışma, ülkenin ve toplumun tarihinde kökleri olan karmaşık bir konudur. Bu, bölgesel ve uluslararası politikalar, ekonomik çıkarlar, mezhep ve kabile ayrılıkları da dahil olmak üzere içsel ve dışsal faktörleri besleyen çok yönlü bir çatışmadır. İstikrarın sağlanması ve Yemen'deki federalizmle ilgili sorunların çözümü için bütüncül bir yaklaşımın varlığı gereklidir. Ayrıca ülke içinde ve dışındaki tüm etkin aktörlerin işbirliğinin varlığı ile istikrarlı bir gelecek için barışçıl bir çabanın zorunlu olduğu öne sürülebilir.
- Yemen'in siyasi tarihinde "siyasi intikam"[611] olarak adlandırılabilecek bir olgunun hâkim olduğu görülmektedir. Bu kavram, belirli aralıklarla çatışmaların yenilenmesini ifade etmektedir. Bazı politik analizlere göre, Yemen'deki çatışmalar Suudi Arabistan destekli Sünnilerle İran destekli Şiiler arasındaki dinî bir çatışma

[611] Siyasi intikam, hükümeti eleştiren veya politikalarına karşı çıkan bireyler veya gruplar üzerindeki intikamın siyasi otorite veya hükümet kurumları tarafından kullanılması anlamına gelen bir terimdir. Genellikle muhalefetin görüşlerini bastırmak, hükümete karşı keskin eleştirileri bastırmak veya muhalifleri korkutarak siyasi görüşlerini ifade etmelerini engellemek için kullanılır. Siyasi intikam, adaletsiz bir şekilde bireyleri cezalandırmak veya siyasi ve sivil özgürlükleri kısıtlamak için yasal ve idari önlemleri içerebilir. Bu, adil olmayan yargılamalarla tutuklamaları, güvenlik güçlerinin aşırı güç kullanımını, muhalifleri izlemek için hükümet kurumlarının kötüye kullanılmasını ve siyasi muhalefetin takip edilmesi için yasaların ve yönetmeliklerin kötüye kullanılmasını da içerebilmektedir. Bkz. Blood revenge and violent mobilization: "Evidence from the Chechen wars." It'swrot by: Souleimanov, Emil Aslan and Huseyn Aliyev.

olarak yorumlanmaktadır. Yemen'deki çatışmanın dinî ve geleneksel gruplar tarafından beslenen bir siyasi çatışma olduğu şüphesizdir.

- Yemen'deki federalizm düşüncesinin genel olarak ülkedeki istikrar arayışıyla aynı yönde gelişmiş olduğuna bu çalışmada işaret edilmiştir. Federal sistem, Yemen'deki farklı bölgeler ve topluluklar arasında daha dengeli bir şekilde yetki ve kaynakların dağıtılmasına katkı sağlayabilecek bir seçenek olarak kabul edilmektedir. Çalışmada federalizm fikri ile istikrar arayışı arasında bağlantılar kurulmuştur. Çünkü bu sistem sayesinde gerginliklerin azaltılabileceği ve barışçıl çözümlerin benimsenebileceği de öne sürülmektedir. Bu tür bir yönetim sistemi, Yemen'de istikrarın sağlanması için olası seçeneklerden biri olarak ele alınmıştır. Siyasi açıdan çöküşe doğru ilerlendiği zamanlarda, yerel yönetimlerin geliştiği bir noktaya kadar bu düşüncede de ilerlemelerin olduğu söylenebilir. Yemen'deki sistem, federalizmin ülkenin ihtiyaçlarını karşılamak ve istikrarı sağlamak için bir çözüm olarak benimsenmesine kadar bir gelişim sürecinden geçmiştir. Bu durum, çalışmanın hipotezinin doğrulanması açısından önemlidir. Fakat federalizmin gerçekten istikrarı sağlayabileceği sonucuna varmak mümkün değildir. Yemen'de federalizmin zaten istikrarı sağlayabileceği sonucuna varmanın zor olması hususunda temel neden, ülkenin karşı karşıya olduğu şiddetli zorluklardır. Yemen, iç çatışmalar, siyasi bölünmeler ve ekonomik zorluklarla mücadele etmekte olup, ciddi güvenlik sorunları ve sosyal meselelerle karşı karşıyadır. Bu nedenle istikrarın sağlanması zor bir görev hâline gelmektedir. Federalizm, merkezî hükümet ve yerel otoriteler arasında işbirliği ve uzlaşı gerektiren karmaşık bir sistemdir. Yemen'deki mevcut bölünmüşlük ve çatışmalar göz önüne alındığında, federalizm konusunda taraflar arasında kapsamlı ve sürdürülebilir bir anlaşmaya ulaşmak zor olabilir. Bunun yanı sıra, federal sistemin siyasi amaçlar için bazen kötüye kullanılma ihtimali vardır. Bu sistem, güçlü siyasi grupların çıkarlarını desteklemek ve ulusal istikrar yerine özel amaçlara ulaşmak için kullanılabilir. Bu, federalizmin Yemen'de istikrarı sağlama garantisinin olmadığı anlamına gelir ve uygun olmayan şekilde kullanılması, gerginlikleri artırabilir ve çatışmaları daha da şiddetlendirebilir .Esasında

çalışmanın konusunun da bunun olmadığını söylemek mümkündür. Buna rağmen, federalizmin istikrarla ilişkisi ve federalizmin önündeki en önemli engeller bu çalışmada ele alınmaya ve açıklanmaya çalışılmıştır.

- Yemen'deki askerî müdahaleden sonra ülkenin durumu daha da karmaşık bir hale gelmiştir. Çatışmanın artık Husiler tarafından temsil edilen gerçek hükümet ile Suudi liderliğindeki Arap koalisyonu güçlerince desteklenen yasal hükümet arasındaki çatışmadan ibaret olmadığı, aynı zamanda BAE tarafından desteklenen Güney Hareketi'ne bağlı güçlerin de bu çatışmaya dahil olduğu görülmektedir. Yemen'deki çatışmanın bölgesel güçlerle bağlantılı olması, sona erdirilmesinin Suudi Arabistan ve İran arasındaki çatışmanın son bulmasına bağlı olduğu anlamına gelmektedir. Yemen'de barışın sağlanması, savaşın sona ermesi için İran, Suudi Arabistan ve BAE üzerinde dış güçler tarafından baskı oluşturulmasını zorunlu kılmaktadır
- Yemen'deki çatışmanın çözümü, altında yatan nedenleri ele alan kapsamlı bir yaklaşım; güven oluşturma çabaları ise diyalogun güçlendirilmesi ve insani krizin çözülmesi için çaba gerektirecektir. Elde etkin çözümle birlikte güvenin inşası, diyalogun desteklenmesi ve insani krizin çözülmesi, Yemen'deki tüm ilgili tarafların koordineli ve bütüncül çalışmasını gerektirir. Bu, Yemen hükümeti, çatışan fraksiyonlar ve Yemen'deki çatışmayla ilişkili uluslararası ve bölgesel tarafların dahil olduğu bir işbirliğini içerecektir. Bu hedefi gerçekleştirmek için aşağıdaki adımlar atılabilir:

1. Diyalog ve müzakerelerin güçlendirilmesi: Yemen'deki çatışmayı çözmede siyasi ve diplomatik diyaloglar ile müzakereler temel bir araç olmalıdır. Bu diyaloglar, tüm ilgili tarafları içermeli ve çatışmanın kapsamlı bir şekilde çözümü ve ortak anlayışa odaklanmalıdır.

2. Şiddet ve çatışanın durdurulması: Tüm tarafların ateşkesi kabul etmesi ve çatışan bölgelerdeki gerilimi ve şiddeti azaltmak için gerekli çabaları göstermeleri

gerekmektedir. Bu adım, diyaloga yeniden başlama konusunda güven duygusunun oluşmasına yardımcı olabilir.

3. İnsani krizin ele alınması: Çatışma ve insani krizden etkilenen halkın yardım alması hususuna öncelik verilmelidir. Gıda, su, sağlık hizmetleri gibi insani yardımlar ile mülteci durumundaki insanlara destek sağlanmalıdır.

4. Uluslararası ve bölgesel toplumun katılımı: Uluslararası ve bölgesel toplum, Yemen'deki barış çabalarını destekleme konusunda önemli bir rol oynamaktadır. Ülkedeki siyasi çözüme yönelik kapsamlı çözüm ve ülkenin yeniden inşası için gerekli mâlî ve insanî desteğin sağlanması için ülkeler ve uluslararası kuruluşlar birlikte çalışmalıdır. Ayrıca, bölgesel ve uluslararası aktörlerin katılımı ve işbirliğinin yanı sıra Yemen siyasi liderleri ve halkın, ülke için barışçıl ve istikrarlı bir geleceğe bağlılıklarının zorunlu olduğu söylenebilir.

5. Çatışan tarafların barışçıl çözüme olan bağlılığı: Siyasi liderler ve çatışan taraflar, çatışmanın barışçıl bir şekilde çözümüne olan bağlılıklarıyla birlikte istikrar ve barışın sağlanması için çalışmalıdır.

Yemen halkının karşı karşıya olduğu çatışmanın karmaşıklığı ve insani zorluklar nedeniyle bu adımların atılmasının kolay olmayacağı da burada belirtilmelidir. Bununla birlikte Yemen'de barış ve istikrarın sağlanması, çatışmadan etkilenen milyonlarca insanın yaşamını ve insanî koşullarını iyileştirmek için hayati önem taşımaktadır.

- Savaş sonrasında barışın sağlanması, yeniden yapılanma, yaraların sarılması ve savaşın etkilerinin silinmesi uzun vadeli bir süreçtir. Barışın istikrarın sağlanmasında ilk adım olduğunu söylemek mümkündür. Yemen'deki barış süreci, uluslararası teşebbüslere dayanan bir anlaşma ve geçiş planı ile savaş sonrasında yeniden yapılanma ve devlet kurumlarının yeniden inşası üzerinde yoğunlaşan bir çabanın varlığını gerektirmektedir. Uluslararası güvenceler, çatışan taraflar arasında ulusal güveni de arttıracaktır. Devletin denge ve istikrarını yeniden kazanması için tüm tarafların buluştuğu bir orta yolun bulunması ve karar 2216'dan ziyade bu orta yol üzerinden hareket edilmesinin zorunlu olduğu gözükmektedir. Yemen'deki

çatışmanın sona erdirilmesinin, devletin şekli ile ilgili değil, sağlam bir temel üzerine inşa edilmiş bir sistem ve güçlü bir yapılanmayla sağlanacak olması mümkündür. Güçlü bir yargı sistemi ve yasama organlarının geliştirilmesi suretiyle yürütme gücünün kontrol altında tutulması ve dolayısıyla çatışmanın yenilenme riskinin azaltılması mümkün olabilecektir. Güçlü bir yargı sistemi ve yasama organlarının geliştirilmesi; hukukun üstünlüğünün güçlendirilmesi, yolsuzluğun azaltılması ve yürütme gücünün diğer güçler üzerindeki egemenliğinin önlenmesi gibi yollarla istikrarı artırma ve çatışmanın yeniden alevlenme riskini azaltmada kritik bir rol oynayabilir. Güç merkezlerinin çoğalması ve sahip oldukları gücün seviyesi, çatışmanın en önemli nedenleri arasında yer almaktadır.

- Ocak 2015'te hazırlanan anayasa tasarısı; cumhurbaşkanlığı, federal meclis, federal konsey, bölgesel parlamentolar, San'a şehir meclisi ve belediye başkanı, Aden şehir ve il meclisi ile meclis üyeleri için dokuz farklı türde seçimlerin yapılmasını öngörmektedir. Buna göre; anayasanın yürürlüğe girmesinden itibaren bir yıl içinde seçimler yapılacaktır. Bu seçimlerin devlet bütçesi için önemli bir yük olduğu ve mâliyetlerin karşılanmasında zorluklarla karşılaşılacağı göz önünde bulundurulmalıdır.

Federalizmin uygulanması durumunda birçok zorlukla karşı karşıya kalınacağının muhtemel olduğu görülmektedir. Örneğin, federalizmin yürürlüğe konulması için bölgelerin kendi yerel nüfuslarına dayanarak ve yerel olarak yönetilmesi gerektiği belirtilmektedir. Ancak Yemen'in birçok bölgesi, kendi işlerini yönetebilecek becerilere ve nitelikli çalışanlara sahip değildir. Federalizmin başarıya ulaşması için gösterilen çabalar yerel kapasitelerin güçlendirilmesine odaklanmalı, yerel personel için eğitim ve destek sağlanmalı, toplumun katılımı ve karar alma süreci teşvik edilmelidir.

Bu çalışma genel olarak Yemen'de federal düşüncenin nasıl ortaya çıktığını ve istikrar arayışı sonucunda nasıl geliştiğini açıklamayı amaçlamaktadır. Siyasi partiler ile diğer siyasi ve askerî örgütlerin her çatışmadan sonra yerel güç sistemi fikrini yarattıkları ve nihayetinde federal sistemi benimsedikleri ortaya konulmaya çalışılmış, Yemen'deki iç ve dış etkenlerin gerilimlere etkisi ele alınmıştır.

Bu çalışmada, federalizmin istikrarı sağlaması konusunda kesin bir sonuca varılamamıştır. Çünkü istikrar birden fazla ve birbirine bağlı faktörden etkilenmektedir. Federalizme geçiş aşamasında beklenen hedeflere ulaşmak için karşılaşılan zorlukları anlamak ve bu faktörleri incelemenin önemi de bu çalışmada vurgulanmaktadır. Federalizm, uygulanması hâlinde iki olasılıkla karşı karşıya kalacaktır. Birincisi, Sistemin başarısız olması ve durumun daha da kötüleşmesidir. İkincisi, Geleneksel sisteme geri dönülmesi ve böylece bölgedeki güçlerin çoğalması nedeniyle Yemen'deki çatışmanın yeniden başlamasıdır.

KAYNAKÇA

ABDEH Ayesh, "İran, Husilere Bab al-Mendeb'i ve Suudi Arabistan sınırlarını sakınmalarını söylüyor," Al-Jazeera, 3/2/2015, (Son erişim tarihi: 4/2/2023), https://cutt.us/X103x.

AÇOĞLU Rahime. Miray, Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Siyasi İstikrar Arasındaki İlişki: Türkiye Örneği (Yüksek Lisans Tezi), Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya, 2020.

ADAWI, A. Muhamad, "Hayır sektörü ve siyasi istikrar" Egypt: Assiut University , *International Center for Research and Studies* , 20- February-2011, https://cutt.us/jcrBu .

AĞIR, Osman, "Rus Tipi Federalizm"*, Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2015, Cilt 19, Sayı 1, 27 - 54, 01.02.2015, https://cutt.us/LAUqJ .

AKSU Hüseyin, Demokratikleşme ve Türkiye"de Demokratikleşme Sürecinde Karşılaşılan Temel Sorunlar", *Socıal Sciences Studies Journal*, 4 (27), s. 5949-5958, (2018).

AL-AHMADI Riyadh, "Yemen'deki Federalizm ve Bölgeler Hakkında Acil Sorular..!!", *Today's News website*, February 16, 2014.

AL-BAKRI Salah, *The Political History of Hadramout*, Dar Al-Afak Al-Arabiya, Kahire, 1. baskı.2001.

AL-BISHRI Ismail Bin Muhammad, *(Ebu Ariş) Emirliği ve Yemen Kıyılarına Yönelik Osmanlı Politikası*, Obeikan Yayıncılık, 2002.

ALDARMAKI, B. Ali, Umman Sultanlığı'nda siyasi gelişme ve siyasi istikrardaki rolü (Yüksek Lisans Tezi), College of Arts and Sciences, Middle East University, 2012. https://cutt.us/Udl4v .

AL-DAWSARI Nadwa, "Tribal Governance and Stability in Yemen",*Cranegie endowment for internatıonal peace website,* Lebanon: Beirut , https://cutt.us/7aVFr, APRIL 24, 2012.

AL-FAQIH Abdullah, *Devrimci Birlik ve Yemen Hükümeti (1962-2014)*, Sana'a: Al-Amin Kütüphanesi 2014.

ALFATAYSI Muhamad S., "Alaistiqrar Alsiyasiu Wadawruh Fi Taeziz Al'amn Alwatanii", *Jaridat Alwatan*, Eamaan, 4 September, 2017, https://alwatan.com/details/213398 .

ALI Mervan Selim. *Kitap Sunumu: Yemen'de Uyuşmazlık Pusulası (En Önemli Stratejik Dönüşümlerin İncelenmesi)*, Politik Sorunlar, 2020.

AL-IMAM Abu Nasr, *Yemen Birliği ve Onu Korumanın Önemi*, Dhamar: Dar al-Hadith Center, Maabar, 1. Baskı, 2011.

AL-IRIANI Mahmoud, Hiba Hassan, and Irene Martinez, "Conflict, Peace-Building , And Post-Conflict Reconstruction in YEMEN", *The Economic Research Forum (ERF)*, Working Paper No. 1391 ,Egypt, Dokki, Giza, April 2020,

AL-IRYANI Lamis, Alain de Janvry & Elisabeth Sadoulet ," The Yemen Social Fund for Development: An Effective Community-Based Approach amid Political Instability" , *International Peacekeeping*, DOI: 10.1080/13533312.2015.1064314, https://cutt.us/iIkfI ,(2015) 22:4, pp. 321-336**,**

AL-MADHAJI Majid , ve ve diğerleri, "Yemen'de Yerel Meclislerin Kilit Rolü" , *Sana'a Stratejik Araştırmalar Merkezi*, 2016,

AL-MAHBASHI Zaid, "İngiliz İmparatorluğu.. Güney Yemen'in 129 yıllık işgali ve sömürüsü", *Al-Thawrah* gazetesinin resmi web sitesi 5 Aralık 2019, https://althawrah.ye/archives/604130 .

AL-MIKHLAFI Mohammed, "Yemen'de Federal Seçenek: Kalıcı Barışa Giden Bir Yol mu?" *Arab Reform Initiative Center*, https://cutt.us/MIFMI, 7 May 2018.

ALMOND Gabriel A, & Coleman, James S. 1960. *The Politics of the Developing Areas*. Princeton University Press.

AL-OMAISI Najeeb, "Political Instability and Economic Growth in the State of Yemen Analysis Study", German University of Administrative Science, *Journal of Public Administration and Governance*, ISSN 2161-7104 ,2020, Vol. 10, No. 2, June 2, 2020, https://doi.org/10.5296/jpag.v10i2.16311, pp. 233-260.

AL-SAIDI Mohammad, "Legacies of state-building and political fragility in conflict-ridden Yemen: Understanding civil service change and contemporary challenges" *Cogent Social Sciences*, 6:1, 1831767, DOI: 10.1080/23311886.2020.1831767, https://cutt.us/fRJY5, 27 Oct 2020

AL-SARRAF Ali, *South Yemen, Political Life from Colonialism to Unity*, Riyad: Londra – Kıbrıs, 1. Baskı, 1992.

AL-SHAAHIR, Asmaeil Shahir," Altaftit Bialaqaliaat (Alaqaliyaat Waeadam Alaistiqrar Alsiyasii Lilduwal)", *Majalat Rawafid*, Almujalad 03, Aleadadu 02, December 2019, ss. 134-154. https://cutt.us/q0LYC .

AL-SHARA Muhammed Knoush,"Yemen'deki siyasi dönüşümler sorunu; Fırsatlar ve zorluklar 1990-2012", *Al-Manara Journal for Research and Studies*. (2014).

AL-SWAIDAN Jamal Sanad ve diğerleri, *Yemen Savaşı 1994: Sebepler ve Sonuçlar*, Emirates Stratejik Araştırmalar ve Araştırma Merkezi , Abu Dabi, BAE, 2014, 4 Baskı.

AL-TAWEEL Nasser M., "Bir çalışma .. ulusal diyaloğun sonuçlarında federal eyaletlerin özellikleri", 16 July 2014, *Marib Press*, https://cutt.us/ipojk.

ALTERMAN Jon, " YEMEN'S CIVIL WAR", Interview with Peter Salisbury, Center for Strategic and International Studies, July 27, 2021, https://cutt.us/nGY8y.

ALWLY Ahmed, "US floats idea of division in Yemen, Houthis torpedo plan", Al-Monitor, https://cutt.us/cee39, 4 Dec. November 26, 2018.

AL-ZAIDI Walid Kased , *Alfidiraliat Dirasat Almustalahat Walmafahim Walnazariat*,, First Edition, Iraq, Najaf, 2019.

ANDERSON George, *Introduction to Federalism*, transl: Maha Takal, edited and revised by Maha Bastami & Dr. Marie-Joelle Zahar, Canada: Forum of Federal Regulations, 65.pdf , 2007.

ARSLAN Ibrahim,"Yemen: İstikrarsızlaştırılan Bir Ülkede Bölgesel Küresel Güç Mücadelesi." *Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 1 (2015): ss. 17-48.

ARON, Raymond, (Çev. Vahdi Hatay), *Demokrasi ve Totalitarizm*, Milli Eğitim Basımevi – İstanbul 1979, 1. Baskı.

ARROBBIO Alexandre, Michel Maellberg, Pascal Jaupart & Soeren Henn, Deployment of Public Resources, Service Delivery, and Stability: Evidence from Niger, University of Chicago: World Bank Group, May 2020, https://cutt.us/bzzzS,

ARTHURS Harry, Globalization and its Discontents, Vancouver: University of British Columbia Library, Clyne Lecture: Archives (UBC AT 2025), November 15, 1997, https://cutt.us/TvDVN , 17-02-2023, pp. 133-152.

BABALOLA, Dele, The Origins of Nigerian Federalism: The Rikerian Theory and Beyond, School of Politics and International Relations, University of Kent, Canterbury, United Kingdom, 2013. Federal Governance, vol. 8 no. 3, pp. 43-54.

BAKR Marwa & Mohamed Abdel Moneim, "Siyasi Kültür ve Siyasi İstikrar: Birleşik Arap Emirlikleri Örneği (2004-2020)", *Journal of Communication and Media Studies*, Article 3, Volume 12, Issue (11), July 2021, html.

BALHASHAN Sabah , Amal Rima Qasi, Siyasi İstikrarın Asya Kaplanlarının Ekonomilerine Etkisi "Yüksek Lisans Tezi", Zayan Ashour University - Djelfa - Faculty of Law and Political Science, 2017-2018.

BALDWIN Martin, “The Concept of Security”, *Review of International Studies*, (1993). 19(1), pp. 5-26.

BANTING Keith & Will Kymlicka, *Multiculturalism and the Welfare State: Recognition and Redistribution in Contemporary Democracies*, New York: Oxford University Press, 2006.

BARANY Zoltan , *The Challenges of Building a National Army in Yemen*, Washington, D.C: centre for strategic and international studies, (2016).

BARNES Jonathan, *A Brief History of Aristotle*, Robinson, 2000.

HOLZAPFEL Philip Barrett, Yemen’s Transition Process (between fragmentation and transformation), United States Institute of Peace, Washington, First published 2014.

BEDNAR, Jenna, William N. Eskridge, Jr, John Ferejohn, A Political Theory of Federalism, June 1999, https://cutt.us/fIva6 .

BEETHAM David, *The Legitimation of Power*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, (1991).

BENJUMEA Vicente, *State Sovereignty and Intervention: A Discourse Analysis of Interventionary and Non-Interventionary Practices in Kosovo and Algeria*, LAP Lambert Academic Publishing, 2012.

BERMEO Nancy, “The Import of Institutions- A New Look at Federalism”, *Journal of Democracy*, Volume 13, Number 2 April 2002.

BERMEO, Nancy, THE IMPORT OF INSTITUTIONS- A New Look at Federalism, Journal of Democracy Volume 13, Number 2 April 2002, https://cutt.us/Ey3ej .

BHATT Shiv Raj & Syed Mansoob Murshed, “Nepal: Federalism for lasting peace”, *Journal of Law and Conflict Resolution*, UK: University of Birmingham, Vol. 1(6) ISSN 2006-9804, Oslo, https://cutt.us/BDOHG , November 2009, pp. 121-140.

BIKER, E. Marwat, "Althaqafat Alsiyasiat Walaistiqrar Alsiyasaa: Dirasat Halat Dawlat Al'iimarat Alearabiat Almutahida (2020-2004)", *Majalat Kuliyat Alsiyasat Walaiqtisad*, Madde 3, Cilt 12, Sayı (11) Temmuz 2021, ss. 1-29.

BILAHSHA, Sabah, QASI, Amal Rimat, Tathir Alaistiqrar Alsiyasii fi Aiqtisadiaat Alnumur Alasiawia (Risalat Majistir), Jamieat Zayaan Eashur-Aljulfat - Kuliyat Alhuquq Waleulum Alsiyasiat, 2017-2018.

BIN SANIAT, Abdalrahman, "Athar Eadam Alaistiqrar Alsiyasii Ealaa Muashirat ada' Alaiqtisad Alkuliyi" Alaiqtisad Almisriu Namudhaj", *Majalat Alwahadat*

Lilbuhuth Waldirasat, Aleadad 18, Aljazayir, 2013, ss. 140-148, http://elwahat.univ-ghardaia.dz.

BISWAS Abhijit A, "Internal migration and political stability in India", *Migration Letters*, 9 (1), (2012).

BLITZ Mark, *Plato's political philosophy*. USA: JHU Press, 2010.

BOKA Éva, "In Search of European Federalism: A Historical Survey: Society and Economy", *Akadémiai Kiadó Stable URL*, Vol. 28, No. 3 (December 2006), pp. 309-331.

BORWN Michael E," Nationalism and Ethnic Conflict: Revised Edition", Theoretical Approaches to Nationalism and Ethnic Conflict, 2. bölümünde.

BOUAFIA Mohamed Saleh , "Siyasi İstikrar.. Konsepti ve hedefleri okumak ", *Mawqie Multaqaa Albahithin Alearab*, Disambir, 2019, https://arabprf.com/?p=2307, 25-07-2021.

BULMER, Elliot, Federalism *International IDEA Constitution-Building Primer 12*, Second edition, Stockholm: International Institute for Democracy and Electoral Assistance (International IDEA) Sweden, 2015, https://cutt.us/Mosdv .

BUQRAT, Aismaeil," Alaistiqrar Alsiyasiu Wa'athrat Ealaa Altanmiat Almahaliyat fi Aljazayar, Jamieat Khanshilat, *Majalat Alhuquq Waleulum Alsiyasiat*, Aleadad 8, 2017, s. 356-373. https://www.asjp.cerist.dz/en/downArticle/76/4/2/42461 .

BURGESS Michael, *Comparative Federalism Theory and practice*, This edition published in the Taylor & Francis e-Library, 2006, https://cutt.us/YVqfL ,

BWEAFIAT, Muhamad, "Aliaistiqrar Alsiyasiu. Qira'at fi Almafhum Walghayati", *Mawqie Multaqaa Albahithin Alearab*, Disambir, 2019, https://arabprf.com/?p=2307.

CANİKLİOĞLU, Meltem Dikmen, (1999). "Seçim Sistemlerinin Siyasi istikrarın Sağlanmasındaki Rolü", *Anayasa Yargısı Dergisi*, 16, ss. 17-44.

CARAMANI Daniele, *Comparative Politics: Rationality*, Culture, and Structure, Oxford University Press, 2017.

COHEN Edward, *The Athenian Nation*.Princeton, NJ: Princeton University Press, 2002

CONRAD Robert F, *The Political Science of Democratic Decentralization*, Washington, D.C: World Bank Institute, 1999.

CORCORAN Mark, "Timeline: A century of conflict in Yemen,"ABC News, Güncelleme: 22 Nisan 2015, Erişim 4 Mayıs 2015, https://cutt.us/8YydC .

CORVALAN Carolina, " Conflict Resolution, Social Justice and Democratic Consolidation in Divided Societies" *International Journal of Conflict and Violence*, 12 (2), (2018),

CRAWFORD James, *The Rights of Peoples*, Clarendon Press, Oxford, 2001,

COX Michael, "Political Stability and Economic Growth," *Economic Development Journal*, Issue 4, 2000, pp. 523-537.

ÇAM Esat, *Devlet Sistemleri,* İstanbul İktisat Fakültesi, 1982,

DANKUS Helen Carrier, *Sovyet Politikası in the Middle East 1955-1975*, çev. Abdullah Iskandar, Dar Al-Kalima Al-Arabiya, Beyrut, 1. Baskı, 1983.

DANIEL, Ziblatt, "Rethinking the origins of federalism: Puzzle, Theory, and Evidence from Nineteenth-Century Europe." World Politics (Cambridge University Press) 57 (1). https://www.jstor.org/stable/25054284, 2004.

DAY Stephen , *Yemen: on the Brink* , A Carnegie Paper Series, Middle East Program, Number 108, Carnegie Endowment for International Peace, Washington, www.CarnegieEndowment.org, March 2010.

ELAYAH Moosa, "Wars and EU's Peace Interventions in the Regional Setting: Yemen Versus Iraq and Tunisia. In Europe and the MENA Region: Media Reporting, Humanitarianism", *Conflict Resolution, and Peacebuilding* (2022). (pp. 119-148). Cham: Springer International Publishing.

ELAYAH Moosa, "Introduction National Dialogues Backed by EU-International Interventions in Conflict-Torn Countries" , In *Europe and the MENA Region: Media Reporting, Humanitarianism, Conflict Resolution, and Peacebuilding*, 2022, Cham: Springer International Publishing, (pp. 1-45).

ELAYAH Moosa & Matilda Fenttiman, Humanitarian Aid and War Economies: The case of Yemen, The Economics of Peace and Security Journal ,Vol. 16, No. 1 (2021). p. 7.

ELAYAH Moosa & Lau Eschobeln, "Yemen'deki Çatışma ve Yerinden Edilmişlere Yardımda Sivil Toplum Örgütlerinin Rolü", *Arab Future Magazine*, https://cutt.us/wmf7y , Vol.510, December 2020.

ELAYAH Moosa, and others, National dialogues as an interruption of civil war–the case of Yemen. Peacebuilding, 8 (1), (2020), pp. 98-117.

ELAZAR Daniel, *Federalism: Concept and Analysis*, Transaction Publishers, New Brunswick, New Jersey, 1987.

EL-BAHR Muhammed, Muhammed Ali Muhammed, *Çağdaş Yemen Tarihi*, Madbouly Bookshop, Kahire (1990).

ERÖDEN, Ozen , *Ulus-Devlet*, 3 Baskı, İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, 2013.

ÉVA BÓKA, "In Search of European Federalism: A Historical Survey: Society and Economy", *Akadémiai Kiadó*, December 2006, Vol. 28, No. 3 (December 2006), pp. 309-331. Stable URL: https://www.jstor.org/stable/41472066.

FENG Yi, "Democracy, political stability and economic growth." *British Journal of Political Science* 27.3 (1997): pp. 391-418.

FRAIHAT Ibrahim," A Lasting Peace? Yemen's Long Jourey to National Atinal Reconcilation" , *Brookings Doha Center Analysis Paper*, Number 7, February 2013.

"FEDERALISM: Problems and Prospects of Power Distribution in Nigeria, Journal of Sustainable Development in Africa", *Clarion University of Pennsylvania, Clarion, Pennsylvania,* (Volume 14, No. 4, 2012), ISSN: 1520-5509, https://cutt.us/PQRhl .

"FEDERALISM" Encyclopedia Britannica, https://www.britannica.com/topic/federalism,

"FEDERALISM" International Institute for Democracy and Elections, May 2015, https://cutt.us/bM4ni .

GAMPER Anna, "A "global theory of federalism": The nature and challenges of a federal state." *German Law Journal* 6.10 (2005): pp. 1297-1318.

GEBEYE, Berihun A. , Federal Theory and Federalism in Africa, *Verfassung und Recht in Übersee, Forthcoming*, Posted: 14 Oct 2020, Max Planck Institute for Comparative Public Law and International Law, https://cutt.us/IiSlZ .

GINSBERG Morton, *Federalism: Political Identity and Tragic Compromise, USA:* University of Michigan Press, 2000.

GREENEY Anda E., Creating Political Stability in Yemen through Importing Yemeni Coffee to the United States: A Country and Market Analysis, Final Paper, SSCI E100-b: Graduate Research Methods and Scholarly Writing in the Social Sciences , Harvard University, December 17, 2013.

GROMES Thorsten, Federalism as a Means of Peace-Building: The Case of Postwar Bosnia and Herzegovina, Nationalism and Ethnic Politics, 16:3-4, 354-374, DOI: 10.1080/13537113.2010.526918, https://doi.org/10.1080/13537113.2010.526918, 14 Dec 2010.

GOODWIN Jeff, James M. Jasper, and Francesca Polletta, *Political Violence: Belief, Behavior, and Legitimation, published* , Oxford University Press in 2009.

GÖZE Ayferi, *Siyasal Düşünce Tarihi*, İstanbul: Fakülteler Matbaası Beta Basım, 1983.

GÖZLER Kemal, *Türk Anayasa Hukuku*, 2. Baskı, Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım, 2018.

GÖZLER, Kemal, Anayasa Hukukunun Genel Esasları, Ders Kitabı, 5. Baskı, Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa, Ağustos 2014.

GÖZLER Kemal, *Devletin Genel Teorisi,* Bursa: Ekin, Basım Yayın Dağıtm, 2. Baskı 2009.

GÖZLER Kemal, Devletin Genel Teorisi, Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım, 7. Baskı 2014.

GROFMAN Bernard, *The federalist papers and the new institutionalism: An overview,* New York: Riverside Drive, Bernard Grofman University of California, Agathon Press (1989).

GROMES Thorsten," Federalism as a Means of Peace-Building: The Case of Postwar Bosnia and Herzegovina", *Nationalism and Ethnic Politics*, 16:3-4, DOI: 10, 14 Dec 2010, pp. 354-374.

GUILLAUME Yves R. F, and Others. "Managing diversity in organizations: An integrative model and agenda for future research." *European journal of work and organizational psychology* 23.5 (2014): pp. 783-802.

GURR Ted Robert & John L. Davies, "Chapter Title: Political Violence and Stability", In Violence in America", Vol. 2: Protest, Rebellion, Reform, Publisher: Sage Publications, , Sage Publications, 1977.

GÜLENER Serdar, *Anayasal Düzenler ve Türkiye'nin Anayasal Düzeni (Temel Bilgiler),* Sakarya Yayıncılık, 2. Baskı, 2020.

GÜZEL, M Şehmus, *Devlet-Ulus,* 1. Baskı, İstanbul: Alan Yayıncılık, 1995.

HAAS Peter and William Zartman, *The Handbook of Political Change in Eastern Europe*, Oxford University Press, 2013.

HAMED Hassan, *Yemen Birliğinin Geleceğine Dair Senaryolar***,** Star Press, Kahire, 2000.

HARB Mona & Sami Atallah, *Local Governments and Public Goods: Assessing Decentralization in the Arab World,* The Lebanese Center for Policy Studies, First edition 2015.

HASSAN Ali Saif,"Yemen National Dialogue Conference: Managing Peaceful Change." *Accord: an International Review of Peace Initiatives* 25 (2014).

HAWKINS Freda, Critical years in immigration: Canada and Australia compared. McGill-Queen's Press-MQUP, 1991.

HEINZE, Marie-Christine, *Yemen and The Search for Stability*, London-New York, I. B. Tauris & Co. Lt 2018.

HENDRICKSON, E., & Leppard, F. *Political Culture's Homogeneity and Political Stability*. University Press, (1987).

HESLOP Alan, "Stable political systems**"** *Encyclopaedia Britannica*, Britain, 15/03/2023, https://cutt.us/i0Hj1 .

HEYWOOD Andrew*, Siyaset Teorisine Giriş*, çev. Hızır Murat Köse, 3. Basım, İstanbul: Küre Yayınları, 2012,

HIGGOTT Richard, *Political development theory: The contemporary debate*. Routledge, 2005.

HILL Christopher, *The changing politics of foreign policy*. New York: Palgrave Macmillan, 2003.

HILL Ginny, "Yemen in the International Security Agenda: The Context of Tribalism", Sectarianism, and Intervention, I*nsight Turkey 2020* Vol. 22 / No. 1 /pp. 237-244

HOBBES Thomas, *Hobbes's leviathan*. Рипол Классик (Ripol Klassik), 1967.

HOBBES Thomas, *Leviathan*, London: Andrew Crooke, 1651.

HOLZAPFEL Philip Barrett, *Yemen's Transition Process (Between Fragmentation and Transformation),* United States Institute of Peace, Washington, First published 2014**.**

HOROWITZ Donald L, *Ethnic groups in conflict, updated edition with a new preface*, Unit of California Press, 2000

HORTON John, "Political legitimacy, justice and consent", *Critical Review of International Social and Political Philosophy, 2012*, 15:2, pp. 129-148, DOI:10.1080/13698230.2012.6510, https://doi.org/10.1080/13698230.2012.651015 ,02/02/2023.

HUDAKOVA Zuzana, Success in the Shadow of Failure: UN Mediation in Yemen (2011–2015). International Negotiation, 27(1), (2021), pp. 71-102.

HUGOT Richard, trans: Hamdi Abdel Rahman, Muhammad Abdel Hamid, *siyasi gelişme teorileri*, Jordan: University of Jordan Press, The Scientific Center for Political Studies, first edition, March 2001.

HUNTINGTON, Samuel, translated by: Hossam Nile, Alnuzum Alsiyasiat fi Almujtamaeat Almutaghayira, (Beirut: Dar al-Tanweer, 2017).

HUNTINGTON Samuel P, *Political order in changing societies*. 3 edition, United States: Yale university press, 2006

HUNTINGTON Samuel, *Third Wave: Democratization in the Late Twentieth Century*, Vol. 4. University of Oklahoma press, 1993.

HUNTINGTON Samuel P, *The third wave: Democratization in the late twentieth century*. Vol. 4. University of Oklahoma press, 1993.

IFF Andrea, Peace-Promoting Federalism: Making Sense of India and Nigeria, Publius , Spring 2013, Vol. 43, No. 2 (Spring 2013), pp. 227-250, Oxford University Press, https://www.jstor.org/stable/42000285.

IMF. 2017. "IMF Survey: IMF Loan to Help Yemen Tackle Reforms, Attract Aid." IMF. Last accessed on November 17. https://cutt.us/Ymels

INGLEHART Robert, "The Silent Revolution in Europe: Intergenerational Change in Post-Industrial Societies", *European Journal of Political Research*, 1971, 1 (1), pp. 3-35.

ISSAEV Leonid , and Andrey Zakharov, "Frozen" Federalism: Territorial Remake and Civil War in Yemen. Alsharq Strategic Research", (2020).

ISMAIL. Sharif , Unification in Yemen, Dynamics of Political Integration,1978-2000, Master Thesis Wadham College, Faculty of Oriental Studies, University of Oxford, 2007.

IVERSEN Vegard , Anirudh Krishna, and Kunal Sen. *Social Mobility in Developing Countries: Concepts, Methods, and Determinants*, UK: Oxford University Press, 2021.

JOHNSON Darin E.W, "Conflict Constitution-Making in Libya and Yemen", Published by *Penn Law: Legal Scholarship Repository*, https://scholarship.law.upenn.edu/jil/vol39/iss2/1/, pp. 293-354, 2018.

KARA Şinasi, *Devlet ve Politika*, Met/er matbaası, İstanbul, 1988.

KALECKI Michal, “Political aspects of full employment”, *Political Quarterly*, 14 (4) (1943), pp. 322–331.

KHALED Mozabite, Siyasi Mezhepçilik ve Siyasi Istikrar Üzerindeki Etkisi, Lübnan'da bir vaka çalışması, Kasdi Merbah University, Faculty of Law and Political Science, 2012-2013.

KHEMAIN Stuti & Shekhar Shah, “The Benefits of Long-Term Leaders." *Journal of Democracy*, vol. 13, no. 3, 2002, pp. 51-59.

KIM Nam Kyu, Jun Koga Sudduth, “Political Institutions and Coups in Dictatorships” , *Comparative Political Studies*, Volume 54, Issue 9, August 2021, pp. 1597-1628, https://doi.org/10.1177/0010414021997161 .

KING Preston T, *Federalism and Federation*, London: Croom Helm, 1982.

KRAFT Markus Schultze and Martin Rew, How Does State Fragility Affect Rural Development? Evidence from Afghanistan, the Democratic Republic of the Congo, Yemen, Nepal and Bolivia, Brighton, April 2014.

KURT Veysel, Arap İsyanları Sonrasında Ortadoğu’da Vekalet Savaşları: Yemen Örneği, Uluslararası Siyaset Bilimi ve Kentsel Araştırmalar Dergisi, Cilt 7, Sayı 1, Mart 2019, ISSN 2630-6263, ss. 307-326 • DOI: 10.14782 ipsus.541337, ss. 308-309.

LEAH Christine M., "Stable Democracy and Political Order: The Role of Political Institutions", *Democracy and Security*, Volume 4, Issue 2, 2008.

LEPINE, Frédéric, A Journey Through The History of Federalism is Multilevel Governance a Form of Federalism?, Centre International de Formation Européenne, 2012, https://www.cairn.info/revue-l-europe-en-formation-2012-1-page-21.htm.

LIPSET Seymour Martin, *Political man. The social bases of politics*, London, The Johns Hopkins University Press; Expanded edition (June 1, 1981),Vol. 4921960

LİJPHART, Arend, *Demokrasi Modelleri,* Çev: Güneş Ayas-Utku Umut Bulsun, İstanbul, İthaki Yayınları, 2014, 1. Baskı.

LİJPHART Arend , *Democracy in Divided Societies: Electoral Engineering for Conflict Management*, Oxford University Press, 2004.

LIJPHART Arend, Carlos H.” Waisman, Federalism and stability: A global analysis”, *Comparative Political Studies*, (2017), 50 (2), pp. 187-217.

LUSTER Eric, “Territorial Autonomy, Federalism, and Ethnic Conflict in the World”. *Comparative Political Studies*, (2012), 45 (12), pp. 1632-1659.

MACRO Eric, Edgar Oblates, çev. Mohamed Bahr, *Çağdaş Yemen Tarihi (1917-1982*), Madbouly Library 1990.

MADISON James and others,” Federalist No. 10.” Retrieved from, Note: This article is part of a collection of essays published in New York newspapers to defend the proposed United States Constitution, which were compiled in a book called "The Federalist Papers". (1787). https://avalon.law.yale.edu/18th_century/fed10.asp

MAGAN Abdi Ibrahim , Somalia: Instability, Conflict, and Federalism, Master Thesis 2016, Norwegian University of Life Sciences Faculty of Social Sciences, Department of International Environment and Development Studies.

MAHFOUZ Muhammad,”Siyasi İstikrarın Anlamı Üzerine,” *Al-Riyadh Newspaper,* Issue 13819, April 25, 2006.

MAINWARING Scott, and Timothy Scully, *Building democratic institutions: Party systems in Latin America*, Cambridge University Press, Cambridge, UK. (2018).

MANKOWSKY Astrid Deuber, "Nothing is political, everything can be politicized: On the concept of the political in Michel Foucault and Carl Schmitt." *Michel Sennelart*, Frankfurt am Main: Suhrkamp, Telos 2008, pp. 135-161.

MANSFIELD Edward D, and Jack Snyder. *Electing to fight: Why emerging democracies go to war*. Mit Press, 2007.

MCCOWAN Tristan, "Approaching the political in citizenship education: The perspectives of Paulo Freire and Bernard Crick." Educate~ 6.1 (2006): pp. 57-70.

MOLYNEUX Maxine, "Women and Revolution in the People's Democratic Republic of Yemen.", *Feminist Review,* (1979), 1.1, pp. 5-20.

MORGENTHAU Hans, Politics Among Nations, Alfred Knopf, New York, 5th ed., 1975.

MUHMMAD Shukri, “Yemen’s Unpaid Teachers Strike as Education Crisis Deepens. BBC News. Available online: http://www.bbc.com/news/ world-middle-east-41510350, checked on December 7, 2017.

NALBANT Atilla, *Üniter Devlet Bölgeselleşmeden Küreselleşmeye,* Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1. Baskı, 2000.

NASRALLAH Mohammad Reda,” Al-Baradouni ile Yemen'in Birliği Hakkında Bir Röportaj”, programı: IŞTE BU, MBC kanalı, **1995**'te, https://cutt.us/0ZyVu .

NEWMAN Edward and Karl DeRouen Jr, *Economic Liberalization and Political Violence*, Published : Routledge and includes contributions from several scholars in the field of political science and international relations, 2005.

NORTH Douglass C, "Institutional change: a framework of analysis." Social rules, Routledge, 2018, pp. 189-201.

NUNEZ Xosé-Manoel Núñez, "Historiographical Approaches to Sub-national Identities in Europe: A Reappraisal and Some Suggestions" , *Springer Nature*, pp. 13–35, (2012).

ÖZSAĞIR, Arif, "Askeri Darbe ve Müdahalelerin Ekonomik Performans Üzerindeki Etkisi: Türkiye Örneği", *Gaziantep Üniversitesi Journal of Social Sciences*, (2013), 12 (4), ss. 759-773**.**

PAFFENHOLZ Thania & Nick Ross, "Inclusive Political Settlements: New Insights from Yemen's National Dialogue" ,The Graduate Institute in Geneva, https://cutt.us/Og2oO, pp. 199-210.

PAHLİVAN Hale, Politik İstikrar ve Ekonomik Perfomans Ampirik Bir İnceleme (Yüksek Lisans Tezi), Hacettepe Üniversitesi, Ankara, 2009, file:///C:/Users/L/Downloads/siyasi%20istikrar-genel.pdf .

PALEKER S. A, "Federalism: A Conceptual Analysis", *The Indian Journal of Political Science*, Vol. 67, No. 2 (APR.- JUNE, 2006), https://cutt.us/WyMZc .

PALLI Sofia, Istanbul Plan of Action For Least Developed Countries in the Escwa Region, Progress Report on Yemen and Sudan, Emergin and Conflict Related Issues Division, United Nations 2015.

PEHLIVAN Hale, Politik İstikrar ve Ekonomik Perfomans Ampirik Bir İnceleme (Yüksek Lisans Tezi), Hacettepe Üniversitesi, Ankara, 2009.

PERÇİN Önder, *Ulus Devlet ve Federalizm İlişkisi:ABD Örneği Üzerinden Bir İnceleme*, Ankara: Seçkin Yayıncılık; Akademik ve Mesleki Yayınlar, Birinci Baskı: Ekim 2018.

PICCIOTTO Robert & Sarah Lockwood, *Security and Development: Searching for Critical Connections*, Boulder, CO: Lynne Rienner Publishers, 2004.

POWELL Jonathan, Chacha Mwita "Investing in stability: Economic interdependence, coups d'état, and the capitalist peace." *Journal of Peace Research* 53.4 (2016): pp. 525-538.

RAMEED Ghanem Mohammed, “Yemen'deki yerel konseyler - demokratik deneyimin gelişimi üzerine bir çalışma” , *Journal of the college of basic education*, 2007, Volume 10, Issue 51, pp. 35-65. (2007), p. 5.

RIKER William H, *The Development of American Federalism*, Kluwer Academic Publishers, Boston Dordrecht Lancaster Distributors, USA.

ROBINSON Eric, P. Kathleen Frier, Kim Cragin, Melissa A. Bradley, Daniel Egel, Bryce Loidolt, Paul S. Steinberg, What Factors Cause Individuals to Reject Violent Extremism in Yemen?, RAWD Foundation Report, Library of Congress, ISBN: 978-0-8330-9809-2, pp. 7-8.

ROBINSON Kali, “Yemen’s Tragedy: War, Stalemate, and Suffering”,*Council on foreign relations*, https://www.cfr.org/backgrounder/yemen-crisis, Last updated September 2, 2021 1:00 pm (EST),

ROMEO Leonardo G.&, Mohamed El-Mensi, The Difficult Road to Local The Difficult Road to Local Autonomy in Yemen, International Studies Program, Andrew Young School of Policy Studies, Georgia State University, United States of America, December 2008, https://cutt.us/t2Gcp.

ROSE Richard, William Mishler, and Christian Haerpfer. *Democracy and its alternatives: Understanding post-communist societies.* Johns Hopkins University Press (JHU) Press, 1998.

ROUSSEAU Jean-Jacques, "*The social contract (1762*)." Londres (1964).

RUSTOW Dankwart A, “Transitions to Democracy: Toward a Dynamic Model” , *Comparative Politics* 2, no. 3 (1970), p. 337

SAEED Amin, *Yemen: H. 3. Yüzyıldaki Bağımsızlığından bu Yana Siyasi Tarihi*, Kahire 1959.

SALISBURY Peter, “Federalism, Conflict and Fragmentation in Yemen,” (London: Saferworld, 2015) .

SAMUELSON Richard, "Political Stability and Development in Asia," *Asian Studies Journal*, Issue 3, 2005, pp. 239-256.

SANIN Abd al-Rahman, “Siyasi İstikrarsızlığın Makroekonomik Performans Göstergeleri Üzerindeki Etkisi”, "Mısır Ekonomisi Olarak Bir Model", *Al Wehdat Journal for Research and Studies*, Issue 18, 2013, http://elwahat.univ-ghardaia.dz,

SHAHEEN Kareem, “Isis Claims Responsibility for Assassinating Governor of Aden,” Guardian, 6 December 2015. https://cutt.us/g230R.

SHAMSAN Sohaib, Political Instability in Yemen (1962-2014) (Master Thesis), Ankara Yildirim Beyazit University Graduate School of Social Science, Ankara, 2020.

SHARP Jeremy M, "Yemen: Background and U.S. Relations", *Congressional Research Service* 7-5700, www.crs.gov ,RL34170, https://sgp.fas.org/crs/mideast/RL34170.pdf, February 11, 2015.

SHIBLI Saad & Harith Dohan, *Ürdün Haşimi Krallığı'nda Kalkınma ve Siyasi İstikrar*, Edition: 1, Ürdün: Dar Zahran Yayınları, 2019.

SCHMITZ Charles, "Yemen's National Dialogue", The Middle East Institute: Policy Papers Series, February 2014.

SHANNEN Mosab, Siyasi İstikrarın Cezayir'deki Siyasi Gelişme Üzerindeki Etkisi (Yüksek Lisans Tezi), University Kasdi Merbah, Cezayir, Hukuk ve Siyasal Bilgiler Fakültesi, 2013.

SHARP Jeremy M, "Yemen: Background and U.S. Relations" , *Congressional Research Service* 7-5700, RL34170, https://sgp.fas.org/crs/mideast/RL34170.pdf, February 11, 2015.

SMITH Anthony D, "*The ethnic origins of nations*." Australia : TJI Digital, Padstow, (1986).

SIRGY Maureen, "The Psychology of Quality of Life: Hedonic Well-Being, Life Satisfaction, and Eudaimonia", *Social Indicators Research,* Cilt 68, No. 2, 2004

SPOLAORE, Enrico, Federalism, regional redistribution and country stability, Tufts University, (PDF) 13. Federalism, regional redistribution and country stability | Enrico Spolaore - Academia.edu, 20/6/2008.

SPOLARO Enrico, "Federalism, regional redistribution and country stability", Tufts University*: Department of Economics* , 20/6/2008,

STIGLITZ Joseph, *The Price of Inequality*, United States of America, 2012.

STRASHEIM Julia, "No 'end of the peace process': Federalism and ethnic violence in Nepal", *Cooperation and Conflict*, Vol. 54 (1), pp 83-98, 2019.

STRATEGIC Support Group Meeting for a joint conflict analysis (based on paper by ECFR), Sana'a, Yemen, 18.10.2015.

STRATFOR Worldview, "Yemen's President Forms a New Government." 2017. https://www.arabnews.com/node/1779386/middle-east.

STRASHEIM, Julia, No ‘end of the peace process’: Federalism and ethnic violence in Nepal, Cooperation and Conflict 2019, Vol. 54(1) 83–98 © The Author(s) 2018 Article , https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/0010836717750199 .

ŞEKER Şevket, "Yemen’in Başarısız Devlete Vleete Lete Dönüş Süreci", *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi* 5.3, ss. 455-473.

TANİLLİ Server, Devlet ve Demokrasi, İstanbul, Say Yayınları, 6 Basım, 1990.

TARIQ Muhammad, Arif Khan and Muhammad Rizwan, “An Analysis of the Major Theories of Federalism*”, Global Social Sciences Review (GSSR),* Vol. III, No. IV (Fall 2018) pp. 400-412, https://cutt.us/PU3pW ,

TEZİÇ Erdoğan, *Anayasa Hukuku*, 2.Basım, Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş, İstanbul, 1991.

“The Role of Political Parties in the Democratization Process”, *International Center for Democracy and Electoral Assistance,* 2001.

THE Role of Elections in a Post-Conflict Yemen, April 2016, International Foundation for Electoral Systems, Arlington, 2011 Crystal Drive.

TRANSFELD Mareike, “Political bargaining and violent conflict: shifting elite alliances as the decisive factor in Yemen’s transformation”, *Mediterranean Politics*, ISSN: 1362-9395, 21:1, 07 Oct 2015, https://doi.org/10.1080/13629395.2015.1081454, p. 150-169

TUNCAY Mete, Batı'da Siyasal Düşünceler Tarihi-1, Ankara: Birinci Baskı: Aralık 1985, Teori Yayınları.

TUSALEM Rollin F, Democracies, Autocracies, and Political Stability, Arkansas State University, (2015), Available at: http://digitalcommons.northgeorgia.edu/issr/vol90/iss1/1, p. 1.

UCHEHARRA Kieran E, Afrika’daki Çatışmalarda Din Faktörü: Nijerya –Kaduna Örneğiyle Bir Analiz, (Doktora Tezi), Uludağ Üniversitesi, Bursa 2008.

UYGUN Oktay, Devlet Teorisi, İstanbul, Levha, 2. Baskı, 2015.

VOGT Achim & Sarah Schmid (eds.), Navigating the Regional Chessboard (Europe’s Options to Address Conflicts in the Mena Region), Friedrich Ebert Stiftung, December, 2020.

WATTS Ronald L, The Historical Development of Comparative Federal Studies, Working Paper 2007(1) © IIGR, Queen's University, Kingston, https://cutt.us/ZX7p1

WATTS Ronald L, Federalism systems , Trans: Ghaly Barhouma Maha Bastami and Maha Tikal, (Canada - Ottawa: *Forum of Federations* 2006).

WATTS Ronald, Comparing Federal Systems, 2nd edition, (Montreal & Kingston: McGill-Queen's University Press, 1999).

WATTS Ronald L, "The American Constitution in Comparative Perspective: A Comparison of Federalism in the United States and Canada", *The Journal of American History,* Oxford University Press on behalf of Organization of American Historians, Dec., 1987, Vol. 74, pp. 769-792, WATTS Ronald L," The Historical Development of Comparative Federal Studies" Working Paper, *Queen's University, Kingston*, (1) © IIGR, 2007.https://www.jstor.org/stable/1902152.

WEINGAST Barry R, "The Performance and Stability of Federalism: An Institutional Perspective", Netherlands. *Handbook of New Institutional Economics*, pp. 149–172. January 2005, https://www.researchgate.net/publication/227145873.

WENNER Manfred M., *Modern Yemen 1918-1966*, Baltimore: Johns Hopkins Press, 1967.

WILLIAM Paul, Tiffany Sommadossi and Ayat Mujais, 'A Legal Perspective on Yemen's Attempted Transition from a Unitary to a Federal System of Government' *Utrecht Journal of International and European Law*, 33 (84*)*, DOI: https://doi.org/10.5334/ujiel .(2017) , 366. pp. 4-22.

WILS Oliver & Sonja Neuweiler, Peace Process Support in Times of Crises: The National Dialogue Support Programme in Yemen 2014-16, A Project Report. Berlin. Berghof Foundation December 2018.

WORLD Bank, Measuring Governance and State Fragility, Washington, DC: World Bank, (2018),

Xosé-Manoel Núñez, Historiographical Approaches to Sub-national Identities in Europe: A Reappraisal and Some Suggestions, Springer Nature, pp. 13–35, (2012), https://link.springer.com/chapter/10.1057/9781137271303_2.

YACK Bernard, *Nationalism and the moral psychology of community*. University of Chicago Press, 2012.

YEMEN: 2015 Yemen Yeni Anayasa Tasarısı, Ulusal Diyalog Konferansı Komitesi tarafından 2015 yılında yayınlandı, Sana'a.

YEMEN: Decentralisation and Local Development Support Programme, Report on the Final Evaluation of the UNDP and UNCDF Local Development Programme, Submitted to the UNCDF3rd June 2008.

YEMEN Cumhuriyeti, 1991 Yerel Yönetim Kanunu, Sanaa: Temsilciler Meclisi tarafından yayınlanmıştır, 1991.

YEMEN Cumhuriyeti, Kuzey ve Güney'in Birleşme Anlaşması, Anlaşmayı İmzalayan Taraflar Güney Sosyalist Partisi ve Genel Halk Kongresi Partisi, 1990, Yemen: Sana'a.

YEMEN Cumhuriyeti, 1991 Yemen Cumhuriyeti Anayasası, Sana'a, 1991.

YEMEN Cumhuriyeti, Alaht ve Anlaşma Belgesi, Belgeyi İmzalayan Taraflar Güney Sosyalist Partisi ve Kuzey Genel Halk Kongresi Partisi, Ürdün: Amman, 1994.

YEMEN Cumhuriyeti, Ulusal Diyalog Konferansı Çıktıları, 18 Mart 2013 tarihinde Sanaa'da başlatılmış ve 25 Ocak 2014 tarihinde başkent Sana'a'daki Mövenpick Otel'de sona erdirilmiştir.

YEMEN Cumhuriyeti, Ulusal Kurtuluş Belgesi 2009: Bu, muhalefet partileri arasında yapılan diyalog ve müzakerelerin sonucudur, Sana'a, 2009.

ZIBLATT Daniel, "Rethinking the origins of federalism: Puzzle, Theory, and Evidence from Nineteenth-Century Europe." *World Politics (Cambridge University Press)* 57 (1). https://cutt.us/x4mP3, 2004.